

20-21 ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA

ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA 20–21

Zbornik soboškega muzeja 20–21

Zbornik založil in izdal
Pomurski muzej Murska Sobota

Zanj
Metka Fujs

Urednik
Franc Kuzmič

Jezikovni pregled
Marjan Maučec

Oblikovanje
Sandi Červek

Grafična priprava in tisk
Atelje za črko in sliko

Naklada
500 izvodov

Izdajo zbornika sta denarno podprla
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
in Mestna občina Murska Sobota.

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

908 (497.4-18)

ZBORNİK soboškega muzeja 20-21/ [uredil Franc
Kuzmič]. – Murska Sobota : Pomurski muzej, 2013

ISSN 0354-012X

Pomurski muzej
Murska Sobota

ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA 20–21

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Kristina Šiplič</i> Plemiške družine in posamezniki na ozemlju župnije Tišina v 18. stoletju	7
<i>Andreja Benko</i> Arhitekturni prostor med realnostjo in religijo: Judovska sinagoga v Murski Soboti	21
Architectural space between reality and religion: Jewish temple in Murska Sobota	37
<i>Dušan Ščap</i> Vizitacija v župniji Apače leta 1822	51
<i>Maja Hakl</i> Evangeličanske cerkvene občine v Prekmurju in publikacije med obema svetovnima vojnama	63
<i>Tadeja Sapač</i> Evangeličanska cerkvena občina Križevci v najstarejših matičnih knjigah (1784–1800)	85
<i>Dejan Horvat</i> Ivan Jerič po drugi svetovni vojni	101
<i>Oskar Habjanič</i> Razumevanje pomurske kulturne krajine v obdobju baroka	129
<i>Marko Vugrinec</i> Prekmurska regionalna identiteta: bogastvo razlik na majhnem prostoru	151
<i>Marjan Makovec</i> Gasilsko zavarovalno društvo Gornji Slaveči – Ognjeno društvo Gornji Slaveči	175

GRADIVO

<i>Mateja Žižek</i> Vsebina slovenskih pisem Avgusta Pavla	205
<i>Peter Šraj</i> Beltinska grofica Maria Zichy pri papežu	221
<i>Antun Novak</i> 120 let gasilske zveze v Pomurju (1893–2013)	225

POROČILA IN OCENE

<i>Jelka Pšajd</i> Nova pridobitev	235
<i>Monika Čuš</i> Muzej reje ljutomerskega kasača in prirejanja kasaških dirk	241
<i>Marjan Toš</i> Kako je biti Jud v Mariboru in Lendavi	241
<i>Franc Kuzmič</i> Knjiga o Radgonskem kotu	253
<i>Franc Kuzmič</i> Avgust Pavel: Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan.	255
<i>Franc Kuzmič</i> Zgodbe vogerszkoga králesztva	259
<i>Franc Kuzmič</i> Faksimile molitvenika Kniga molitvena	261
<i>Franc Kuzmič</i> Mala Biblia z-kejpami	263
<i>Marjan Toš</i> Oto Luthar-Martin Pogačar: Dežela senc	265
<i>Marjan Toš</i> Oto Luthar: Po robovih spomina	271

BIBLIOGRAFIJE

<i>Franc Kuzmič</i> Bibliografija filozofa Franceta Vebra	275
--	-----

KRISTINA ŠIPLIČ

PLEMIŠKE DRUŽINE IN POSAMEZNIKI NA OZEMLJU ŽUPNIJE TIŠINA V 18. STOLETJU

The authoress writes of the nobility that appears in the 18th century records of the Tišina parish. For better understanding of the subject the parish and the process of ennoblement are portrayed. The authoress's intention was to determine the number of nobles and identify them from the records of the parish of Tišina.

Ključne besede: Župnija Tišina, plemstvo, 18. stoletje, plemiške družine, matične knjige.

UVOD

Predstavila* bom župnijo Tišina z vasmí, ki jih je obsegala včasih, in tiste, ki so na njenem ozemlju danes, pa tudi cerkev Marijinega rojstva, ki naj bi bila zgrajena že v 12. stoletju.

Na podlagi matičnih knjig sem ugotavljala nedvomno prepoznane plemiče oziroma družine, ki so živeli ali se le občasno pojavili na ozemlju župnije Tišina na katerem od zakramentalnih obredov, kot so bili krsti, poroke in pokopi. Uporabila sem tudi že objavljene kontrolne popise plemiških družin, ki jih je opravljala županijska uprava Železne županije v 18. stoletju, s katerimi je bilo možno iz matic izpisane podatke nadgraditi z že znanimi.

V vaseh, ki so spadale pod župnijo Tišina, so v stoletjih zgodnjega novega veka med kmečkim podložnim prebivalstvom živele tudi osebno svobodne nižjeplemiške družine. Že zavoljo osebne svobode sta bila njihov obstoj in statusni položaj nekaj posebnega. Njihovi člani so se tu ali ustalili ali se v naslednji generaciji preselili kam drugam. Bivanje lahko spremljamo po zapisih v matičnih knjigah.

* Članek je nastal na podlagi avtoričine enakonaslovne diplomske seminarske naloge pod mentorstvom doc. dr. Andreja Hozjana na Oddelku za zgodovino FF UM v letu 2011.

ŽUPNIJA TIŠINA

Franc Ivanocy jo je pred stoletjem predstavil takole: »Tišinska župnija leži v južnem delu murskosoboškega okraja Železne županije in v jugozahodnem delu velike murske doline. Na vzhodu meji na soboško župnijo, na jugu na kápelsko, na zahodu na radgonsko in na severu na cankovsko župnijo. K tišinski župniji danes spadajo kraji: Rankovci, Vanča vas, Kupšinci, Krajna, Gederovci, Sodišinci, Murski Petrovci, Petanjci, Tropovci in Gradišče«. ¹ V času, ki ga obdelujem, torej v predterezijanski in terezijanski dobi, se je okraj imenoval še Slovanski okraj (*Tótsági járás*). Prvotni obseg župnije se do danes ni veliko spremenil. Ob ustanovitvi župnije sv. Jožefa na Cankovi leta 1754 je bil kraj Skakovci izločen iz tišinske župnije in priključen k tedaj novi župniji. Sprememba je tudi v tem, da so v okviru župnije včasih obstajali kar trojni Petanjci (Gornji, Srednji in Spodnji) ter obmejna vas Polanci, ki je danes ni več, saj si jo je vključila vas Krajna. ²

Župnijska cerkev leži na severovzhodnem bregu potoka Mokoš. Cerkev je gotška zgradba. Kakšna je bila prvotna tišinska cerkev, ni znano. Možno je, da je sedanja cerkvena ladja ostanek cerkve, ki je obstajala že v 14. stoletju. Prenovo je doživela na začetku 16. stoletja. Takrat so dozidali današnje svetišče, ki je tako mogočno in v slogu pozne gotike. V 17. stoletju so tudi na območju Prekmurja močno odmevale vse večje vojne in nemiri tistega časa na Madžarskem. Ko so bili Turki v letih 1683–1690 premagani, so za njimi prodirale zmagovite čete, ki so ljudstvu povzročale marsikatero nevšečnost in nasilje. Takrat je bila tišinska cerkev zelo prizadeta. Zajel jo je požar in je povsem pogorela. Obnavljali so jo vse do leta 1698, ko so pozidali nov zvonik na zahodni strani ladje, kot je še danes.

Glede na naseljenost tega območja v 14. stoletju lahko utemeljeno sklepamo, da je tišinska župnija takrat že obstajala. To trditev še bolj dokazuje cerkev, ki je takrat že stala. Leta 1347 se v neposredni sosesčini Petanjcev omenja Marijina cerkev v kraju *Mesynch*, ki je istovetna z današnjo tišinsko cerkvijo. Tišinska žu-

¹ Dr. Franc Ivanocy, Podatki k zgodovini tišinske župnije, Murska Sobota 2007, str. 13 (Ivanocy, Podatki k zgodovini).

² Ivan Zelko, Zgodovina tišinske župnije, v: *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota 1996, str. 261 (Zelko, Zgodovina tišinske župnije).

pnija vsekakor ni nastala šele v 14. stoletju, ampak naj bi bila vsaj dvesto let starejša.³

PLEMSTVO

Habsburžani so se po mohaški bitki in po sporazumu z Ivanom Zapoljo od njegove smrti junija 1540 znašli v posebnem položaju, ki je od njih terjal popustljivost pri dodeljevanju plemiških naslovov. Tako je vladar s poplemenitenjem novih in novih posameznikov ter njihovih družin vseskozi skrbel za stalen prirast vojaške oborožene sile.⁴

Ponavadi je bil cilj vseh, ki so se želeli povzpeti in se dvigniti iz nižjega kmečkega stanu, pridobitev *armales* – vladarjeve listine o podelitvi plemiškega statusa in pripadajočega grba prosilcu. S to listino se je le-ta lahko dvignil med plemstvo, namreč z njeno dodatno potrditvijo na županijskih skupščinah posameznih županij. V prvi polovici 17. stoletja so si *armales* pridobile naslednje družine, izvirajoče prav z območja Slovanskega okraja oziroma gornjega Prekmurja: Apoka (1599), Berke (1609), Cigan/*Czigány* (1649), Cipot/*Czipott* (1653), Dopona (1650), Flisar/*Fliszár* (1647), Gomboc/*Gombocz* (1625), Gomboši/*Gombossy* (1615), Janč/*Jancs* (1632), Kregar/*Kregár* (1650), Kozar/*Kozáry* (1647), Lanščak/*Lancsák* (1592), Lengyel (1622), Lepoša/*Lepossa* (1649), Lovenjak/*Lovenyák* (1623), Lutar/*Luttár* (1643, 1650), Pečič/*Pecsics* (1610), Rogan/*Rogán* (1647), Stanko/*Sztankó* (1646), Štvertak/*Stverták* (1608), Žohar/*Sohár* (1625), Terboč/*Terbócz* (1634), Vízlendvay (1645). V času vladavine Leopolda I., torej v času hudih notranjih napestosti na Madžarskem ter nato bojov za svobodo, pa so si *armales* pridobili še: Blaž Zelko/*Zelkó* (1672) ter družine Farkaš/*Farkas* (1690), Gujtman/*Guetman* (1686), Kerčmar/*Kercsmár* (1690) in Temlin (1687). Naziva *armales* prej niso podeljevali, dobili so jih zgolj za viteštvo in vojaške služnosti. Proti koncu 17. stoletja pa je postajalo čedalje bolj običajno, da sta denarno posojilo vladarju ali denarni znesek, plačan za osebno osvoboditev, omogočala

³ Prav tam, str. 261–262; Ivanocy, Podatki k zgodovini, str. 18.

⁴ Dr. Andrej Hozjan, Genealoška predstavitev murskosoboških plemiških rodbin ter posameznikov v Murski Soboti v 18. stoletju. V: *Studia Historica Slovenica*, 2004, št. 2–3, str. 299 (Hozjan, Genealoška predstavitev).

tudi poplemenitenje. Ko je nekdo dobil v last *armales*, ni bilo več ovir za njegov vzpon v družbi. *Armales* je dobil zase in za potomce obeh spolov.⁵

Ta vzpon iz vrst davkoplačevalcev in zmanjšanje števila prebivalstva zaradi epidemij sta do začetka 18. stoletja vodila do tolikšnega upada davkoplačevalcev, da je imelo to kmalu za posledico ne le zmanjšanje prihodkov veleposestnikov, ampak tudi radikalno zmanjšanje prihodkov države. V 18. stoletju so predpisali kontrolo plemenitosti porekla, da bi na ta način povečali število davkoplačevalcev. Pregledali so upravičenost do privilegijev vseh tistih družin in oseb, pri katerih to ni bilo povsem nedvoumno dokazljivo s premoženjem, naslovom ali funkcijo. Ker ni bilo verodostojnih listin, so to na začetku opravljali z izjavami zapriseženih prič, s predložitvijo *armales*, ali z dokazilom, da je oseba ali družina potomec plemiškega prednika.⁶

Osnovni plemiški naziv *armalist* je svobodnjaku dodelil in potrjeval v naslednjih generacijah le vladar. Ta je edini lahko podeljeval tudi druge višje nazive. Posebno pergamentno listino *armales* je osvobojenec dobil, ko je dokazal lastno večdesetletno stalno vojaško službo v posadkah v krajiških trdnjavah, sposobnost z orožjem, neustrašnost v boju, udeležbo v več uspešnih akcijah ali bitkah, ali pa dolgoletno dobro uradniško delo v vladarjevih uradih, na funkcijah v županijski upravi itn. Novi *armalist* je dobil potrditev večnega plemstva zase in za direktne naslednike obeh spolov, naziv *nobilis* ter izboljšan grb. Vzpon se je nadaljeval s srednjeplemiško stopnjo barona in nazivi *spectabilis dominus* ter *illustrissimus dominus baro*. Magnatsko stopnjo sta predstavljala naziva grof in knez.⁷

PLEMIŠKE DRUŽINE IN POSAMEZNIKI NA OZEMLJU ŽUPNIJE TIŠINA V 18. STOLETJU

Pregledala sem matične knjige župnije Tišina za 18. stoletje. Krstne matične knjige župnije Tišina so ohranjene od leta 1731. Ob-

⁵ Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan idr., Forrásk a Muravidék Történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja, 1. kötet/zvezek, 871–1849, Szombathely-Zalaegerszeg 2008, str. 178–179 (Viri za zgodovino Prekmurja).

⁶ Prav tam, str. 220–221.

⁷ Hozjan, Genealoška predstavitev..., str. 299–300.

delala sem obdobje od leta 1731 do leta 1761. Pokopna in poročna matična knjiga sta skupaj v enem zvezku, ki je zelo slabo ohranjen; vanj so začeli vpisovati smrti/pokoje od leta 1750, poroke pa od leta 1749.⁸ Pri pokopih sem zajela obdobje od leta 1750 do leta 1771 ter poroke iz obdobja med leti 1749 in 1761.

Ukvarjala sem se **izključno** z osebami, ki so imele v zapisu pred imenom tudi konkreten naziv oziroma okrajšavo, ki sta dokazovala njihovo plemenitost. V več primerih pisci matic namreč sploh niso zapisali teh nazivov, saj je bilo večini tako samoumevno in so vsi vedeli, da so to plemiči.

V naslednji tabeli bom predstavila najpogostejše izraze za plemiške osebe, ki sem jih našla v obdelanih matičnih zapisih, ter nekaj drugih osnovnih izrazov za zapisana opravila. Za lažje razumevanje sem napisala tudi prevode:

originalni izpis	celoten izpis	prevod izraza
P.; Pliri; Priltri; peri;	Perillustris	presvetli
Groso	Generosus	ugledni
Dno	Dominus	gospod
Dna	Domina	gospa
Illmo	Illustrissimus	prevzvišeni
Barone		baron
Bapt.	baptizatus, -a	krščen, -a
Parentib	Parentibus	staršev
Levant	Levantibus	botrov
Copulati		poročeni
praedtente	praedentente	v prisotnosti (= kot poročna priča)
Obýt; sepult.	sepultus, -a	prejel poslednje olje; umrl ali bil pokopan
Spli	Superillustri	najsvetlejši

Največkrat je – med plemiči – kot boter nastopal Peter Borda, in to kar 31-krat. Velikokrat so botrovali tudi Jurij Hüll, Nikolaj Varosy, Ivan Ropoša in Ivan Kereszturi. Med ženskami je največkrat botrovala Eva Troxar. Najmanj je bilo porok z udeležbo ple-

⁸ Nadškofjski arhiv v Mariboru, župnija Tišina: krstna matična knjiga 1731–1831; poročna + pokopna matična knjiga 1749/1750–1824.

mičev, našla sem jih vsega šest. V treh zapisih sta se poročila dva plemiča, v ostalih treh pa so bili plemiči le priče. V pokopni matični knjigi je ponavadi napisan le priimek plemiča, tako da se ne ve točno, kateri plemič je to bil.

V vseh treh matičnih knjigah sem našla omenjenih 108 oseb plemiškega stanu. Seveda ne smemo izključiti možnosti, da so vpisovalci v matice kdaj pripisali npr. naziv *dominus* tudi komu, ki ni imel nižjeplemiškega statusa, a je v lokalnem okolju užival določen ugled. V virih nastopa nekaj posameznikov, za katere je trenutno nemogoče dokazati, ali so imeli v času vpisa status ali ne.

Nekaj primerov vpisov plemičev v krstni matični knjigi⁹:

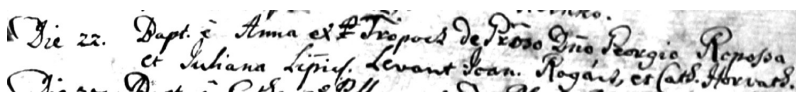
Konvergenca tukajšnjih izvirno zapisanih toponimov s sedanjimi

<i>Tropocz</i>	Tropovci	<i>Fölsöpetancz</i> – Gornji Petanjci	<i>Szodissincz</i> – Sodišinci
<i>Krajna</i>	Krajna	<i>Gederocz, Giderocz</i> – Gederovci	<i>Kupsincz</i> – Kupšinci
<i>Tissina</i>	Tišina	<i>Vancsaviesz</i> – Vanča ves	<i>Frankocz</i> – Rankovci
		<i>Pollyancz</i> – Polanjci	

1732

Julij

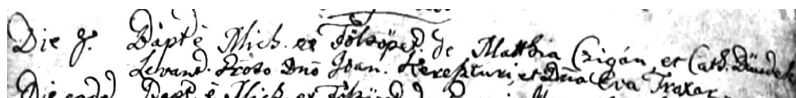
Die 22. Bapt. e. Anna ex Tropocz de Groso Dno Georgio Ropossa et Juliana Lippics. Levant. Joan. Rogác, et Cath. Horvath.

1734

Avgust

Die 8. Bapt. e Mich. ex Fölsöpet. (ancz) de Matthia Czigán, et Cath. Dündek. Levant. Groso Dno Joan. Kereszturi, et Dna Eva Troxar.

⁹ Vsi navedeni primeri so izključno kot ilustracije oblik vpisov v tišinske matice. V oklepajih so v celoti izpisani le toponimi; oznake vere posameznika pomenijo: C ali Cath. = Catholicus/a, L ali Luth. = Lutheranus/a.

1737

September

Die eade. Bapt. e. Ursula ex Szodissincz de Joan Koczjan, et Magd. Ferlindics. Levant. Prlltri Dno Sigismundo Rogán, et Dna Theresia Frencz.

1758

Avgust

Die 2da. Augusti Bapt. est Susanna ex Vancsaviesz. De Michaelae Zvir et Catharina Nemezc. Levantibus Simon Vugrincsis et Domina Catharina Roppossa.

1759

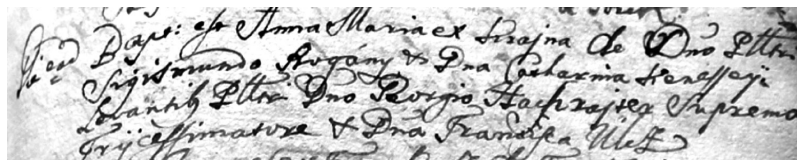
Marec

Die 11a. Bapt. est Josephus ex Felsöpetancz, De Nicolo Hernko, et Eva Zünez. Levantib. Dno Georgio Hüll et Catharina Stujber. Die 27a. Bapt. est Catharina ex Gederocz de Joanne Herbaj et Juditha Pecsics. Levantib. Pllra Dno Sigismundo Rogany et Dna Catharina Kenessay.

1760

Julij

Die ead. Bapt. est Anna Maria ex Krajna de Dno Plltri Sigismundo Rogany et Dna Catharina Kenessej. Levantib. Plltri Dno Georgio Hachrajter Supremo Trjcessimatore et Dna Francisca Ülcz.

Die ead. Bapt. est Anna Maria ex Krajna de Dno Plltri
Sigismundo Rogany et Dna Catharina Kenessej
Levantib. Plltri Dno Georgio Hachrajter Supremo
Trjcessimatore et Dna Francisca Ülcz.

Nekaj primerov vpisov plemičev v poročni matični knjigi:

1754

Die 20 Julj Copulati sunt Franciscus Lendvay ex Tissina C. cum Helena Ivanek filia ex Tissina C. praedtentente Dno Joan Kenesey. L.

Die 20 Julij Copulati sunt Franciscus Lendvaj & Tiffina G.
Cum Helena Danock filia & Tiffina G. p[re]sentante D[omi]no.
Joan. Kerebaj. L.

1759

Januar

Die 28va Copulati sunt Joannes Zaveo ex Felsöpetancz Cath.
cum Ancilla Spectabilis Dni Adelffi Susanna Cath.

Die 28va Copulati sunt Joannes Zaveo ex Felsöpetancz Cath.
cum Ancilla Spectabilis Dni Adelffi Susanna Cath.

Nekaj primerov vpisov plemičev v pokopni matični knjigi:

1751

Ex Kupsincs Uxor Nico Hrusigh. D. P. Mlinarics.

Ex Kupsincs Uxor Nico Hrusigh D. P. Mlinarics

1752

Ex Krajna D. P. Keresturiana.

1753

Ex Gederocz filia D. Herbaj.

Ex Tropocz D. Vasdinyeiana.

1754

Ex Kupsincz Dna Elisab. Uxore Fran. Czigan.

1758

November

Die eadem Obijt. Catharina Ancilla Dni Mich. Pecsics ex Kup-
sincz Luth.

Die 29ma Obijt. Joannes filius Matris J. Pecsics ex Kupsincz Luth.
Die eadem Obijt. Catharina Ancilla Dni Mich. Pecsics ex Kupsincz Luth.

1763

Januar

Die 18va Obýt. Ursula Ancilla Dni Steph. Vasdiny ex Tropocz. Ano 60.

Die 19a Obýt. Ursula Dni Fran. Czigán ex Frankocz Ancilla an-norum 40 Catholica.

December

Die utima Obýt. Francus Filius Dni peri. Georg. Hüll ex Tissina.

1764

April

Die 25 Obýt. Clara filia Dni Ladislaj Lanscsak ex Gederocz an-nor. 19.

1766

Februar

Die ead Obýt. Hel. Ancilla Dni Plltris Antoni Rogan ex Kraina.

Die 6a Obýt. Nicolaus Dni Joan Herbay ex Giderocz.

Die 19a Obýt. Dnus Joan Roposa ex Tropocz An. 57.

Die 25. Obýt. Elis. Dni Supremi Tri(*cesi*)matoris ex Pollyancz.

1767

December

Die 19na Obýt. Juditha Ancilla Dni Georg. Hüll ex Tissina. Cath an 22.

1768

Februar

Die 27a. Obýt. Cath. Ancill. Dni Antoni Rogan ex Kraina L. an 22.

Tabela plemiških družin in posameznikov, ki so živeli v župniji Tišina v 18. stoletju:

DRUŽINE/ POSAMEZNIKI	OBLIKA IZPISA	ČLANI DRUŽINE	KRAJEVNI IZVOR
Ropoša	Ropossa, Roppossa	Jurij, Ivan ¹⁰ , Eva, Klara, Ivan (sin), Ana	Tropovci
Kenessey	Keneshey, Kenesay, Keneshay	Matija ¹¹ , Katarina, Ivan ¹² , Franc, Suzana, Štefan, Judita, Ivan (sin) ¹³ , Ana	Tropovci, Krajna, Sodišinci, Gederovci
Baboš	Babos	Rozina	Sodišinci
Draxler, Troxar	Troxar, Troxa	Eva	Tišina
Kereszturi	Keresztury, Keresturi	Ivan ¹⁴ , Frančiška, Klara, Ivan (sin), Elizabeta	Tišina
Cigan	Czigany, Czigan	Pavel, Elizabeta, Franc ¹⁵ , Julijana	Rankovci, Kupšinci
Rogan	Rogán	Jožef, Štefan, Peter ¹⁶ , Sigismund, Ester, Julijana, Barbara, Ana Marija, Ana, Mihael, Zofija Terezija	Sodišinci, Tropovci, Krajna
Vassdinnyei	Vasdinyi, Vasdinyey	Štefan ¹⁷ , Ivan ¹⁸ , Franc	Tropovci
Červek	Cservek	Julijana	Tropovci
Mlinarič	Mlinarics	Katarina	Tropovci
Herbaj	Herbai, Herbay	Danijel ¹⁹ , Ivan ²⁰ , Štefan, Jožef, Ivan (sin), Nikolaj, Pavel, Franc, Peter ²¹ , Frančiška, Kristina, Katarina, Justina	Gederovci

¹⁰ Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása (Spiski plemičev Železne županije leta 1754), ur. Schneider Miklós, Szombathely, 1943, str. 63 (Vir 1754). Okraj sodnika Ivana Žalerja.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Vas vármegye nemesi összeírásai 1. Kötet. 1. Füzet. ur. Schneider Miklós, Szombathely, 1941.: 1781/82. évi nemesi összeírások. (Spiski plemičev Železne županije 1. knjiga 1. zvezek: Spiski plemičev za leti 1781/82), str. 10 (Vir 1781/82).

¹⁴ Vir 1754, str. 63.

¹⁵ Vir 1754, str. 63; Vir 1781/82, str. 10.

¹⁶ Vir 1781/82, str. 10–11.

¹⁷ Vir 1754, str. 63.

¹⁸ Vir 1781/82, str. 10–11. Ivan Vassdinnyei, sin Jurija sina Nikolaja.

Temlin		Rebeka	Gederovci
Najszperger		Anton Ivan, Anton Sigismund	Gornji Petanjci
GeporSilin		Marijana	Gornji Petanjci
Lovenjak		Štefan ²² , Katarina, Terezija	Gederovci
Vepy		Barbara	Gederovci
Hüll		Jurij, Franc, Jožef, Emerik, Ivan	Tišina
Szecsödi		Zofija	Rankovci
Pečič	Pecsics	Julijana	Gederovci
Miszel	Missel	Kristina	Krajna
Ulcz	Älcz, Ölcz	Ferdinand, Terezija, Elizabeta, Franc, Katarina, Andrej, Frančiška	Polanjci
Promajer		Marija Frančiška	Polanjci
Lanščak	Lancsak, Lanscsak, Lainschak	Ladislav ²³ , Klara, Ana, Jožef Frančišek ²⁴	Gederovci
Fišer	Fisser	Elizabeta	Gederovci
Stujber	Stuber	Katarina	Tišina
Gomboši	Gombosy, Gombosi, Gombossy	Štefan ²⁵ , Franc	Tropovci
Lutar	Luttár, Lüthar	Štefan	Tišina
Peterka		Štefan, Ana	Tišina
Marič	Marics	Mihael	Sodišinci
Miholič	Miholics	Nikolaj	Tišina
Lengyel		Franc ²⁶	Tišina

¹⁹ Vir 1754, str. 63.

²⁰ Vir 1781/82, str. 10.

²¹ Vir 1781/82, str. 10. Sinovi Ivana in Nikolaja Herbaja: Štefan (17), Ivan (15), Matija (5), Pavel, Peter. Pavel ima sina Franca (4).

²² Vas vármegye 1726/27. évi nemesseévigvizsgálata (Kontrolni popis plemičev Železne županije za leti 1726/27), ur. Schneider Miklós, Szombathely, 1940, str. 50 (Vir 1726/27); Vir 1754, str. 63. Okraj sodnika Pavla Mlinariča.

²³ Vir 1781/82, str. 10.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Vir 1754, str. 63; Vir 1781/82, str. 10.

²⁶ Vir 1726/27, str. 49. Sin Jurija Lengyela iz Polane (podeljen nižjeplemiški naslov: leta 1622).

Navedene plemiške družine so živele v vaseh Tišina, Tropovci, Gederovci, Polanci, Krajna, Rankovci, Sodišinci, Kupšinci in Gornji Petanjci.

Tabela družin in posameznikov plemenitega rodu, ki niso živeli na ozemlju župnije Tišina v 18. stoletju, so pa zapisani v matičnih knjigah kot botri ali priče:

DRUŽINA / POSAMEZNIK	OBLIKA IZPISA	ČLANI DRUŽINE
Bošnjak	Bosnyak	Suzana
Lutar	Luttár, Lüthar	Katarina
Kereszturi	Kerehsturi, Keresztury	Ivan, Emerik, Ladislav, Elizabeta, Mihael, Kristina
Graszner		Mihael
Stvertak		Franc
Farkaš	Farkas	Franc
Cigan	Czigán	Mihael
Bokany	Bokani	Judita
Frencz		Terezija
Tušek	Tussek	Barbara
Nagy		Franc, Kristina
Varosy		Nikolaj
Horvat	Horvath	Zofija
Rogan		Jožef, Katarina
Vöröš	Vörös	Franc
Švager	Svager	Ivan Jurij
Lanščak	Lancsak, Lancscsak	Katarina, Estera, Elizabeta
Kenessey	Kenesay, Keneshay	Klara, Kristina
Magno de Bartels		Ivan
Fabri		Matija
Kovač	Kovacs	Štefan
Šooš	Soós	Sigismund
Gabor		Elizabeta
Mlinarič	Mlinarics	Peter
Lazar		Štefan
Zaruba		Rudolf, Jožef, Terezija, Katarina

Borda		Peter
Kechödy		Zofija
Lipič	Lippics	Ladislav
Zaigor		Suzana
Kramarič	Kramarics	Franc
Bellegnay		Emerik
Zvecta		Antonija
Moravec	Moravec	Andreja
Gomboši	Gombosy, Gombossi, Gombossy	Julijana, Ivan
Jakelz		Marijana
Mihalič	Mihalics	Kristina
Bohus		Jurij
Kenedy		Ivan
Stuiberin		Eleonora
Farerin		Marija Terezija
Kraus		Sebastijan Andrej, Franciška
Ropoša	Roppossa	Katarina
Vassdinnyej	Vasdininyej	Ivan, Štefan
Szalopek		Simon
Heubmajer		Terezija
Hüll		Katarina
Hachrajter		Jurij
Ulc	Ülc	Franciška
Müller		Jurij

SKLEPI

Vloga plemiških družin in plemičev v župniji Tišina je bila različna. Nekateri so tu konkretno živeli, a so imeli le manjše posestvo s hišo, ki so jo obdelovali ob pomoči hlapcev, dekel ter kmečke najemne delovne sile, kar pa je pomenilo, da niso imeli svojih podložnih družin. Drugi so stalno živeli zunaj območja župnije, tu pa so imeli v lasti kmetijo ali dve, vendar ni bilo nujno, da so na njej/njih živele stalno nastanjene njim podložne

družine. Če je določeni plemič zapisan v krstni knjigi kot eden od staršev, pomeni, da je ta plemič res živel tam. Če pa je zapisan kot boter ali kot poročna priča, pa ni nujno, da je živel tam. Včasih ni niti osebno prišel na krst, ampak je kot zastopnika poslal koga drugega.

ANDREJA BENKO

ARHITEKTURNI PROSTOR MED REALNOSTJO IN RELIGIJO: JUDOVSKA SINAGOGA V MURSKI SOBOTI

UVOD

Prekmurje je na začetku 20. stoletja še spadalo pod madžarsko nadoblast, meja madžarskega ozemlja je potekala po reki Muri. Večina prekmurskih študentov se je izobraževala v Budimpešti, od koder so v domače kraje prinašali in vpeljevali tamkajšnje sloge in smernice v gradnji, kar se izrazito kaže predvsem na arhitekturi starega dela Murske Sobotice. Izpostavljeni so elementi madžarskega nacionalnega sloga oz. secesije, ki je dala predvsem ožjemu centru Murske Sobotice pomembno in trajno podobo. Poleg arhitekturnih elementov so imeli vidno vlogo pri razvoju mesta pripadniki treh religij – katoličani, judi in evangeličani. Vse to je oblikovalo identiteto mesta – kot tudi značilno veduto tipičnega panonskega mesta z nizko pozidavo. Murska Sobotica je še danes v veliki meri panonsko mesto brez višjih dominant v prostoru. Višinsko najbolj izstopajo cerkvena zvonika in silos podjetja Mlinopek, ki ima prav tako simbolno vlogo – Prekmurje je žitnica Slovenije.

Pojem identiteta ali prepoznavnost je bil v različnih obdobjih različno tolmačen. Danes naj bi bil skupaj s pojmom humanost ena od vrednot, s katerimi človekovo brezosebno in zaradi globalizacijskih trendov vse bolj nerazpoznavno bivalno okolje oblikujemo v bivalno okolje po meri človeka (Fister, 2009).

Dandanes se na žalost prevečkrat zdi, da različne kulture ne zmorejo sobivanja, sploh pa tega niso sposobna različna svetovna verstva, zato toliko bolj razveseljuje prekmursko območje, ki nas s svojo zgodovino uči strpnosti, predvsem pa spoštovanja

med pripadniki različnih ver (Benko, 2012). Na primeru Murske Sobote lahko vsaj v določenem obdobju trdimo, da so bili pripadniki različnih verskih skupnosti precej enakovredni in sposobni preživeti tudi težke čase.

Panorama Murske Sobote konec 60. let 20. stol. / Panoramic view on Murska Sobota in 1970 (avtor/author: Foto Hochstätter)

Sodobni posegi v prostor so pogosto nepremišljeni in nenačrtovani, pri tem pa so žal vse pogostejše izključeni arhitekti in urbanisti, ki so strokovnjaki za posege v prostor. Posebna problematika, ki se zadnjih nekaj let kaže v Sloveniji in najbolj izstopa v Prekmurju, je identiteta ljudi, naroda in okolja – in s tem identiteta arhitekturne krajine. Pokaže se, ko tipična arhitekturna pokrajina blede in postaja mešanica različnih arhitekturnih in kulturnih slogov (Benko, 2013). V preteklosti je bil tok arhitekturnih slogov mnogo bolj enakomeren, pri graditvi pa je bil pomemben odnos do človeka, okoliških objektov in tudi do arhitekturne krajine.

ZGODOVINSKO OZADJE

V Murski Soboti so na začetku 20. stoletja obstajale tri močne veroizpovedi, katerih verniki so v mestu živeli v sožitju in prijateljskih odnosih. Enako lahko rečemo tudi za predstavnike ver, za

katere je marsikdaj napisano, da so se udeleževali skupnih dogodkov, sprehodov, debat. Tako predstavniki ver kot verniki, meščani, so delovali in živeli v sožitju, ne glede na to, ali so pripadali evangeličanski, rimskokatoliški ali judovski veroizpovedi.

Za vse tri veroizpovedi je bilo prvo desetletje 20. stoletja prelomno. Predstavniki vseh so se lotili gradnje novih sakralnih objektov oz. velike prenove obstoječega sakralnega objekta. Tako so leta 1908 končali gradnjo judovskega templja v Lendavski ulici, leta 1910 novogradnjo evangeličanske cerkve po načrtih arhitekta Erna Gerelya (nekateri viri navajajo tudi ime Ernő Gergely oz. Ernest Gerey) iz Budimpešte (načrtoval je tudi manjšo evangeličansko neoklasicistično cerkev v Lendavi iz leta 1934 (Sörries, 2008)) in leta 1912 veliko prenovo katoliške cerkve (sedaj stolnice) sv. Nikolaja v Gregorčičevi ulici po načrtih rojaka Lászla Takátsa, prvega soboškega šolanega arhitekta. Ta je imel v svojem prekratkem življenju pomembno vlogo pri oblikovanju mestnega jedra Murske Sobote (sedanja Slovenska ulica).

Vsaka vera ima svoje predpise za gradnjo sakralnih objektov oz. sledi določenim zakonitostim, ki jih je treba upoštevati, vsem trem pa je skupna orientacija oltarnega dela proti vzhodu. Prav tako ima vsak sakralni objekt svoje svete simbole oz. elemente, ki so v njem obvezni. Od treh obstoječih sakralnih objektov takratnega časa danes stojita le še dva – evangeličanska cerkev Martina Luthra in rimskokatoliška cerkev sv. Nikolaja, oba sta spomeniško zaščiteni. O tretjem – judovskem templju – pa še zdaj pričajo številni spomini starejših občanov iz Murske Sobote in na žalost le nekaj malega slikovnega gradiva. Prav vsaka od veroizpovedi se je ob gradnji srečevala s številnimi težavami.

V evropskem prostoru je čas gradnje sakralnih objektov v Murski Soboti čas secesije, ki je »prvi stilni pojav z univerzalnim vplivom po baroku (Koch, 1999: 275)« in tudi posebnega umetnostnega sloga Art nouveau (ki ga datirajo v čas med leti 1890 in 1914). Ta ima v različnih jezikih različna imena, v Nemčiji recimo Jugendstil, v Angliji Modern Style, v Avstriji Sezessionsstil. Pomembnost tega sloga se kaže v prenovljenem dojemanju in razumevanju prostora, luči in barv. Vsem umetnikom, tudi arhitektom, pa je bila skupna osnovna ideja, po kateri je narava edini vzor umetnika, ki je tudi ljudem in uporabnikom najbližji. Se-

cesija je poskus odgovora na historicizem 19. stoletja, v katerem je arhitektura temeljila na nadaljevanju ali preoblikovanju preteklih stilov (Koch, 1999: 274).

Judovska sinagoga in katoliška cerkev sv. Nikolaja sta bili projektirani v duhu secesije, medtem ko je evangeličanska cerkev Martina Luthra projektirana v duhu neogotike. Od začetka restavracije je namreč sakralna arhitektura najraje prevzemala sebi lastno gotiko (Koch, 1999: 272). Morda se je arhitekt Gereš prav zaradi vzvišenih in za sakralne objekte značilnih potez odločil za projektiranje objekta v tem slogu, kar je v evangeličanski cerkvi v Murski Soboti jasno vidno. Cerkev je projektirana prostorno in z elegantnimi zaključki, ki so vidni tako na fasadi objekta kot v notranjem prostoru.

JUDOVSKA SINAGOGA MURSKA SOBOTA

*Zunanost judovske
molilnice – okoli leta 1913 /
Outside the Jewish temple
– around 1913
(vir/source:
[http://sl.wikipedia.org/wiki/
Slika:Synagogue_Murska_
Sobota_Slovenia.jpg](http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Synagogue_Murska_Sobota_Slovenia.jpg))*

Judje so se na območje Pomurja začeli priseljevati po letu 1700. Popis iz leta 1793 navaja v Murski Soboti 14 ter v Prekmurju 60 Judov. Leta 1853, ko jih je bilo v mestu že 180, je tam že stal judovski sakralni objekt, in sicer v današnji Lendavski ulici na zemljišču, ki ga je skupnosti podaril grof Szapáry (za razliko od evangeličanov, katerim je grofica Szapáry ob nakupu zemljišča nagajala).

Pred tem je bila prva judovska shodnica (čeprav jo nekateri viri za soboško območje navajajo vzhodnica) v 18. stoletju urejena v t. i. Kūčanovi hiši (na mestu hiše stoji danes Pokrajinska in študijska knjižnica). Pomembno obdobje za soboške Jude je obdobje med leti 1800 in 1944, saj so v tem času Judje poskrbeli za meščanske elemente, ki so prispevali k razvoju mesta (lekarne, odvetniki, industrijski obrati, kavarne itn.). Čeprav je njihovo število v mestu na prelomu stoletja začelo upadati, je gospodarska moč skupnosti narasla do te mere, da so leta 1907 začeli zidati nov sakralni objekt, za katerega je načrte izdelal znani judovski arhitekt Lipot Baumhorn (1860–1932), ki je diplomiral na Dunaju pod mentorstvom Heinricha von Ferstela. Po diplomi je sodeloval in se izobraževal pri arhitektu Ödönu Lechnerju, ki velja za začetnika posebne smeri madžarske secesije (Art Nouveau).

Baumhorn je v svoji karieri naredil izrise za več kot 25 sinagog in judovskih templjev in tako je tudi v Murski Soboti zasnoval arhitekturno dovršeno sinagogo, ki so jo slavnostno odprli 31. avgusta 1908.

Poimenovanja judovski sakralnih objektov so različna. V članku bo uporabljan termin sinagoga, kot je bil uporabljan v Murski Soboti. Tudi razglednica iz tistega časa nakazuje reformirano poimenovanje objekta *izraelitska molilnica*, saj se v katastru pojavlja naziv sinagoga. Pri reformiranih judih objekt za opravljanje molitev ni namenjen le molitvi, temveč je tudi hiša meditacije, učenja in prostor za zbiranje skupnosti, ki sodeluje v različnih družbenih ter tudi dobrodelnih dejavnostih. Za razliko od krščanske tradicije sinagoga ni posvečen prostor in lahko skupinsko obredje poteka tudi v katerem koli drugem prostoru. Zahteva za opravljanje verskega obredja je le *minjan* – kvorum desetih Judov, starih nad trinajst let, ki je nujen za javne molitvene obrede in branje besedil Tore. V ortodoksnem judovstvu minjan obsega 10 moških, medtem ko bolj liberalno usmerjeni k minjanu štejejo tudi ženske.

Prva reformirana sinagoga je bila sezidana leta 1811 v Hamburgu, z njo so Judje vpeljali mnogo elementov, izjemno podobnih sakralni arhitekturi kristjanov, kot npr. orgle, zbor za vodenje obreda in posebne halje za rabina ... Sčasoma so premaknili tudi *bimah* ali *almemor* (oltar) pred arkado, na povzdignjen prostor.

Urbanistično gledano je v Murski Soboti sakralna lastnina Judov zaobjemala kompozicijo različnih objektov. Poleg templja so bili v neposredni bližini rabinat, šola in od preostalega pokopališča ločeno judovsko pokopališče, ki je danes preurejeno v spominski park.

Judovsko pokopališče v Murski Soboti /
Jewish cemetery in Murska Sobota
(vir/source: http://krajci.eu/slovenija/murska_sobota_judovsko_pokopalisce/eng)

Sinagoga v Pécsu / Synagogue in Pécs
(vir/source: members.virtualtourist.com)

ZUNANJA PODOBA SINAGOGA

Murskosoboško judovsko sinagogo umetnostni zgodovinarji primerjajo z judovskimi sinagogami (templji) na Madžarskem v Szegedu, Ceglédu (ki jo sedaj uporabljajo kot športno dvorano, kar kaže na možnost spremembe programa v objektu in revitalizacijo objekta) oz. v mestu Pécs, čeprav kaže samo oblikovanje objekta z arhitekturnega vidika drugačno sliko, kjer nekaj podobnosti sicer lahko vidimo s sinagogo v Pécsu.

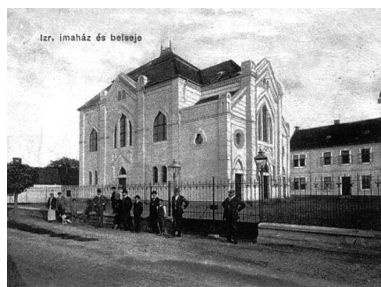
Za raziskavo so bili pridobljeni stari katastri mesta, ki nam služijo za orientacijo in definicijo pozicije judovskega templja. V arhivu Republike Slovenije hranijo Franciscejske katastre iz leta 1860. Na parceli s številko 161 je vrisan manjši objekt, ob katerem je dopisano ime sinagoga. Glede na starost katastra lahko potrdimo, da je na parceli vrisana stara lesena judovska molilnica, ki

je bila pred zidavo novega objekta prostor judovskega shajanja. Sodeč po katastru (slika 9), ki ga je posredovala Geodetska uprava RS in po njihovih podatkih izhaja iz leta 1923, lahko glede na stare fotografije in pričevanja potrdimo, da je kataster starejši in izhaja iz leta okoli 1880. Do leta, ko ga je evidentirala Geodetska uprava RS, je bil le nekoliko dopolnjen.

Kljub temu je v katastru vrisana enaka pozicija in parcela judovske skupnosti kot na katastru iz leta 1860, na mestu, kjer so leta 1908 sezidali novo sinagogo.

*Sinagoga Szeged / Synagogue Szeged
(vir: www.jewish.hu)*

Judovska sinagoga v Murski Soboti okoli leta 1914 / Jewish synagogue in Murska Sobota around 1914 (vir/source: Štefan Vida)

Kataster je tako merodajen za potrditev, da je na tem mestu že prej stala judovska molilnica, obenem pa lahko tako definiramo velikost parcele judovske skupnosti v Murski Soboti.

Velikost in pozicijo parcele potrjuje dokument iz leta 1949, ki definira naslednje velikosti parcel: parcela, kjer je stala judovska sinagoga, je merila 336 m². Ob tej parceli je bila še parcela s hišo in gospodarskim poslopjem v velikosti približno 400 m², travnik, velik 1612 m², in vrt v velikosti 1657 m² (vir: zaprti zasebni arhiv avtorja).

Stara oz. prva po franciscejskem katastru iz leta 1860 evidentirana judovska shodnica je glede na podatke, razbrane iz katastra, merila okvirno 10,50 m × 16,85 m, kar nam kaže večjo tlorisno zasnovo glede na velikost mesta in števila vernikov v tistem času (med leti 1860–1900), ko je bilo v celotnem Prekmurju leta 1889 (Zelko) evidentiranih 1107 Judov, od tega v Murski Soboti 319. Na podlagi kvadrature objekta lahko razberemo, da je bila zmogljivost objekta vsaj 200 sedišč oz. precej več stojišč ob po-

membnejšem dogodku. Obenem razmerje objekta poudarja sakralnost – razmerje, v katerem je narejen osnovni tloris prvega judovskega templja v Lendavski ulici v Murski Soboti, je namreč razmerje zlatega reza. Zlati rez (sectio divina), je razmerje, ki je tudi v praksi največkrat uporabljano razmerje, saj pooseblja naravno razmerje.

Judovska sinagoga iz leta 1908 je bil zgrajena iz klasične opeke, kar lahko razberemo iz originalnega tlorisa, ki ga hranijo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Iz njega lahko razberemo zunanje mere objekta, 23,65 m × 13,70 m (oz. 13,60 m). Razmerje, v katerem

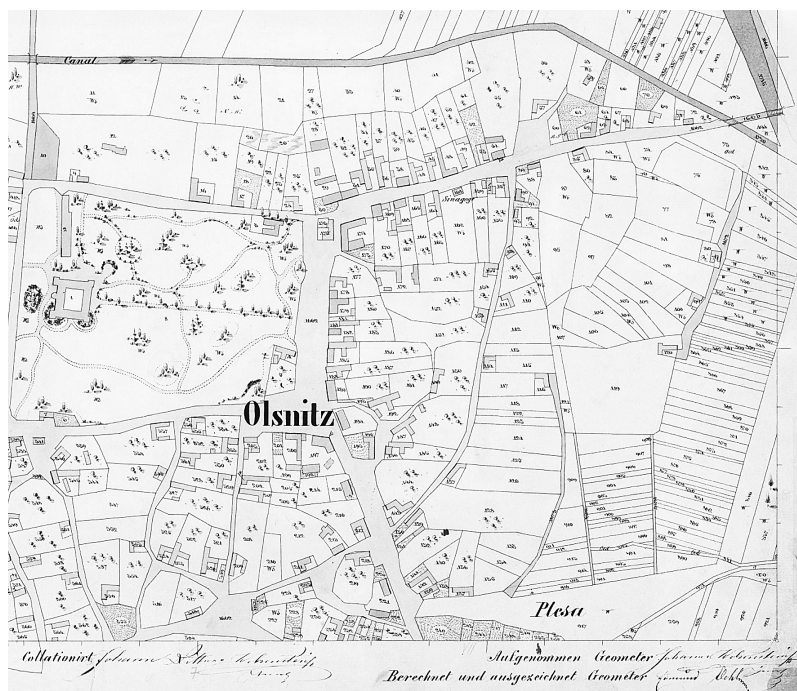
*Fotografija originalnih
vhodnih dvokrilnih vrat
v velikosti 140/205 cm,
ki jih hranijo v Pomurskem
muzeju Murska Sobota /
Photography of the original
entrance door, that can be
seen in Pomurje Museum
(avtor/author:
Andreja Benko)*

je bil objekt zasnovan, je tako $1:\sqrt{3}$. Objekt je deljen na tri osnovne dele od vzhoda proti zahodu: manjši del, namenjen rabinu, osrednji del z oltarnim prostorom in prostorom za vernike ter del, namenjen vhodu v objekt. Po pričevanjih ljudi, ki se objekta spominjajo, lahko z gotovostjo trdimo, da skrajni vzhodni del, viden na tlorisu, ni bil nikoli sezidan in je bila zasnova objekta pravokotna, v razmerju z najboljšim približkom $1:\sqrt{2}$.

Obal v knjigi Arhitektura historicizma in secesije v Pomurju (2002) navaja, da je objekt po podatkih časopisa Rábavidék 26/1908 zgrajen v romanskem stilu, med tem ko Stele v knjigi

Slovenska krajina (1935) definira, da je sinagoga grajena v orientalskih oblikah polpreteklosti. Objekt je imel zagotovo vidne elemente secesije, kar vidimo po priloženem slikovnem gradivu.

Objekt je imel jasno nakazane vogalnike in vodoravno členjenje fasado, kar je vizualno poudarjalo masivnost gradnje. Prav tako je imel dodatno profilirana okna, ki so bila lesena in členjena. Stekla so bila navadna in ne vitražna. Končni fasadni sloj objekta je bil grob fasadni omet v nevtralni sivo rumenkasti barvi. Vhodi so bili rizalitno poudarjeni, pri čemer je posebno izstopal glavni vhod na zahodni strani, kjer so vstop v objekt omogočala tri vrata. Ta so bila zasnovana osno simetrično – pred vsakimi vrati so bile po tri samostojne stopnice, saj je bila raven pritličja približno 45 cm dvignjena nad teren. Prav tako je bil vhod omogočen simetrično na severni in južni fasadi, kjer so bila na sredi osnovnega kvadrata še po ena vrata.

Izsek iz katastra Murske Sobotne s konca 20. stol. z vrisanim mestom judovske sinagoge / Extract from the cadastre of Murska Sobota from the end of 20th Century, with the place of the Jewish synagogue (vir/source: Geodetska uprava Slovenije)

Razmerje iz tlorisa objekta se je preneslo tudi na daljši fasadi (severno in južno). Osnovni kvadrat je bil izbran za vzhodni del objekta, kjer je bilo najsvetejše – oltar. Drugi, zahodni del je bil namenjen vhodu v objekt in stranskima simetrično zasnovanima lesenima notranjima stopniščema, ki sta omogočali prehod na galerijo. Zanimivo pri tem je, da je imelo vsako stopnišče svoj (stranski) vhod na glavni fasadi in je bilo v celoti ločeno od pritličnega dela. Ob stopniščih je bilo manjše okroglo okno z vzorcem borromejskih krogov – enakomerno prepletenih, ki simbolizirajo Sveto trojico. Trojica predstavlja enakost Očeta in Sina in Svetega duha. Arhitekturno zanimiva je ponovitev enakega motiva ob vhidih – kjer lahko že iz slik razberemo, da so bili vsi nakazani kvadrati fasade objekta zelo podobno oblikovani in členjeni. Vzhodna fasada je edina imela večjo rozeto z Davidovo zvezdo, znano tudi kot Salomonov pečat. Ime je dobila po starem judovskem kralju Davidu, oblikovana pa je kot pravilni heksagram.

Parcelo judovske skupnosti je sklenila na cestno stran visoka kovana ograja (vidna na starih razglednicah – slika 6), kar je bilo za mesto Murska Sobota neobičajno.

NOTRANJA PODOBA SINAGOGE

Zasnova objekta je bila dvoetažna. V pritličju objekta je bil na vzhodni strani oltar – *bimah*, namenjen *minjanu*. Nad oltarjem so bile orgle, obrnjene proti vernikom, do katerih se je prehajalo čez manjše stopnice za oltarnim prostorom. Te so bile od preostanka objekta ločene s simetrično postavljenimi manjšimi vrati. Tudi sam oltarni prostor, velik okvirno 20 m², je bil zaradi vidnosti nivojsko dvignjen za približno 45 cm.

Ločnica med oltarskim delom in preostalim delom je bila kovana ograja v višini približno 100 cm.

Vernikom so bile namenjene lesene klopi, v vsaki je bilo prostora za sedem vernikov, kjer je bilo s posebno ploščico nakazano sedišče (večina judovskih verskih objektov ima označena sedišča z imenskimi ploščicami, saj judovski zakon zahteva od vernikov reden prostor molitve), kar lahko razberemo iz originalnega tlorisa. Vidimo, da je bilo v objektu na vsaki strani ladje zasnova-

nih po 9 klopi, skupno 18. Te so bile namenjene moškim v pritličju (skupno 166 sedišč). Ob tem sta bili ob vhodu še na vsaki strani simetrično po dve manjši klopi za 3 ljudi (dodatnih 12 sedišč). Te je sredinsko ločeval širši hodnik (približno 140 cm), ki je povezoval glavni vhod z oltarjem. Na vsaki strani oltarja sta bili prav tako po dve stranski klopi, ki sta bili pravokotni na preostale – namenjeni sodelujočim pri minjanu (10 ljudi).

Prostor za ženske je bil na galeriji, kjer so bila prav tako sedišča, lesene klopi, za vernice. Ker tlorisa galerije nimamo, ne moremo definirati števila sedežev za ženske na galeriji. Po pričevanjih vernikov in na podlagi obstoječih fotografij lahko definiramo, da je bila galerija široka približno 2,50 m na vsako stran. Galerije za vernike ni bilo na vzhodni strani, kjer je bil oltar, a so bile na tej poziciji, kot je bilo omenjeno, orgle.

Razglednica iz prve četrtine 20. stol. / Postcard from 1st quarter of 20th Century (vir/source: ZEU Murska Sobota)

Galerijo so podpirali na vsaki daljši strani po 4 vitki, a močni stebri, za katere predvidevamo, da so bili litoželezni. Ti so se nadaljevali tudi skozi galerijo za podprtje stropa. Kapiteli stebrov so bili dekorativno izdelani s tradicionalnimi judovskimi motivi – tri vzporedne črte, pri čemer je število tri simbol celosti in ljubezni. Galerija je imela masivno leseno ograjo z enotnim kvadratnim reliefnim vzorcem po celotni dolžini.

Tla oltarnega prostora so bila na podlagi pričevanj ljudi obložena s keramičnimi ploščicami (20 cm × 20 cm) v rjavi barvi, ki so tvorila poseben vzorec, viden na sliki 11.

Razglednica iz leta okoli 1914 / Jewish synagogue in Murska Sobota, around 1914
(lastnik razglednice / owner of postcard: Štefan Vida)

Za vsak judovski sakralni objekt je značilen kabinet oz. skrinja, ki reflektira skrinjo zaveze, v katerem je shranjena Tora. Ta je praviloma orientiran proti Jeruzalemu (tako so molilnice zahodnega sveta praviloma orientirane proti vzhodu) in ločen od preostalega prostora s posebno, bogato okrašeno zaveso, imenovano *parochet*. Prav tako vsak judovski sakralni prostor vsebuje mizo, imenovano *bimah*, s katere berejo Toro, in posebno mizo za voditelja molitve. Ta prostor je bil v soboškem templju predvidoma pred orglami. Obvezen verski element je tudi posebna, vedno prižgana sveča oz. v so-

dobnih templjih luč, ki simbolizira večno luč, imenovano *ner tamid*.

Soboška sinagoga je bila bogato dekorirana (čeprav manj kot druge, ki so bile za primerjavo), tako v notranjosti kot v zunanjo-
sti. Dekoracija je bila skladna z rabinsko in ortodoksno tradici-
jo, kjer niso dovoljene človeške skulpture oz. upodobitve člove-
ške figure, saj imajo to za malikovanje. Sinagoga, ki je bila znotraj
bele barve, je imela ornamente poudarjene z zlato barvo.

Upadanje števila judovskih prebivalcev v Murski Soboti se je
začelo kmalu po 1. svetovni vojni po priključitvi Prekmurja Slo-
veniji oz. takratni kraljevini SHS. Dodatno negotovost je pri tem

Rušitev sinagoge leta 1954 / Demolition of the synagogue in year 1954
(fotograf/photographer: Jože Kološa - Kološ)

sprožala tudi napoved ukinitve madžarske zakonodaje, ki je ob
rimskokatoliški veri priznavala še sedem drugih veroizpovedi.
Še posebno nezaupljivi so bili evangeličani in Judje, ki so se bali,
da bo Kraljevina SHS uveljavila »nekdanje avstrijsko pravo in s
tem legitimirala slabši formalnopravni položaj nekatoliških ver-
skih skupnosti« (Luthar, 2012). Takrat se je mnogo Judov preseli-
lo na Madžarsko ali v Avstrijo.

Bolj kot kdaj prej so v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega
stoletja tudi v Prekmurju Jude začeli gledati kot verske »odpad-

nike«, Murska Sobota pa je bila zaradi njih pogosto predstavljena kot »nesnažno mesto, [...] kakor je nesnažno vsako židovsko mesto«, kot je tolerantnost označil Anton Trstenjak. Spremembe pa se niso kazale samo v gospodarstvu, temveč tudi v kulturnem življenju obeh mest in vasi z judovskim prebivalstvom. Številčno zmanjšanje judovske skupnosti je imelo namreč vrsto posledic, ki so vplivale na vsakdanje življenje skupnosti. Murska Sobota je ostala celo brez rabina (Luthar, 2012).

Po 2. svetovni vojni je bila sinagoga kot objekt sicer v solidnem stanju, vendar je bila, kot izhaja iz arhivskega zapisnika, notranjost popolnoma uničena; pri tem je pomemben podatek, da je objekt med 2. svetovno vojno Rdeča armada uporabljala kot konjušnico za kar 60 konjev, kar priča o velikosti objekta. Kljub slabemu stanju pa je ob prodaji premoženja in nepremičnin nekaj elementov notranje opreme (klopi, luči, preproge ...) judovskega templja v Murski Soboti po poručitvi ostalo v Prekmurju, saj so jih odkupili bodisi posamezniki bodisi skupine. Tako so ostali tudi originalne klopi (le nekaj izbranih, ki so bile ob prodaji v boljšem stanju) in dva kristalna lestenci, kar je po podatkih iz arhivov odkupila evangeličanska cerkvena občina v Selu, ter preproga, ki je bila prodana zasebniku (vir: zaprti zasebni arhiv avtorja, 2013).

Judovsko sinagogo so tako po 2. svetovni vojni podrli, saj niti judovska skupnost niti takratna občina nista imeli denarja za obnovo mogočnega objekta. Pri tem je zmotno mišljenje, da je objekt leta 1954 porušila komunistična oblast. Vedeti moramo, da so bili po 2. svetovni vojni Judje precej zaščiteni. Iz arhivskih zapisov iz leta 1948 izhaja, da so se vsi zavzemali za ohranitev templja. V določenem dopisu je napisano: »Vprašanje sinagoge stoji na mrtvi točki, saj narodni odbori nimajo kredita, prav tako nima kredita niti sindikalni svet. Prodaja sinagoge privatniku nikakor ni mogoča, pa tudi stanovanjska hiša za sinagogo je precej vezana na sakralni objekt, da se praktično ne more prodati ločeno.« Sinagogo so želeli dolgo aktivirati tudi v druge namene, kot npr. kino, gledališče ipd., vendar so na koncu vse nepremičnine Izraelitske verske občine Murska Sobota 9. junija 1949 prodali Mestnemu ljudskemu odboru za takratnih 500.000 dinarjev (vir: zaprti zasebni arhiv avtorja, 2013).

V nasprotju s pričakovanji laične javnosti se po ustnih virih

tedanji arhitekt Franc Novak s strokovnega vidika ni zavzel za ohranitev sinagoge. Skrb za okolje, prostor in trajnostni razvoj ter varovanje arhitekturne dediščine, kulturnih in ekonomskih dobrin so temeljne dolžnosti arhitekta, kakor nam predpisuje sedanji Kodeks poklicne etike arhitektov, krajinskih arhitektov in prostorskih načrtovalcev (UL RS, 6/05). V skladu s sedanjim 9. členom Kodeksa mora arhitekt svojo dejavnost opravljati strokovno in neodvisno, ne oziraje se na poslovne interese, ki bi lahko negativno vplivali na strokovnost njegovega dela.

Na mestu objekta danes stoji t.i. židovski blok, ki ga je projektilar soboški arhitekt moderne Franc Novak. Ta je bil po njegovih načrtih končan leta 1956. Nekaj materiala je bilo ob graditvi upo-

*Fotografija
»židovskega bloka« /
"Jewish" block
(avtor/author:
Andreja Benko)*

rabljenega še iz porušenega templja. To je visokopritlični petnadstropni blok, kompaktnega kockastega volumna z ravno streho. Fasade sooblikuje naravni kamen, ki klasično belo fasado vertikalno dopolnjuje in členi. Ta objekt je obenem tudi prvi stanovanjski blok v mestu Murska Sobota.

SKLEP

Sprehod po zgodovini judovskega templja kot sakralnega objekta, objekta s posebno veljavo, in analiza napredka, ki so ga uveljavljali premišljeno, a vztrajno, nam neposredno kažeta smernice, ki bi jih veljalo upoštevati tudi danes. Sakralni objekti so že od začetkov civilizacij veljali za presežke v gradnji in prav zaradi tega so tudi obstali, saj so bili načrtovani in grajeni premišljeno ter z najboljšimi možnimi razpoložljivimi materiali. Izhodišča za njihovo gradnjo so vseskozi težila k perfekciji, ki je narekovala premišljeno skupino strokovnjakov, ki pa so jih takrat merili po izkušnjah oz. izjemnih dosežkih. Odnos do procesa graditve (projektiranja, gradnje in vzdrževanja) in tudi do same gradnje je bil tako rekoč prezvišen, na kar smo danes že pozabili; kot je razvidno iz zgodovinskih zapisov, so bili arhitekti aktivni pri vseh etapah graditve, ne pa kot je današnja praksa, ko arhitekt svojo aktivnost pogosto konča s pridobitvijo gradbenega dovoljenja.

Arhitektura je vedno v službi ljudi, saj jim prav ona omogoča prijetno bivanjskost in celo zavetje za privzdignjeno duhovno izkustvo, zato je naloga investitorjev in uporabnikov, da se arhitekturi približajo z zaupanjem v arhitekta, arhitektova glavna skrb pa mora biti dejanska zavzetost, da bo dokončani objekt celovito služil vsem segmentom uporabe in vzdrževanja (prijetno počutje uporabnika, kakovostno izvedena dela, gospodarno vzdrževanje ...).

Ob upoštevanju slednjega tako ne bomo zrli na skomercializirano pokrajino, kjer bolj kot arhitektura izstopajo imena podjetij, ampak bomo še naprej z veseljem opazovali razlike med prekmurskim in gorenjskim stilom; tako kot med katoliško, pravoslavno, evangeličansko ali judovsko sveto stavbo.

ANDREJA BENKO

ARCHITECTURAL SPACE BETWEEN REALITY AND RELIGION: JEWISH TEMPLE IN MURSKA SOBOTA

INTRODUCTION

At the beginning of the 20th Century Prekmurje belonged to Hungary. National border was on the river Mura. Most of the students from Prekmurje got their education in Budapest, where from they brought and initiated architectural/artistic styles and directive in construction. As a good example is architecture of old town part of Murska Sobota, where elements of Hungarian national style or elements of secession are exposed, which gave special and durable image to old town centre. Besides architectural elements, visual role of town evolution had also followers of three mayor religions – Catholics, Jews and Evangelicals. All this formed the identity of the town, as the characterized skyline of the Panonnian town with not high buildings. Even today is Murska Sobota a Panonnian town without higher dominants in the landscape. Highest points in the landscape are two church towers and silo of »Mlinopek« Company, which also has the symbolic role – land of Prekmurje is granary of Slovenia.

The concept of »identity« or »recognisability« had been understood differently in different periods. It had also been used, or even misused, to further a number of aims. Today it is supposed to be, in addition to the concept of humanity, one of the most fundamental values that dictate the creation of our living environment according to our own needs. Whether identity is perceived and applied correctly or not, however, remains a question. In this sense it can be said that an element which is connected to a certain environment or area, is it culturologically, geographically, economically, materially, nationally and ideolog-

ically, and at times even politically, represents an architectural »value« (Fister, 2009).

Nowadays all too often unfortunately seems that different cultures cannot coexist, especially are not capable of coexistence various world religions. That is why the area of Prekmurje is more encouraging which teaches us with its history tolerance, and above all respect between members of different religions (Benko, 2012). In the case of Murska Sobota, at least during a certain period we can say that members of different religious communities were quite equal and were able to survive through tough times.

Contemporary interventions into the landscape are in many cases inconsiderate and not planned for the future. Unfortunately the architect and the landscape planner (who are experts in for landscape interventions) are often excluded from the process of planning and consequently, the role of architect is becoming smaller. Special problematic in Slovenia over the last few years – most notable in Prekmurje – is the lack of national identity, peoples' identity, national and environmental – identity of the architectural landscape. It is expressed, when typical architectural landscape fades and is becoming a mixture of different architectural and cultural styles (Benko, 2013). The flow of the architectural styles in the past was more even, at the building of the facility the focus was on human, surrounding facilities and also to the architectural landscape.

HISTORICAL BACKGROUND

At the beginning of the 20th Century there were three major religions in Murska Sobota, whose followers lived in harmony and friendly relationships. The same we can say for the representatives of religions, for which in many old newspapers it is written that they attended joint events, walks and debates. Thus, representatives of religions, as well as believers – the townspeople, worked together, lived together and participated in coexistence, no matter if they followed Evangelical, Catholic or Jewish religion.

All three religions had in the first decade of the 20th Century a turning point. All three began with the process of building

the new sacral facility or big renovation of existing sacral facility. In the year 1908 ended the construction of a Jewish temple in Lendavska Street planned by Lipot Baumhorn. In the year 1910 was finished the construction of Evangelical church according to plans of Ernő Gerely (some sources indicate also name Ernő Gregely or Ernest Gerey) from Budapest. And in the year 1912 was finished the big renovation of the Catholic Church (now Minster) of St. Nicholas in Gregorčičeva Street, planned by compatriot László Takáts, the first architect from Murska Sobota with a degree. László Takáts had key role by designing town core of Murska Sobota (now Slovenska Street) in his too short life.

Every religion has special rules for designing and planning of sacral facilities or it follows certain legitimacy, which architect has to consider while planning. They all share common legitimacy – the orientation of altar part due East. From three sacral facilities at that time today exist only two – the Evangelical Church of Martin Luther and Catholic Church of St. Nicholas which are both under monumental protection. Of the third sacral building - Jewish temple the only thing left nowadays are only some memories of the elderly in Murska Sobota and few images. Each religion has faced many different problems during the construction.

In Europe at that time is the time of secession, which was »The first stylish appearance with a universal influence after the Baroque (Koch, 1999: 275)« and also the special art style – Art nouveau (which is dated in the time between 1890 and 1914). This style has various names in different languages for example in Germany Jugendstil, in England Modern Style in Austria Sezessionsstil. The importance of the style is in renewed perception and understanding of space, light and colour. All artists – including architects, followed the overall main idea according to which nature is the only model of an artist, as it is also the closest to the people and users. Secession is an attempt to answer to a historicism of 19th Century, in which the architecture is based on the continuation or conversion of past styles (Koch, 1999:274).

The Jewish temple and the Catholic Church of St. Nicholas have been designed in the spirit of secession, while the Evangelical Church Martin Luther designed in the spirit of neogothic. Since the beginning of the time of restoring the most common style of

sacred architecture was designing and building in the spirit of its own Gothic (Koch, 1999:272). Perhaps the architect Gerely because of lofty and for sacred constructions distinctive features opted for a designing the building in this style, which is in the Evangelical Lutheran Church in Murska Sobota clearly visible. The church was designed in spacious and elegant conclusions that are visible on the facade of the building, as well as in the internal space.

JEWISH TEMPLE IN MURSKA SOBOTA

The Jews started to migrate to the area of Pomurje after year 1700. Census from year 1793 states in Murska Sobota 14 and in Prekmurje 60 Jews. In the year 1853, when the town already had 180 Jewish inhabitants, there already stood the Jewish religious building, in the today's Lendavska Street – on a plot donated to the community by Count Szapáry (unlike Evangelicals, which was the Countess Szapáry bothering already at the purchase of land).

Previously, the first Jewish gathering place was in 18 Ct. arranged in a so-called Kucan's house (at the place of that house now stands Regional and Study Library). Important period for Jews of Murska Sobota is the period between year 1800 and year 1944, because at that time Murska Sobota the Jews took care of bourgeois elements that have contributed to the development of the town (pharmacies, lawyers, industrial establishments, cafes, etc.). Although the number of Jews in the town at the turn of the century began to decline, the economic power of the community grew to such an extent that in 1907 the Jewish community started to build a new religious building, according to plans of well-known Jewish architect Lipot Baumhorn (1860–1932), who graduated in Vienna, under the supervision of Heinrich von Ferstel. After graduation he worked and got further education in architecture in the bureau of Ödön Lechner, who was the pioneer of a specific direction of Hungarian Secession (Art Nouveau).

Baumhorn planned in his career more than 25 synagogues and Jewish temples, and so he designed also in Murska Sobota architecturally sophisticated temple, that was inaugurated on 31st August, 1908.

Descriptions of Jewish religious structures are different. In the article we will use the term synagogue, as was used over time in Murska Sobota. Even a postcard from that time indicates reformed nomination of the building – Israelites oratory and the cadastre of property also appears the name synagogue. Facility for the performance of the prayer is not aimed only for prayer, but it is also house of meditation, learning and gathering place for the community to participate in various social and charitable activities as well. In contrast to the Christian tradition, the synagogue is not sacred and a collective ritual can also take place in any other place. The requirement for performing religious rituals is just minjan – a quorum of ten Jews aged over thirteen years, which is necessary for public prayer rituals and reading texts of Tora. In Orthodox Judaism minjan comprises 10 men, while more liberal-oriented minjan also consider women.

First reformed synagogue was built in Hamburg in the year 1811. It was important for reformed as they introduced many elements, familiar to sacral architecture of Christians, as for example pipe organs, choir to conduct ceremonies and special robes for rabbi ... Eventually, they moved the bimah or almemor (altar) in front of the arch on the elevated space.

The property of the Jews in Murska Sobota, embraced a composition of different constructions. In addition to the temple were in the immediate vicinity Rabbinate, school and a Jewish cemetery separated from the rest of the cemetery. This one is these days converted into a memorial park.

EXTERNAL APPEARANCE OF TEMPLE

Art historians like to compare Jewish temple of Murska Sobota with the Jewish synagogues (temples) in Hungary in Szeged, Cegléd (which is currently used as a sports hall, suggesting the possibility of program changes in the facility and the revitalization of the building) or in Pecs, though it shows from an architectural point of view a different picture, where some similarities can be seen with the Synagogue of Pecs.

For the purposes of the research, the old cadastres were obtained that were used to define the position and orientation of

the Jewish temple. In the archive of the Republic of Slovenia is kept the Franciscan Cadastre from year 1860. On the plot with number 161 is drawn a smaller facility at which it is written name of the synagogue. Depending on the age of the cadastre we can confirm that on the plot there is drawn the old wooden Jewish oratory, which existed on that place before the construction of the new building. According to the cadastre (Figure 9), which we got from the »Geodetska uprava« and according to their data from the year 1923, we can confirm according to old photographs and testimonies that the cadastre is older and dates back to around the year 1880. Until the year that GU is evidencing it, it was only slightly changed.

Nevertheless, in the cadastre there is drawn the same position and plot of the Jewish community, such as in the cadastre of 1860, on the site on which in November 1908 the Jewish Temple was built.

Cadastre is as such important for confirmation that on the same plot already stood the old Jewish Temple, but can also define the size of the Jewish community pitches in Murska Sobota.

We can confirm the size and position of the Jewish plot with a document from the year 1949 that defines the following sizes of plots: the plot, where stood the Jewish temple measured 336 m². Next to this plot there was also a plot with a house and outbuilding in size of around 400 m², lawn in size of 1612 m² and garden in size of 1657 m² (Source: closed private archive of author).

The old or the first recorded Jewish gathering place according to the Franciscan cadastre from year 1860 grasped out of the cadastre measured approximately 10,50 m × 16,86 m. This shows us bigger floor plan concept considered on town scale and the number of followers in that time (between the years 1860–1900), when in whole region of Prekmurje was recorded in the year 1889 (Zelko)1107 Jews, from which 319 lived in Murska Sobota. Per square meter facility, we can see that the capacity of the facility was at least 200 seats, and considerably more standing places at important events. At the same time also the ratio of the building emphasizes its sacredness – a ratio in which the basic floor plan of the First Jewish temple was designed – the ratio of the golden section. Golden section (*sectio divina*) is a ratio that is in practice most often-used ratio, as it embodies the natural balance.

Second Jewish temple, built in year 1907, was build from classic module brick, as we can see in the original floor plan that is archived in Pokrajinski arhiv Maribor. From it we can also see the outer dimensions of the temple which were 23,65 m x 13,70 m (or 13, 60 m). The patio in which was the temple designed is so $1:\sqrt{3}$. It is divided into three sections looking from east to west: smaller part for the rabbi, the bigger central part with the altar and space for the followers and the last part that was designed for the entrance. After oral tradition we can say (still living people who saw the facility) that the eastern part was never built and the design was rectangular in the patio with best approximation of $1:\sqrt{2}$.

Obal mentions in the book *Arhitektura historicizma in secesije v Pomurju* (Architecture of historicism and secession in Pomurje, 2002) that according to the newspaper *Rábavidék* 26/1908 the building was constructed in the Romanic style, meanwhile Stele in book *Slovenska krajina* (1935), defines only the design of the temple in orientalisised shapes of half history. The building certainly had visible elements of secession, what we can see and define after attached graphic material.

Jewish temple had clearly indicated corners and horizontally segmented façade, which visually emphasized the massiveness of construction (historicism element). Besides it had additionally profiled wooden divided windows. Glass was simple and not stain-glassed. The final façade layer of the building was rough facade plaster in a neutral gray-yellowish color. Entrances were risalitical (risalto Italian – to stand out) emphasized, where particular stood out the main entrance on the west side, with composition of three doors. The composition of doors was designed axially symmetrical – in front of every door there were three separate steps because the level of the ground floor was about 45 cm above the ground. Another entrance has also been enabled, symmetrically on the north and south facade; where there was one more door in the middle of the base square.

The ratio of building plan passed through the long facade (north and south). The basic square was chosen for the eastern part of the building, to the part of holy of holies – the altar. The second – the western part, was aimed for the entrance of the

building and on both sides symmetrical designed wooden, interior staircases, which allowed the transition to the gallery.

The interesting part is that each has a staircase (side) input on the main facade and has been completely separated from the ground floor work. At the stairway there was a small round window with the model borromean circles – even intertwined, symbolizing the Holy Trinity. Trinity represents the equality of Father, Son and Holy Spirit. Architecturally interesting is the repetition of the same motif at the entrance – where it is visibly shown, that all implied facade squares of the building were very similar shaped and structured. Only east facade had increased rosette with the Star of David, also known as Solomon's seal. It was named after an ancient Jewish King David, and is designed as accurate hexagram.

Parcel of the Jewish community was fenced at street side with high fence of wrought iron (visible on old postcards – Figure 6), which was at that time in town of Murska Sobota unusual.

INTERNAL APPEARANCE OF TEMPLE

Temple was designed in two stories high building. On the east side of the ground floor was the altar – bimah aimed to minjan. Above the altar were positioned organs, facing the congregation to which the organist passed through small steps behind the altar area. These were separated from the rest of the building with symmetrically placed decorative smaller doors. The size of the altar itself was around 20 m² and was due to the visibility of multi-level elevated for about 45 cm.

The dividing line between the altar and the rest of the temple was wrought iron fence about 100 cm high.

For worshipers were designed wooden benches – each of them had room for seven worshipers, where it was every seat credited with a special seat pad (most Jewish places of worship have marked seats with nameplate because Jewish law requires from worshiper to have a regular place for prayer), which can be inferred from the implied in the original floor plan. We can see that in the facility was designed, on each side of the nave,

9 benches – with a total of 18 benches. These were intended for men on the ground floor (a total of 166 seats). Furthermore there were at the entrance to each side symmetrically two small benches for 3 people (additional 12 seats). Benches were centrally separated by wider corridor (about 140 cm), which was connecting main entrance with the altar. On each side of the altar there were also two side benches, which were perpendicular to the others – these were intended for participants in minjan (10 people).

Place for women was located in the second floor designed as a gallery. There were also designed special wooden benches for female worshipers. Since we do not have the gallery layout, we cannot define the number of seats for women in the gallery. According to the testimonies of the living believers and on the basis of existing photos, it can be determined that the gallery was approximately 2.50 m wide on each side. There was no gallery for believers on the eastern side, where was placed altar, but at this position, as aforesaid, was on the gallery high placed pipe organ.

Gallery was supported on each long side by four slender but strong pillars – which are assumed to have been of iron. They have continued to support the ceiling also through the gallery. The capitals of the pillars were decoratively designed with traditional Jewish motifs – three parallel lines, where the number three symbolizes wholeness and love. Gallery had a massive wooden fence with a single square embossed throughout.

Flooring of the altar area was ceramic tiles (20 cm × 20 cm) in brown color, based on testimonies of witnesses who still remember it. The way they were laid they formed a special pattern, seen in Figure 11.

For every Jewish sacral building a cabinet or chest is typical, which reflects the ark of covenant, where Torah is stored. This is generally oriented toward Jerusalem (such as worship prayer of the Western world, that is generally oriented towards the east) and separated from the rest of the place with a special ornamented curtain called parochet. Every Jewish sacred space also contains a table called bimah from which the Torah is read and a special table for leaders of prayer. This place was in the case of Murska Sobota temple located in front of pipe organs. Compulsory religious element is also a special candle that is always lit or the

light that is always turned on in modern temples, symbolizing the eternal light, called the ner tamid.

Jewish temple in Murska Sobota was richly decorated, both indoors and outdoors. Decoration of the temple was consistent with the rabbinic tradition and orthodoxy, which still do not permit human sculptures or representations of the human figure, as it is regarded as idolatry. The temple, which was inside in white color had ornaments highlighted in gold paint.

The decline in the number of Jewish residents in Murska Sobota began shortly after WW1 when Prekmurje joined Slovenia – or at that time The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. An additional uncertainty was in the prediction of Hungarian state for abolition of the legislation, which besides the Roman Catholic faith recognizes seven other religions. Especially suspicious were Protestants and Jews who were afraid that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes will enforce »the former Austrian law and thereby legitimize worse formal/legal status of non-Catholic religious communities« (Luthar, 2012). At that time, many Jews moved to Hungary or Austria.

Now more than ever during the twenties and thirties of the last century in Prekmurje Jews and the Jewish community started to be seen as religious »apostates«, Murska Sobota was because of that often presented as »an unclean place, [...] as unclean every Jewish town can be« so Anton Trstenjak marked the »tolerance«. Changes were not shown only from the economic point of view, but also from the cultural perspective in both towns and villages with Jewish population. Numerical reduction in the Jewish community had a number of consequences that had an impact on the everyday life of the community. Murska Sobota was even without rabbi for quite some time (Luthar, 2012).

After WW2 the temple as a facility was in a good state, but as it can be seen from archive record, the interior was completely demolished. Here is important information that the facility was during WW2 used by Red Army as horse stables for 60 horses, which informs us about the its size. Despite the unfavorable situation, on the auction of movable and immovable property, some elements of interior design (benches, chandeliers, carpets ...) of Jewish temple in Murska Sobota were sold to some individuals

or religious groups. In Prekmurje so stayed some original benches (only a few selected that were sold in the better state) and two crystal chandeliers, which according to data from the archives were purchased by Evangelical parish at Selo and carpet, which was sold to private person (source: closed private archives of the author, 2013).

The Jewish temple was after WW2 demolished, as the Jewish community and also the Municipality of Murska Sobota did not have the necessary funds for the reconstruction of the mighty building. It is a mistake to suppose that the facility was demolished in the year 1954 by the communist authorities. We need to know that the Jews were after WW2 quite protected. Archival records from the year 1948 documents that they all strived to save the temple. In a letter it is written: »The issue of the synagogue is still on dead point, as national committees do not have the credit, it also has no loan neither the Union Council. A sale of synagogue to the private investor is not possible under any condition. Also the residential house of rabbi is too much linked to the synagogue and cannot be sold separately.« They all tried to find another use for temple and activate it for other purposes, such as cinema, theatre, etc., but in the end all religious property of Israelite community of Murska Sobota was on 9th June 1949 sold to the Municipal People's Committee for 500,000 dinars (source: closed private archive of the author, 2013).

Contrary to expectations of laic public, according to oral sources, former architect Franc Novak, did not conquer for the preservation of the synagogue from a professional point of view. Caring for the environment and sustainable development and the protection of the architectural heritage, cultural and economic goods are the fundamental duties of the architect, as we prescribe in the current Code of ethics of architects, landscape architects and planners (UL RS, 6/05). In accordance with the present 9th act of the Code have architects obligation to do their business, professionally and independently, without regard to the commercial interests that would be detrimental to the professionalism of his work.

On the place of the temple today stands so-called »Jewish block«, which was designed by modern architect Franc Novak

from Murska Sobota. It was built according to his plans in the year 1956. Some material from the old temple was used for the construction of new block. This is five stories high block, designed as a compact cube with a flat roof. Facades are made of natural stone in combination with classic white façade – these two are vertical complimented. This facility is also the first multi-residential building built as block in the town of Murska Sobota.

CONCLUSION

A walk through the history of the Jewish temple as a sacred construction, a building with a special force and analysis of the progress, that was thoughtfully and persistently established, shows us the directions that we should also consider and be held today. Religious buildings have been since the first civilizations considered as surplus constructions, which is why they also persisted over time, as they were designed and built carefully and with the best possible materials available. Starting points for their construction were constantly tending to perfection, which was dictated by the thoughtful team of experts who were measured by their experience and exceptional achievements.

Attitude towards the construction process (design, construction and maintenance), as well as to the work was virtually exalted, what we have already forgotten but is evident from historical records where the architects were active through all phases of construction, rather than today's practice, when the architects' activity often stops after obtaining a building permit.

Architecture is always at the service of people, because it makes them very comfortable residence and even shelter to elevated spiritual experience, that is why it is the task of investors and users to approach to architecture with confidence in the chosen architect; but architect's main concern should be the actual commitment to completing comprehensive facility to serve in all segments of operation and maintenance (pleasant feeling of the user, quality of works, economical maintenance ...).

In this regard, we will not see commercialized landscape, where more than architecture, firm names stand out, but we will

still with pleasure observe the differences among different architectural landscape styles, as well as the differences among Catholic, Orthodox, Protestant, or Jewish sacred building.

VIRI / SOURCES

- Benko, A. (2011): Prva evangeličanska cerkev v Bodoncih. V: *Arhitektura raziskave/Architecture Research* 2011/1. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Benko, A. (2012): Verski elementi in njihova simbolika v evangeličanski cerkvi. V: *Stati inu obstati*, revija za vprašanja protestantizma 15–16/12. Protestantsko društvo Primož Trubar, Ljubljana.
- Benko, A. (2012): Cerkev sv. Nikolaja skozi oči arhitekta. V: *Utrinki iz stoletne zgodovine stolnice v Murski Soboti*. Stolna župnija Murska Sobota, Murska Sobota.
- Benko, A. (2013): The Architects' Identity determines the Identity of the Architectural Landscape. V: *Isg Magazin*, Graz, str. 9–12.
- Brumen, B. (1995): Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobotice med letoma 1919 in 1941. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1993): *Slovar simbolov*. Založba Mladinska Knjiga, Ljubljana.
- Fister, P. (2009): Identiteta kot vrednota arhitekturne dediščine. V: *Glasnik SED* 49; 3,4 2009, str.: 67–70.
- Hari, T. (2000): Zgodovina evangeličanske cerkve v Murski Soboti: s kratkim pregledom zgodovine protestantizma v Prekmurju. Evangeličanska cerkvena občina, Murska Sobota.
- Juvanec, B., (2009): Basics of proportional systems in architecture. V: *Prostor* 17 [2009] 1[37]: 196. University of Zagreb, Faculty of Architecture, Zagreb.
- Kodeks poklicne etike arhitektov, krajinskih arhitektov in prostorskih načrtovalcev (2005): Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- Kuzmič, F. (2009): Murska Sobota skozi čas. V: *Signal*, Winter/zima 2008/2009. Pavlova hiša, Bad Radkersburg.
- Luthar, O. (2012): Po robovih spomina – Antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti. Založba Zrc Sazu, Ljubljana.
- Maude, M. F. (1862): *Scripture manners and customs*. Society for Promoting Christian Knowledge: 600. London.
- Sörries, R. (2008): *Von Kaisers Gnaden: protestantische Kirchenbauten im Habsburger Reich*. Böhlau Verlag GmbH, Köln, Weimar, Vien.
- Obal, F. (2002): Arhitektura historicizma in secesije v Prekmurju. Pomurska založba in Znanstveni inštitut filozofske fakultete, Murska Sobota, Ljubljana.
- Škafar, I. (1970): Kovačičevi spomini na prekmursko iz leta 1893. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 41/2, Maribor, str. 321–352.

Tolerančni patent 1781, Prevod. V: Stati inu obstati, revija za vprašanja protestantizma 13–14/11. Protestantsko društvo Primož Trubar, Ljubljana.

Jelinčič Boeta, K. Judje v Murski Soboti: <http://www.zivljenjenadotik.si/info/tekst/prikaz/article/judje-v-murski-soboti/> <junij, 2013>

JUDJE V SLOVENIJI:

<http://web.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2010090605572672> <junij, 2013>

http://sl.wikipedia.org/wiki/Sinagoga_Murska_Sobota <junij, 2013>

<http://www.zivljenjenadotik.si/info/tekst/prikaz/article/judje-v-murski-soboti/> <junij, 2013>

<http://www.inv.si/psja/spomin/sobota.htm> <junij, 2013>

<https://sites.google.com/site/murskasobotainf/prebivalstvo-in-etnicnost> <junij, 2013>

LIPOT BAUMHORN:

http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Baumhorn_Lipot <junij, 2013>

EVANGELIČANSKA CERKEV V SLOVENIJI:

<http://www.evangel-cerkev.si/sl/> <junij, 2013>

http://kraj.eu/slovenija/murska_sobota_evangelicanska_cerkev/slo <julij, 2013>

EVANGELIČANSKA CERKEV V ROMUNIJI:

http://www.welcometoromania.ro/Oradea/Oradea_Bis_Neogot_e.htm <julij, 2013>

JUDOVSKI BLOK:

<http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=16811> <junij, 2013>

SLIKA SINAGOGA PECS:

http://mytimetotravel.files.wordpress.com/2012/01/b_trip-3057_crop.jpg

ARHITEKTURA SINAGOG:

http://en.wikipedia.org/wiki/Synagogue_architecture <julij, 2013>

SECESIJA:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Secesija_%28obdobje%29 <julij, 2013>

ART NOUVEAU:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Art_Nouveau <julij, 2013>

Translated by Boris Drvarič

DUŠAN ŠČAP

VIZITACIJA V ŽUPNIJI APAČE LETA 1822

POVZETEK:

Prvo pisno omembo župnije v Apačah zasledimo v listini iz leta 1420. Graditev tako velike in kakovostne cerkve, po novem datirane že v obdobje pred letom 1200, lahko povezujemo s prihodom benediktincev iz Šentpavla v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem. V prispevku bom obravnaval zapisnik o vizitaciji župnije Apače iz leta 1822, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Maribor. Originalni naslov je: Protocoll über canonische Visitation der dem Dekanate St. Leonhard in Windischen Bücheln unterstehenden Pfarren pro 1822 (Zapisnik o vizitaciji župnij, ki spadajo k dekanatu Lenart v Slovenskih goricah v letu 1822). Omenil bom tudi dokumente, shranjene v drugih arhivih in pomembne za župnijo v Apačah. KLJUČNE BESEDE: Apače, cerkev, župnija, vizitacija, arhiv.

ZUSAMMENFASSUNG:

Erste schriftliche Nennung von Pfarre im Abstell war im Jahre 1420. Bau solcher große und Qualitäten Kirche (von neuesten Datierung an) in der Zeit schon vor dem Jahr 1200 ist verbunden mit dessen Ankunft von Benediktiner von Stift St. Paul in Laavantal im Abstaller Becken. Im Aufsatz werde ich inhaltlich das Protokoll über die Kanonische Visitation von der Pfarre Abstell aus dem Jahre 1822 behandeln. Dieses Protokoll bewahrt Landesarchiv im Maribor auf. Originall text: Protocoll über canonische Visitation der dem Dekanate St. Leonhard in Windischen Bücheln unterstehenden Pfarren pro 1822. In diesem Aufsatz werde ich auch die Dokumente von anderen Archiven erwähnen, die für Pfarre Abstell wichtig sind.

STICHWÖRTER: Abstell, die Kirche, die Pfarre, die Visitation, das Archiv.

O ZGODOVINI APAŠKE ŽUPNIJE IN CERKVE

Prvo direktno pisno omembo župnije v Apačah zasledimo v listini iz leta 1420¹. Cerkveno je apaška župnija do leta 1787 pripadala salzburški nadškofiji in nato do leta 1923 sekovski škofiji. Leta 1923 pa je bila priključena lavantinski nadškofiji. **Župnija** Apače je danes rimskokatoliška teritorialna župnija dekanije Ljutomer, škofije Murska Sobota. Do 7. aprila 2006, ko je bila ustanovljena škofija Murska Sobota, je bila župnija del Pomurskega naddekanata, ki je bil del škofije Maribor². Cerkev se je do leta 1898³ imenovala Marija v trnju⁴ (nem. Marija im Dorn). Predvsem v 19. stoletju zaznamo tudi pojmovanje kot cerkve svete Marije (nem. Heilige Maria), od konca 19. stoletja do danes pa se imenuje kot cerkev Marijinega vnebovzetja. Do začetka 19. stoletja je bilo okrog cerkve tudi pokopališče za celotno območje⁵.

Kraj Apače je imel vse do leta 1920 nemško poimenovanje Ab-stall.

Center Apač s cerkvijo iz okoli leta 1910 (Arhiv, Radgona/Bad Radkersburg).

¹ Pavle Blaznik: *Historična topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500*, Maribor, Založba Obzorja, 1986–88, stran 29.

² http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupnija_Apa%C4%8De.

³ 21. 5. 1898 je bil s strani knežješkofa iz Gradca - Seckaua blagoslovljen novi oltar Marijinega vnebovzetja v Apačah. Več: Anton Kovatschitsch, *Die Abstaller, Abstal einst und jetzt*, Mureck, Bad Radkersburg 2002–2003.

⁴ Za to območje je zelo znana legenda o Mariji v Trnju. Več: Dušan Ščap, *Bajke in legende v Apaški dolini*, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 123.

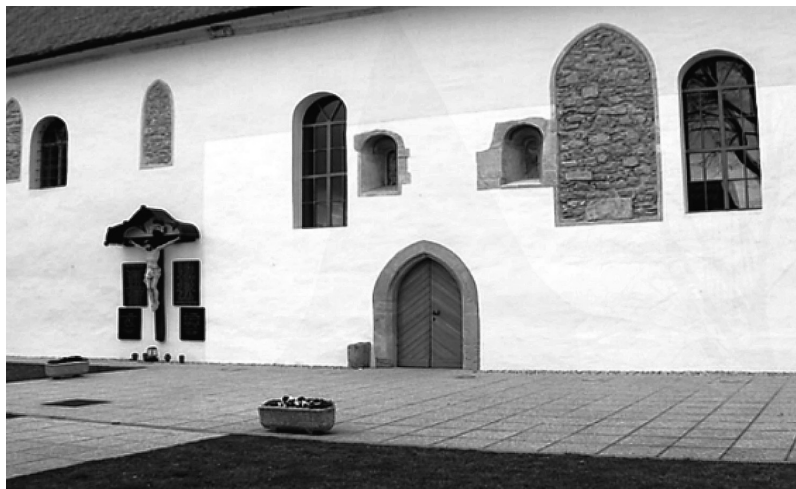
⁵ Več: Franz Josef Schober, *Grenzraum Apače/Abstall v Vom Leben an der Grenze – O življenju ob meji*, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhaus, Band 13, 1. Teil, 2009, stran 179.

Obnova fasade cerkve Marijinega vnebovzetja v Apačah leta 2002 je postavila gradbeno zgodovino cerkve v popolnoma novo luč, ker so odkrili njeno romansko etapo gradnje. Gradi-tev tako velike in kakovostne cerkve, ki jo po novem datiramo že v obdobje pred letom 1200, lahko povezujemo z benedik-tinci iz Šentpavla v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem in prihodom nemških kolonizatorjev v Apaško dolino, saj prva gradbena etapa domnevno sovпада s prvo omembo kraja okoli leta 1200⁶.

Pri mašah se je do leta 1906 uporabljal slovenski jezik enkrat tedensko, od takrat do leta 1924⁷ se ni nikoli uporabil, potem pa se je slovenščina postopoma spet začela bolj uveljavljati.

Cerkev je doživela kar nekaj dozidav in obnov, gradbeno zgodovino tako delimo v več etap⁸:

1. faza: romanska do leta 1200,
2. faza: gotika – domnevno 2. polovica 14. stoletja (majhna got-ska okna in domnevno že prizidana severna ladja),

Sprednja stran fasade današnje cerkve. Poleg dveh romanskih polkrožno sklenjenih lijakastih oken sta na fasadi z obstoječimi baročnimi okni še zgodnjegotska in poznogotska šilasto sklenjeni okni.

⁶ Tako: Neva Sulič Urek, Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih gor, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, letnik 2005, stran 138.

⁷ Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011. Kot je bilo že večkrat omenjeno, je bilo nekdaj večinsko prebivalstvo tega območja nemško govoreče praktično vse do leta 1946.

Prav tako: Stanko Lah, Kako je bilo v Apačah, Stopinje, 1980, stran 156–159.

⁸ Več: http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105.

3. faza: pozna gotika; izdelava velikih gotskih oken na severni in južni fasadi in verjetno izdelava gotske rozete na zahodni fasadi leta 1506⁹, gradnja (1517) in obokanje prezbiterja 1538,

4. faza: barok (zidava zvonika leta 1644),

5. faza: barok 1. pol. 18. stoletja (obokanje ladje in izdelava baročnih oken),

6. faza: predelava notranjščine od 1900 do 1926; nov tlak v cerkvi, poslikava dveh oken v prezbiteriju, poslikava cerkve in izdelava nove opreme, elektrifikacija cerkve.

V prispevku arhitekturnih podrobnosti cerkve ne bom opisoval¹⁰.

POJEM VIZITACIJE

Že od srednjega veka je bila pravica vizitiranja (uradni kanonični obisk) poseben škofovski privilegij. Koncil je uvidel v vizitacijah pomembno sredstvo za izboljšanje neurejenih razmer v Cerkvi. Škof je dolžan vsako leto opraviti vizitacijo škofije v celoti ali delno, tako da vsaj vsakih pet let opravi vizitacijo celotne škofije sam osebno, če je zakonito oviran, pa po škofu pomočniku, pomožnem škofu, generalnem ali škofovem vikarju ali po drugem duhovniku. Škof si lahko za spremljevalce ali pomočnike pri vizitaciji izbere klerike, ki jih želi¹¹. Redna škofovska vizitacija veže osebe, katoliške ustanove, stvari in njene kraje, ki so na območju škofije. V Zakoniku cerkvenega prava je prav tako določeno, da naj si škof prizadeva, da pastoralno vizitacijo opravi z dolžno skrbnostjo, varuje naj se, da ne bo komurkoli z odvečnimi stroški v nadležno breme.

Vizitator je na svojih ogledih v prvi vrsti nadzoroval življenje ter navade klera in ljudstva, pregledal pa je tudi cerkvene zgradbe, predvsem z vidika urejenosti in opremljenosti. Škofov vizitacijski obisk je potekal po predpisih, določenih v Rimskem pontifikatu. Po ogledu cerkvenim zgradb je škof sam ali po generalnem vikarju zaslišal duhovnike in ključarje, pozanimal pa se

⁹ Nad vhodnim portalom je šestlistna kamnita rozeta z lijakastim ostenjem, nad njo pa je večja podolžna pravokotna lina z robovi, posnetimi na ajdovo zrno. Rozeta nad portalom predstavlja najlepši primer rozete v slovenski gotiki.

¹⁰ Več: http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105.

¹¹ Tako kan. 396–398; Zakonik cerkvenega prava – Codex Iuris Canonici, Ljubljana 1983, stran 191.

je predvsem o skrbnosti upravljanja cerkvenega premoženja. Pomanjkljivosti, ki jih je zasledil, je ukazal odpraviti, zaradi večjih pa je včasih izrekel interdikt nad oltarjem ali cerkvijo. O vprašanih in problemih, ki so jih nakazale vizitacije, so duhovniki pozneje razpravljali na sinodalnih sejah¹².

Škof Škofije M. Sobota, msgr. dr. Peter Štumpf, je pri župniji Apače opravil kanonično vizitacijo 9. 6. 2012¹³. Ta vizitacija je bila zadnja v župniji.

ZAPISNIK O VIZITACIJI¹⁴ ŽUPNIJE APAČE IZ LETA 1822

SPLOŠNO. V prispevku bom vsebinsko obravnaval zapisnik o vizitaciji župnije Apače iz leta 1822. Navedeni zapisnik hrani Pokrajinski arhiv Maribor (signatura SI_PAM0003/005_00001)¹⁵. Določene zapisnike o župniji Apače o vizitacijah hrani tudi arhiv DIÖZESE GRAZ - SECKAU.

Originalni naslov je: Protocoll über canonische Visitation der dem Dekanate St. Leonhard in Windischen Bücheln unterstehenden Pfarren pro 1822 (Zapisnik o vizitaciji župnij, ki spadajo k dekanatu Lenart v Slovenskih goricah v letu 1822).

Celoten zapisnik obsega 10 strani formata A 4 v rokopisu nemške gotice in je tematsko in kronološko urejen. Obsega zapis obiskov v župnijah sv. Jurija v Slovenskih goricah, Marije Snežne v Zgornji Velki, Sv. trojice v Slovenskih goricah, sv. Benedikta, sv. Marije pri Negovi, sv. Marije v Apačah in sv. Ane v Slovenskih goricah. Zapisano je število (tudi imena) župnikov, kaplanov, učiteljev, babic v posamezni župniji; ali vlada v župniji red; cerkveno premoženje; potek maš; stanje cerkvenih stavb; kratek opis ljudstva (pobožnost, vraževernost ipd.). Za apaško župnijo zapisnik obsega dobri dve strani besedila.

¹² Več: Ana Lavrič, Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja, Založba ZRC, Ljubljana 2007, stran 14–15.

¹³ <http://www.skofija-sobota.si/birmovanja-2012>.

¹⁴ Vizitacija pomeni obisk višjega nadzornega organa v cerkvah z namenom inventure (popisa inventarja) in kontrole pravnih norm, ki so predpisane. Evangeličansko cerkveno občino pregleduje (vizitira) superintendent (v protestantskem okolju predstojnik večje cerkvene upravne enote) ali superintendentka, katoliškožupnijo pa škof, oziroma pomožni škof. Zgodovinsko je bila vizitacija najpomembnejše in najbolj učinkovito orodje za izvajanje reformacije v 16. stoletju. Pri nadzoru je bil narejen tudi t. i. vizitacijski zapisnik, ki lahko danes služi kot zgodovinski dokument. Tako: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vizitacija>.

¹⁵ <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=72675>.

VSEBINA URADNEGA KANONIČNEGA OBISKA¹⁶.

Pri župniji sv. Marije v Apačah je bila opravljena vizitacija 12. 9. 1822. Župnija spada pod patronat visokoknježjega usmiljenja, gospoda škofa iz nadškofije Seckau (ter gospostva Negova in Zgornji Cmurek) in šteje 3000 duš, od tega 1712 krščenih.

- a) župnijska skupnost,
- b) cerkvena predstojnika (Probst) sta Mathias Bauer in Johann Semlitsch,
- c) vaški šolski nadzornik je Anton Schützenhofer,
- d) babica (preizkušena) je Maria Fuchsin,
- e) gospod župnik je Ignatz Ledenigg¹⁷,
- f) kaplan je Alois Maurer,
- g) šolski upravitelj je Josef Stabler.

Župnijska skupnost je s svojimi duhovnimi pastirji celostno zadovoljna in hvali prizadevnost in natančnost v postopkih odvijanja maš in drugih dobronamernih del "dušnih" poslov. V župniji se odvijajo tudi zunanji katoliški nauki, v ta namen gospod župnik in kaplan preuredita katehetski urad s pohvalno prizadevnostjo. Pri cerkvi so gostilne, ki pa v času poteka maš svojo točenje pijač začasno prekinejo.

Cerkvena predstojnika sta prizadevna za cerkev in kakovostno izvajanje maš. Cerkevno finančno poročilo se vsakoletno predloži. Vendar se celotna cerkvena blagajna in ključi o njej hranijo v Negovi. Prav tako so evidentirani vsi cerkveni inventarji.

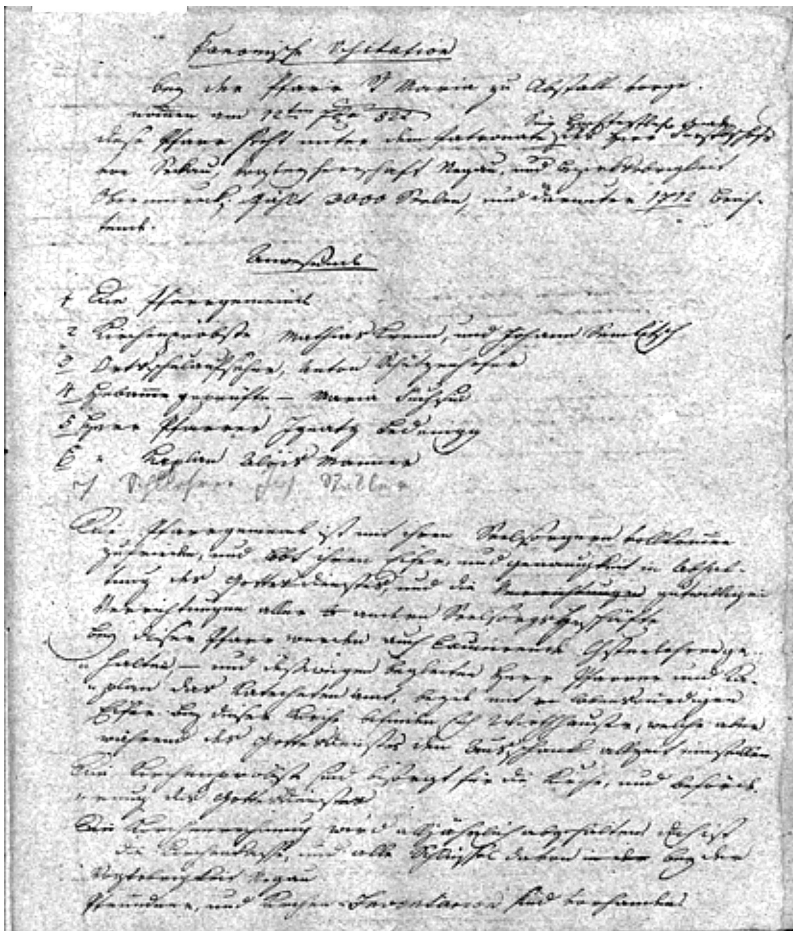
Vaški šolski nadzornik hvali prizadevnost in duhovnost šolskih otrok, predvsem pa nedeljsko šolo. Babica je preizkušena in za podelitev krsta v skrajnih, nujnih primerih dobro izobražena. Gospod župnik je z župnijsko skupnostjo, s svojim kaplanom, šolskim upraviteljem in mežnarjem prav zadovoljen.

¹⁶ Zahvala gre g. Franzu Josefu Schoberju, ki mi je pomagal pri prevodu navedenega zapisa. V zvezi z zapisnikom o vizitaciji sem tega dobesedno navedel, tako kot je izvirno zapisan.

¹⁷ Apaški župnik (Ignatz Ledenigg) je bil starejši možakar. Grizel si je nohte in iz prižnice pri maši pridigal kratke hudomušne zgodbe o sovaščanih ter venomer omenil, da jih osebno ne pozna. Imel je zelo strogo kuharico Greto, ki je bila pravi hudič in je vedno pri vratih prisluškovala, ko je imel obisk. Vsakem beraču je dal en križec, vendar ga kuharica pri tem ni smela zalotiti. Župnik ni nikoli imel glasbene maše, prav tako je vedno zatrjeval, da v cerkvi ne potrebuje svečnikov. Velikokrat je imel željo, da bi se rešil hude kuharice, zato je vdovcu Wittwerju ponujal 2000 guldnov, če bi se poročil z njo. Tako Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 84. Ignatz Ledenigg (1774–1845) je bil župnik v Apačah od 1814. do 1842. leta. Njegov vzdani spomenik, ki stoji takoj desno od glavnega vhoda apaškega pokopališča, je najstarejši spomenik, ki je še ohranjen na pokopališču. Več: Franz Josef Schober, Ein Friedhof jenseits des Flusses, Der Friedhof von Apače/Abstell als familien-, orts- und zeitgeschichtliche Quelle, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkwder Südoststeiermark, Heft 9/10, 2005, stran 205–206. Leta 1834 je župnišče in gospodarsko poslopje v Apačah zajel velik požar in v celoti uničil objekta.

Cerkev in zakristija sta v najlepšem redu ter opremljena z vsemi potrebnimi stvarmi. Omarica za shranjevanje kelihov in hostije (t. i. tabernakelj) in krstna posodica sta v shrambi duhovnega pastirja. V cerkvi sta dve spovednici in v zakristiji je nameščena tabela za vpis darov.

Cerkveno premoženje je v redu, ampak cerkvena blagajna in ključ sta v Negovi. Matrike (matične knjige) vodi župnik sam, z natančnostjo in strogim redom z vsemi dopolnitvami in prilogami. Tukaj se predpisano hranijo tudi ženitvena razglasna knjižica in ženitveni obljubljeni zapisnik ter zapis ženitvenih prič.

Stran zapisnika za župnijo Apače

Prav tako duhovni pastir hrani uradniške zapisnike, v katere vnese vse uradniške podatke per extensum.

Duhovni pastirji imajo mašno knjižico, v katero vpisujejo vse opravljene maše. Vse nedelje in praznike se maše "pro populo" (za skupnost) tekoče izpeljejo. Vsi praznični dogodki in prireditve se napovedo iz prižnice.

Cerkev, župnišče in gospodarska poslopja so v dobrem gradbenem stanju. Kaplan je z župnijsko skupnostjo, z župnikom, s šolskim učiteljem in mežnarjem zadovoljen. Na njega se prenesejo tudi določena uradniška navodila. Njegove pridige po navadi sam zapiše, tako tudi kateheze.

Pokopališče je zagrajeno, ima en križ ter mrtvašnico.

Sam vizitacijski zapisnik je pomemben, ker nam daje vpogled v tedanje dogajanje v župniji.

NEKATERI DRUGI ARHIVSKI VIRI ZA ŽUPNIJO APAČE

Nadškofija v Mariboru – cerkvene matične knjige.

Škofija v Mariboru hrani obsežen fond matičnih knjig za župnijo Apače v originalih (delno v dvojnikih). Tako je prva krstna (in mrliška) matična knjiga za navedeno župnijo datirana že leta 1667. Iz rojstne (krstne) matične knjige se lahko ugotovi, katerega leta in meseca je bilo rojenih (krščenih) največ otrok; spol novorojenčkov, število nezakonskih otrok in najpogostejša imena novorojencev. Iz poročne matične knjige bi bilo mogoče ugotoviti število porok, starost mladoporočencev, katerega meseca je bilo največ porok, izvor krajev mladoporočencev. Iz podatkov, pridobljenih iz mrliške matične knjige, pa bi lahko ugotovili, katerega leta je umrlo največ ljudi in kdaj najmanj, v katerih mesecih so največkrat umirali, koliko so bili stari, vzrok smrti ipd. Zanimiva bi bila tudi raziskava, kakšni priimki so bili v teh obdobjih (nemški, slovenski) ter kateri duhovniki oz. kaplani so delovali v obdobju. Matične knjige tako predstavljajo pomemben vir za zgodovinsko proučevanje in raziskovanje tedanjega življenja na tem območju in tudi prednikov.

Nadškofijski arhiv Maribor je že precej matičnih knjig skeniral (tudi za območje župnije Apače). Tako so matične knjige dostopne v digitalizirani obliki, kar olajšuje raziskovanje.

ŽUPNIJA APAČE**DEKANIJA: LJUTOMER***Apače 97, 9253 APAČE**Zavetnik: Sv. Marija, Marijino vnebovzetje*

Originali 1937:K1673, P:1689, M:1667

ORIGINALI		
KRSTI	POROKE	SMRTI
166–1689 + M + P 1689–1690 1728–1741 1742–1760 ind 1742–1753 ind 1754–1887 1760–1804 1804–1820 1821–1848 1848–1868 1869–1887	1760–1804 + IND 1804–1831 1831–1860 1861–1897	1750–1770 1770–1804 1804–1846 1847–1889
DVOJNIKI		
KRSTI	POROKE	SMRTI
1924–1997	1924–1939, 1942–1997	1924–1939, 1942–1997

Tabela¹⁸. Arhivski fondi za krste, poroke in smrti za župnijo Apače

Nadškofijski arhiv v Mariboru ima za župnijo Apače predvsem gradivo, nastalo po prvi svetovni vojni (spisi v dekanijem fondu, vizitacije itn.). Nekaj gradiva je tudi o razmejitvi škofije po prvi svetovni vojni (NŠAM, fond Škofijska pisarna, F 98).

DRUGI VIRI V POKRAJINSKEM ARHIVU MARIBOR(za župnijo Apače)¹⁹:

- Glavna zemljiška knjiga župnijskega imenja Apače, ok. 1840–ok. 1885, SI_PAM/1802/001/001/00001.
- Listinska zemljiška knjiga župnijskega imenja Apače, 1839–1850, SI_PAM/1802/001/001/00002.

¹⁸ Andrej Hozjan, Katja Geršak, Vodnik po matičnih knjigah Škofijskega arhiva Maribor, zvezek 1, Maribor, 2009, stran 70. Oznake K – krsti / Taufen / registers of baptisms, P – poroke / Trauungen / registers of marriages, M – smrti / Sterbebücher / registers of death, ind – indeks priimkov / Namenindex / family name index. Ostale oznake pri originalih veljajo za primere več knjig v eni (npr.: + P M = v rojstni knjigi sta za ista leta zapisani tudi poročna in mrliška knjiga).

¹⁹ <http://www.siranet.si>.

- Sirotinska glavna zemljiška knjiga župnijskega imenja Apače, 1839–1846, SI_PAM/1802/001/001/00003.
- Protokol inventarjev in sprememb za zemljiško knjigo župnijskega imenja Apače, 1802– 1833, SI_PAM/1802/001/001/00004.
- Skrbstveni izkazi obveznosti, zapuščine, izdatki, sirotinski dnevnik za zemljiško knjigo župnijskega imenja Apače, ok. 1840–ok. 1850, SI_PAM/1802/001/001/00006.
- Zemljiške knjige stare vrste – župnijsko imenje Apače, 1795–1850, SI_PAM/1802/002/001.
- Zemljiške knjige župnijskega imenja Apače, 1802–1885, SI_PAM/1802/001/001.
- Kopija listinske knjige župnijskega imenja Apače, 1795–1801, SI_PAM/1802/002/001/00001.
- Kopija glavne zemljiške, predzaznambene in intabulacijske knjige župnijskega imenja Apače, 1. 8. 1796–1850, SI_PAM/1802/002/001/00002.
- Sekovska škofija, 1585–1939, SI_PAM/1878.

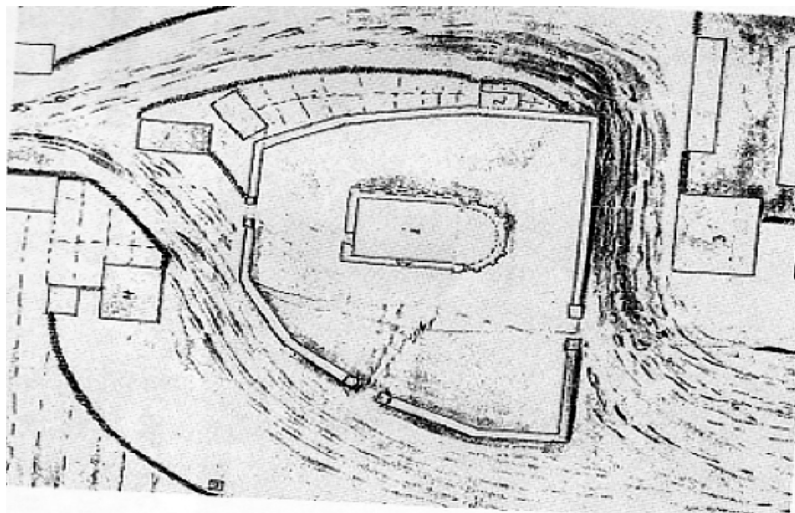
Opazimo lahko, da navedeni arhiv vsebuje predvsem vire o župnijskem imetju župnije Apače, predvsem iz prve polovice 19. stoletja.

Žal so bili stari zapisi Kronike župnije Apače, ki bi hranili veliko zgodovinskih podatkov za celotno območje, med drugo svetovno vojno oz. takoj po njej v celoti uničeni.

DIÖZESE GRAZ - SECKAU – arhiv

Iz posredovane informacije²⁰ izhaja, da navedeni arhiv prav tako hrani nekatere dokumente, saj je župnija nekaj časa spadala pod to cerkveno območje. Tukaj prav tako hranijo cerkvene matične knjige (krstov, porok in smrti), vendar predvsem v dvojnikih. Prav tako navedeni arhiv hrani še precej dokumentacije (stari gradbeni načrti o cerkvi, večje število zapisnikov o vizitacijah in drugi dokumenti o cerkvenih zadevah ...), ki pa še ni vsa raziskana.

²⁰ Dopis po elektronski pošti z dne 8. 3. 2012 od Diözesanarchivs Graz, št. AZI 142-2012, dr. Norbert Allmer.

Župnijska cerkev Apače iz leta 1848 s tedanjim obzidjem pokopališča okoli cerkve²¹

LITERATURA IN VIRI

- Originalni dokument iz Pokrajinskega arhiva Maribor, Zapisnik o vizitaciji župnij, ki spadajo k dekanatu Lenart v Slovenskih goricah iz leta 1822 (SI_PAM0003/005_00001).
- Ana Lavrič, Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja, Založba ZRC, Ljubljana, 2007.
- Andrej Hozjan, Katja Geršak, Vodnik po matičnih knjigah Škofijskega arhiva Maribor, zvezek 1, Maribor 2009.
- Anton Kovatschitsch, Die Abstaller, Abstal einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg 2002–2003.
- Dopis, Diözesanarchiv Graz, št. AZI 142-2012 z dne 8. 3. 2012, dr. Norbert Allmer.
- Dušan Ščap, Bajke in legende v Apaški dolini, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011.
- Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011.
- Franz Josef Schober, Ein Friedhof jenseits des Flusses, Der Friedhof von Apače/Abstall als familien-, orts- und zeitgeschichtliche Quelle, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, 2005.

²¹ Tako dokumenti iz arhiva Diözeze iz Gradca (Pfarrakten Apače/Abstall).

- Franz Josef Schober, Vom Leben an der Grenze – O življenju ob meji, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhaus, Band 13, 1. Teil, 2009.
- Neva Sulič Urek, Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih goric, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, letnik 2005.
- Norbert Allmer, Matrikenkatalog Diözese Graz-Seckau, Graz 2012.
- Pavle Blaznik, Historična topografia Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, Maribor, Založba Obzorja, 1986–88.
- Stanko Lah, Kako je bilo v Apačah, Stopinje, 1980.
- Zakonik cerkvenega prava – Codex Iuris Canonici, Ljubljana, 1983.
- [http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105;](http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105)
- <http://www.wiener-werksaette-poskarten.com>.
- http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupnija_Apa%C4%8De.
- <http://www.pokarh-mb.si/>.
- <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vizitacija>.
- <http://www.skofija-sobota.si/birmovanja-2012>.
- <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=72675>.

MAJA HAKL

EVANGELIČANSKE CERKVENE OBČINE V PREKMURJU IN PUBLIKACIJE MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Prekmurje je bilo zaradi zemljepisne lege in zgodovinskega razvoja dolgo tako politično kot gospodarsko odmaknjeno ter se je posledično vse do konca prve svetovne vojne razvijalo ločeno od drugih slovenskih pokrajin. Razlike so bile vidne ne samo na socialnem in kulturnem, temveč tudi na političnem, gospodarskem in cerkvenem področju. Versko gledano je pokrajina še danes izjemno pisana. Posebnost je obstoj evangeličanske verske skupnosti, ki ima svoje korenine v 16. stoletju in katere položaj se je spreminjal. Po prvi svetovni vojni je Prekmurje postalo del Kraljevine SHS/Jugoslavije, prekmurški evangeličani pa so bili s tem ločeni od Evangeličanske cerkve na Madžarskem. V novonastalih razmerah se je pojavila potreba po novi cerkvenoupravni ureditvi, ki jo je spremljal strah pred neuspehom, kajti evangeličani so v Prekmurju predstavljali le majhen otoček znotraj večinsko katoliškega območja. Poleg tega so se spopadali s težavami še na finančnem in šolskem področju. Toda kljub začetnim nevšečnostim in strahu se je v obdobju med obema svetovnima vojnama zvrstilo kar nekaj pomembnih in hkrati pozitivnih dogodkov, ki so zaznamovali Evangeličansko cerkev v Prekmurju. Verniki so vedno, ne glede na to, kako težke so bile razmere, z močno voljo in trdno vnemo vztrajali ter na ta način ohranili svojo veroizpoved in Cerkev pri življenju ne samo v času Kraljevine SHS/Jugoslavije, temveč vse do današnjih dni.

APAČE

Po prvi svetovni vojni so se v Apaški kotlini naseljevale družine iz Prekmurja, ki so iskale lažje in boljše življenjske razmere. Ravno tako so se tukaj naseljevali prekmurski zdomci, ki so se vračali iz Amerike. Do razpada avstro-ogrske monarhije so verniki spadali pod cerkveno občino v Radgoni, z ustanovitvijo Kraljevine SHS pa so postali tesno povezani z Evangelikiansko cerkvijo v Prekmurju. V novih razmerah se je pri evangelikianih v Apaški kotlini pojavila potreba po ustanovitvi lastne in samostojne cerkvene občine. Ker so bili maloštevilni, je to izkoristila Rimskoka-

Bogoslužni prostor v Apačah. Vir: Kerčmar, 1995, str. 200.

toliška cerkev in pritiskala na starše, da naj njihovi otroci obiskujejo verouk v katoliških cerkvah. Evangelikiani so se temu uprli in za pomoč prosili Evangelikiansko cerkev v Prekmurju, ki je kmalu našla začasno rešitev – evangelikianski pouk naj bi enkrat ali dvakrat mesečno poučeval gederovski učitelj Zoltan Hari. Še večje težave so predstavljala pokopališča, kajti katoličani niso dovoljevali

pokopov evangeličanskih pokojnikov na katoliških pokopališčih. Pokopali so jih lahko bodisi ob pokopališču ali pa na najbližjem pokopališču, kjer je bilo pokopanih več evangeličanskih kot katoliških vernikov. O vseh težavah, ki so jih imeli, so potožili na senioratnem občnem zboru v Bodoncih, ki je potekal dne 29. junija 1929. Njihova želja po ustanovitvi samostojne cerkvene občine, je bila uslišana 1. novembra 1929. Toda ker niso imeli bogoslužnega prostora, sta jim prišla spomladi 1930 na pomoč senior Štefan Kovač in inšpektor Josip Benko. Za 215.000 dinarjev sta izposlovala nakup hiše v Apačah z nekaj malo pripadajoče zemlje. Pri preureditvi prostorov so apaškim vernikom priskočile na pomoč tudi druge evangeličanske gmajne (npr. puconska, bodonska, radgonska). Za prvega duhovnika so 29. junija 1932 imenovali Zoltana Kerčmarja, ki je služboval do leta 1962.¹

BODONCI

Leta 1792 je bila ustanovljena samostojna cerkvena občina Bodonci, katere verniki so pred tem pripadali puconski gmajni. Od njene ustanovitve do konca druge svetovne vojne so kot duhovniki službovali:

- od 1792 do 1799 Štefan Smodiš,
- od 1799 do 1821 Matjaš Godina (Matija Godina),
- od 1821 do 1828 Jožef Gergar,
- od 1828 do 1862 Štefan Szinicz,
- od 1862 do 1895 Lajoš Szinicz (Ljudevit Sinic),
- od 1895 do 1959 Karol Šiftar.²

Inšpektorsko službo so vpeljali leta 1868. Do konca druge svetovne vojne so jo opravljali:

- od 1868 do 1896 Gyuri Ziško,
- od 1897 do 1925 dr. Zoltan Cipott,
- od 1925 do 1945 dr. Štefan Vučak.³

Bodonska gmajna je imela dve filiali (podružnici): Strukovce in Gornje Slaveče. Leta 1856 je pomagala vernikom v Strukovcih zgraditi kapelico, dvanajst let kasneje enorazredno šolo. Na tej

¹ Kerčmar, 1995, str. 198–200.

² Krátka zgodovina bodonske evang. fare, 1937, str. 61. Kerčmar, 1995, str. 205.

³ Krátka zgodovina bodonske evang. fare, 1937, str. 61. Kerčmar, 1995, str. 206.

sta službovala Janoš (1868–1910) in Karol Bako (1910–1945). Filiala v Gornjih Slavećih je bila organizirana leta 1874. Istega leta so zgradili enorazredno šolo, na kateri so do konca druge svetovne vojne poućevali Leopold Hary (1873/74–1907), Ferenc Norćić (1907–1910), Karol Černi (1910–1912) in Gjula Pojbić (1912–1945).⁴

DOMANJŠEVCI

Med prvo svetovno vojno je cerkvena obćina utrpela precej škode. Izgubila je 35 vernikov, ki so jih mobilizirali, odvzeli so ji 10 zvonov iz okoliških vaških kapelic in tudi enega od dveh zvonov iz župnijske cerkve. V medvojnem obdobju je obsegala vasi: Lonćarovci, Središće, Domanjševci, Čikećka vas, Prosenjakovci in Ivanjševci. Leta 1929 so zgradili novo župnišće, katerega stroške so v višini 210.000 dinarjev poravnali verniki sami. Društvo Gustava Adolfa je prispevalo 2.000 dinarjev.⁵

Novo župnišće v Domanjševcih, zgrajeno leta 1929. Vir: Evangelicsanski kalendar 1933, str. 76.

Pred koncem prve svetovne vojne je imela cerkvena obćina 1.560 vernikov, leta 1937 samo še 1.250. Od tega jih je bilo 900 madžarsko in samo 350 slovensko govorećih, zaradi ćesar je nedeljska božja služba potekala v obeh jezikih.⁶ Demografska sta-

⁴ Krátka zgodovina bodonske evang. fare, 1937, str. 62. Kerćmar, 1995, str. 204, 206

⁵ Hári, 1938, str. 88, 90-91.

⁶ Prav tam, str. 90-91.

tistika domanjševske gmajne za leto 1934 (glej tabelo 26) nam najverjetneje prikazuje enega od glavnih razlogov za postopno upadanje števila vernikov – višjo smrtnost od rodnosti.

Tabela 26: Statistika domanjševske cerkvene občine v letu 1934

Rojeni	Umrli	Poročeni pari	Posamezniki, ki so opravili konfirmacijo
18	28	10	23

Vir: Domanjšovci, v: Döseoni liszt, let. 13, št. 5, 20.4.1935, str. 70.

Od ustanovitve gmajne do konca druge svetovne vojne sta kot duhovnika službovala:

- od 1871 do 1927 Štefan Kuzma,
- od 1928 do 1946 Lipot (Leopold) Hari.⁷

*Cerkev v Domanjševcih.
Vir: Evangeličanski
kalendari 1938, str. 87.*

⁷ Kerčmar, 1995, str. 217.

Zaradi velike oddaljenosti od ųupnijske cerkve je imel domanjevski duhovnik većkrat letno boųo sluųbo v Ćikećki vasi v mali cerkvi in v Prosenjakovcih pri evangelikaanski kapelici oziroma pozimi v ųoli. Inųpektorsko sluųbo so opravljali Joųef Koltai (1870–1902), Istvan Krenner, Istvan Heklić (1928–1934).⁸

GORNJI PETROVCI

Med vihranjem prve svetovne vojne je cerkvena obćina Gornji Petrovci utrpela precej ųkode. Unićen je bil zvon, ki so ga kupili leta 1832, poųkodovane so bile orgle, ravno tako pa so bili bodisi unićeni bodisi poųkodovani zvonovi v Neradnovcih, Lucovi, Stanjevcih, Adrijancih, ųulincih in ųenavlju. Po vojni so v Gornjih Petrovcih zgradili gospodarsko poslopje za duhovnika (1922), kupili nov, 450 kg teųak zvon (1923) ter popravili orgle (1927). Za gmajno je bilo pomembno leto 1918, ko so nastavili prvega inųpektorja. Sluųbo je prevzel Franc Darvaų, sicer ųolski upravitelj v ųenavlju. Leta 1932 ga je nasledil ravnatelj Prekmurųke banke v Murski Soboti Joųef Lipić.⁹

Kot duhovniki so od osamosvojitve cerkvene obćine do druge svetovne vojne sluųbovali:

- od 1821 do 1835 Matija Godina,
- do 1835 do 1869 Franc Godina,
- od 1869 do 1919 Evgen Terplan,
- od 1919 do 1949 ųtefan Godina.¹⁰

Leta 1938 je cerkvena obćina obsegala Adrijance, Borećo, Gornje Petrovce, Neradnovce, ųulince, Stanjevce, ųenavlje in Lucovo. Poleg tega so k njej spadali ųe verniki, ki so ųiveli v preteųno katoliųkih vaseh: Markovcih, Trdkovi, Ćepincih in Martinju. V istem letu (1938) je gmajna ųtela 580 druųin oziroma pribliųno 2.300 vernikov.¹¹ Pri tem niso upoųtevani evangelikaani, ki so se zaradi iskanja dela preselili v Juųno in Severno Ameriko – teh naj bi bilo med 500 in 700. Poleg cerkve, ųupniųća, ųole in gostilne je

⁸ Hári, 1938, str. 91–92.

⁹ Godina, 1939, str. 59–60. Kerćmar, 1995, str. 225.

¹⁰ Kerćmar, 1995, str. 229.

¹¹ Leta 1922 je imela 2.800 vernikov. Kerćmar, 1995, str. 227.

imela gornjepetrovska cerkvena občina v letu 1938 v svoji posesti še približno 13 plügov zemlje – nepozidano zemljo sta kot del plače uporabljala kantor-učitelj in duhovnik.¹²

GORNJI SLAVEČI

Leta 1918 je potekal v Gornjih Slavečih občni zbor, na katerem so sprejeli sklep o ustanovitvi samostojne cerkvene občine Gornji Slaveči. Novoustanovljena gmajna, ki je štela 267 družin oziroma 1585 vernikov, je imela v lasti le versko šolo in 3 hektarje zemlje ter je bila tako praktično brez premoženja, kar je seveda oteževalo njeno delovanje. Prve želje o gradnji cerkve so se pojavile že leta 1904, ko so v ta namen začeli zbirati prostovoljne prispevke, toda siromaštvo vernikov in kasneje prva svetovna vojna sta jim prekrizala načrte. Dvajset let kasneje (1924) so začeli znova in takrat uspešno zbirati denar. Pomoč je prišla ne samo iz Prekmurja, temveč tudi od izseljenih evangeličanov v Ameriki, društva Gustava Adolfa iz Nemčije ter mnogih drugih dobrotnikov – med njimi tudi katoličanov. Temeljni kamen cerkve so položili 29. maja 1927 in delo končali v enem letu in štirih mesecih. Posvečeno cerkev so predali namenu 28. oktobra 1928.¹³ Od ustanovitve gmajne do druge svetovne vojne so kot duhovniki službovali:

- od 1919 do 1922 Aleksander Županek,
- od 1922 do 1925 ni bilo na razpolago duhovnikov, zato je mesto pridigarja v tem času prevzel kantor Julij Pojbič,
- od 1925 do 1978 Karel Kovač (Karol Kovatš).¹⁴

Sočasno z imenovanjem prvega duhovnika so postavili tudi prvega inšpektorja. Delovno mesto je prevzel Franc Fartek.¹⁵

V gmajni je delovala verska šola, zraven katere so že leta 1903 postavili zvonik in kupili dva zvonova, ki pa so ju med prvo svetovno vojno izgubili. Z dvema novima so ju nadomestili leta 1920. Večjega je kupila gmajna in nosi napis: *Erös var a mi Isteniünk (Trdi grad je naš Bog zmožni)*. Manjšega, ki nosi napis *A Fartek és Obál*

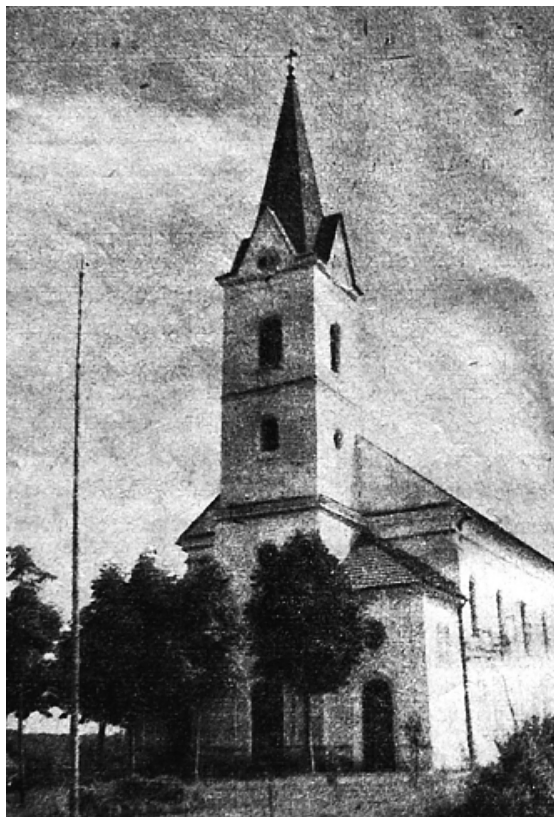
¹² Godina, 1939, str. 60–61. Kerčmar, 1995, str. 227–228.

¹³ Kovátš, 1941, str. 76–78. Kerčmar, 1995, str. 232, 234.

¹⁴ Kovátš, 1941, str. 77. Kerčmar, 1995, str. 236.

¹⁵ Kovátš, 1941, str. 77.

családok adományya (Podarili družini Fartek in Obal), sta cerkveni občini darovala inšpektor Franc Fartek in prezbiter Jenő Obal.¹⁶

*Evangelikičanska cerkev
na Gornjih Slavečih.
Vir: Evangelikičanski
kalendari 1941, str. 76.*

HODOŠ

Cerkvena občina Hodoš je bila obnovljena leta 1783. Kmalu so se lotili gradnje cerkve, ki je stala nekoliko nižje od današnje in samevala brez zvonika. Slednjega so zgradili deset let po ustanovitvi gmajne (1793).¹⁷ Ker je cerkev iz lesa začela propadati, so se

¹⁶ Kovátš, 1941, str. 75–77.

¹⁷ Z gradnjo zvonika je nastal spor med evangelikičani in katoličani. Prvi so namreč leta 1749 kupili dva zvonova, ki so ju namestili v katoliški cerkvi, v kateri so po zatrtju leta 1732 najverjetneje še naprej opravljali verske obrede. Leta 1793 so vložili tožbo za vrnitev obeh zvonov in ker je tožba trajala precej časa, naj bi neke noči preprosto spustili zvonova iz zvonika katoliške cerkve ter ju po mnenju nekaterih najprej skrili in zakopali v potoku Krka, po mnenju drugih pa takoj namestili v svoj zvonik. Zatem je tožbo vložila katoliška stran in na koncu so morali evangelikičani za oba zvonova plačati 90 rajnskih. Kerčmar, 1995, str. 240.

na začetku 19. stoletja lotili gradnje nove in jo predali namenu leta 1823. Hodoška gmajna je bila materialno dobro preskrbljena.¹⁸ Imela je tudi precejšnje število vernikov, ki pa je sčasoma začelo upadati. Medtem ko je imela leta 1870 še približno 3.000 vernikov, se je že leto kasneje njihovo število zmanjšalo na račun novoustanovljene domanjševske gmajne. Najbolj je na upad vernikov vplivala nova razmejitev po prvi svetovni vojni. Medtem ko so Hodoš, Šalovce, Krplivnik, Dolence in Budince priključili Jugoslaviji, so vasi Salafő, Kotormány, Sv. Peter, Davidhaz, Bajaház in Šenyeház pripadle Madžarski. Evangeličanski verniki, ki so v slednjih vaseh predstavljali manjšino med večinskimi kalvinci, so kljub vsemu vse do leta 1932 hodili v hodoško cerkev in poravnali svoje obveznosti do hodoške gmajne. Duhovniško službo so od ustanovitve gmajne do konca druge svetovne vojen opravljali:

- od 1783 do 1786 István Laky,
- od 1786 do 1792 István Smodiš,
- od 1792 do 1803 Baláz Berke,
- od 1803 do 1821 György Gergar,
- do 1821 do 1834 György Cipott,
- od 1835 do 1873 Janoš Kardoš,
- od 1874 do 1910 Jožef Magyar,
- od 1910 do 1950 Geza Heiner.¹⁹

KRIŽEVCI

Cerkvena občina Križevci je bila obnovljena po tolerančnem patentu Jožefa II. Prvotno velika gmajna se je postopoma manjšala. Leta 1821/22 se je od nje odcepila gornjepetrovska cerkvena občina, leta 1877 sta se od nje ločili vasi Prosenjakovci in Čikečka vas ter se priključili domanjševski gmajni, po ustanovitvi cerkvene občine Gornji Slaveči pa je v prid slednje izgubila še vasi Dolič, Kuzma in Vidonci. Tako je v medvojnem obdobju obsegala samo še 17 vasi (glej str. 53). Zmanjševalo se je tudi število vernikov. Medtem ko je imela leta 1910 okoli 6.036 članov (všteti so po-

¹⁸ Kerčmar, 1995, str. 240–241.

¹⁹ Heiner Géza, Hodoške evang. gmajne historija, v: Dűsevní list, let. 11, št. 8/9, 20. julij/avgust 1933, str. 91–92. Kerčmar, 1995, str. 244.

samezniki, ki so se izselili v Ameriko), je deset let kasneje številu padlo na 4.500, leta 1931 zaradi povećanega izseljevanja v Južno Ameriko in Francijo na 4.200 vernikov.²⁰

Do druge svetovne vojne so kot duhovniki službovali:

- od 1783 do 1790 Mihaly Bakoš,
- od 1790 do 1805 Xaver Ferenc Berke,
- od 1805 do 1833 Jožef Berke,
- od 1833 do 1836 ni bilo rednega duhovnika, kot začasni duhovnik je deloval Janoš Toth,²¹
- od 1836 do 1908 Janoš Berke,²²
- od 1909 do 1944 Aladar Darvaš.²³

Inšpektorska služba je bila nastavljena šele leta 1927, ko so vanjo vpeljali Šandorja Cara, dankovskega mlinarja in posestnika. Posebnih društev gmajna ni imela. Od časa do časa je sicer deloval moški pevski zbor, vendar vsakič le za kratek čas. Številni verniki so hodili na sezonsko delo v tujino in so bili včasih več let odsotni, kar je najverjetneje eden od vzrokov, zakaj se zbor ni obdržal.²⁴

LENDAVA

Cerkvena občina Lendava se je osamosvojila na začetku 20. stoletja. Njeni začetki so bili težki, kajti ni imela niti cerkve, niti župnišća, niti kakršnega koli drugega premoženja. Toda kljub začetnim težavam so verniki dokazali, da kjer je volja, tam je moć. Že leta 1906 so na zemljišču, ki ga je gmajni zapustil vernik, zgradili župnišće. V istem letu je princ Nikolaj Esterhazy cerkveni občini podaril zemljišće, ki naj bi ga namenili za gradnjo cerkve in šole. Zbirati so začeli prostovoljne prispevke ter že dve leti kasneje (1908) zgradili šolo ter učiteljsko stanovanje. Po prvi svetovni vojni se je gmajna srećala z novimi težavami. Izgubila je precejšen del svojih vernikov, ki so ostali na madžarski strani, ukinjena je bila državna pomoć za duhovniške plaće, leta 1920 je bil izgnan gmajnski organist in ukinjena je bila evangeličanska šola.

²⁰ Darvas, 1936, str. 59.

²¹ Po smrti Jožefa Berkeja so verniki želeli za duhovnika njegovega sina Janoša, ki pa je v tem času še študiral teologijo. V času njegovega študija so raje plaćevali zaćasnega duhovnika. Darvas, 1936, str. 58.

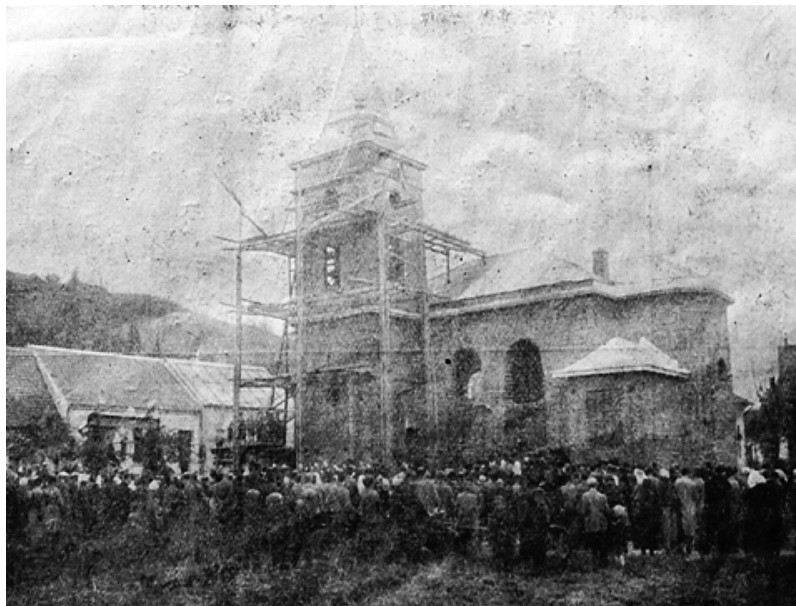
²² Do imenovanja Darvaša kot petega rednega duhovnika je kot administrator deloval Pavel Kalamar. Kerćmar, 1995, str. 253.

²³ Darvas, 1936, str. 57–58. Kerćmar, 1995, str. 253.

²⁴ Darvas, 1936, str. 58–59.

Kljub vsemu so verniki vztrajali. Leta 1925 so sklenili, da bodo zgradili novo cerkev. Projekt se je sicer precej zavlekel, toda devet let kasneje je v Lendavi stala nova cerkev, ki jo je 16. septembra 1934 blagoslovil zagrebški škof dr. Filip Popp.²⁵

Od leta 1928 je v gmajni delovalo žensko evangeličansko društvo, ki je bilo izjemno dejavno ne samo na moralnem, temveč tudi na materialnem področju.²⁶

Cerkev v Dolnji Lendavi ob posvetitvi zvonov. Vir: Evangelicsanszki kalendari 1932, str. 100.

Od ustanovitve gmajne do druge svetovne vojne so duhovniško službo opravljali:

- od 1903 do 1923 Dionizij Teke,
- od 1924 do 1928 cerkvena občina ni imela rednega duhovnika,²⁷
- od 1928 do 1961 Aleksander Škalič.²⁸

²⁵ Kerčmar, 1995, str. 258–261. Tudi v: Škalič, 2000, str. 164–165.

²⁶ Kerčmar, 1995, str. 260.

²⁷ Po odhodu duhovnika Dionizija Tekeja je začasno oskrbovanje gmajne prevzel učitelj Aleksander Hima, ki je zaradi neustrezne plače že leta 1924 delovno mesto zapustil. Novembra 1925 je mesto administratorja cerkvene občine zasedel Leopold Hari, toda le za kratek čas. Kmalu je moral namreč zapustiti cerkveno občino zaradi vpoklica k vojakom. Februarja 1927 je administrator postal duhovnik Aleksander Škalič, za katerega je gmajna leto kasneje sklenila, da ga potrdijo za rednega duhovnika. Kerčmar, 1995, str. 259–260.

²⁸ Kerčmar, 1995, str. 258–260.

MORAVCI (MORAVSKE TOPLICE)

V moravski gmajni kar nekaj časa niso imeli cerkve. Težavo so rešili leta 1893, ko so v ta namen preuredili dvorec Ernuszt, toda žal se je slednji kmalu izkazal za neprimernega in leta 1913 je nastala ideja o zidavi nove cerkve. Prva svetovna vojna je pahnila cerkveno obćino v velike materialne težave, ki so novogradnjo onemogoćile. Tako so v medvojnem obdobju namesto nove cerkve k obstojećemu poslopju zgradili stolp (1925) ter ga opremili s stolpno uro (1928).²⁹ Kot duhovnika sta do druge svetovne vojne službovala:

- od 1893 do 1936 Aleksander Hima (do leta 1899 kot pomožni duhovnik),
- od 1936 do 1940 Franc Kuhar.³⁰

Vse od leta 1902 je v gmajni delovalo žensko društvo in nastavljena je bila inšpektorska služba, ki so jo do druge svetovne vojne med drugim opravljali dr. Štefan Vratarić, dr. Anton Döbren-tei, Franc Koložvari, Jožef Kuhar, Geza Šiftar in Štefan Kuhar.³¹

MURSKA SOBOTA

Preden se je murskosoboška cerkvena obćina leta 1900 osamosvojila, so njeni verniki najprej spadali v okvir puconske gmajne, od leta 1886 pa je bila puconska filiala. Verniki so obrede sicer opravljali v molilnici, toda želja po cerkvi je bila tako velika, da so že na zaćetku 90. let 19. stoletja začeli zbirati sredstva zanjo. Najprej so leta 1907 zgradili novo župnišće, dve leti kasneje pa položili temeljni kamen cerkve, ki so jo dokonćali v enem letu in jo blagoslovili 18. septembra 1910. V istem letu so cerkev opremili tudi z zvonovoma,³² toda žal so ju med prvo svetovno vojno odnesli in pretopili v topove. Z dvema novima so ju nadomestili šele konec leta 1923. Slovesna posvetitev je sledila 13. januarja 1924.³³

²⁹ Kerćmar, 1995, str. 281–283.

³⁰ Prav tam, str. 280–281, 284.

³¹ Prav tam, str. 283.

³² Prav tam, str. 293–295.

³³ Fliszár János, Szobotske evangélicsánszke gmajne zvonou domou prihájanye, v: Dűsevní liszt, let. 2, řt. 2, 20. 1. 1924, str. 24. Szobotske evang. fare, v: Dűsevní liszt, let. 2, řt. 2, 20. 1. 1924, str. 31. Već o tem v: Zvonou poszvetsűvanye, v: Dűsevní liszt, let. 2, řt. 3, 20. 2. 1924, str. 38–40.

Vse od leta 1892 je v Murski Soboti, prvotno sicer kot kaplan, služboval Štefan Kovač. Ko so leta 1922 uradno ustanovili prekmurski evangeličanski seniorat, je bil Kovač izvoljen za seniorja in Murska Sobota je postala sedež seniorata. Kot sem že omenila, se je sedež prenašal, ker je bil vezan na seniorja oziroma na mesto, kjer je slednji služboval kot duhovnik. Ker je celotno medvojno obdobje službo seniorja opravljal Kovač, je v tem času sedež ostal v Murski Soboti.

Vodstvo ženskega društva v Murski Soboti okoli leta 1930. Vir: Hari, 2000.

Vse od leta 1900 je v soboški gmajni delovalo žensko društvo, ki je sodelovalo pri vseh slovesnostih cerkvene občine, v adventnem in postnem času pripravljalo številne recitale, igre in prireditve, na božični večer obdarovalo otroke s šolskimi potrebščinami in oblekami, obiskovalo bolnike ter skrbelo za čistost cerkve.³⁴

PUCONCI

Cerkvena občina Puconci je med prvimi gmajnami, ki so jih obnovili po tolerančnem patentu Jožefa II. Postala je središče evangeličanov v Prekmurju. Leta 1792 se je od nje ločila bodonska, le-

³⁴ Kerčmar, 1995, str. 298.

ta 1890 soboška, leta 1893 moravska in leta 1902 lendavska gmajna. Med prvo svetovno vojno je cerkvena občina utrpela veliko škode. Čez 500 vernikov je odšlo na bojišče, od teh jih je približno 150 umrlo. Izgubila je dva zvonova, kupljena leta 1877, ki so ju nadomestili šele leta 1921. Nova zvonova sta imela poseben napis. Na večjem, težkem 661 kg, je bilo zapisano Moli in delaj, na manjšem, težkem 412 kg, pa *Mir vam bojdi*.³⁵ Med leti 1922 in 1923 so sezidali župnišče, ki stoji še danes. Poleg tega so v gmajni delovala številna društva: pevsko, žensko (prvič ustanovljeno leta 1891, znova organizirano leta 1931),³⁶ mladinsko.³⁷ V letu 1933 je praznovala 150-letnico ustanovitve, leto kasneje pa je minilo 150 let od posvetitve njene prve cerkve. V medvojnem obdobju je obsegala 17 vasi in je okoli leta 1934 štela približno 4.500 vernikov. Kot duhovniki so od njene ponovne ustanovitve v letu 1783 do druge svetovne vojne službovali:

- od 1784 do 1788 Balaž Berke,
- od 1788 do 1798 Mikloš Kuzma,
- od 1798 do 1805 Adam Malačič,
- od 1805 do 1841 Xaver Ferenc Berke,
- od 1844 do 1856 oz. 1858 Šandor Terplan,³⁸
- od 1856 oz. 1858 do 1901 Rudolf Czipott,
- od 1901 do 1913 Gyula Porkolab,
- od 1913 do 1971 Adam Luthar.³⁹

Leta 1863 so nastavili inšpektorsko službo, ki so jo do druge svetovne vojne med drugim opravljali Ferenc Benko, Mihaly Berke, Jenő Čorna, Ferenc Čaplovitš, Števan Kühar ter drugi. Sedem let po nastavitvi prvega inšpektorja so v gmajni vpeljali tudi kaplansko službo (1870), ki so jo do leta 1935 opravljali Balaž Zakoč, Jožef Berke, Štefan Sinic, Šandor Terplan, David Seregey, Sandor Frühwirt, Laslo Horvath, Pal Varga, Šandor Hima, Pal Fabri, Pal Petrovič, Lajoš Mohači, Adam Luthar, Lajoš Odor, Števan Godina, Jožef Gal, Frigyeš Weiss in Franc Soštarec.⁴⁰

³⁵ Krátka história puconske 150-letne fare, 1935, str. 80.

³⁶ Več o vnovični ustanovitvi Ženskega evangeličanskega društva v Puconcih v: Znôvics sze je nasztavilo ,Zenszko drústvo v Puconszkoj fari, v: Dúsevní lizst, let. 9, št. 5, 20. 4. 1931, str. 55–5

³⁷ Krátka história puconske 150-letne fare, 1935, str. 80–81. Kerčmar, 1995, str. 312. Več o ustanovitvi mladinskega društva v: Mladinsko drústvo v Puconci, v: Dúsevní lizst, let. 9, št. 2, 20. 1. 1931, str. 19.

³⁸ V Evangeličanskem koledarju iz leta 1935 navajajo, da je Terplan deloval do svoje smrti marca 1858, medtem ko Kerčmar navaja, da naj bi umrl že leta 1856.

³⁹ Krátka história puconske 150-letne fare, 1935, str. 77, 79. Kerčmar, 1995, str. 312.

⁴⁰ Krátka história puconske 150-letne fare, 1935, str. 79–80.

Po prvi svetovni vojni so se evangeličanske cerkvene občine v Prekmurju torej znašle v novih razmerah. Zaradi priključitve Prekmurja Kraljevini SHS so bili prekmurški evangeličani ločeni od Evangeličanske cerkve na Madžarskem. Posledično so se morali organizirati v novo cerkvenoupravno telo, kar se je izkazalo za vse drugo kot preprosto in hitro. Poleg tega so posamezne verske občine pestile posledice vojne – zmanjšanje števila vernikov (žrtve vojne, izseljevanje ...), materialna škoda, ki je nastala na cerkvah, župniščih itn. V preteklosti so bili evangeličani vajeni vsega hudega (npr. preganjanje v času protireformacije) in ne glede na to, kako težke so bile kdaj razmere, so vedno vztrajali s trdno vero in močno voljo. Med obema svetovnima vojnama ni bilo nič drugače. Verniki so se povezovali in s skupnimi močmi ter ob pomoči društva Gustava Adolfa, ponekod celo ob pomoči katoličanov in države, prebrodili vse težave. Veliko delo so v posameznih cerkvenih občinah opravljala tudi ženska evangeličanska društva.

V okviru Evangeličanske cerkve je delovala posebna humanitarna organizacija t. i. Podpornica, v sklopu katere so verniki zbirali sredstva ter pomagali pri različnih socialnih projektih v posameznih cerkvenih občinah, pri gradnjah cerkva, pri nakupu učbenikov in financiranju prehrane za dijake, ki so bivali v evangeličanskem dijaškem domu v Murski Soboti in še veliko več.⁴¹ Večkrat so o delovanju podpornice pisali v Düşevnem listu.

PUBLIKACIJE EVANGELIČANSKE CERKVE MED OBEMA VOJNAMA

Časopisi in časniki so imeli v obdobju med obema vojnama pomembno vlogo pri krepitvi slovenske narodne zavesti. Prekmurcem so prinašali informativni in splošni pregled nad dogajanjem doma in po svetu. Vsebinsko so bili sicer različno versko in politično zasnovani, toda vsi so težili h kulturnemu napredku Slovencev. Število izhajajočih časnikov in časopisov je po 1. svetovni vojni naraslo na celotnem slovenskem ozemlju. Več časnikov

⁴¹ Ustna izjava duhovnika Leona Novaka, 2012.

je v tem řasu izhajalo tudi v Prekmurju, kjer je zaradi većinskega kmećkega prebivalstva in pripadnosti katoliški veri prevladoval katoliški řasopis.⁴² Vsekakor pa je treba poudariti tudi prizadevanje in delovanje Evangelikaanske cerkve na publicistićnem podroćju. V medvojnem obdobju je prekmurski seniorat izdajal mesećni řasopis Dűševni list in publikacijo *Evangelikaanski kalendari*. Delo so za ćeli takoj po ustanovitvi.

1. LUTHER KALENDARI IN EVANGELIKAANSKI KALENDARI

19. oktobra 1915 je prekmurska evangelikaanska duhovűšina na eni od sej sklenila, da bo izdala evangelikaanski koledar, katerega vsebina bo v »vend-slovenskem« jeziku.⁴³ Zaradi teűkih razmer in najverjetneje tudi zaradi divjanja prve svetovne vojne ter njenih katastrofalnih posledic na vseh podroćjih se je to uresnićilo űele pet let kasneje. *Liki je nigda Noe z bårke szvoje pűszto vű golouba, tak i jazs pűsztim ete mάλi kalendari k nārodi szlovenszkomι. Obprvim trűple on na dveraj hűzs vasi; pűszтите ga – proszim vűsz – notri dobrovolno, i cstitute ga prijaznιvo.*⁴⁴ S slednjimi besedami je űtefan Kovać nagovoril bralce koledarja, ki mu je nadel naslov *Luther kalendari: za szlovenszki evangelicsanszki narod*. Preprićan je bil, da potrebujejo prekmurski evangelikaanci versko ćtivo v svojem (prekmurskem) jeziku, zaradi ćesar, si je prizadeval, da bi bil koledar v prihodnosti űe izbolűšan in izpopolnjen, toda, kot je nanesel tok dogodkov, »Luther kalendari« naslednji dve leti ni izűel. Projekt je dokonćno zaűivel űele leta 1923, ko je izdajo publikacije z novim naslovom *Evangelikaanski kalendari (Evangelicsanszki kalendari)* prevzel prekmurski evangelikaanski seniorat.

V koledarju so med drugim objavljali prispevke o reformaciji, gradnjah novih cerkva, posvetitvi zvonikov in zvonov, zgodovini cerkvenih obćin, űtevilne pesmi (izvirne, kot tudi prevode iz madűarsćine), kroniko pomembnejűih dogodkov za preteklo leto ter mnoge ćlanke z versko vsebino. Vseskozi so uporabljali prekmursko narećje in prvotno madűarski ćrkopis, od leta 1934 gajico. Ob madűarski okupaciji Prekmurja med drugo svetovno voj-

⁴² Vrűić, 2004, str. 74.

⁴³ Napisznik, 1922, str. 38.

⁴⁴ »Kot je nekoć Noe s svoje barke spustil goloba, tako jaz spustim ta mali koledar k slovenskemu narodu. Prvić trka na vrata vaűih hűs, spustite ga – prosim vas – noter dobrovoljno in ga berite prijazno.« Reditela poklon k-postűvanim cstenyārom etoga kalendaria, 1920, str. 14.

no so v procesu madžarizacije prepovedali prekmurske časopise in literaturo. Zadnja številka koledarja je tako izšla za leto 1942, znova v madžarskem črkopisu. Večino časa sta koledar urejala puconski duhovnik Adam Luthar in upokojeni učitelj Janoš Flisar, kasneje pa sta se slednjemu pridružila še križevski duhovnik Aladar Darvaš ter domanjševski duhovnik Leopold Hari.

2. DÜŠEVNI LÍSZT

*Düševni List.*⁴⁵

<i>Düševni List« pozdravljam te,</i>	<i>Čakali smo te že dolgo,</i>
<i>Z Jezusom si prišao ti se:</i>	<i>Ar smo meli velko tugo,</i>
<i>Ti boš naš veren voditel,</i>	<i>Prišao si k nam z Jezušekom,</i>
<i>Düš naši pravi varitel.</i>	<i>Düš naši veselitelom.</i>

<i>Na mesto ti, zamüdjeni,</i>	<i>Vodi nas po tvojem dühi,</i>
<i>Stoupi ti zdaj porodjeni,</i>	<i>Nišče ti naj nede tühi.</i>
<i>Cimpraj v nami vero krepko,</i>	<i>Vsaki te z nas pridi čestit,</i>
<i>Zbüdi vu nas volo gibko.</i>	<i>Pozdravljam te: Düševni List!</i>

Düševni list (*Düševni líszt*) je bil verski mesečni časopis, ki je izhajal polnih 19 let – od decembra 1922 do novembra 1941 – v Murski Soboti. Do aprila 1927 ga je kot glavni urednik (*podgovorni reditel*) urejal puconski duhovnik Adam Luthar ob pomoči upokojenega učitelja Janoša Flisarja in seniorja Štefana Kovácsa. Nova navodila so istega leta (1927) zahtevala, da mora v kraju, kjer je tiskan časopis, bivati tudi njegov urednik. Tako je od maja 1927 Düševni list urejal in izdajal Janoš Flisar. Kot so pojasnili v Düševnem listu 20. maja 1927, je Adam Luthar še naprej urejal glavne stvari, na kar je opozarjala prošnja, da se rokopisi tudi v bodoče pošiljajo v Puconce.⁴⁶ Nove sprememb so nastale aprila 1941, po napadu na Jugoslavijo in okupaciji Prekmurja s strani Madžarske. Kot so pojasnili v Düševnem listu 20. aprila 1941, je vojaška oblast dovolila nadalno vödavanje *Düševnoga Lista s tem, ka je glavno i odgovorno reditelstvo dužen prevzeti Kovátš Ištvan šinjor, vödavnik pa more biti Darvaš Aladar soboški kaplan.*⁴⁷

⁴⁵ Pesem je napisal Janoš Kardoš. »Düševni Líszt«, v: Düševni líszt, let. 1, št. 1, 20. 12. 1922, str.5.

⁴⁶ Cstítelom nasim, v: Düševni líszt, let. 5, št. 6, 20. 5. 1927, str. 69.

⁴⁷ ... »dovolila nadalnje izdajanje Düševnega lista s tem, da je glavno in odgovorno uredništvo dolžan prevzeti senior Kovátš Ištvan, izdajatelj pa mora bit soboški kaplan Darvaš Aladar.« Vojáska oblászt, v: Düševni líszt, let. 19, št. 5, 20. 4. 1941, str. 60.

Prva številka časopisa je izšla 20. decembra 1922. V uvodnem pozdravu je Adam Luthar nagovoril evangeličanske vernike z besedami:

»Pozdráv cstiteľom

*Gda z etim nouvim verskim časopisom, z »Düševnim Listom« pozdrav-
vamo vse čitatele njegove, čüjemo, kak ništerni pítajo: Ka ščéte, zakaj
prihajate? Odgovora na tou se neščemo, niti nemremo ognoti. Ešče pod
magyarskim ládanjem, – gda so pa vnougi naši evangeličanci lahko čte-
li vogrské verske časopise –, smo za veliko potrejbčino spoznali vödanje
slovenskoga evangeličanskoga verskoga časopisa. Ka je naše nakanejnje
samo pri ideí ostanolo, tomi sta glavniiva zroka, naše znano sirmaštvo i
mali račun nas evangeličanov slovenskoga jezika. Mi evangeličanci ne-
mamo nikše fundacije, latifundiomov, kapitála, zemelski patronatušov,
niti cerkevni službenikov z-velikim premoženjem, odkec bi lahko čaka-
li podporo, lahko cejlo pokritje na takši list. Vernost, vrejlost, vere liibe-
znost naše cerkvi kotrig je nase jedino bogastvo. [...] Lejta so lehnola,
edno za ovim, razmere naše so se preveč premejnile. Potrebčina za etakši
list se je povekšala. Ka ščemo z našim listom. »Glas kričéčega vu pušča-
vi« ščemo biđti. Kristušovo svetomater cerkev ščemo zidati, njou brani-
ti od znotrejši i zvüinejšnji njeni nepriatelov. [...]»⁴⁸*

Düševni list je svoje bralce obveščal o vseh pomembnih do-
godkih. Tako so v njem objavljali poročila o zborovanjih seniora-
ta (*sínyoríe szpraviscse*), številne članke z versko vsebino, članke
o preganjanju evangeličanskih duhovnikov in učiteljev. Poroča-
li so o vprašanju in problematiki evangeličanskih šol, o posve-
čevanju evangeličanskih cerkva, zvonov in zvonikov, objavljali
cerkveno kroniko ter osmrtnice vidnih mož, predvsem duhov-
nikov, prezbiterjev, kuratorjev, učiteljev in drugih. V spominskih
člankih so pisali o pomembnih možeh, kot sta bila Štefan Küz-
mič in Primož Trubar, vsako leto pa so se v oktobrski številki

⁴⁸ »Pozdrav bralcem!

Ko sedaj s tem novim verskim časopisom, z »Düševnim Listom«, pozdravljamo vse njegove bralce, slišimo, kako nekateri sprašujejo: Kaj želite, zakaj prihajate? Odgovoru na to se ne želimo niti se mu ne moremo izogniti. Že pod madžarsko vladavino, ko so mnogi naši evangeličani lahko brali madžarske verske časopise, smo spoznali, da je velika potreba po izdaji slovenskega evangeličanskega verskega časopisa. Da je naš namen ostal samo pri ideji, sta glavna vzroka naše siromaštvo in mali račun nas evangeličanov slovenskega jezika. Mi evangeličani nimamo nobene fundacije, latifundij, kapitála, zemljiških patronatov niti cerkvenih služabnikov z velikim premoženjem, od koder bi lahko čakali podporo, lahko celo pokritje/kritje za tak list. Vernost, vnema, ljubezen do vere so naše edino bogastvo. [...] Leša so minevala eno za drugim, naše razmere so se preveč spremenile. Potreba po takem listu se je povečala. Kaj želimo z našim listom. »Glas kričéčega v puščavi« želimo biđi. Kristusovo sveto mati cerkev želimo zidati, jo braniti pred notranjimi in zunanjimi sovražniki.« Luthár Ádám, Pozdráv cstiteľom!, v: Düševni list, let. 1, št. 1, 20. 12. 1922, str. 2–4.

spominjali časa reformacije in njenih nosilcev. Med letoma 1935 in 1936 so objavljali celo prevode o obdobju reformacije iz knjige madžarskega teologa Sandorja Payra. Večkrat so pisali o reformaciji na Hrvaškem, v Italiji, Švici, Angliji ter o evangeličanskih skupnostih v sosednjih državah kot tudi v Ameriki. Poleg tega je časopis vseboval številne pesmi, izmed katerih so bile mnoge prevedene iz madžarščine.⁴⁹

Dolga leta je časopis izhajal v madžarskem črkopisu. Šele decembra 1931 ga je zamenjala gajica, ki so jo uporabljali vse do vnovične madžarske okupacije Prekmurja med drugo svetovno vojno. Jezik Düševnega lista je bila knjižna prekmurščina. Na eni strani so tako ohranjali svojo kulturo, na drugi pa mogoče delali pregrado med sabo in preostalim slovenskim ozemljem, kajti prekmurščino so imenovali *naš lepou doneči vendslovenski jezik*, medtem ko so knjižno slovenščino označili kot *tühinski jezik*.⁵⁰ V času med obema svetovnima vojnama si je slovenski knjižni jezik sicer počasi utiral pot tudi v Prekmurju, toda borba za ohranitev prekmurščine je bila med evangeličani živa naprej. Tako je še leta 1940 križevski duhovnik Aladar Darvaš v Düševnem listu poudarjal, da *prekmurščina ešče žive med našim narodom. Med trijezero čitateli evang. tiska i dvajstijezero poslušavci evang. pridige je ešče nišče nej zdigao glasa proti prekmurščini. Evang. cerkev je pa demokratszka, ka vnogokrat pozabijo naši kritiki! Za nas je »glas naroda, glas boži!«*⁵¹

SKLEPNA MISEL

Po prvi svetovni vojni se je za prekmurske evangeličane začela nova preskušnja. Prekmurje je postalo del Kraljevine SHS/Jugoslavije, verniki pa so bili ločeni od Evangeličanske cerkve na Madžarskem. Pojavila se je potreba po novi cerkvenoupravni ureditvi, ki jo je spremljal strah pred neuspehom, kajti evangeličani so v Prekmurju predstavljali majhen otoček znotraj večinsko kato-

⁴⁹ O tem tudi v: Kokolj, 1984, str. 69–70.

⁵⁰ Na odhájajoucsega Jurko nadzornika, v: Düševni list, let. 1, št. 4, 20.3.1923, str. 49–50. Pridevnik *tühi* pomeni tuj. Novak, 2006, str. 774.

⁵¹ *Prekmurščina še živi med našim narodom. Med tritisočimi bralci evang. tiska in dvajsetisočimi poslušalci evang. pridige še noben ni dvignil glasu proti prekmurščini. Evang. cerkev pa je demokratska, kar naši kritiki mnogokrat pozabijo! Za nas je »glas naroda, božji glas!«* Pokopana prekmurščina, v: Düševni list, let. 18, št. 9, 20. 8. 1940, str. 101.

liškega obmoaja. Kot so pokazali razliini zapisi v Dusevnem listu in Evangelikičanskih koledarjih, so se verniki, sploh v prvih letih po prikljuaitvi novi drzavi, itili zapostavljene in nepravilno obravnavane. Veokrat so potoili, da jih krivilno oznaaujejo za madzarone, prepriani so bili, da jim eli oblast s premešaanjem uaiteljev (katoliške v evangelikičanske šole in obratno) in vsiljevanjem slovenskega knjižnega jezika vzeti šole ter posledilno uniiti prekmurski jezik in evangelikičansko vero. Poleg tega so opozarjali na nepravilno porazdelitev denarja. Kot je bilo razvidno iz prorauna, ki ga je pripravil parlament za leto 1926/27, je bil evangelikičanski verski skupnosti v primerjavi z drugimi zares dodeljen majhen delež. Toda zopet iz drugih zapisov v prej omenjenih publikacijah smo lahko hkrati razbrali, da so se razmere za evangelikičane začele tudi izboljševati. Kot primer lahko omenimo drzavno pomoč, ki so jo prejeli verniki gornjeslaveške gmajne za gradnjo cerkve.

Kljub začetnemu strahu in nevšečnostim se je v medvojnem obdobju zvrstilo kar nekaj pomembnih in hkrati pozitivnih dogodkov, ki so zaznamovali Evangelikičansko cerkev v Prekmurju. Med prvimi je zagotovo treba izpostaviti ustanovitev samostojnega prekmurskega evangelikičanskega seniorata oziroma »prekmurske evangelikičanske šinjorije« leta 1922, s čimer je bil storjen prvi korak k novi cerkvenoupravni ureditvi. Leto kasneje je sledila ustanovitev *Evangelikičanskega cerkvenega distrikta augsburške veroizpovedi v Kraljevini SHS*, ki je vključeval tudi prekmurski seniorat. Aprila 1930 je bil sprejet *Zakon o evangeljsko-krščanskih cerkvah in reformirani krščanski cerkvi kraljevine Jugoslavije*, v jesenskem času istega leta pa še *ustava nemške evangeljsko-krščanske cerkve augsburškega veroizpovedanja v kraljevini Jugoslaviji*, s katero je Evangelikičanska cerkev v okviru kraljevine končno tudi pravno zaživela in s katero so bili položeni temelji za ustanovitev škofije. Ustava je med drugim reševala večno vprašanje drzavne pomoči, medtem ko je bil za Prekmurce zagotovo eden pomembnejših členov tisti, ki je dovoljeval poučevanje verouka v bogoslužnem jeziku. S tem je bila prekmurskim evangelikičanom namreč pravno zagotovljena pravica do rabe prekmurskega nareaja v času, ko se je drugod že uveljavila raba knjižne slovensiine.

LITERATURA IN VIRI

- DARVAS, Aladár: Križevske (Prêkmurje) evang. verske občine hištória od 1783 do 1934. V: *Evangelíčanski kalendari 1936*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1936, let. 15, str. 54–62.
- GODINA, Štefan: Hištoria evang. verske občine v Gornji-Petrovci. V: *Evangelíčanski kalendari 1939*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1939, let. 18, str. 53–61.
- HÁRI, Lipót: Kratka zgodovina evangeličanske fare v Domanjšovcih. V: *Evangelíčanski kalendari 1938*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1938, let. 17, str. 83–93.
- KERČMAR, Vili: *Evangelíčanska Cerkev na Slovenskem*. Murska Sobota: Evangelíčanska cerkev v Sloveniji, 1995.
- KOKOLJ, Miroslav: *Prekmurski Slovenci od nacionalne osvoboditve do fašistične okupacije 1919–1941*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.
- KOVÁTŠ, Karol: Hištoria Gornje Slavečke evangeličanske gmajne. V: *Evangelíčanski kalendari 1941*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1941, let. 20, str. 75–80.
- Krátka zgodovina bodonske evang. fare. V: *Evangelíčanski kalendari 1937*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1937, let. 16, str. 53–62.
- Krátka hištoria puconske 150-letne fare. V: *Evangelíčanski kalendari 1935*. Murska Sobota: Prekmurska evangeličanska šinjorija, 1935, let. 14, str. 77–82.
- Napisznik od prekmurske evangelicsanszke sínyorie 1922-toga leta február meszeca 2-ga dneva v M. Soboti drzanoga osznoznoga gyűlése.*
- SKALIČ, Gustav: Protestantizem na lendavskem območju. V: *Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec): zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini* (28. in 29. oktober 1999). Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2000, str. 161–166.
- VRŠIČ, Nataša: Kulturno približevanje Prekmurja Sloveniji 1919–1941. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*. Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 2004, let. 52, št. 1 (2004), str. 73–90.

MAJA HAKL

SUMMARY

Due to its geographical position and historical development, the region of Prekmurje had for a long time been both politically and economically dislocated from other Slovene provinces, which accounts for the different route of its development. The apparent differences were not only social and cultural, but also political, economic and ecclesiastic. In terms of religion, the region of Prekmurje still retains its diversity. Its specificity comes from the existence of a protestant community, which arose in the 16th century and whose position fluctuated through time. After the First World War, Prekmurje became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, which meant the separation of the local Lutherans from the official Evangelical Lutheran Church in Hungary. The changed circumstances produced the need for a new ecclesiastic structure, constantly accompanied by the fear of failure, since the Lutherans of Prekmurje presented only a small island in the midst of a predominantly catholic area. Their position was further aggravated by problems with finances and the educational system. Regardless of the initial struggles and concerns, the interbellum period saw various important positive breakthroughs for the Evangelical Lutheran Church in Prekmurje. Despite difficult periods, the faithful stuck to their creed with firm will power and determination, which enabled the Church to survive not only the interwar period but to this very day.

TADEJA SAPAČ

EVANGELIČANSKA CERKVENA OBČINA
KRIŽEVCI V NAJSTAREJŠIH MATIČNIH
KNJIGAH (1784–1800)

Predstaviti želim Evangeličansko cerkveno občino Križevci na podlagi najstarejših matičnih knjig iz let 1784–1800. Zgodovina Prekmurja je nasploh še slabo raziskana, z obdelavo in analizo matic cerkvene občine Križevci pa je predstavljen vsaj delček evangeličanske zgodovine; sploh prvič pa so obdelani in analizirani podatki, ki nam jih ponujajo vse tri obdelane evangeličanske matice, tudi ti podatki nam dajejo konkretno podobo življenja ljudi na Goričkem v 18. stoletju.

Ljudje so se v župniji rojevali, poročali in umirali. Pomemben zgodovinski vir o življenju v njih so matične knjige. Posebna pozornost je namenjena analizi najstarejših ohranjenih križevskih matičnih knjig: krstne, pokopne in poročne. Pri analizi so za to obdobje glavnega pomena: število krstnih vpisov, delež krščenih glede na spol, število krščenih po vaseh, najpogostejši priimki po vaseh pri krstnih vpisih, število vpisanih pokopov glede na spol, delež vpisanih pokopov glede na starostno kategorijo, število umrlih po vaseh in število poročnih vpisov ter delež vpisanih glede na spol in starostno kategorijo ženinov in nevest. Dodane so tabele in grafi za posamezno matično knjigo.

Dve leti po izdaji tolerančnega edikta cesarja Franca Jožefa II., leta 1783, so bile ustanovljene prve tri protestantske cerkvene občine: Puconci, Križevci in Hodoš. Kot je razvidno iz najstarejše ohranjene krstne matične knjige v Križevcih iz leta 1783, so verniki iz te okolice poslali prošnjo požunskemu (bratislavskemu) kraljevskemu uradu, da bi jim dovolili ustanovitev lastne cerkvene občine. Na prošnjo je dal kraljevski urad odgovor:

»Občini Križevci in okoliškim vasem Slovenske krajine, to so: Kuštanovci, Prosenjakovci, Pordašinci, Selo, Fokovci, Neradnovci, Ženavlje, Boreča, Adrijanci, Peskovci, Panovci, Ratkovci, Berkovci, Stanjevci, Gornji Petrovci, Šulinci, Mačkovci, Dankovci, Prosečka vas, Pečarovci, Otovci, Lucova in Čikečka vas, ki imajo zadostno število družin augsburške veroizpovedi, ki so po predpisih sposobne vzdrževati duhovnika in so si sposobne postaviti za božje službe molitvene hiše, se izda dovoljenje za ustanovitev cerkvene občine. Samo po sebi se razume, da glede tega ne bo zmanjšan dohodek rimskokatoliškega duhovnika; šolskim učiteljem, ki so poklicani na prazna mesta ali pa tja, kjer so že katoliški učitelji, se ne dovoli voditi petja tam, kjer je duhovnik; če pa želijo imeti takega učitelja, se tistim, ki pošljejo prošnjo, dovoljuje, da lahko učitelj ta poklic opravlja samo v cerkvi; ob vzdržnosti duhovnika lahko evangeličanskim otrokom nadomešča duhovnika, v prvi vrsti za poučevanje verskih artiklov.« (Krstna matična knjiga, I. zvezek)

Ta navedba je zapisana v najstarejši ohranjeni krstni matični knjigi križevske cerkvene občine (I. zvezek, obsega leta 1784–1834) v latinskem jeziku. V tej knjigi je zapisan še tale podatek: »15. novembra 1783 se je priključilo še nekaj vasi k tej cerkveni občini, in sicer: Ivanovci, Kukeč ter Košarovci, in leta 1786 še Kuzma.«

19. oktobra 1783 je bila v hiši Nikolaja Gergarja prva evangeličanska božja služba v Križevcih po formalni ustanovitvi občine, 30. oktobra 1785 je bila cerkev dograjena in predana namenu.

Prvi redni duhovnik je bil **Mihael Bakoš**, rojen leta 1742 v Šalovcih. Leta 1784 se je iz Šurda preselil v Križevce kot prvi pridigar novoustanovljene evangeličanske cerkvene občine rojstnega okoliša.¹ V tem novem okolju je Mihael Bakoš osredotočil vse svoje organizacijske sposobnosti in ustvarjalne moči na bogoslužno in vzgojno dejavnost v maternem jeziku.

Drugi križevski duhovnik je bil **Franc Ksaver Berke**, rojen v Sebeborcih. Študij je končal leta 1790 in bil jeseni istega leta vpetljan za duhovnika v Križevce. Po nekajletnem delovanju v Križevcih je odšel za pastora in soseniorja v Puconce.²

¹ Šebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev Murska Sobota 1977, str. 92.

² Prav tam, str. 93.

MATIČNE KNJIGE EVANGELIČANSKE CERKVE OBČINE KRIŽEVCI

SPLOŠNO O MATIČNIH KNJIGAH

Matične knjige so javne listine, ki pravnoveljavno dokazujejo rojstvo, poroko in smrt. Vsaka župnija mora imeti krstno, poročno in pokopno matično knjigo, v katere se vpisujejo krsti, poroke in smrti, prav tako pa druga dejstva, ki so s temi povezana, kakor tudi spremembe v zvezi s temi dejstvi.³

Nastanek in razvoj matičnih knjig

Začetki matičnih knjig so se pojavili s krščanstvom. Imena krščencev in njihovih botrov so vnašali v cerkvene tabele. Tako so imeli že v 3. stoletju po cerkvah posebne imenike krščenih in umrlih. Cesar Justinijan I. (527–567) je predpisal, da ob porokah sestavijo listino in jih shranijo v cerkvenih arhivih. O umrlih so vodili diptihe, v katere so vpisovali imena vseh umrlih članov cerkvene občine, posebno pomembne osebe pa so vpisovali v nekrologije. Vsi ti vpisi so imeli značaj evidence pripadnikov krščanskih občin. Tudi v srednjem veku najdemo primere cerkvenih matic. O njih mnogokrat govorijo škofijske sinode v 15. stoletju. Vodenje matičnih knjig je bilo običajno v primorskih mestih. Tako so v Piranu vodili rojstne matične knjige že od leta 1458, v Izoli pa najkasneje, od leta 1506. Reformacijsko gibanje je pomen matic poudarilo, ker so nadzorovale prejem zakramentov. Tridentinski cerkveni zbor (1545–1563) je uvedel obvezno vodenje rojstnih in poročnih matičnih knjig, ni pa predpisal podrobnosti o vodenju matic, temveč je to prepustil posameznim pokrajinskim in škofijskim sinodam. Obvezno vodenje mrliških knjig je predpisal šele leta 1614 rimski obrednik. Določil je tudi natančen vzorec, po katerem naj se pišejo vse tri vrste matičnih knjig.

S krepitvijo centralistične državne politike in novim vojaškim sistemom je začela država pritegovati matične knjige v delokrog državne zakonodaje. Matične knjige, ki so imele do tedaj izključno značaj evidence nad pripadniki verske skupnosti, so postale s tem evidence prebivalstva za državno upravo.

³ Pravilnik o cerkvenih matičnih in drugih uradnih knjigah s pripombami slovenskih škofij, Ljubljana 1991, str. 3–5.

Z zakonodajo je prva začela posegati na območje matičnih knjig cesarica Marija Terezija. Z odredbo 22. marca 1765 je določila, kako naj se ukrepa v primeru, kadar duhovščina sodnim oblastem odkloni vpogled v matične knjige. Obrazec, po katerem naj bi se v prihodnje vodile matične knjige, je sestavil kraljevi dvorni urad v Šleziji. Objavili so ga z dekretom dvorne pisarne 6. oktobra 1770. Z okrožnico 20. oktobra 1770 je bilo določeno, da se v matične knjige vpisujejo tudi gospostva, ki mu v matično knjigo vpisana oseba pripada. Pravilno vodenje matičnih knjig je poudaril dvorni dekret 2. marca 1771, ki je zahteval, da morajo biti izpolnjene vse rubrike, da bodo tako matice čimbolj verodostojne. To je ponovil tudi dekret dvorne pisarne 2. februarja 1782. V matice so morali vpisovati razločno (dvorni odlok 14. avgusta 1772); matične knjige so morali dobro hraniti in jih ob požaru najprej rešiti (dvorni dekret 10. maja 1774).⁴

Cesar Jožef II. je s patentom 20. februarja 1784 predpisal vodenje matičnih knjig tudi s strani države. Vodenje matičnih knjig je poveril katoliškim župnikom in židovskim rabinom, ki so imeli kot vodje matic funkcijo pomožnega državnega organa. Vendar so imele sprva javno verodostojnost le matične knjige katoliških župnikov, kar je potrdil tudi dvorni dekret 15. januarja 1787.⁵

Vrste matičnih knjig

Po 1. členu patenta februarja 1784 je vsak župnik moral voditi ločene tri knjige: poročno, krstno in mrliško.

V krstne knjige so vpisovali imena krščene osebe, starše in botre ter kraj in datum krsta. V poročnih knjigah so po navodilih cesarskega patenta z dne 20. februarja 1784 izpolnjevali rubrike: leto, mesec in dan poroke, številka hiše, priimek in ime ženina, vera, starost, stan samski ali vdovec, rojstno ime in priimek neveste.

Mrliško – marsikje tedaj imenovano še pokopno – knjigo so po patentu, izdanem 20. februarja 1784, vodili po rubrikah: leto, mesec in dan smrti/pokopa, hišna številka, ime, vera, spol in starost. Podatke o bolezni in načinu smrti so dali mrliški ogledniki ali izprašani zdravnik.⁶

⁴ Ema Umek, *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije 1.*, Ljubljana 1972 (dalje Umek, *Vodnik po matičnih knjigah ...*), str. XVII–XIX.

⁵ Umek, *Vodnik po matičnih knjigah ...*, str. XIX, XXXVIII–XL in LVIII.

⁶ Prav tam.

MATIČNE KNJIGE CERKVENE OBČINE KRIŽEVCI 1784–1800

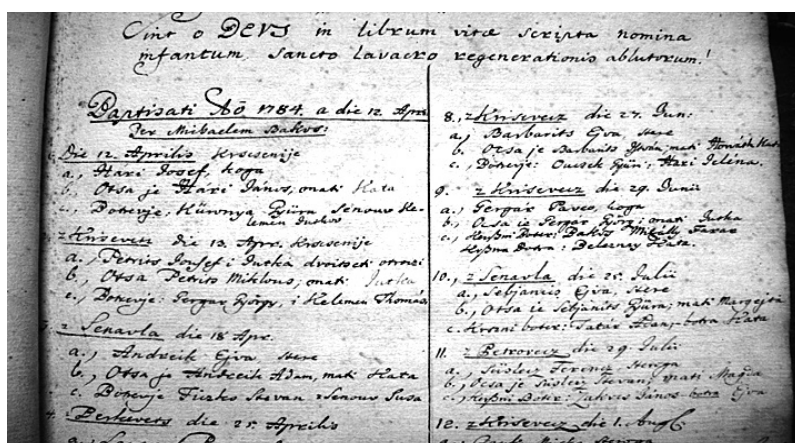
V uradu cerkvene občine Križevci hranijo najstarejše matične knjige cerkvene občine Križevci.

Najstarejša ohranjena krstna matična knjiga zaobjema vpise krščencev z začetkom od aprila leta 1784 oziroma kmalu po omejenem februarskem patentu in začetku konkretnega matičnega dela pa do leta 1834.

Najstarejšo ohranjeno mrliško matično knjigo so prav tako začeli pisati leta 1784, vsebuje pa vpise do leta 1819; prav tako tudi najstarejšo poročno matično knjigo, ki zajema vpise od tega leta do leta 1870. Krste, pokope in poroke sta od leta 1784 do leta 1800 vpisovala križevska duhovnika Mihael Bakoš (1784–1790) in Franc Ksaver Berke (1790–1805). Matice so na začetku zapisane v prekmurskem narečju, nato pa večinoma v madžarskem jeziku, ponekod tudi v latinskem.

a.) Krstna matična knjiga 1784–1834

Krstna matična knjiga je vezana v trde platnice in dobro ohranjena. Za vsak krst so vpisani podatki: datum krsta, kraj rojstva, ime rojenca, ime staršev in ime botrov. Jezik te krstne matice je na začetku, ko so začeli vpisovati, prekmurščina, od leta 1785 pa madžarščina. Od decembra 1786 so vpise krstov vpisali v ročno vneprej izdelane tabele.

Primer vpisa v krstni matični knjigi – desna stran zgoraj

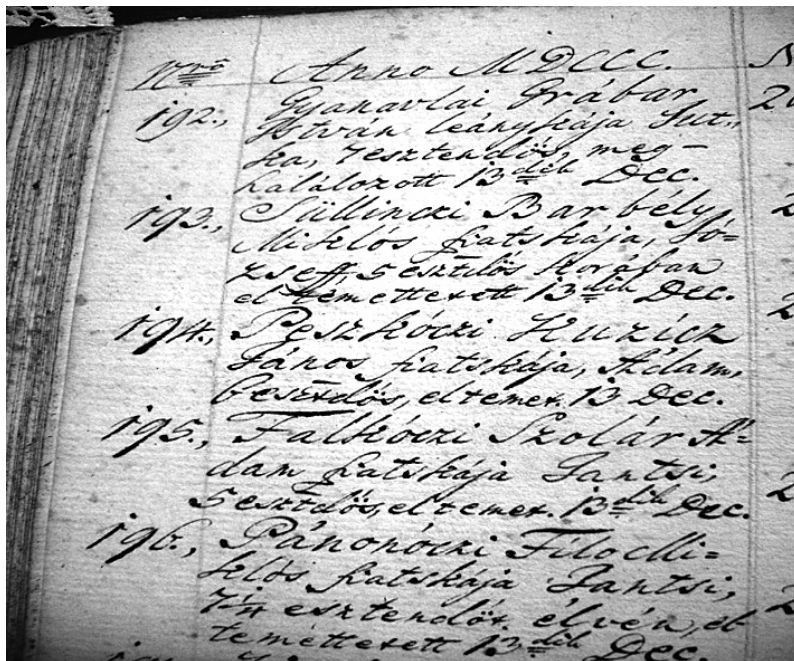
Prevod zapisa:

8. iz Križevca, 27. junij:

- a.) Barbarič Eva, hči
- b.) oče je Barbarič Štefan, mati Horvat Kata
- c.) botrina: Ouček Jurij, Hari Julinka.

b.) Mrliška matična knjiga 1784–1819

Mrliška matična knjiga cerkvene občine Križevci vsebuje vpise pokopov od leta 1784 do leta 1819. Vsebuje podatke: datum in kraj bivanja, ime in priimek umrlega, starost in včasih celo poklic ter opis bolezni, zaradi katere je nastopila smrt.

Primer vpisa v mrliško matično knjigo

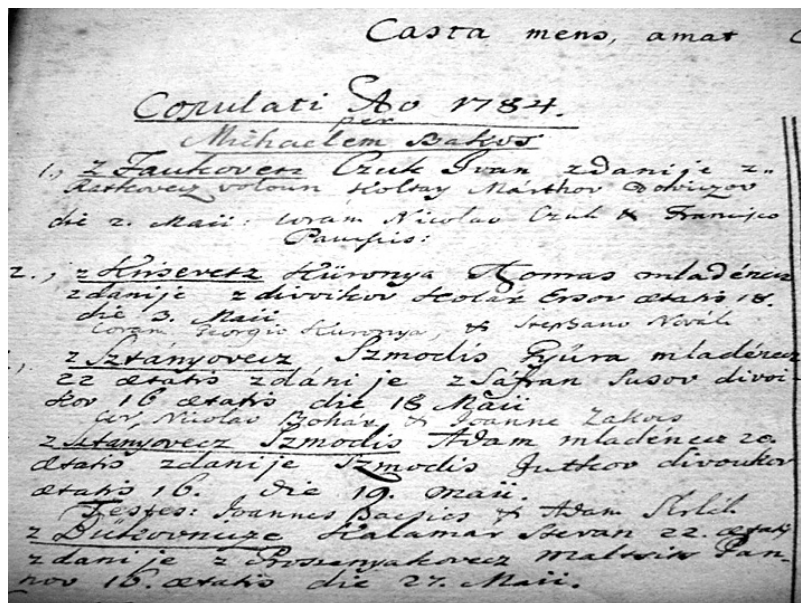
Prevod zapisov št. 192 in 193:

192., v Ženavljah Grabarja Štefana hči Jutka, 7 let, 13. december 1800.

193., v Šulincih Barbély (Barbejra) Mikloša/Nikolaja sin Jožef, 5 let, 13. december 1800.

c.) Poročna matična knjiga 1784–1870

Najstarejša poročna matična knjiga cerkvene občine Križevci vsebuje vpise poročenih parov od leta 1784 do leta 1870. Vsebuje podatke: datum poroke, kraj in številka ženineve hiše, starost, stan, rojstno ime in priimek neveste, starost, stan ter ime in priimek prič.

Primer vpisov v poročno matično knjigo

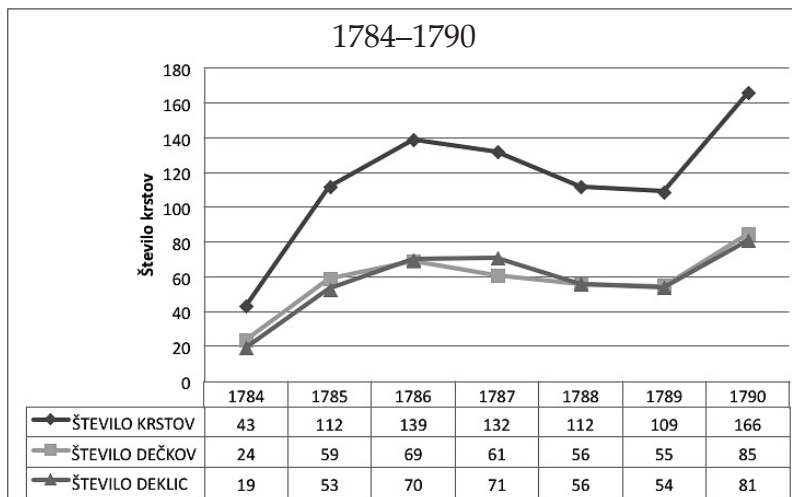
Prevod zapisa št. 2:

2. Iz Križevca, Küronya Tomaž, mladencz/mladenič, zdani je z divoikov/je poročen z dekletom Kolar Elizabeto, 18 let, 3. maj 1784. Priče: Jurij Kuronja, Štefan Novak.

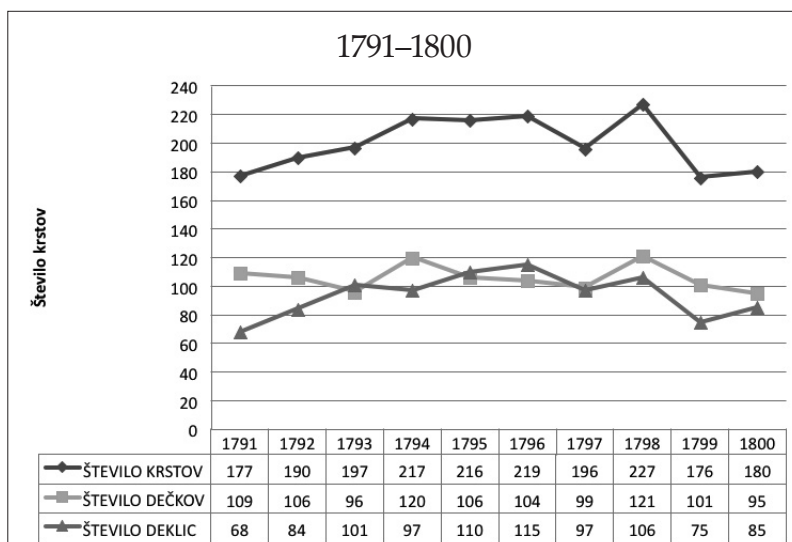
ANALIZA MATIC CERKV. OBČINE KRIŽEVCI ZA LETA 1784–1800

KRSTNA MATIČNA KNJIGA 1784–1800

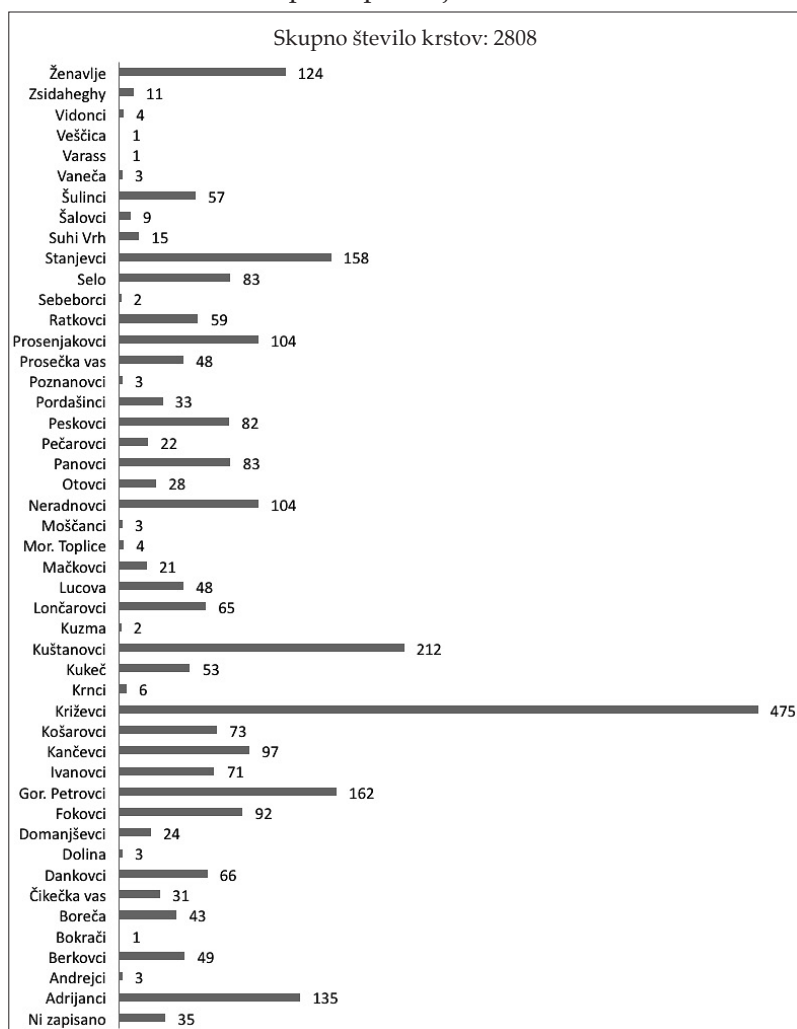
Graf 1: Število krstnih vpisov v cerkveni občini Križevci za leta 1784–1790

Graf 2: Število krstnih vpisov v cerkveni občini Križevci za leta 1791–1800

Graf 3: Vsota krstnih vpisov po krajih za leta 1784–1800

V tem sedemnajstletnem obdobju je bilo 2808 krstnih vpisov. Od tega je bilo vpisanih 1466 moških in 1342 žensk. Seveda je najmanj krstnih vpisov leta 1784, saj so se vpisi začeli šele aprila tega leta. Največ krstnih vpisov je leta 1798, ko jih je bilo kar 227. Od leta 1793 do leta 1797 se je letno število krstnih vpisov ves čas vrtelo okoli 200. Največ krstnih vpisov je bilo iz vasi Križevci – 475, saj je bil tam sedež cerkvene občine, prav tako je tam živela nižjeplemiška zemljiškoposestna družina Berke, ki je bila evan-

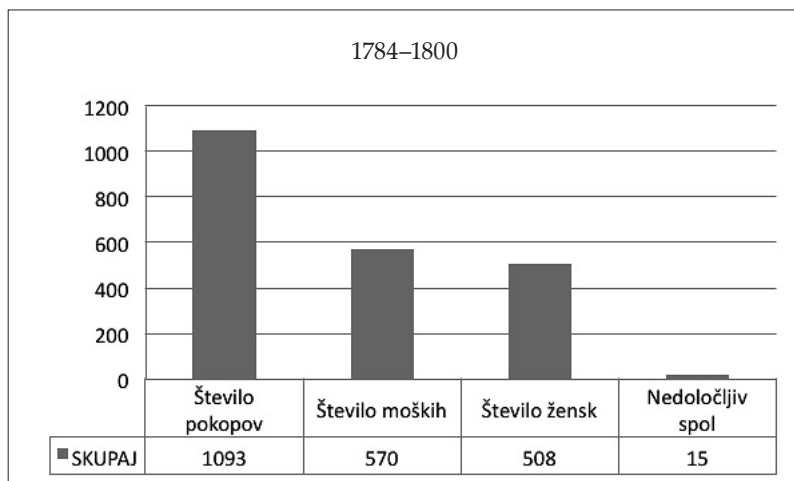
geličanske vere. V tistem času je še zmeraj veljalo pravilo, da so podložniki takšne vere, kot so bili njihovi gospodarji. Na drugem mestu po številu krstov se pojavljajo Kuštanovci – 212.

Tabela 1: Najpogostejše zapisani priimki po krajih v okviru cerkvene občine Križevci

Adrijanci	Jošar, Lepoša, Sisko
Berkovci	Lanščak, Šušlec, Koltaj
Boreča	Bedek, Ficko, Pastinjak, Prosič
Čikečka vas	Poubič, Vörös, Malok, Križanka, Belec, Papp
Dankovci	Sapač, Car, Kozar, Vütek, Benko
Domanjševci	Horvat, Solar, Sebök
Fokovci	Solar, Koltaj, Grabar, Pojbič
Gor. Petrovci	Jambor, Jošar, Smodiš, Šarkanj, Kardoš
Ivanovci	Jakiša, Gorzam, Koudila, Černi, Hari, Varga
Kančevci	Berke, Sovjak, Horvat
Košarovci	Železen, Sandor
Križevci	Hari, Osvatič, Gergar, Čahuk, Kerčmar, Ouček, Kučan, Kutoša, Lutar
Kukeč	Groza, Kerčmar, Zrinski, Vajda
Kuštanovci	Novak, Ouček, Panker, Zavec, Ritoper, Horvat, Temlin
Lončarovci	Kranjec, Potzak, Baler, Farkaš, Pojbič
Lucova	Žilavec, Pondejlek, Škrlak
Mačkovci	Bagar, Mikola, Nemet
Neradnovci	Balek, Karba, Kuronja
Otovci	Bagar
Panovci	Filo, Poubič, Kuronja, Horvat
Peskovci	Kardoš, Breskoč, Kuzic
Pordašinci	Kološa, Malačič, Osvatič
Prosečka vas	Fujs, Sukič, Opaka, Kuplen
Prosenjakovci	Toth, Malačič, Kološa, Kovač
Ratkovci	Šuman, Vrtar, Baler, Lepoša
Selo	Kocet, Belec, Balažic, Gašparič, Horvat
Stanjevci	Smodiš, Škrlak, Kučan, Bačič, Bohar, Zakoč
Šalovci	Barbejr, Berke
Šulinci	Barber, Pörš, Andrejek
Ženavlje	Časar, Grabar, Slankovič, Šebjanič, Gomboc

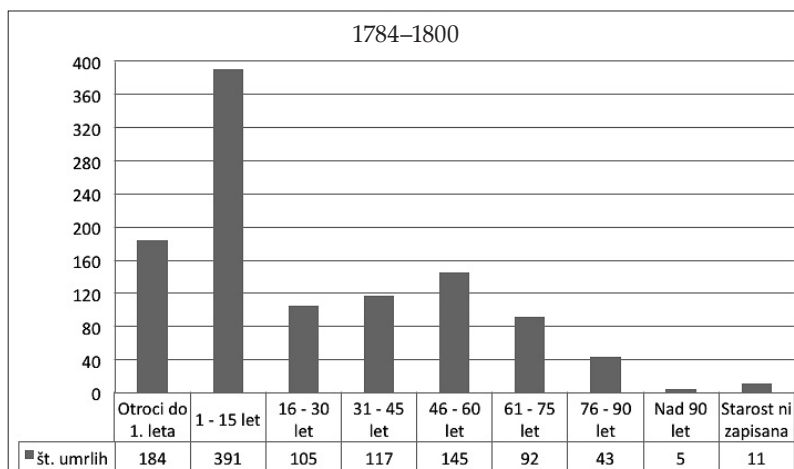
POKOPNA MATIČNA KNJIGA 1784–1800

Graf 4: Pokopi v okviru evangeličanske cerkvene občine Križevci v letih 1784–1800

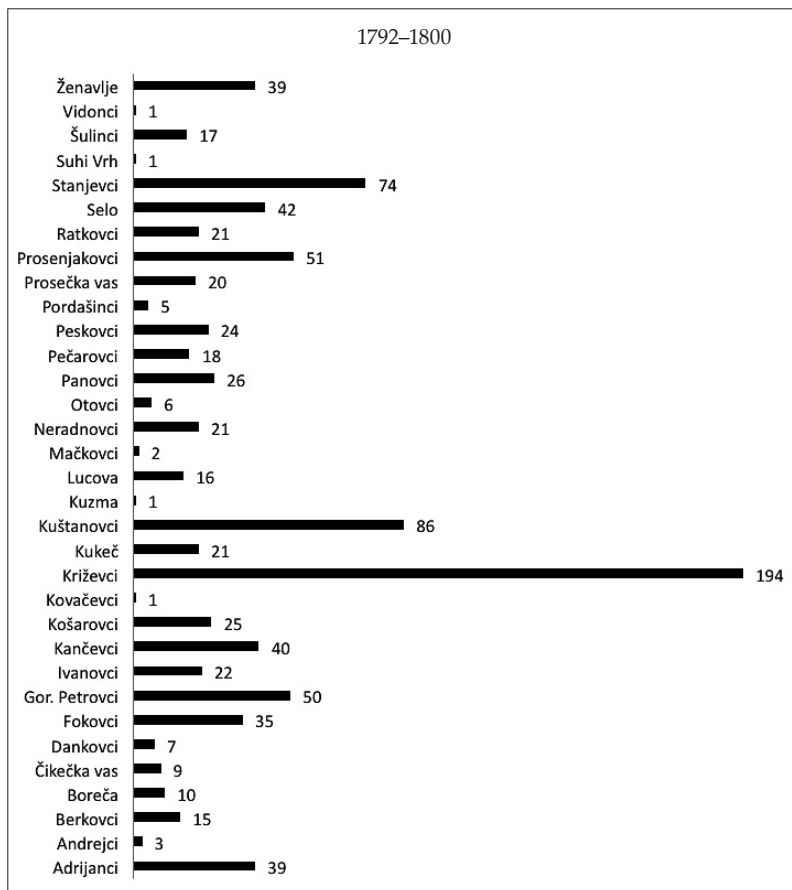
V pokopno matično knjigo cerkvene občine Križevci 1784–1800 je bilo zapisanih 1093 pokopov. Od tega je bilo 570 umrlih moškega spola in 508 ženskega, pri 15 osebah spola ni možno določiti.

Graf 5: Starostne kategorije umrlih v okviru evangeličanske cerkvene občine Križevci v letih 1784–1800

Kot je bilo razvidno že iz prejšnjih grafov, je bilo največ vpisov v pokopno matično knjigo iz starostne skupine od 1. do 15. leta. To je starost otrok, ki so bili zaradi svoje šibkosti in higienskih razmer bolj izpostavljeni otroškim boleznim in s tem umrljivosti.

Graf 6: Število umrlih v okviru evangelikaanske cerkvene občine Križevci po krajih v letih 1792–1800

V pokopni matični knjigi so začeli vasi vpisovati šele leta 1792 in ne že od začetka aprila 1784. Največ vpisanih pokopov je bilo iz Križevcev – 194, sledijo Kuštanovci in Stanjevci.

POROČNA MATIČNA KNJIGA

Tabela 2: Primerjave podatkov o najvišjih in najnižjih številih vpisanih porok po mesecih

MESECI	NAJVEČ POROK	NAJMANJ POROK
Januar	1795: 12	1786: 1; 1787: 1
Februar	1797: 24	1787: 3
Marec	1791: 9	1785–1790: 0; 1792 in 1793: 0; 1795: 0; 1797 in 1798: 0; 1800: 0
April	1795: 9	1787: 0
Maj	1787: 12, 1792: 12	1789: 1
Junij	1792: 12	1784: 1, 1793: 1
Julij	1798: 5	1784, 1785, 1791, 1792, 1795, 1796, 1797, 1800: 0
Avgust	1784: 3, 1795: 3	1785, 1786, 1788, 1790, 1792, 1797, 1799, 1800: 0
September	1784: 3	1785–1792: 0, 1794–1796: 0, 1798: 0, 1800: 0
Oktober	1794, 1797, 1799: 1	1784–1793: 0, 1795, 1796, 1800: 0
November	1785: 3	1784, 1787, 1790, 1792, 1794, 1795, 1797, 1799, 1800: 0
December	1787, 1792: 1	1784–1786: 0, 1788–1791: 0, 1793–1800: 0

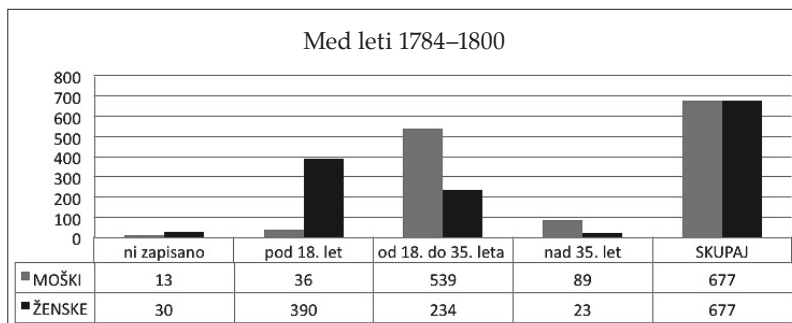
V prvem četrletju je bilo daleč najnižje število porok marca. Po nekaterih predvidevanjih zaradi postnega časa, ki je od pusta pa do velikonočne nedelje, ko kristjani praznujejo Kristusovo vstajenje od mrtvih. Največ porok pa je bilo februarja, prav zaradi tega, ker naj bi se večinoma poročali do pusta.

V drugem četrletju je bilo največ porok maja in junija, saj so se po cerkvenih običajih lahko takrat znova poročali, najmanj porok pa je bilo leta 1787 v aprilu, ko se ni poročil nihče.

V tretjem četrletju prevladuje september z najnižjim številom zapisanih porok, verjetno zato, ker je september čas, ko se opravljajo kmečka opravila, takrat pa so se ljudje preživljali s kmetijstvom in poljedelstvom in so svoj čas namenili delu.

V zadnjem četrtletju je največ porok novembra leta 1785, večinoma pa se v tem času niso poročali, predvsem ne oktobra, ko še opravljajo kmečka dela, in decembra, ko je že zima, ki prinese mraz, pa tudi adventni čas.

Graf 7: Starost zakoncev v poročni matici evangeličanske cerkvene občine Križevci v letih 1784–1800

V 17 letih je bilo 677 porok. Mladoporočenci so v največjem številu spadali v starostno kategorijo od 18. do 35. leta. 539 ženinov se je poročilo starih od 18 do 35 let. Iz grafa je razvidno, da se je največ žensk poročilo mlajših od 18 let, in sicer 390, 234 pa starih nad 18 let. Le malo se jih je poročilo v starosti nad 35 let. Obstaja pa primer iz leta 1792, ko je imel ženin iz Križevcev 85 let, nevesta pa le 38!; vendar pa je bilo zakonov s takšno starostno razliko malo. V večini primerov je bil ženin star nad 18 let, nevesta pa pod 18, ali pa kakšno leto nad 18.

SKLEPI

Prekmurje je kot izrazito kmečka pokrajina med vsemi podobnimi predeli Slovenije danes versko najbolj mešana. Med katoličani, ki so večinsko prebivalstvo, živijo strnjeno evangeličani ali po domače luterani, kalvinci in še nekatere druge verske skupnosti. Na tem ozemlju, ki ga sedaj označujemo z geotoponom Prekmurje, so se v zgodovini križali različni interesi.

Zaradi zavlačevanja z razglasitvijo odloka na županijskem sedežu Železne županije so bile na Goričkem šele leta 1783, slabi

dve leti po izdaji tolerančnega edikta, ustanovljene prve tri evangeličanske cerkvene občine: Puconci, Križevci in Hodoš.

Podatke o tedanjem prebivalstvu cerkvene občine Križevci sem našla v njenih matičnih knjigah. Uporabila sem krstno, pokopno in poročno matično knjigo za obdobje med leti 1784 in 1800. Vpisi v vsako posebno matično knjigo se začnejo z aprilom 1784. leta, vpisovati jih začne prvi križevski evangeličanski duhovnik Mihael Bakoš.

Daleč največ je krstnih vpisov: 2808. Od teh je 1466 vpisov dečkov in 1342 vpisov deklic. Največ vpisanih krstov je bilo leta 1798, in sicer kar 227(!).

Glede na vpise v pokopno matico je v raziskanem obdobju umrlo oziroma je bilo z obredom pokopanih 1093 ljudi, od tega 570 moških in 508 žensk, za 15 ljudi pa ni bilo mogoče določiti spola.

Poročna matica pa nam razkriva, da se je v obdobju med leti 1784 in 1800 v križevski evangeličanski cerkvi poročilo 677 parov, katerih poroke so zabeležili z vpisi. Največ porok je bilo februarja – prav zaradi tedaj veljavnega pravila, da naj bi se večinoma poročali do pustnega časa.

Med pregledom matic sem naletela na marsikatero zanimivost, ki mi je pregledovanje matičnih knjig še popestrila. Prekmurje je predstavljeno kot jedro protestantizma na Slovenskem, ki je pripomoglo k raznolikemu kulturnemu, posvetnemu in socialnemu življenju na ozemlju Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

VIRI:

neobjavljeni:

Župnijski urad evangeličanske cerkvene občine Križevci:

- Krstna matična knjiga cerkvene občine Križevci 1784–1834.
- Pokopna matična knjiga cerkvene občine Križevci 1784–1819.
- Poročna matična knjiga cerkvene občine Križevci 1784–1870.

LITERATURA:

- Franc Šebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev (Od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske), Pomurska založba, Murska Sobota 1977.
- Ema Umek, Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije 1., Ljubljana 1972 (dalje Umek, Vodnik po matičnih knjigah ...), str. XVII–XIX.
- Pravilnik o cerkvenih matičnih in drugih uradnih knjigah s pripombami slovenskih škofij, Ljubljana 1991, str. 3–5.

DEJAN HORVAT

IVAN JERIČ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

O Ivanu Jeriču je bilo že kar nekaj povedanega v obliki referatov, objav in diplomskih nalog. Vse bolj ali manj le okvirno ali v določenem zornem kotu.

Čeprav se pri Jeriču njegovo narodnostno in politično delovanje prepleta s pastoralnim, hočem, kolikor se le da, tokrat slednje oddeliti od prvega in prikazati Jeriča kot dušnega pastirja po drugi svetovni vojni.

a) JERIČ KOT GENERALNI VIKAR POSKRBI ZA IZPRAZNJENE PREKMURSKE ŽUPNIJE

V sredo, 11. aprila 1945, je bilo ob pomoči Rdeče armade celotno Prekmurje osvobojeno, čeprav so se Nemci na desni strani Mure še zmeraj bojevali in hoteli ohraniti zasedeno »rajhovsko« ozemlje. V nedeljo, 15. aprila 1945, so bili v Beltincih, Črenšovcih in Turnišču veliki ljudski shodi.¹

Tako je bila zveza s sombotelskim škofijskim sedežem ali bolje s škofom Sandorjem Kovacsem, apostolskim administratorjem Prekmurja, pretrgana.

V tistem prevratnem času je dekan Jerič pisal dr. Miklosu Galambosu, škofovemu namestniku v Zalaegerszegu (navajam v slovenskem prevodu):

¹ Prim. F. Majcen, n. d., 172–195.

*Lendavski dekanjski urad
v Turnišču
Štev. 107/45*

*Prečastiti dr. Miklos Galambos
škofov namestnik
Zalaegerszeg*

Z vsem spoštovanjem Vas obveščam, da je jugoslovansko vojaško poveljstvo kot začasna upravna oblast s svojim odlokom štev. 162 z dne 22. tega meseca izgnala vse madžarske državljane, ki so se po 16. aprilu 1941 priselili v Prekmurje. Med osebe, na katere se nanaša ta odlok, sodi tudi duhovščina. In tako mora v teh dneh okoli 9 duhovnikov zapustiti Prekmurje. Ti duhovniki lahko vzamejo s seboj vse svoje premičnine. Do državne meje dobijo tudi varnostno oboroženo spremstvo. Na izpraznjenе dušnopastirske postojanke je treba poslati duhovnike, da bodo na njih začasno opravljali duhovniško službo. Zato nujno potrebujemo tiste duhovnike, ki so se rodili v Jugoslaviji in so sedaj v notranjosti Madžarske.

Vljudno vas prosim, blagovolite za te duhovnike pri prevzvišenem gospodu škofu izposlovati potrebne odpustnice.

V smislu prej omenjenega odloka je tudi dr. Harangozo, škofov namestnik, zapustil prekmursko ozemlje. Tako sedaj ni nikogar, ki bi lahko v Prekmurju izvrševal oblast škofovega namestnika, kajti niti z gospodom dekanom Rodnyijem niti z Vami, gospod doktor, redni stik ni mogoč. Poleg tega tudi sedANJI izredni politični položaj zahteva, da je tukaj nekdo, ki bo pri tukajšnjih oblasteh branil pravice Cerkve. S stališča Cerkve bi bilo torej po mojem mnenju nujno potrebno, da bi prevzvišeni gospod škof imenoval enega izmed prekmurskih duhovnikov za generalnega vikarja.

Glede pravic Cerkve sem informativno že razpravljal pri tukajšnjih oblasteh. Božja služba bo neovirana, prav tako oznanjevanje. Verouk v šolah ni obvezen, ampak je fakultativen. Kdor pisno izjavi, da ne želi, da bi njegov otrok obiskoval verouk, zanj verouk ni obvezen. Katoliški verski tisk je svoboden. Cerkev bo ločena od države. V veljavo bo stopil tudi Kanzelparagraf.

Vse pozdravljam in prav tako kličem na vse Vas Božje varstvo.

Turnišče, 25. aprila 1945

Ivan Jerič, dekan²

² Sombotelski škofijski arhiv, Acta cancellariae, št. 1266/1945.

Iz tega pisma je razvidno, da se je Jerič kot »pastir« potegoval ne samo za pastoralne delavce svoje dekanije, marveč za celotno ozemlje Prekmurja. Pri oblasteh pa ni mogel doseči, da bi se realiziralo načelo: »Katoliški verski tisk je svoboden.« Po pričevanju Jožefa Smeja so prekmurski duhovniki že imeli pripravljen rokopis ali osnutek za molitvenik v knjižni slovenščini. Pripravila sta ga idejno Lojze Kozar in prof. Alojzij Šoštarec. Prav tako so duhovniki hoteli nadaljevati periodiko v knjižni slovenščini, Marijin list in Kalendar Jezusovega srca. To je idejno pripravljala, poleg že dveh omenjenih, še brat dekana Jeriča Mihael Jerič. Dekan in takrat že generalni vikar za Prekmurje Ivan Jerič je pisal vladi v Ljubljani. Vsebina njegovega dopisa: Verniki v Prekmurju ves čas vojne (1941–1945) niso imeli nobenega verskega tiska v knjižni slovenščini. Zato prosimo, da bi smeli nadaljevati vsaj s periodiko, Marijin list in Kalendar Jezusovega srca, v knjižni slovenščini. Odgovor vlade se je kratko glasil: »Ni papirja.«³

Jerič pri oblasteh tudi ni mogel doseči, da ne bi nadzirali pri- dig. Čeprav oblast ni bila naklonjena Nemcem in se je Narodno-osvobodilna vojska borila proti nemškemu okupatorju, jim je bil nemški »Kanzelparagraph« prav pogodu. »Kanzelparagraph« ali Paragraf prižnice je veljal v Nemčiji od leta 1871 do leta 1953. Duhovnik, ki je na prižnici govoril o političnih stvareh, je dobil zaporno kazen do dveh let. V Nemški demokratični republiki je bil »Kanzelparagraph« v veljavi še do nedavnega.⁴

Takoj po vojni, v letih 1945 in 1946, v času Jeričevega generalnega vikariatstva, so duhovnike zasliševali že samo zato, če so na prižnici brali npr. evangelij in poudarjali Jezusove besede: »Varujte se lažnih prerokov, ki prihajajo k vam v ovčjih oblačilih, znotraj pa so grabežljivi volkovi. Po njihovih sadovih jih boste spoznali« (Mt 7, 15–16). Ali če so pri telovski procesiji s posebnim naglasom zapeli: »Ponižaj sovražnike svete Cerkve!«

Toliko o »Kanzelparagrafu«, ki ga omenja Jerič v svojem dopisu Galambosu. Jeričev dopis je Galambos poslal sombotelskemu škofu skupaj s svojim spremnim pismom:

³ Ustno pričevanje škofa dr. Jožeta Smeja, ki je bil v tistem času kaplan v Turnišču pri dekanu in generalnem vikarju Ivanu Jeriču. Smej se dobro spominja, da je profesor verouka Alojzij Šoštarec predlagal, naj bi v lavretanskih litanijah vzklik Stolp slonokosteni zamenjali s Stolp slonokoščeni. Pri profesorskem izpitu za poučevanje verouka na gimnaziji je moral Šoštarec narediti tudi izpit iz slovenščine.

⁴ Prim. Lexikon für Theologie und Kirche - Fünfter Band, Freiburg 1960, 1312.

*Zalaegerszeški I. župnijski urad
Štev. 345/1945*

Prevzvišeni in prečastiti gospod škof!

Včeraj zvečer sem dobil od Ivana Jeriča, dekana v Turnišču, pismo, katerega prepis tu prilagam.

V položaju, ki je sedaj, je zares nujno, da imenujete vikarja, za katerega prosi omenjeni dekan.

Na izpraznjena mesta blagovolite imenovati prekmurske duhovnike, ki se vračajo domov. Tako se bo zamenjava izvršila na najbolj neoviran način.

Po mojih računih se 9 duhovnikov vrača k nam, od tukaj pa jih odhaja približno 13 do 14.

Ko v duhu poljubujem Vašo posvečeno roko, ostajam Vaš najneznanejši duhovnik.

Zalaegerszeg, 27. aprila 1945

Dr. Galambos, župnik

K pismu, pisanemu na pisalni stroj, je Galambos dodal še svo- jeročno pisano pismo, in sicer škofijskemu tajniku dr. Gyuli Sza- kosu, svojemu osebnemu prijatelju. Zato ga v pismu naslavlja kar z ljubkovalnim imenom Gyuszi namesto Gyula.

Galambosov težko berljiv rokopis podajam v slovenskem pre- vodu:

Dragi Gyuszi!

Gospoda Zvera tako dolgo ne morem odpustiti, dokler ne dobim namesto njega koga drugega. Veroučitelji (tudi gospod Nemeth) redno katehizi- rajo, toda 12.000 vernikov gospod Zver sam ne more oskrbovati. Od tistih, ki so se vrnili, lahko prideta semkaj dva. Če za gospoda Harango- zoja ne bo primerneга mesta drugje, naj pride k meni.

Karla Nemetha bo treba imenovati za kateheta.

Gospod Zver bi zaslužil boljšo pozicijo, morda Lendavo. On bo znal spoštovati tudi tamkajšnjo skupnost.

Za korist in blagor Cerkve v Prekmurju bi bil po mojem mnenju Jerič najsposobnejši.

Prosil bi torej nujno za dva prekmurska duhovnika.

Z ljubeznijo te pozdravljam

Zalaegerszeg, 27. aprila 1945

Miklos

Prosim za prepis imenovanja za vikarja, ker so se mi vsi pomembni zasebni spisi izgubili.⁵

Tudi v ozadju tega osebnega dopisa Miklosa Galambosa škofijskemu tajniku odseva Jeričeva pastoralna skrb. Galambos omenja svojega kaplana Štefana Zvera in ga priporoča za župnijskega upravitelja v Lendavi. Zver je imel novo mašo v času Jeričevega župnikovanja v Turnišču. Jerič je poznal svojega novomašnika Zvera in njegovo pastoralno zavzetost. Zato ga je sombotelskemu škofijskemu ordinariatu priporočil za pastoracijo med slovenskimi taboriščniki v Sarvarju. Ko je škof iskal primerne kaplana opatu Jozsefu Pehmu v Zalaegerszegu, se je škofovo oko ustavilo na Štefanu Zveru. Škof je Zveru razložil, da se vsi madžarski duhovniki bojijo iti za kaplana k Pehmu (ta je postal pozneje škof in kardinal z novim priimkom Mindszenti). Zver je odgovoril: »Tudi če bodo na meni cepili drva, sem pripravljen iti k Pehmu.« Škof mu tega ni pozabil, zato ga je imenoval za lendavskega župnijskega upravitelja in Jerič kot generalni vikar je moral to škofovo željo izpolniti.

Več let pozneje se je Zver srečal na neki birmi s škofom Sandorjem Kovacsem. Škof je Zvera naslovil kot dekana. »Nisem dekan,« je odgovoril Zver. Škof pa: »Kar sem povedal, sem povedal in svoje besede ne prekličem.« Tako je bil Zver za sombotelsko škofijo »dekan« in pod tem naslovom so ga tudi klicali.⁶

Galambos je poznal Jeričeve pastoralne sposobnosti, zato ga je škofu predlagal za generalnega vikarja v Prekmurju.

Da bi personalno kar se da najboljše oskrbel vse župnije v Prekmurju, je generalni vikar Jerič s premišljeno odločitvijo ukrenil vse potrebno. Bil je tudi nenehno nadzorovan od oblasti, se pravi zmeraj v nevarnosti zaradi aretacije. Poleg tega pa si je v pastoralni skrbi za vse župnije v Prekmurju, kar ga je dan za dnem zaposlovalo (prim. 2 Kor 11, 28), nakopal zamero pri nekaterih sobratih. Profesor verouka Franc Kolenc je zadnje mesece med 2. svetovno vojno bival pri svojem bratu Ivanu, župniku pri Gradu. Franc Kolenc bi bil rad prišel za župnika v Beltince, a tja je Jerič 25. maja 1945 nastavil Janka Škrabana, Kolenca pa dal na voljo lavantinskemu (mariborskemu) škofu. Ta ga je 1. junija 1945

⁵ Sombotelski škofijski arhiv. Acta cancellariae, št. 1266/1945.

⁶ Ustno pričevanje dr. Jožefa Smeja, pom. škofa.

imenoval za župnijskega upravitelja v župniji sv. Miklavž pri Ormožu. Antona Holzedla, župnijskega upravitelja v Veliki Polani, je Jerič hotel premestiti v Dobrovnik, a Holzedl tega ni sprejel. Rajši se je vrnil za kaplana pri Gradu. Tam se je zaradi Jeričevega ukrepa pritožil sombotelskemu škofu.

To je razvidno tudi iz Jeričevega poročila škofu in iz škofovega odgovora. Oba dopisa sta v madžarščini. Navajamo ju v slovenskem prevodu:

Prevzvišeni gospod škof in nadpastir!

Že pred nekaj tedni sem poslal Vaši prevzvišenost poročilo. Včeraj pa sem zvedel, da ga niso odposlali. Oprostite mi torej zamudo mojega poročila.

Prevzvišeni, sprejmite predvsem mojo prisrčno zahvalo za zaupanje. Po mojem mnenju bi bilo bolj smotno, da bi kot proega imenovali za generalnega vikarja gospoda Ficka. Je starejši od mene, hkrati pa je tudi bliže meji in tako lažje stopi v stik z Vami. Kot vse kaže, bo služba generalnega vikarja kmalu prešla na gospoda Ficka, ker ne manjka mnogo in izgubil bom prostost.

Kar zadeva personalije, so bile v tem času naslednje spremembe:

Za Mursko Soboto sta dobila imenovanje za kaplana Jožef Gutman in Ludvik Varga.

Na Tišino je že gospod dr. Harangozo imenoval Janeza Gregorja za župnijskega upravitelja.

V Beltince je prišel za župnijskega upravitelja Janko Škraban, za kaplana pa Janez Eljaš, novomašnik.

Za Črensovce je prejel kaplansko imenovanje Alojzij Flegar.

Ivana Sukiča, ekspozita na Hotizi, je sodišče obsodilo na izgubo državljanskih pravic, in sicer za pet let. Ker zaradi tega lahko mašuje samo zasebno in ker ne sme izvrševati nobenih dušnopastirskih opravil, je odšel k svojim staršem. Namesto njega je prišel na Hotizo Jožef Berden.

Za Lendavo sem v duhu Vaše odredbe napisal gospodu Štefanu Zveru imenovanje za župnijskega upravitelja. Za kaplana v Lendavi pa sta prejela imenovanje Štefan Turha in Ivan Pucko.

Na Kobilje je prišel za župnijskega upravitelja moj brat Mihael Jerič.

K meni, v Turnišče, sta prišla za kaplana Janez Erjavec in Jožef Smej.

Največ težav sem imel z Dobrovnikom. Drug za drugim so prejeli imenovanje za župnijskega upravitelja: Štefan Varga ml., Ludvik Varga, Jožef Gutman. Vsi so imenovanje zavrnili. Nato sem proti kan. 477

imenoval Antona Holzedla in sem v ta namen nameraval naknadno zaprositi za »speciale mandatum« (posebno škofovo naročilo). Tudi on je odklonil iti tja in je ostal v Polani. Končno je gospod Ivan Camplin sprejel odlok za župnijskega upravitelja v Dobrovniku in sedaj marljivo dela v dušnem pastirstvu ter popravlja župnišče.

Tiste duhovnike, ki v Prekmurju niso mogli dobiti namestitve, je mariborski gospod knezoškof nastavil v svoji škofiji, saj je tam veliko pomanjkanje duhovnikov.

Glede uporabe obrednika se je med tem časom zgodila velika sprememba. Civilna oblast je zahtevala, naj prekmurska duhovščina prav tako kot pred letom 1941 uporablja slovenski obrednik, saj je za to dal Rim poseben privilegij. Zahtevi civilne oblasti smo morali ugoditi. To ni v nasprotju s cerkvenimi zakoni, kajti odlok Obredne kongregacije z dne 23. novembra 1932, šte. 62/913, se takole glasi: ... in Audientia subsignata die habita, Sanctitas Sua versionem Ritualis Romani in linguam slovenam, prouti in adnexo prostat exemplari, probare illamque ab universo clero Regni Iugoslavici linguae slovenae adhibendam indulgere benigne dignata est. Contrariis non obstantibus quibuscumque« (Njegova svetost je v avdienci, ki je bila na dan, označen tu spodaj, odobrila prevod Rimskega obrednika v slovenski jezik, kakor je razvidno iz priloženega primerka, in je blagohotno dovolila uporabljati ga vsem duhovnikom slovenskega jezika v kraljevini Jugoslaviji. Vse, kar temu nasprotuje, nima veljave).

V dveh župnijah madžarskega jezika pa še vedno uporabljajo latinski obrednik.

V obeh župnijah madžarskega jezika je prav toliko Božjih služb v madžarščini kakor v slovenščini, se pravi, v Lendavi sta dve nedeljski in praznični sveti maši z madžarskim petjem, v Dobrovniku pa ena sveta maša s petjem v madžarščini.

Učencem madžarskega jezika razlagajo verouk v madžarščini in tako tudi ostane. Glede tega sem od oblasti dobil uradno privoljenje.

Verouk v šoli je bil po dve uri na teden. Glede tega do sedaj ni bilo nobenih težav. V srednjih šolah do sedaj ni bilo verouka, verski pouk je potekal le v obliki tečaja. Prihodnje šolsko leto se bo začel redni pouk. Predpisani bosta dve uri na teden za tiste, ki ne bodo izjavili, da ne bodo hodili k verouku. Danes sem prejel pole, na katere bodo kateheti zapisali osebnostne podatke, da potem dobijo imenovanje in plačo.

Duhovščina do sedaj ni dobila plače. V tej zadevi sem bil na ministrstvu. Gospod minister mi je obljubil, da bo zadevo takoj rešil, kakor hitro

bodo pri duhovščini opravili potrebno dokumentacijo. Vsak duhovnik, ki je bil od leta 1941 izgnan iz Slovenije, mora dokazati, da v teh štirih letih ni deloval proti jugoslovanski državi, oziroma da ni sodeloval z okupatorjem. Kar zadeva prekmurske duhovnike, glede tega ni bilo večjih težav. Upamo, da bomo v kratkem prejeli tudi plačo.

Pred kratkim se nam je posrečilo izposlovati, da so vse cerkvene pošiljke proste poštnih pristojbin.

Prav tako smo dobili tudi staro cerkveno pravico, da so vse prošnje, ki so naslovljene na cerkveno oblast, in vsi zapisniški in matični izpiski kolkovani ne z državnimi, ampak s cerkvenimi kolki. Dohodke, ki jih na ta način dobimo, obrnemo v povečanje pokojninskega sklada prekmurskih župnij.

Trem upokojenim duhovnikom za sedaj redno izplačujemo mesečno pokojnino. Upamo, da bomo tudi v prihodnje imeli zadosten pokojninski sklad v korist upokojenim duhovnikom, če svetna oblast ne bo Cerkvi odvzela pravice kolkovanja.

Glede cerkvenih obredov in oznanjevanja Božje besede doslej nismo imeli nobenih težav.

Kar pa zadeva verski tisk, imamo težave. Marijin list doslej še ni mogel iziti. Rokopise je treba poprej poslati na ministrstvo v pregled. Ker pa je veliko pomanjkanje papirja, ministrstvo določa: kje in v koliko izvodih lahko izide mesečnik ali časopis.

V prilogi Vam pošiljam kopijo izpovedi vere.

Prilagam tudi fotografijo župnika Halasa na mrtvaškem odru. V tej zadevi je prišla na svetlo še nova okoliščina, in sicer izpoved nekega madžarskega orožnika, ki je izjavil: Tudi v žandarskih krogih je bilo prepričanje, da so Halasa umorili lendavski orožniki skupaj z obmejnimi lovci.

Prezvišeni, prejmite izraze mojega ponižnega spoštovanja

Vaš v Kristusu pokorni

duhovnik

Ivan Jerič, generalni vikar za Prekmurje⁷

Turnišče, 1. avgusta 1945

Kako budno je sombotelski škof spremljal pastoralno delovanje generalnega vikarja Jeriča, je razvidno iz škofovega odgovora.

⁷ Prav tam.

Prečastiti gospod vikar!

Sporočam Vam, da sem prejel Vaš dopis, datiran z dne 1. avgusta tega leta. V tem poročilu omenjate tudi svoje prejšnje pismo, ki ga pa vse do danes nisem prejel. Glede na vsebino Vašega dopisa z dne 1. avgust, povzamem svoj odgovor, kot sledi:

Osebnih sprememb, ki ste jih navedli v dopisu z dne 1. avgusta, odobrim. Duhovnike, ki ste jih dali na voljo mariborski škofiji in njihovo takojšnjo namestitev, vzamem na znanje z običajnim pravnim pridržkom. Dokler Apostolski Sveti sedež dokončno ne odloči glede cerkvenega položaja Prekmurja, do tedaj ni mogoče dokončno ukrepati in tako je namestitev omenjenih duhovnikov v mariborski škofiji le začasna značaja.

Glede uporabe Obrednika ne morem dati izjave. Želim pa poudariti, da so pri sveti maši madžarskih vernikov, kakor tudi pri delitvi zakramentov in zakramentalov ter pri oznanjevanju Božje besede, merodajni predpisi sinode sombotelske škofije.

Z zadovoljstvom vzamem na znanje, da otrokom madžarskega jezika razlagajo verouk v madžarščini in da se otroci lahko učijo v madžarskem jeziku.

V Vašem poročilu, gospod vikar, z dne 1. avgusta je zapisano, da je Anton Holzedl župnijski upravitelj v Veliki Polani. Nasprotno pa se Anton Holzedl v svojem dopisu z dne 16. avgusta pritožuje, da ste ga Vi, gospod vikar, premestili iz Velike Polane in da je sedaj kaplan pri Gradu. Opozarjam Vas, gospod vikar, na tisto točko prava, ki se takole glasi: *In exercenda potestate nunquam sit immemor praescripti kan. 369 par. 1 in 2.* (V izvrševanju svoje oblasti naj ima vedno pred očmi predpis kan. 369 par. 1 in 2). Zato blagovolite Antona Holzedla takoj postaviti nazaj v Veliko Polano. Njega sem namreč jaz imenoval za župnijskega upravitelja prav tam. Posebno škofovo naročilo (speciale mandatum) v Vašem imenovanju za generalnega vikarja je bilo dano ob upoštevanju prej omenjenega kanona in ga razlagam takole: uporabite ga lahko samo v primeru, če je župnija ali samostojna duhovnija iz kateregakoli razloga izpraznjena. Moj cilj je bil, da nobena župnija ali duhovnija ne bi ostala brez dušnega pastirja.

Nos quavis mense certiore reddat de iis, quae gesta, vel gerenda sint ad tuendam in clero et populo disciplinam et ad salutem animarum sibi concreditarum (Vsak mesec me morate obveščati o tem, kaj se je storilo ali bi se moralo storiti, da se obvaruje disciplina med duhovščino in za blagor vam zaupanih duš).

Zavedam se Vaših težav, vendar Vas prosim, da mi blagovolite ob dani priložnosti poslati poročilo.

Predpisani obrazec o veroizpovedi in prisegi sem prejel in ga priložil k spisom v arhivu.

Sicer pa se priporočam v vašo molitev in ostajam Vaš v Kristusu duhovni oče.

Sombotel, 17. septembra 1945 Sandor Kovacs

škof in apostolski administrator

Prečastitemu gospodu Ivanu Jeriču namestniku apostolskega administratorja za Prekmurje Turnišče⁸

Z namestitvijo prekmurskih duhovnikov v lavantinski (mariborski) škofiji se je škof seznanil s pridržkom. Omenjeni duhovniki so bili namreč še zmeraj pod jurisdikcijo sombotelskega škofa ordinarija.

Antona Holzedla Jerič ne bi bil smel premestiti. V Veliko Polano ga je bil namreč namestil sombotelski škof kot apostolski administrator Prekmurja. Holzedl se je rajši vrnil h Gradu za kaplana, kot pa da bi bil župnijski upravitelj v Dobrovniku. Jerič je moral svojo napako popraviti. Seveda, če sploh smemo reči, da je bila to napaka. Jerič je imel v svoji gorečnosti za duše najboljše namene. V Veliko Polano je namesto Holzedla imenoval Alojzija Kozarja, mladega, agilnega in zelo sposobnega duhovnika, ki bi – podobno kot prej Halas – znal s svojo katehetsko, režisersko in glasbeno sposobnostjo pritegniti mladino.

Kozar je bil kot župnijski upravitelj v Veliki Polani le slabih šest mesecev, od 19. maja do 31. oktobra 1945. S 1. novembrom 1945 ga je Jerič imenoval za ekspozita v Odrance, v Veliko Polano pa se je vrnil Holzedl. Med vojno je bil ekspozit v Odrancih prof. Alojzij Šoštarec.

Jerič v svojem poročilu sombotelskemu škofu omenja, da bi kateheti dobivali za poučevanje verouka plačo od države. To se ni zgodilo. Vsakemu katehetu je oblast dala pisno privoljenje za poučevanje verouka v prostorih osnovne šole, profesorjem verouka (npr. Alojziju Šoštarecu) pa privoljenje za poučevanje verouka na gimnaziji. V odloku privoljenja je bilo izrecno poudarjeno,

⁸ Prav tam.

da se ure poučevanja verouka ne bodo nagrajevale iz državnega ali občinskega proračuna.⁹

Nadalje omenja Jerič Marijin list. Gradivo zanj je bilo že pripravljeno, toda ministrstvo ni dalo privoljenja za izid. Prekmurske župnije so dobivale po nekaj izvodov ljubljanskega Oznanila in mariborskega Verskega lista.

b) PRIZADEVANJE GENERALNEGE VIKARJA ZA VERSKI TISK

Na novo imenovani sombotelski škof Sandor (Aleksander) Kovacs je napisal pastirsko pismo vernikom.

Pismo je v slovenščino (prekmurščino) dal prevesti dekan soboške dekanije dr. Ferenc Harangozo, župnik na Tišini.

Njegov dopis na sombotelski škofijski ordinariat se v prevodu glasi takole:

Murskosoboški dekanijski urad

Štev. 52/1944

Prečastiti škofijski ordinariat Sombotel!

Z vsem spoštovanjem pošiljam slovenski (prekmurski) prevod okrožnice gospoda škofa, namenjene vernikom.

Hkrati pripominjam, da je vsebina okrožnice vernikom že znana, ker so jim jo župniki že razložili.

Ob tej priložnosti nujno prosim za 3 izvode formularja dekanijskega poročila, ker sem jih dobil le deset.¹⁰

Tišina, 1. avgusta 1944

Z globokim spoštovanjem:

Dr. Ferenc Harangozo dekan

Na ta dopis je škof pisal dekanu Jeriču tole:

Sombotelski škof

Štev. 2394/1944

Prečastiti gospod župnik in dekan!

Vašo prečastitost kot temeljitega poznavalca lendavske dekanije in prekmurskega ljudstva (a Muravideki nep) prosim za obrazložitev in za

⁹ Po pričevanju pom. škofa dr. Jožefa Smeja, ki je bil takrat kaplan, najprej v Turnišču in nato v Murski Soboti.

¹⁰ Vseh župnij v soboški dekaniji je bilo trinajst.

sodelovanje v vprašanjih, ki jih tu navedem.

1. V sedanjih izredno kritičnih in zelo nevarnih časih imam za zelo potrebno, da moji prekmurski verniki pridejo do ustreznega branja v svojem maternem jeziku. Prav zato želim svojo, vernikom namenjeno nadpastirsko spodbudo natisniti tudi v slovenskem jeziku (vendar ne) in jo dati na voljo posameznim družinam po možnosti zastoj ali pa za ceno nekaj filerjev. V prilogi Vaši prečastitosti pošiljam proti vrnitvi prevod moje spodbude. Blagovolite prevod pregledati in mi dostaviti ustrezne popravke. Hkrati Vas prosim, da mi sporočite, koliko izvodov bi potrebovali v lendavski dekaniji.

2. Zaradi vzrokov, ki sem jih bil že navedel, bi želel tudi, da moji prekmurski verniki dobijo v svojem maternem jeziku v skrajšani izdaji naslednje življenjepise: Mala sveta Terezija, življenje svete Margite Arpadske (v prvi vrsti za dekleta) in skrajšan življenjepis Istvana Kaszapa za fante.

3. Želel bi tudi, da otroci dobijo ustrezen molitvenik. Ker je v tej zadevi gospod dekan dr. Ferenc Harangozo že govoril z Vami v Bogojini, prosim Vašo prečastitost za mnenje.

4. Zvedel sem, da se v več krajih v Prekmurju ne držijo cerkvenih predpisov glede mašnih intencij in prosijo za maše višji štipendij, kot je dovoljen.

5. Franca Gomboca sem mogel rešiti internacije samo tako, da sem ga premestil iz Prekmurja.

Kar zadeva 4. točko, prosim Vašo prečastitost za mnenje in obrazložitev, morda pa se v tej zadevi ob priložnosti tudi osebno oglasite pri meni.

Veselilo bi me, če bi Vaša prečastitost iz mojih načrtov začutila očetovsko ljubezen in skrb višjega pastirja, ki mimo vseh drugih stvari želi edino čim večji dušni blagor vernikov v Božjo čast in jih za težke čase opremiti z orožjem vere in duha.

Priporočam se v molitev in ostajam Vaš v Kristusu dobrohotni oče

Sombotel, 25. avgusta 1944

Sandor Kovacs

škof in apostolski administrator

Dekan Jerič je odgovoril škofu takole:

Lendavski dekanijski urad v Turnišču

Štev. 120/44

Prezvišeni gospod in naš Nadpastir!

Na Vaš dopis z dne 25. avgusta tega leta šte. 2394/44 ponižno sporočam naslednje:

Ad 1. Prevod Vaše nadpastirske spodbude vernikov je jezikovno dober. Za našo dekanijo bo dovolj 2000 izvodov.

Ad 2. Življenjepis Male svete Terezije in Istvana Kaszapa je z majhno izjemo že v vseh družinah. Življenje svete Margite Arpadske pa je pred verniki tako rekoč nepoznano.

Ad 3. Izdaja otrokom namenjenega molitvenika pa za našo dekanijo ni potrebna. Leta 1939 sem takšen molitvenik izdal v 5000 izvodih. Njegova naklada je pred nekaj tedni pošla. Žal Vam ne morem poslati niti enega primerka, ker so ga verniki vzeli vse do zadnjega.

Ad 4. Tukajšnji verniki zelo radi dajejo na maše in navadno prostovoljno prispevajo višji štipendij, kot je določen. V nekaterih župnijah so zato dvignili štipendij. Za mašo s petjem dajejo verniki po 10 pengov, za tiho mašo pa 5 pengov. Od maše s petjem prejme kantor 2 penga, ministrant pa 1 penge. Od tihe maše prejme ministrant 1 penge.

Prezvišeni gospod škof, izjavil sem Vam, da v sedanjem vojnem času ne bom forsiral (nem forszirozom) prekmurskega tiska s starim črkopisom. Ker pa me prosite za mnenje glede knjižnih izdaj v prekmurščini, si upam pribiti (leszogezni) nekaj dejstev.

Madžarski črkopis tako malo pristaja prekmurščini kot nemški ali francoski črkopis madžarščini.

Ko sem izjavil, da v sedanjem vojnem času ne bom forsiral madžarskega črkopisa v knjižnih izdajah prekmurščine, sem pričakoval, da bo tudi druga stran opustila uporabo madžarskega črkopisa v prekmurščini. V premirju obe strani odložita orožje.

Prezvišeni, sklicujete se na »sedanje izredno kritične in zelo nevarne čase«. Prav ti časi zahtevajo, da ne počenjamo takšnih anomalij (anomalíakat). Naše ljudstvo je npr. samo pri eni družbi, pri Društvu sv. Mohorja do leta 1922, se pravi pod madžarsko ero (magyar éra alatt), naročilo in čez mejo pretihotapilo okoli 42.000 knjig s katoliško vsebino. Za te težke čase so naši verniki preskrbljeni z dobrim tiskom. Te raztresene dobre knjige bodejo v oči naše nasprotnike (szurjâk szemét). Če bomo sedaj dali ljudstvu v roke prekmurski tisk z madžarskimi črkami, potem bodo naši nasprotniki ljudstvu odvzeli mohorske knjige, in sicer z narodnostnega vidika, z mohorskimi knjigami pa tudi vse druge dobre knjige.

Mladina knjige, natisnjene z madžarskim črkopisom, prezira in raješi prebira časnike, ki izhajajo v Bački v srbski cirilici. Pri nas se je večina mladih tudi že po vrnitvi Prekmurja k Madžarski naučilo cirilice in srbskega jezika. Česar torej srbska politika pri nas ni mogla doseči v 22 letih, je dosegla nespametna madžarska politika v 3 letih.

Ko v duhu poljubljam Vaše posvečene roke, ostajam Vaš v Kristusu pokorni duhovnik.

Turnišče, 12. septembra 1944

Ivan Jerič
dekan

Priloga. Spodbuda našega nadpastirja

Pod isto številko, se pravi 2394/1944, je v sombotelskem škofijem arhivu glede pravkar navedenega Jeričevega odgovora za-beleženo: »O vprašanjih, ki jih omenja gospod dekan Jerič v svojem pismu, so z njim osebno razpravljali (megtârgyaltattâk).

Dekan Jerič je za svoj ton prosil oproščenje. Bil je zelo razburjen, in sicer zaradi drugih vzrokov, ko je pisal to pismo.

Za zdaj na se vsa zadeva da na voljo in odredbo gospoda škofa.«

A. A. (tj. ad acta, naj se odloži k spisom)

Sombotel, 18. septembra 1944

Jeričev boj za dober verski tisk je pravzaprav nadaljevanje prizadevanja dr. Franca Ivanocyja in njegovih sodelavcev, ki so si zelo prizadevali, da bi slovensko ljudstvo med Muro in Rabo še naprej dobivalo mohorske knjige.¹¹

Med Ivanocyjevimi sodelavci je gotovo na prvem mestu Jožef Klekl st. Jerič je bil z njim v tesni zvezi tudi pri tisku v domačem jeziku. Zanimivo je, kako se pri gajici v prekmurskih tiskih oba lepo ujemata. Obema je domači tisk v gajici sredstvo za uspešno pastoracijo.

Jožef Klekl st. sicer ni bil prvi, ki je v prekmurskem slovstvu uporabljal gajico. Že leta 1871 sta v Pesti izšli dve knjigi v gajici: Abecednik za katoličanske vesničke šole (predelal in prevedel Janez Murkovič) in Perve knjige čtenya za katoličanske vesničke šole (prevedel Jožef Bagary). Leta 1878 je Augustichev

¹¹ Prim. S. Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: Ivanocyjev simpozij v Rimu, Slovenska bogoslovna akademija v Rimu 1985, str. 31–46. Tam je navedena tudi literatura.

polmesečnik *Prijatelj* izhajal v gajici in istega leta je Imre Augustich v gajici izdal *Prirodopis s kepami za narodne šole*. Enajsti natis prevoda Mikloša Kuzmiča z leta 1780 *Kratka šumma velikoga katekizmuša* (...) za katoličanske šole je leta 1883 izšel v gajici. Omenjene izdaje, kot je poudarjeno že v njihovih naslovih, so bile namenjene za verske osnovne šole. Nekako v istem času pa so v Prekmurju začeli tudi z načrtno madžarizacijo. Pod velikim pritiskom so bili učitelji, ki niso znali madžarsko in potem takem tudi niso poučevali v tem jeziku. O tem pričuje beltinski župnik Marko Žižek, ki je 19. februarja 1874 priobčil v časniku *Zalai kozlony* (Zalski poročevalec) 13 (1874) 15,2 članek *Nevarne protizakonitosti v slovenskih ljudskih šolah*. Leta 1876 je sombotelski škof Imre Szabo vpeljal v nemške, hrvaške in slovenske verske šole svoje škofije obvezno poučevanje madžarskega jezika kot učnega predmeta. Tri leta pozneje je ministrstvo v Budimpešti izdalo odlok o obveznem poučevanju madžarskega jezika na nemadžarskih šolah. Madžarizacija pa je še bolj napredovala ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. V prvoaprilski številki *Vasarmegye* 33 (1900) 26,3 je izšel članek, v katerem avtor očita Ivanocyju in Kleklu, da hočeta pod krinko pastoralnega delovanja z mohorskimi knjigami »pripraviti pot slovensko-štajerskemu črkopisu, ki se zelo loči od črkopisa prekmurskih Slovencev.

Klekl je leta 1899 kot tišinski kaplan začel izdajati mesečnik *Dober pastir*, in sicer v gajici, a že prva številka je bila prepovedana. Med »veleizdajniško, panslavistično« delovanje Ivanocyja in njegovih sodelavcev nista sodila le širjenje mohorskih knjig in očiten protest proti madžarizaciji, ampak tudi pisanje v gajici.¹²

c) JERIČ, ARETIRAN IN OBSOJEN NA ŠTIRI LETA ZAPORA

Službo generalnega vikarja je Jerič opravljal do torka, 20. avgusta 1946. Takrat so ga aretirali na duhovnih vajah v Ljubljani in odpeljali v mestne zapore v Maribor.

V nedeljo, po Jeričevi aretaciji 25. avgusta 1946, je prišel v Turnišče maševat Jožef Lampret, partizanski duhovnik in član Izvr-

¹² J. Smej, *Kleklova zvestoba gajici*, v: *Stopinje* 1981, 33–34.

šnega sveta Slovenije. Maševal je pri stranskem oltarju. Mašo je končal hitro (na enajsto nedeljo po binkoštih je bilo kratko berilo in kratek evangelij). Po maši je govoril proti Jeriču kot protiljudskemu duhovniku. Verniki so planili nanj in strgali z njega mašna oblačila. Zaradi tega so mnoge zaprli ... Lampret kot človek in duhovnik ni bil slab. Poslan je bil od višjih oblasti, da je moral nastopati na ljudskih zborovanjih. Rodil se je 19. oktobra 1903 v Šoštanju, v duhovnika je bil posvečen 6. julija 1930. Med vojno se je aktivno kot partizanski duhovnik vključil v boj proti okupatorju. Po vojni je bil imenovan za predavatelja sociologije na Teološki fakulteti v Ljubljani, vendar ni predaval. Umril je nepričakovano v misterioznih okoliščinah 21. maja 1969 v Ljubljani.

Proti Jeriču, ki je v zaporu čakal na sodbo, so privrženci ljudske oblasti, predvsem uslužbenci OZNE, zagnali takšen vik in krik, da smo se po pravici bali, da bo obsojen na smrt. To je bila tako imenovana eksemplarična ali zastražitvena kazen. Razlog, zakaj so aretirali duhovnike (v Prekmurju Jožefa Vojkoviča, soboškega župnika, Jožefa Hauka, bogojanskega župnika, Ivana Jeriča, dekana in generalnega vikarja, in nato še druge), je bil »svetopisemski«: »Udari pastirja, da se razkrope ovce« (Zah 13,7).

Nekateri oblastniki so nam duhovnikom pozneje odkrito izjavili: »Mi smo se zavedali, da nas ljudje ne marajo, zato smo morali zapirati vas, da bi laže ukrotili verno ljudstvo.«

Zanimivo je, da so Jeriču sodili na isti dan kakor nadškofu Alojziju Stepincu. Jeriču v Mariboru, Stepincu v Zagrebu. Obe ma so sodili skupaj z drugimi aretiranci, čeprav z mnogimi nista imela nobene zveze. Vsaki skupini, tako »Jeričevi« kakor »Stepinčevi« so pritaknili vsaj enega, ki so mu izrekli smrtno kazen – v svarilen zgled.

Jeriču so pozneje povedali: »Ni bilo po naključju, da smo vam sodili na isti dan kot Stepincu. Stepinec je tisto protiljudsko okrožnico jugoslovanskih škofov z dne 20. septembra 1945 podpisal prvi, vi pa zadnji, on kot zagrebški nadškof in metropolit, vi pa kot generalni vikar za Prekmurje.«

Če prelistamo tedanji dnevnik Slovenski poročevalec, takoj opazimo, da je njegovo poročanje tendenciozno, zastrašujoče, da bi verno ljudstvo odvrnili od duhovnikov: »Zlorabljanje vere in cerkve v protiljudske namene (...). Ko so privedli v dvorano četr-

tega obtoženca, generalnega vikarja za Prekmurje, dekana Jeriča, je v dvorani završalo. Ves Jeričev zagovor je bil hinavski in zakrknjen. Z jezuitsko zvitostjo je skušal spremeniti svoje lastne izpovedi in izpovedi prič«. Obtoženi Jerič priznava, da je bil vodja zločinske organizacije (...). Drugi dan sodne razprave proti članom razbojniških tolpe v Prekmurju (...). Protijudska duhovščina z dekanom Jeričem na čelu in z vohunom Vojkovičem pa je imela tudi najtesnejše stike z nadškofom Stepincem. Ko se Vojkovič ni počutil več varnega, je pisal Stepincu v Zagreb, naj mu prek angleškega in ameriškega konzulata preskrbi potni list za Avstrijo. V Stepinčevem imenu mu je o tem pismeno odgovoril Jerič, ki se je tedaj mudil pri Stepincu, da bo to stvar že uredil.« (...).

»Maribor, 11. oktobra 1946. Sodbe proti narodnim izdajalcem in članom razbojniških tolpe v Prekmurju (...). Ob 10. uri dopoldne je bila razglašena sodba vojaškega sodišča proti trinajstim obtožencem z dekanom Jeričem na čelu (...). Obsojeni so bili: Ivan Jerič na 4 leta odvzema svobode s prisilnim delom in 2 leti izgube državljanskih pravic (...) Matija Puhon, bratranec Jožefa Smeja, na 10 mesecev odvzema svobode s prisilnim delom (...). Jožef Vojkovič na 15 let odvzema svobode s prisilnim delom in 4 leta izgube državljanskih pravic (...). Sodba v razpravi proti narodnim izdajalcem in vojnim zločincem na Hrvaškem (...). Dr. Alojzij Stepinec na odvzem svobode s prisilnim delom za dobo 16 let, na izgubo državljanskih in političnih pravic za dobo 5 let po prestani kazni.«¹³

Karol Ficko, župnik v Markovcih, je bil sicer 25. aprila 1945 imenovan za Jeričevega namestnika v službi generalnega vikarja. Ker pa je zbolel, je škof Kovacs 3. septembra 1946 imenoval Alojzija Šoštareca za namestnika generalnega vikarja v Prekmurju. Če pa bi bil oviran, potem je Šoštarečev namestnik Andrej Berden, župnik v Martjancih. Vendar je bil ta odlok sombotelskega škofa brez veljave, ker je 1. septembra 1946 Apostolska nunciatura imenovala lavantinskega škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča za apostolskega administratorja Prekmurja.

Kako so odmevale aretacije generalnega vikarja Jeriča in drugih duhovnikov, pove odgovor na to vprašanje v sombotelskem ško-

¹³ Prim. Slovenski poročevalec 7 (1946) 235,4: 236,4; 239,2. Se pravi z dne 7. oktobra in 11. oktobra 1946.

fijlskem arhivu, ker je Prekmurje takrat še spadalo pod administracijo sombotelskega škofa.

Zelo skrivnostno pišejo o aretaciji generalnega vikarja Jeriča in župnika Hauka lendavski dušni pastirji. Namesto aretacije in zapora uporabljajo besedo »nyaralas«, »letovanje«. Če bi bilo namreč pismo prišlo v roke organom javne varnosti, bi bili zaprli lendavske duhovnike, češ da v inozemstvo pošiljajo vesti o preganjanju duhovnikov in s tem blatijo Jugoslavijo.

Pismo, sestavljeno v madžarščini, se v prevodu glasi takole:

Dragi gospod opat!

26. 8. 1946

Dovolite mi, da Vam iz srca čestitam k visokemu imenovanju!

Naš generalni vikar je odšel na podobno letovanje kot Vaš prednik v Sopron. Z generalnim vikarjem je odšel tudi bogojanski župnik. Njuno letovanje se je začelo pretekli teden. Namestnik generalnega vikarja, gospod Ficko, pa je že več mesecev zaradi kapi nemočen. Zato Vas prosim, gospod opat, bodite tako dobri in blagovolite v Sombotelu urediti, da bomo v najkrajšem času dobili novega voditelja, da ne ostanemo grex sine pastore (čreda brez pastirja).

Verjetno tudi drugi pridejo na vrsto, med njimi tudi na novo imenovani generalni vikar.

Ali je v tem primeru veljavna okrožnica števil. 2860/1944 »Sub secreto absolutissimo?«

Gospod opat, z veliko ljubeznijo Vas pozdravljam

Štefan Zver

Podobno želiva:

Štefan Turha

Ivan Pucko¹⁴

Lendavski župnijski upravitelj Štefan Zver s svojima kaplano ma prosi dr. Miklosa Galambosa, opata v Zalaegerszegu, naj posreduje pri sombotelskem škofu za novega generalnega vikarja. V pismu namiguje Zver tudi na možnost: Na vrsto (namreč v zapor) lahko pridejo tudi drugi duhovniki skupaj z na novo imenovanim generalnim vikarjem. Zato Zver sprašuje, če bi v tem pri-

¹⁴ Sombotelski škofijski arhiv, št. 1766/946.

meru lahko uporabili okrožnico, dano »pod najstrožjo tajnostjo«.

Madžarska škofovska konferenca je namreč že leta 1944 izdala okrožnico Sub secreto absolutissimo: Če zaradi ruske zasedbe (rdeče sovjetske armade) duhovniki ne bi mogli imeti stika s škofom, lahko sami podeljujejo spreglede vseh nujnih zadržkov, lahko mašujejo tudi tajno s kozarcem namesto keliha itn.

Galambos je pismo Štefana Zvera in kaplanov poslal svojemu prijatelju škofijskemu tajniku dr. Gyuli Szakosu. Ta je na hrbtno stran Zverovega pisma zapisal:

a. a., to je »ad acta«, kar pomeni, odložiti k spisom pod isto številko. Zraven je še zapisal: »Že urejeno«.

Preden je Zverovo pismo prek Zalaegerszega prišlo v Sombotel, so na sombotelskem škofijskem ordinariatu že prejeli poročilo števanovskega župnijskega upravitelja Ludvika Markoviča. Števanovci, kraj v Porabju, župnija s slovensko govorečim prebivalstvom. Ludvik Markovič, po rodu Beli Hrvat, je pridigal in katehiziral v slovenščini.

Markovičevo pismo, napisano v madžarščini, podajamo v slovenskem prevodu:

Župnijski urad Števanovci
Št 149/1946

*Prevzvišeni gospod škof!
V Kristusu ljubljeni oče!*

V nedeljo zvečer, 25. avgusta tega leta, sem po hitrem slu prejel v slovenskem jeziku (szloven nyelvix) sestavljeno pismo, katerega vsebina je tale: »Vojkovič je obsojen na 4 leta in je v zaporu. Zaprli so tudi Gyorkoša in Gomboca. V torek so aretirali tudi Hauka in generalnega vikarja Jeriča. Sedaj so ostali brez voditelja (glave). Prosijo, naj bi jaz pri Vas, prevzvišeni, blagovolil izposlovati, da bi začasno imenovali dva generalna vikarja. Do sedaj bi bila med duhovniki, ki jim ne grozi aretacija, najbolj primerna Andrej Berden in Alojzij Šoštarec. Jerič in Hauko lahko pričakujeta 4–15 let ... Tako gre pri nas. Ni župnikov. Ficko v Markovcih bo v tem življenju mogel komaj še opraviti kako sveto mašo. Zadel ga je kap. Mladi Jerič je nekam izginil ...«

Iz tega pisma torej lahko razberemo to, da prosijo, naj imenujete Berdena in Šoštareca za začasna generalna vikarja. Prosim Vas torej, prevzvišeni, blagovolite v najkrajšem času v latinščini sestavljeno imeno-

*vanje poslati meni, da ga bom čimprej poslal naprej. Hkrati blagovoli-
te preganjanim duhovnim sobratom poslati nadpastirski blagoslov ...
Dvolastniki sicer lahko hodijo čez mejo, vendar si zaradi velikega teror-
ja ne upajo dati nobene izjave glede preganjanja Cerkve oziroma duho-
vščine ... Gmotno stanje je sicer tam boljše, toda kaj jim to pomaga, če
pa morajo nenehno v strahu trepetati!*

*Ko z vsem spoštovanjem pričakujem Vaš ukrep, prevzvišeni, ostajam
Ivan Jerič kot dušni pastir (1891–1975)*

v Kristusu Vaš duhovni sin

Števanovci, 27. avgusta 1946 Ludvik Markovič

župnijski upravitelj¹⁵

Na to Markovičevo vlogo je škof poslal novo imenovanje za
generalnega vikarja v Prekmurju. Škofov, v latinskem jeziku se-
stavljeni odlok se v prevodu glasi takole:

Grb

Aleksander Kovacs po milosti Božji in volji Apostolskega se-
deža škof sombotelski in apostolski administrator v Prekmurju

Št. 1766/1946

Pozdrav vsem, ki bodo to brali!

*Ker je Ivan Jerič v opravljanju oblasti generalnega vikarja oviran, nje-
gov namestnik Karol Ficko pa bolan, v svoji skrbi za blagor duš postav-
ljamo s tem odlokom duhovnika Alojzija Šoštareca za namestnika gene-
ralnega vikarja v Prekmurju. Če pa bi bil ta v opravljanju cerkvenega
vodstva iz kakršnega si bodi vzroka oviran, imenujemo Andreja Ber-
dena za njegovega naslednika, in sicer z istimi pooblastili, ki so našte-
ta v odloku imenovanja Ivana Jeriča za generalnega vikarja pod števil-
ko 981/1945.*

*Treba pa je izpovedati vero in priseči. To naj se izvrši pred Francem
Horvatom, župnikom v Dolencih, za kar ga s tem pooblaščamo.*

Dano v Sombotelu, dne 3. septembra 1946

*Gyula Szakos
tajnik*

*Aleksander Kovacs
škof in apostolski
administrator za Prekmurje¹⁶*

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam: Vnovično imenovanje provikarja za Prekmurje.

Op. Odlok je 3. septembra 1946 osebno odnesel Ludvik Markovič, župnijski upravitelj v Števanovcih.

Iz pričujočega škofovega odloka sklepamo, da je bil Franc Horvat, župnik v Dolencih, tisti, ki je po kurirju poslal prej omenjeno pismo Markoviču v Števanovce. Markovič pa je odlok dvignil na škofiji v Sombotelu in ga po kurirju dostavil Horvatu v Dolence.

Kako so takratne pastoralne in personalne zadeve v Prekmurju odmevale v sosednjih župnijah na Madžarskem, lahko spoznamo tudi iz pisma, ki ga je 4. septembra 1946 poslal Istvan Nemes, ekspozit v duhovniji Gaborjanhaza, opatu Galambosu v Zalaegerszeg.

Madžarsko pisano pismo podajamo v slovenskem prevodu:

Dragi gospod opat in župnik!

(Potem ko govori o dežniku, ki ga je bil pustil na župnišču v Zalaegerszegu, nadaljuje:)

Na Vaše vprašanje, ko sem se bil mudil pri Vas, Vam lahko sedaj odgovorim po najnovejših obvestilih.

Murskosoboškega in kobiljanskega župnika so pregnali. Murskosoboški župnik baje sedaj opravlja delo dninarja v Mariboru. Tudi Hauka so pregnali iz Bogojine; zaradi hudega vznemirjenja ga je zadela srčna kap. Kot menijo nekateri, je še pri življenju, drugi pa pravijo, da je že umrl. Tudi Jeriča so pregnali in so ga po tamkajšnjih novicah ustrelili, in sicer zaradi tega, ker je sodeloval z belogardisti. Pripovedujejo, da je neki tajni radio dajal napotke belogardistom in dodal, naj se glede nadaljnjih napotkov oglasijo pri Jeriču.

Po pripovedovanju nekaterih naj bi šla za Jeriča posebna deputacija v Lendavo, toda od tam so jo napotili v Maribor. Potemtakem naj bi bil on še živ, sicer pa imam tudi sam večkrat radijske vesti za neverjetne.

O Jeričevi usodi so Vas, gospod opat, prav gotovo že obvestili, kajti ko sem bil pri Vas, ste mi rekli, da je Jerič v Turnišču komaj še kaj pridigoval (aligha predikalt).

V šolah sedaj učitelji ne smejo več moliti skupaj z učenci. Še več! V Lendavi – tako govorijo – niti pridigati več ne smejo in tako že šest nedelj ni bilo pridige v cerkvi. Radijske sprejemnike so večidel pobrali! V Dobrovniku je še samo eden. Londona pa nihče ne sme poslušati.

Tamkajšnji prebivalci so že dobili izkaznice za mejni prehod. Našim v Gaborjanhazi so jih preteklo noč postavili na ogled. Če pa bodo dvo-

*lastniškim posestnikom dovolili prehod, tega za sedaj še ne vem.
(Sledi še nekaj čisto osebnih zadev).*

Gaborjanhaza, 4. september 1946

Istvan Nemes

rim. kat. duhovnik, ekspozit¹⁷

Kraj Gaborjanhaza ali Gaborhaza je do avgusta 1919 spadal k dobrovniški župniji. Imenovani Istvan Nemes je leta 1927 kot kaplan v Csesztregu pozidal cerkev v Gaborjanhazi in postal prvi duhovnik v tej ekspozituri (samostojni duhovniji).¹⁸

Franc Horvat, župnik v Dolencih, je župnijskemu upravitelju Ludviku Markoviču v Števanovcih med drugim pisal tudi to, da sta duhovnika Gomboc in Gyorkoš v zaporu. V mariborski škofijski kartoteki pri Francu Gombocu ni zaznambe o zaporu, pri Štefanu Gyorkošu pa je zapisano, da so ga kot župnijskega upravitelja pri Sv. Benediktu v Slov. Goricah 19. junija 1946 aretirali in zaprli.

Iz tu navedenih pisem prekmurskih duhovnikov in iz odgovora sombotelskega škofa Jeriču je razvidno, da so bili tako prekmurski duhovniki kot sombotelski škof prepričani, da bo generalni vikariat za Prekmurje še trajal še. Sombotelski škof se je z namestitvijo prekmurskih duhovnikov na Štajerskem seznanil s pridržkom, se pravi, da jih je imel še zmeraj pod svojo jurisdikcijo. Njegov odlok z dne 3. septembra 1946, s katerim je Šoštareca in Berdena imenoval za namestnika generalnega vikarja, ni mogel stopiti v veljavo, ker je Apostolska nunciatura v Beogradu 1. septembra 1946 imenovala lavantinskega (mariborskega) škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča za apostolskega administratorja Prekmurja.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ G. Géfin III, 290; Schematismus cleri Dioecesis Sabariensis, Sabariae 1914, 113.

č) IVAN JOŽEF TOMAŽIČ, LAVANTINSKI ŠKOF, ZNOVA
IMENOVAN ZA APOSTOLSKEGA ADMINISTRATORJA
PREKMURJA

V Sporočilih kn. šk. ordinariata v Mariboru lavantinski duhovščini, 1946 – IX beremo:

Apostolska administracija Slovenske Krajine. Dne 1. septembra 1946 je došla lavantinskemu ordinariju naslednja brzojavka:

»Pontifex Romanus Te designavit Administratorem Apostolicum ad nutum Sanctae Sediš Provinciae Prekmurje. Incipit jurisdictio cum acceptione huius notitiae: Sequitur decretum. – Dailey a secretis Nuntiaturae« (»Rimski veliki svečenik je določil Tebe za apostolskega administratorja pokrajine Prekmurje, in sicer dokler Sveti sedež drugače ne ukrene. Jurisdikcija se začne takoj s prejemom tega obvestila: Sledi odlok. – Dailey, tajnik Nunciature«).

V naslednjih Sporočilih 1946 – XII piše škof Ivan Jožef Tomažič med drugim: »Ko torej po preteku petih let in 4 mesecev na odredbo Sv. stolice znova prevzemam upravo Slovenske Krajine, Vas, častiti gospodje duhovni sobratje, kot svoje drage sodelavce na njivi Gospodovi, v ljubezni božji pozdravljam in sporočam po Vas vsem vernikom Slovenske Krajine svoj pozdrav in škofovski blagoslov. V iskreni vzajemnosti vršimo veliko delo, ki nam je naloženo; posvetiti in zveličati kakor sebe tako tudi izročene nam vernike!

Pri izvajanju tega svojega poslanstva ne bomo pozabili apostolskega naročila: »Vsak človek bodi višjim oblastem pokoren; ni je namreč oblasti razen od Boga« Rim 13,1. Zato »V ničemer ne dajemo nobenega pohujšanja, da se naša služba ne bi grajala« 2 Kor 6,3.

Svetopisemske navedbe so natisnjene razprto, se pravi poudarjeno.

V Prekmurju so se namreč tako duhovniki kakor laiki pote govali za Jeriča in protestirali proti njegovi aretaciji. Škof Tomažič se je bal, da bi zaradi tega oblast aretirala duhovnike in laike. Zato škof opominja, da morajo biti vsi pokorni oblastem in da ne smejo dajati nobenega pohujšanja.

d) JERIČEVO PASTORALNO DELOVANJE V TURNIŠČU PO ODPUSTITVI IZ ZAPORA

Po štirih letih zapora so v nedeljo, 20. avgusta 1950, Jeriča izpustili na svobodo. Najprej je bil nekaj časa pri svojem bratu Mihaelu, župniku na Kobilju, potem pa se je vrnil v Turnišče. Svojo župnijsko in dekansko službo je opravljal naprej.

Za njegovo pastoralno dejavnost v tem času je značilno predvsem to, da je sestavil kroniko turniške župnije.

Franc Ušeničnik v svoji knjigi *Pastoralno bogoslovje* piše, da mora dušni pastir poznati svoje vernike. Nadalje si mora biti na jasnem, kakšne so moralne, socialne in gmotne razmere v župniji. Kako dobiti to znanje? Mnogo pomaga župniku v spoznavanju ljudi tako imenovana knjiga o stanju duš, »*liber status animarum*«, ali tudi bratovske knjige, se pravi, knjige bratovščin in drugih cerkvenih družb. Župnijska kronika, če jo dušni pastir, kakor jo mora, redno spisuje, pripoveduje vesele in žalostne zgodbe iz verskega in moralnega življenja v župniji. Naslednik, ki bo prišel v župnijo, bo iz dogodkov v preteklosti lažje sodil o pojavih v sedanjosti. Nato Ušeničnik podrobno razloži, kako je treba sestaviti kroniko. Poleg prejšnje zgodovine in topografije župnije se naj po vrsti naštejejo vsi dušni pastirji (župniki in kaplani), ki so kdaj delovali v župniji.¹⁹

Jerič je prosil vse kaplane, ki so delovali v turniški župniji, naj mu pošljejo svojo fotografijo s kratkimi biografskimi podatki. Med prvimi mu je Jožef Smej kot takratni soboški kaplan poslal svojo fotografijo. Ko neki kaplan dolgo ni hotel Jeriču poslati svoje fotografije, se je Jerič zatekel k »pasti«. Pisal mu je: »Če mi do tega in tega dne ne pošljete svoje fotografije, bom v kroniko zalepil vašo fotografijo v družbi mladih deklet, menda z neke primicije. Fotografija sicer ni pohujšljiva, vendar pa bi bila med drugimi fotografijami kaplanov prevsiljiva.« Kaplan se je dal »ujeti v past« in je takoj poslal primemo fotografijo.

Jeričevo pastoralno delovanje v Turnišču je bilo takrat zelo ovirano. Upravna oblast ali Uprava javne varnosti je Jeriča nenehno silila, naj vstopi v Cirilmetodijsko društvo duhovnikov

¹⁹ F. Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, Ljubljana 1940, 483–484 in 631–632.

(CMD), Jerič je odgovoril: »Ne vstopim v CMD, ker sta mi dve družtvi zadosti: ena je domovina, druga pa Katoliška cerkev.«

Zaradi pogostih zasliševanj, bodisi doma ali na notranjem odseku v Lendavi, in zaradi ustne prepovedi opravljanja dušnega pastirstva v Turnišču kot župnik in dekan ni imel miru. Zato se je na začetku leta 1953 odpovedal turniški župniji, in sicer v prid svojemu bratu Mihaelu, župniku na Kobilju. In tako je bil Mihael Jerič 1. aprila 1953 imenovan za župnijskega upravitelja v Turnišču. To službo pa je opravljal le slabih 7 mesecev, do 21. oktobra 1953. V skladu s takrat veljavnimi predpisi namreč brat bratu, ki se je župniji odpovedal, ne bi smel slediti v isti župniji. Ustrezni predpis se glasi takole: »Ako se služba izprazni zaradi odpovedi, je ordinarij, ki je odpoved sprejel, ne more veljavno podeliti svojim ali tega, ki je podal odpoved, domačim, sorodnikom ali sva-kom do drugega kolena vključno.« (kan. 157)

Za župnika v Turnišču je bil imenovan Alojzij Šoštarec, do takrat kaplan v Ljutomeru. Dekan Ivan Jerič pa se je preselil v zasebno stanovanje Domovih v Turnišču. Toda že 1. decembra 1953 je bil razrešen dekanske službe, za dekana lendavske dekanije pa je bil imenovan Šoštarec. Jeriča je ta ukrep lavantinskega škofijskega ordinariata tako užalil, daje škofiji vrnil odlok, s katerim je bil istega dne, se pravi 1. decembra 1953, imenovan za častnega konzistorialnega svetovalca.

Prečastiti

lavantinski škofijski ordinariat Maribor.

Ko izročam arhivalije prekmurskega generalnega vikariata, ki sem ga nekaj časa vodil, in se tako ločim od zadnjega znaka, ki me še spominja na mojo dušnopastirsko službo, mi naj bo dovoljeno, da se obenem tudi odpovem časti duhovnega in konzistorialnega svetovalca in tozadevne dekrete vrnem. Razlogi:

1. Ko sem bil v ječi v največji duševni stiski, me je prečastiti ordinariat brez kakršnegakoli kanoničnega vzroka pozval, naj se župniji odpovem samo zato, ker je to zahtevala neka skupina štajerskih duhovnikov. Posledica te odpovedi je bila, da so mi doma na turniškem župnišču odvzeli ves živi in mrtvi inventar in sem postal radi odpovedi popoln siromak. Kdo mi je zadel to škodo? Tisti, ki me je pozval, naj se župniji odpovem. Ne pravim namenoma, ampak dejansko.

2. Ko nisem hotel vstopiti v CMD, mi je oblast prepovedala vsako dušnopastirsko funkcijo. Prosil sem za kaplana. Po vsej pravici sem pričakoval, da bom dobil kaplana, ki moje stiske ne bo izrabljajal. Ponudilo se mi je g. Lanjščeka, katerega je menda višja cerkvena oblast dovolj poznala, saj ga je zaradi njegovega neduhovniškega obnašanja dvignila iz službe v. Loki. Jaz sem tej nastavitvi nasprotoval, pa se mi je reklo, da se je poboljšal, da je že nekaj časa v Konjicah in da je tamošnji arhidia-kon poročal, da trezno živi. Jaz sem pristal pod izrecnim pogojem, da se ga nemudoma premesti iz Turnišča, kakor hitro bo zašel nazaj v svojo napako. Istega dne sem popoldne zopet prosil za sprejem in ob tej priliki opozoril cerkveno oblast, da bi g. Lanjšček mogel meni biti tudi nevaren zaradi tega, ker bi se družil s tukajšnjimi lokalnimi elementi, ki niso naklonjeni meni in Cerkvi, in zopet prosil, naj se ga ne namesti v Turnišču. Reklo se mi je, da to ni verjetno in da bo takoj premeščen, kakor hitro bom za premestitev zaprosil (...).

Ko nisem mogel dalje in je bil Lanjšček že toliko okreval, da je lahko hodil okrog in gostilne obiskoval, sem zaprosil, da se ga premesti. In odgovor: »Ne moremo ga premestiti, ker je v Turnišču postal invalid in ga nobena druga župnija noče sprejeti. Kaj pa bodo časopisi pisali.«

»Potem pa ne preostane drugo, da stopim v pokoj.«

»Zelo nam je žal, toda pomagati Vam ne moremo.«

Z Lanjščekom sva bila celo leto na tehtnici. Zmagal je on, jaz sem šel. Ko pa je župnijo prevzel moj naslednik, se ga je v nekaj tednih ne samo premestilo, ampak celo poslalo na njegov dom.

3. Za naslednika sem dobil duhovnika, kateremu je bila prva skrb in prvo dejanje v dobljeni župniji, da me je podil iz župnije, katero sem prek 18 let vodil. Dasi porabi vsako priliko, da pokaže svoje zaničevanje, se vendar ne kregam z nikomer, kakor je to nekdo na ordinariatu pravil. Kdor je bil 6 let vojak, kdor je bil več ko štiri leta v strelnih jarkih, kdor je za časa okupacije romal od sodišča do sodišča, kdor je bil že trikrat na smrt obsojen in kogar se je že dvakrat brez vsakega kanoničnega vzroka pozvalo, da se odpove svoji župniji in kdor je prestal štiri leta težke ječe, se je navadil trpljenju in ga jarem več ne žuli, postal je tna-lo neobčutljivo.

4. G. Hauko se je ravno tako kot jaz odpovedal župniji in stopil v pokoj. Bogojanska župnija je liberae collationis, turniška še ima patrono. Vendar še bogojanska župnija ni bila razpisana, medtem ko se je turniško celo z dovoljenjem Svetega sedeža razpisalo in imenovalo stalnega

župnika. Tega ne pišem, kakor da bi mi bilo žal za turniško župnijo, ampak diskriminacija!

5. Rajhenburški dekan se je tudi odpovedal župniji in stopil v pokoj. Pa še do sedaj nisem zasledil, da bi mu bila dekanijska služba odvzeta. Morda se motim. Meni se je tudi ta odvzela vkljub temu, da se mi je na ordinariatu na mojo ustmeno prošnjo, da se mi tudi ta odvzame, zatrjevalo, da sem vestno vršil to službo in poznam najbolj prekmurske razmere in torej ni vzroka, da bi koga drugega imenovali. Pribijam z vsem podarkom, da sem zase vesel, da ste mi vzeli to službo, toda diskriminacija!

6. Ker mi dohodki ne zadostujejo, da bi imel svoje gospodinjstvo, imam stanovanje in dobivam hrano v takem mestu, kjer moram poleg plačila za hrano in stanovanje delati hlapčevska dela. Ne spodobi se torej, da bi kak Domov hlapec v Turnišču nosil naslove duhovnega in konzistorialnega svetovalca.

Mislím, da je popolnoma logično, da se svojim častnim naslovom odpovedujem in želim, da preživljam svojo starost in umrem kot zgolj duhovnik.

Da bo zadeva s tem rešena, na to svoje pismo ne pričakujem odgovora.

Turnišče, dne 22. oktobra 1955.

Vdani:

Ivan Jerič, upokojen duhovnik

Za pravilno razumevanje tega pisma je potreben komentar. Ludvik Lanjšček, rojen 6. junija 1912 v Rakičanu, v duhovnika posvečen 3. julija 1938, je po vojni kaplanoval v Loki pri Zidanem mostu in bil tam tudi nekaj časa župnijski upravitelj. V Slovenskih Konjicah je opravljal službo kaplana 5 mesecev, od sredi- ne maja do sredine septembra 1951. Nato je bil nastavljen za kaplana v Turnišču, in sicer uradno (na papirju) do 5. marca 1954, ko je nastopil 6-mesečni dopust in bil končno župnijski upravitelj in župnik v Kotljah. Umrí je 30. marca 1993 v Domu starostnikov v Čmečah.

»Za naslednika sem dobil duhovnika, kateremu je bila prva skrb (...), da me je podil iz župnije,« piše Jerič. Ta duhovnik je bil Alojzij Šoštarec, rojen 6. avgusta 1910 v Sodišincih, v duhovnika posvečen 8. julija 1934, umeščen za turiškega župnika 21. oktobra 1953. Ko je prišel v Turnišče, je prevzel župnijo od Mihaela Jeriča, župnijskega upravitelja. Čez nekaj tednov nato kaplana Lanjščka nekega dne ni bilo doma. Šoštarec je dal njegovo poho-

štvo zložiti iz kaplanske sobe na hodnik. Tako je moral Lanjšček zapustiti župnišče in se preseliti na svoj dom. Na njegovo mesto je 12. februarja 1954 prišel za kaplana Anton Šaruga.

Jeriča je prizadelo dejstvo: Šoštarec je lahko namesto Lanjščka hitro dobil drugega kaplana, medtem ko je on zaman čakal celo leto.

Drugo, kar je prizadelo Jeriča: Jožef Hauko, župnik v Bogojini, se je odpovedal župniji in bil 15. julija 1951 upokojen. Vendar župnija, čeprav proste škofove podelitve, ni bila takoj potem razpisana, ampak šele decembra 1955. Tumiška župnija pa je bila razpisana leta 1953, se pravi isto leto, ko je bil Jerič kot župnik upokojen.

Tretja Jeričeva bolečina: Rajhenburški (brestaniški) dekan se je tudi odpovedal župniji in stopil v pokoj, vendar je dekansko službo opravljal še naprej. To je bil Jožef Tratnik, rojen 12. decembra 1874, v mašnika posvečen 25. julija 1904. Za župnika v Rajhenburg (Brestanico) je prišel 15. februarja 1906. Župniji se je odpovedal 15. januarja 1953, dekansko službo pa je še naprej opravljal do 1. februarja 1956. Umrli je 13. decembra 1956.

Jerič pa je bil razrešen dekanske službe kmalu potem, ko je Šoštarec prišel v Turnišče za župnika, se pravi 1. decembra 1953. Jerič se je takrat že preselil v zasebno stanovanje Domovih v Turnišču. Šoštarec je poslal deklo k Domovim, da je od Jeriča prevzela dekanijski arhiv in ga predala Šoštarecu kot novemu dekanu.

Od decembra 1953 do aprila 1957, ko je Jerič stanoval pri Domovih v Turnišču, se je dal na razpolago sobratom v vsej škofiji. Vodil je razne tridnevnice, duhovne obnove, pridigal na proščenjih in pomagal dušnim pastirjem v spovednici.

Takšna je torej podoba Ivana Jeriča kot dušnega pastorja po drugi svetovni vojni. Poskušal sem ga osvetliti kot osebnost – njegovo vlogo in pomen.

OSKAR HABJANIČ

RAZUMEVANJE POMURSKE KULTURNE KRAJINE V OBDOBJU BAROKA

KULTURNA KRAJINA MED JAVNIM IN ZASEBNIM PROSTOROM

Kulturna krajina doživi v obdobju moderne znanosti 17. stoletja povsem samosvojo podobo. Čeprav lahko glede na tedaj že dolgo tradicijo dojemanja kulturne krajine, ki seže v čas antike, kjer krajina prevzema sakralno vlogo, samostanskih srednjeveških vrtov ugodja, ki so klicali po renesančnem raziskovanju krajine, pa vse do francoskega absolutizma Ludvika XIV., kjer je veličastna podoba krajine Versailles izražala kraljevo voljo in moč na zemlji, ugotavljamo, da je krajina postala ne samo del arhitekture, oziroma si jo je ta že povsem podredila, ampak je – z obredno sakralno vlogo v antiki, s srednjeveškim samostanskim etosom, z renesančnim melosom in razsvetljskim ratiom – že postala del kulturne podobe določenega časovnega obdobja. Ta neusmiljeni časovni stroj je neukročeno naravo podrejal tako na fizičnem kot tudi na duhovnem področju, vse dokler ne bi postala del individualne oziroma kolektivne zavesti.

Kulturna krajina nas je skozi stoletja predvsem oblikovala skozi svoje bistvo, kot del urbanega prostora nas določajo institucije, ki izhajajo prav iz konstitucije kulturne krajine in temeljijo na njej. Krajina se v obdobju baroka tako znajde v popolnoma novem odnosu, na eni strani do človeka, po drugi strani pa do narave same. Krajina izhaja iz pozicije moči, ki omogoča ter vzpostavlja absolutistično oblast. V kolikor je želela preživeti, je bila prisiljena v redefiniranje, pozicioniranja znotraj neskončnega univerzuma brez tradicionalnih meja oziroma srednjega veka in deloma tudi renesanse. V kolikor se srednji vek oddalji od neskončnega prostora rimske države, se po drugi strani srednje-

veški prostor ponovno zoži – na mestno državico, ki jo obdaja in omejuje mestno obzidje. Znotraj njega je meščan zaužil pravico do svobodnega gibanja, trgovanja na mestnem trgu, spovedi in kesanja na obrobju mesta ter obrambe mestnega obzidja. Renesnančna mesta s svojim volumnom prav tako zaprejo, mesta na prepihu vojn in vpadov dobijo utrdbe, ki varujejo meščane pred zunanjim sovražnikom. Utrjeni grad kot domovanje je počasi izginjal, nadomestilo ga je plemiško bivališče na podeželju in aristokratski grad oziroma dvorec ter bastija, kraljevska ali knežja, ki naj bi zdržala napad s topovi.

V kolikor velja srednji vek za dobo nastanka novih mest in trgov, na katere so prišleki gledali z velikim nezaupanjem in strahom, v katerih so vodilno vlogo razvoja prevzeli trgovci in obrtniki, pa je obdobje poznega srednjega veka in zgodnjega novega veka ponovno vzpostavil odnos do narave, ki je v nasprotju s kugo, kozami in požari ter drugimi mestnimi strahotami ponujala varno zavetje. Mogoče je treba prav v tem odmiku od mesta iskati korelacije med srednjim vekom (*medium aevum*) kot temno, mračno dobo, od katerega so se tako distancirali renesančni umetniki. Renesanse tako ne moremo gledati zgolj kot oživitve antike, ampak kot razvoj individuumu pod vplivom italijanskih humanistov, kot poudarja Jakob Burckhardt. Prav zato nas ne čudi, da je že Petrarca na novo vzpostavil odnos do narave, ko se mu je ob vzponu na goro Ventoux ponudila možnost občudovanja narave. Literarna zgodovina nam že z umikom Boccacciove družbe v varno zavetje narave nakazuje vzglede, ki so v renesansi samo še sledili. Renesančni pesniki so pogosto po zgledu Homerja in Vergila opevali kraj lepote (*locus amoenus*) in vplivali na percepcijo gričev, jam in drugih krajinskih značilnosti. Opevali so reke, gozdove, poletje, jesen, opozarjali na naravne lepote in zakonitosti, po katerih se človek mora ravnati. V 16. stol. se postopoma oblikuje občutek za lepoto divje, neukročene narave. Okoli leta 1520 so v nemščini besedo *Landschaft* začeli uporabljati podobno, kot so v italijanščini uporabljali besedo *paese*, namreč bolj v smislu krajinske slike kot pa za označevanje pokrajine same.¹ Zanimanje za naravo je dobivalo estetsko idealizacijo, kar je že napovedovalo obdobje baroka.

¹ Peter Burke, *Evropska renesansa*, cf. Ljubljana, 2004, str. 279.

Mesto 15. stol. je racionalno mesto, privedeno do izpopolnitve, razvito v skladu s svojo naravo. Idealno mesto je na zemlji in se ne primerja z nebeškim kraljestvom idealnega srednjeveškega mesta v podobi božjega Jeruzalema. Gre za vzpostavljanje harmonije, ravnovesja med naravo in človekom. Človek si poskuša naravo približati, izgubiti strah pred njo, a hkrati ve, da mu je še zelo tuja in nedostopna. Renesančno mesto je mesto svobodnega duha. Srednjeveško mesto ni svobodno, ima pa svoboščine, ki se glede na potrebe tudi dopolnjujejo in z leti obnavljajo. Statute, v katerih so pravice in dolžnosti meščanov, nastajajo v poznem srednjem in zgodnjem novem veku. Srednjeveško mesto je nastajalo postopoma, brez dovršenega načrta, saj so mesta skozi stoletja rasla in se dopolnjevala. Nova renesančna mesta so mesta pravilnih geometričnih linij, ki jih določajo trije osnovni elementi: ravne avenije, simetričnost tlorisa sistema ulic ter enotnost višinskega gabarita stavb. Glede na funkcije jih lahko delimo v tri skupine: utrjena mesta, ki so prevladovala, rezidenčna mesta in manjša glavna deželna mesta. V kotu obzidja je grad, ki dopolnjuje bastijo, v notranjosti rezidenčni dvorec, namenjen vladarju mesta, glavni trg stoji navadno na sredini mesta in je namenjen vojaškim paradam, sekundarni, neredko okoli cerkve, pa je namenjen tržnici. Hiše stojijo druga ob drugi, obrnjene od ceste, na notranji strani pa imajo manjši vrt. Lahko bi dodali še, da ima večina na novo zgrajenih mest ravninsko lego, medtem ko so srednjeveška mesta pogosto nastajala okoli utrdbe ali neposredno pod njo. Renesančna mesta se oddaljijo od patronstva grajskega gospoda, prav zato si izborijo statute, v katerih so zapisane njihove svoboščine. V kolikor so bile v srednjem veku dežele miselni in teritorialni okvir, v katerem se je gibal vsak posameznik, je z renesanso ta okvir presežen predvsem pod pritiskom trgovine. Meje se zato pomaknejo na obmejna mesta dežele, s čimer grad kot mejna utrdba izgubi svojo primarno funkcijo varovanja. Prav zato si plemstvo 15. stol. išče zavetje v dolini, ob rekah ali vzpetinah z razgledom, od koder nadzoruj svoj dominij. Prav deželni knez je podeljeval pravice gradnje gradu ali hiše, ki niso smele presegati višine dveh nadstropij.

Srednjeveška mesta nimajo enotnega načrta ali enega urbanista, marveč je vsaka arhitektura posledica drugačne zasnove,

ki ni upoštevala arhitekture sosednje stavbe. Prav zato so srednjeveške ulice ukrivljene in nelogične, medtem ko je renesančno mesto umerjeno, navadno delo enega urbanista, ki je načrtal celotno zasnovo mesta s trgom v sredini in avenijami, ki določajo smer napredka in razvoja mesta, ki nastaja po volji razuma. Trgov je več, a le eden je glavni, na katerem se sklepajo kupčije, prijateljstva ali se sprehodi. Obalna mesta jih morajo imeti v bližini pristanišča, celinska na sredini mesta. Na vhodu določajo trg ogromni slavaloki, ob robu pa stojijo palača doža oziroma plemstva, mestna občina s sodiščem, zakladnica, zapor, senat in bazilika. Ravne in simetrične avenije ponujajo panoramski pogled na vzhod, zahod, jug in sever. »Lepota ulice je odvisna od lepih arhitektur na določeni ulici.«² Biti morajo dovolj široke in zračne, da spustijo mestni zrak, dih svobode, ki se razlega od ulice do ulice, stavbe do stavbe. Enotna višina gabaritov prepričuje sholastične »nebesne« arhitekture, ki posledično zakrivajo pogled na okolico, na naravo, ki je zunaj mestnega obzidja. Še več, mestno obzidje je pogosto obdajalo večje površine, ki pa zaradi stagnacije mesta – posledice slabe prometne lege, požarov in bolezni – niso pozidali. Svet znotraj obzidja je vključeval tako urbano kot ruralno krajino, ki je bodisi usihal, bodisi – pod težnjo razvoja – narekoval dodatne površine zunaj mestnega obzidja.

»Ceste so morale biti praktične, varne in prijetne«,³ pravi tudi Palladio, take z razgledom na okolico, kjer za lepo cesto velja tista z drevesi in ogromno senco na vsaki strani, tako da je prijetno tudi za popotnika. Renesnančno mesto je mesto trgovcev in obrtnikov, ki tvorijo premožnejši meščanski sloj. Podeželje pripada kmetom, ki mesto zalagajo z dobrinami, plemstvo skrbi za red in mir, duhovniški stan pa za spokojnost duše, kot je o troedinosti vladanja lepo napisal Georges Duby.

Vzporedno s tem so se spreminjale razdalje med vasjo, trgom, mestom in dvorcem, ki je vključeval in predpostavljal oblikovanje in doživljanje krajine. Renesnančni človek je segal po idealih Poželenja, Lepote in Vzdržnosti, po katerih se je kazal tudi odnos do življenja, narave in posledično s tem tudi oblikoval kulturno krajino. Prav skozi dožemanje prostora kot kraja bivanja se

² Andrea Palladio, *The four books of architecture*, The MIT Press, Cambridge, 1997, str. 65.

³ Prav tam.

na novo vzpostavlja redefiniranje individuuma, ki se ga postavlja v središče kozmosa kot hegemon in hedonista v oblikujoči se krajini. Človek je gospodar ne le lastne forme, temveč tudi sveta, okolja, ki ga obdaja in katerega lahko po svoji svobodni volji tudi spreminja oz. z besedami Giordana Bruna: »Bogovi so podarili človeku intelekt in roke, naredili so ga podobnega sebi s tem, da so mu dali oblast nad drugimi živimi bitji; in stvar ni le v tem, da more delovati po naravi in na običajni način, marveč tudi zunaj njenih zakonov, da bi se s tem, ko oblikuje ali more oblikovati druge narave, druge tokove dogodkov, druge rede s svojo umnostjo, s svobodo, brez katere bi ne imel omenjene podobnosti, lahko štel za boga zemlje«. ⁴

Človek ima svobodno voljo, ki mu daje z uporabo razuma vsa pooblastila, da oblikuje, spreminja in ustvarja naravo po svoji podobi. Človek deluje kot *vita active*, kot aktivno bitje, ki želi oblikovati svet. Prav razum je tisti, ki vzpostavlja superiornost človeka nad drugimi živimi bitji in naravo. Prav ta superiornost nad naravo je hkrati tudi njihova največja pomanjkljivost, ki se kaže v strahu pred smrtjo, pred lastno minljivostjo, kot je to zelo lepo prikazal Alberto Tenenti v delu *Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi*. Medtem ko je narava sama prevzela vlogo vodstva in uravnavanja razmerja med naravo in živaljo, si renesančni človek zmore prirediti tudi paradiž, v katerem je vse dovoljeno in je dostopen vsakomur, ki dela v skladu in voljo razuma. ⁵ Sposobnost ločevanja med tistim, kar je prav in kar je narobe, omogoča razliko med človekom in naravo; seveda pa je potrebno povedati, da je človek merilo vseh stvari.

Paradne discipline renesanse: etika, pesništvo, zgodovina, retorika in gramatika zagotavljajo trajnost in pravilnost delovanja renesančnega človeka, prek katerih je reflektiral svoj odnos do narave, po drugi strani pa vzpostavlja dialog s kulturo. Prav dialog z naravo je predpostavljala oblikovanje krajine kot kulturne krajine. Človek renesanse je človek omike in kulture, ki so jo renesančni teoretiki arhitekture prevzeli iz rimske arhitekture. Prav zato se v oblikovanju kulturne krajine vzpostavlja dia-

⁴ Giordano Bruno: *Spaccio della bestia trionfante*, citirano v: Eugenio Garin, *Spisi o humanizmu in renesansi*, Studia humanitatis, 1993, str. 25.

⁵ Alberto Tenenti: *Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi*, Studia Humanitatis, Ljubljana 1987, str. 207.

log: na eni strani s preteklostjo, ki jo v renesančnih vrtovih določa prava galerija kipov, ki ponazarjajo rimske bogove; po drugi strani pa je to prostor, ki daje zavetje pesništvu, retoriki in gramatiki. Prav manko logike, ki je ne najdemo med renesančnimi disciplinami, je človeku omogočal, da se ozre tudi v svet domišljije in svobodne volje naravnih form, ki je prek Palladia zaznamoval angleško krajinsko arhitekturo 18. stoletja. To odprto mesto s spomeniki na zelenih površinah, prepojenih z razvejeni vodnjaki, omogočajo navidezno svobodno gibanje.⁶ Vrtovi so dobivali funkcijo razstavnega prostora, pogosto so bile to kiparske galerije na prostem, zapolnjene z antičnimi kipi. Oblikovanje kulturne krajine simbolnih form je oblikovalo temeljno paradigmo renesanse.

Krajino v obdobju renesanse šele spoznavamo, jo oblikujemo in dojemamo z občutkom strahu in nelagodja, vendar pa to ni več neznani svet, kot je bilo to značilno za srednjeveško obdobje odkrivanja podob krajine, ampak se nam krajina razkazuje tukaj in zdaj v vsej svoji lepoti in čudežnosti, daje nam zatočišče, varnost pred neznanim, *»tistim tam zunaj, onkraj«*.

V 17. stol. se pojavi izrazito neskladje med srednjeveško krajino, krajino renesanse, temelječo na antični tradiciji, ter neskončnimi baročnimi geometričnimi linijami; prav zato zahteva po novem pojmovanju prostora, po prekinitvi tako srednjega veka kot renesanse, kot to poziva na eni strani »hriba« Francis Bacon (1561–1626) ter na drugi strani »doline« René Descartes (1596–1650), ki sta vsak na svoj način zaznamovala različne koncepte kulturne krajine, ki so se posledično zarezali tudi v dobo 21. stoletja.

Prav zato je dojemanje umetnosti povezano z oblikovanjem krajine po meri človeka, ki si podreja naravo samo in izključno zato, da bo ugodil svoji hedonistični nasladi. Oblikovanje krajine je neposredno povezano s človekovimi čuti: »voda postane vrtna skulptura in hkrati tudi njegova zvočna prвина«⁷. Vodnjak, ki je navadno v osrednjem delu vrta, določa razporeditev zelene površine. Vizualni efekt je dopolnjen s slušnim delom, ki ga omogoča geometrijska zgradba vrta, navadno pravokotnih ali kva-

⁶ Dušan Ogrin: Vrtna umetnost sveta, Pudon, Ewo, Ljubljana 1993, str. 50.

⁷ Dušan Ogrin: Vrtna umetnost sveta, str. 51.

dratastih oblik, na katerih so vodnjaki. V bližini je navadno park, ki je bil v renesansi namenjen predvsem lovu.

Narava kot taka nima več simbolne vloge, ampak deluje po načelih umetniškega sveta, ki se naslanja na razum in znanje. Občutek svobode in želja po izobrazbi je renesančnega človeka gнал v svet. Potovanje je postalo del obvezne vzgoje in pridobivanja izkušenj. Samostani, trgi in mesta so bili med seboj tesno povezani, kar je dajalo občutek varnosti, po drugi strani pa so to komunikacijski prostori, v katerih se je odpiral prostor za dokazovanja. Dvorci na prometnih poteh so osredinjali popotnika s svojim prostranim vrtom, odprto galerijo na stebrih in svežino, ki jo daje zavetje bližnjega parka. Renesančni dvorec je prostor, kjer se stikata mesto in narava, zaobjeta drug v drugem. »Dvorec je prostor užitka«,⁸ kot pravi v Angliji rojeni filozof in predstavnik angleškega empirizma Francis Bacon (1561–1626) v eseju *Of Travel*. Prav spektakularni razgled je modrost odprte lože v angleških podeželskih dvorcih v poznem 16. stoletju. Lože, grajene v italijanskem slogu, uporabne za serviranje hrane, sprehajanje in kazanje statusa.⁹ Razprave o estetiki Francis Bacona iz prve polovice 17. stol. že nakazujejo samosvojo pot angleškega vrta, ki se je tako uveljavil v 18. stoletju. Pri tem ne gre izpustiti Andrea Palladia, ki je zaznamoval ne samo svojo ustvarjalno dobo, marveč je pomembno vplival na razvoj angleške krajine 18. stol. oziroma tistega, kar je Edmunda Burkea pripeljalo do definicije suhimnega.

Paladijeva arhitektura je odgovor potrebam »razredne družbe« – ekonomičnost in praktičnost je nadomestila Albertijevo omikanost in prestižno stoletje. V kolikor smo z Albertijem sledili Platonovi ideji, nam Palladio odgovarja z aristotelovsko vsebino. S Palladijevo arhitekturo je Platonova ideja dobila »aristotelovski« končni produkt.¹⁰ Malikovalci Platonove ideje – Ficino, Giorgio, Alberti, Leonardo, Dürer, Gaurico – so se zlili s Palladijevo aristotelovsko arhitekturo, ki je svoje raziskave antične arhitekture posodobil in priredil za velikopotezne urbanistične načrte renesanse.

⁸ Francis Bacon: *Of travel*, v: *Selected writings of Francis Bacon*, The modern library, New York, str. 49.

⁹ Peter Burke: *Evropska renesansa*, cf, Ljubljana 2004.

¹⁰ Leonarda Benevolo: *The architecture of the Renaissance*, Routledge 2002, str. 532.

Ideali, ki jih je treba upoštevati, so že od Vitruvija enaki: uporabnost, trajnost in lepota. Tako Vitruvij kot Palladio sta predpostavljala (podobno kot Alberti) hierarhično družbo z različnimi potrebami. Premožnejši predpostavljajo sobe za goste, ki morajo poleti gledati na sever, pozimi pa na jug, tiste, ki se uporabljajo na pomlad in jesen, pa so obrnjene na vzhod. Tako je uporabnost prostora vezana na status posameznika, trajnost je odvisna od pravilne izvedbe in lepota pride do izraza, ko se posamezni deli podredijo celoti.¹¹ Osrednja vloga lože ponuja spektakularen pogled na okolje, na straneh so navadno sobe, pri tem je treba paziti na enakomerna razmerja in na okenske površine, ki morajo biti ravno toliko velike, da prepuščajo dovolj sonca pozimi, da sobo prijetno ogreje, a obenem ne prevelike, da bi sonce v vročih poletnih mesecih sobo pregrele.¹² Podobno tudi Francis Bacon: »Okna naj gledajo proti vrtu, kjer naj je fontana ali spomenik, ki določa osrednji prostor in do katerega vodi tlakovana pot«. ¹³

Arhitekturo naj gradijo ob reki, da bodo olajšani promet in logistične storitve. Reka je dar narave, ki ga je potrebno izkoristiti. Reka prinaša življenje, obrežje neredko smrt. Reka omogoča irigacijo in namakalne sisteme, ki vrtovom omogočajo, da se razcvetijo v vsej svoji lepoti. Vrtovi dajejo posestvu dušo, tekoča voda pa prinaša svežino, ki je izjemno potrebna v vročih poletnih dnevih.¹⁴ Alberti doda, da »naj bo kraj dostopen tako z ladjo kot vozom ali tovarno živino in nanj ni težko priti ne poleti ne pozimi.«¹⁵

Vpliv Andrea Palladia je segal predvsem na določitev kraja postavitve arhitekture, ki naj bo na razgledni točki, ki bo omogočala pregled nad celo dolino. Ta pa ni primerna za posamezne arhitekture, saj so te obdane z večno senco, kar med prebivalci povzroča »norost in neprijetne občutke«. ¹⁶ O neprijetnem vonju pri hišah v dolini, obdanimi z gorami, piše tudi angleški filozof 17. stol. Francis Bacon. Bacon govori o raznovrstnosti narave in potrebi po tekoči vodi, senci; arhitektura naj ne bo predaleč in ne preblizu mesta, dovolj blizu trgovskih poti, a obenem naj bi dajala neko zavetje.¹⁷

¹¹ Andrea Palladio: *The four books of architecture*, str. 7.

¹² Prav tam, str. 60.

¹³ Francis Bacon: *Of Building*, v: *Selected writings of Francis Bacon*, str. 117.

¹⁴ Andrea Palladio, str. 121.

¹⁵ Leon Batista Alberti: *O arhitekturi*, str. 19.

¹⁶ Andrea Palladio: *The four books of architecture*, str. 122.

¹⁷ Francis Bacon: *Of Building*, v: *Selected writings of Francis Bacon*, str. 114.

ČUTIM, TOREJ ODGOVARJAM ZA KULTURNO KRAJINO

Kulturna krajina 17. stol. tako ni boječa se krajina srednjega veka, temveč je to krajina, kot jo poznamo iz osnovne besede: kot kraj, kot domači kraj, kraj bivanja. Povezujemo jo z njeno osnovno konotacijo Stvarjenja, kot nekaj na novo stvórenega, ustvarjenega, oblikovanega, kjer gre za partnerstvo med človekom in krajino, za »družbeno pogodbo«, ki sooblikujeta človekov ekotip. Krajina je umerjena, oblikovana, gre za čas, ko se vzpostavlja razpoka, diafora med človekom na eni in krajino na drugi strani. Kulturna krajina se prav v 17. stol. vzpostavlja in osamosvaja od narave, ki krajini skozi vso srednjeveško filozofijo ni dopustila njene lastne samolastnosti. Še več, da je krajina preživela kot krajina, se je morala osamosvojiti od narave, kar ji uspe prav prek subjekta 17. stoletja.

Filozofija baroka se v želji po napredku opre na znanost, ki po Baconu ne sme izhajati zgolj iz opazovanja in izkustva, temveč predvsem iz razuma. Bacon pravi, da je potrebno začeti opazovati, da človeški duh dojema stvari po čutnih vtisih. Slednje je treba prenesti na duševno področje, da postane predmet razumskega razsojanja. Potem jih razum prečiščene in popravljene zopet vrača. Torej je jasno, da mora prava filozofija izhajati iz čutov, ker bo le tako razumu odprta neposredna, trdna in zanesljiva pot. Idealna oblika spoznavanja so naravoslovne vede, ki pa se pri svojih dognanjih morajo opreti na čutna spoznanja.

Bacon, tako kot že nekaj let pred njim Descartes, predlaga popolnoma novo znanost, ki ne sme sloneti na preteklih dognanjih ali izhajati iz njih, ker se bolj ali manj ponavljajo in prepisujejo. Bacon v *Novem Organomu* poskuša podati resnična navodila za razumevanje narave, kar nam govori že sam podnaslov. Razvije novo znanstveno metodo, ki temelji na principu induktivne metode, s čimer bi dosegel novoveški imperativ vladanja nad naravo. Prodreti je potrebno izza Herkulovih stebrov,¹⁸ s čimer želi preseči Aristotelovo spoznanje, ki je samo sebi cilj ali smoter, ki po Baconu nima nobene koristi. S čimer ne misli na osebno ali korist skupine ljudi, marveč mu gre za napredovanje družbe kot celote. Bacon trdi, da je pravi cilj vsakega spoznanja praktična

¹⁸ Danes Gibratarska vrata. Na prvi izdaji Novega Organoma iz leta 1620 je na naslovnici slika ladje, ki s polnimi jadri pluje čez mejo, označeno s Herkulovim stebrom, ki v antiki velja za mejo morjeplovstva.

korist, ki se, rečeno z Montaignom, nanaša na meje človeka. Prav zato Baconova krajina izhaja iz potreb človeka samega.

»Najlepši del lepote je tisti, ki ga slika ne more izraziti in ga pri živi osebi na prvi pogled ni videti. Ni popolne lepote, ki ne bi imela v sorazmerjih nekaj čudnega.«¹⁹ Bacon tukaj misli predvsem na notranjo lepoto, na dušo, iz katere izhajata vrlina in odnos do sveta. »Ne-popolna lepota« ne izhaja iz lepo oblikovanega telesa, temveč je resnični ideal zakrit oziroma ukrivljen. Baconova krajina je preplet med divjo, neukročeno krajino, urbano in ruralno ter vrtno umetnostjo. Tisto »čudno« je prekinitev srednjeveškega linearne-ga dojemanja prostora in sprejemanje baročnih konkavnih linij, ki jih dokončno uveljavi šele Leibnizov filozofski sistem. Uporabnost in praktični značaj krajine sta pred enoličnostjo vzorca, forme – estetika je domena pesništva, meni Bacon. Lepota izhaja iz strasti, iz duše.

Bacon loči med interpretacijo narave in tistim, kar naj bi narava bila, pri čemer se kot zagovornik empirizma nasloni na prvo, kjer se je potrebno, da bi jo razumeli oziroma dojeli, nasloniti na razum in izkušnje. Podoba idealnega mesta je podoba udomačene krajine.

Bacon torej spoštuje urejeno kultivirano krajino, kulturno krajino, oblikovano po načelih univerzalnosti, harmonije, kozmičnega reda med človekom in naravo. Mesto je prostor, kjer se ta podoba urejenosti zanemari, kjer je razmerje med krajino in mestom v korist slednje, prav zato se je potrebno umakniti na podeželje. Baconov idealni svet sestoji iz urbane/ruralne in vrtno krajine. Slednja kot del popolnosti človekovega domovanja stoji na pol poti med mestom in podeželjem, je izhodišče človekove umerjenosti, gre za podobo raja, kot tisto, kar naredimo ob koncu, a vendar ga imamo v mislih že na začetku. Potrebno ga je gojiti in vzgajati po meri človeka, ki mu ponuja ugodje in užitek. Urbana/ruralna krajina nam daje eksistenco, je nujni pogoj delovanja in usklajenosti družbe. Ključni problem vidi Bacon v divji naravi, ki je človek kljub tisočletni filozofski tradiciji ne more in ne zna pokoriti.

Bacon postavlja razum v izhodišče, na katero se potem opre empirija, izkušnje, ki jih človek pridobi na podlagi opazovanja.

¹⁹ Francis Bacon: *Eseji*, str. 162.

Resnično znanje, ki nam je kot praktični napotek pri nadvladanju narave in izhaja iz jasnine misli, oprte na razum in izkušnjo.

Bacon predlaga »poroko« med izkustvom in razumom. Izhaja še vedno iz predpostavke, da narava vlada človeku, zato jo je potrebno pokoriti, potrebno je priti do bistva oziroma podstati, do poslednjih vzrokov stvari,²⁰ za kar je potrebno individuum obožiti z znanjem in metodo.

Druga pot, pri kateri vztraja tudi Bacon, je pot, kjer izhaja iz občutkov, na podlagi katerih se dokoplje do posameznih stvari ter iz njih izpelje sklep. Gre za sredinsko pot med empiristi in racionalisti, pri tem uporabi metaforo čebele: »V znanosti so lahko samo empiristi in racionalisti. Prvi samo zbirajo in trošijo, racionalisti so kot pajki, ki iz sebe proizvajajo samo mrežo. Čebela je po postopku na sredini. Ona vzame sad iz poljske ali vrtno rože, iz česar naredi končni produkt. Podobno se ravna tudi prava filozofija, ki jemlje tako pri racionalizmu, torej črpa iz razuma, ter empirizma, torej iz izkustva, na podlagi česar lahko upamo k dobremu.«²¹ Kot najvišjo vrednoto, ki ji je potrebno slediti, izpostavi iskanje resnice, kjer parafrizira rimskega pesnika Lukrecija (99–55 pr. n. št.), ki pa izhaja iz Epikurja: »Užitek je stati na obali in gledati ladje, ki jih premetava morje; užitek je sloneti na grajskem oknu in opazovati bitko in dogodke spodaj; a nobenega užitka ni mogoče primerjati z užitkom, ki ga doživimo, ko stojimo na vzvišenem prostoru Resnice (najvišji hrib, kjer je zrak vedno čist in jasen) in vidimo spodaj v dolini zmote in zablode, pa megle in viharje: vendar tako, da nas pogled nanje polni z obžalovanjem, a ne z ošabnostjo ali z napuhom. Zares je na svetu raj, kadar je človekov duh prežet z usmiljenjem, kadar počiva v previdnosti in je obrnjen k poloma resnice.«²² Znanost mora vedno delovati v napredovanju kakovosti življenja posameznika.

TIPOLOGIJA KULTURNE KRAJINE NA OBMOČJU POMURJA V ČASU RENESANSE IN BAROKA

Podravje in Pomurje sta zaradi geografskih posebnosti izrazito prehodni ozemlji. Pokrajino, ki se odpira proti vzhodu, namaka-

²⁰ Prav tam, str. 37.

²¹ Francis Bacon: *New Atlantis*, str. 96.

²² Francis Bacon: *O resnici*, str. 31.

jo Drava, Mura in Dravinja, ob katerih so se že v antiki razvile glavne prometne poti ter povezale podonavske in alpske dežele.

Območje ob Muri je imelo v 15. in 16. stol. zelo malo stikov z renesančno miselnostjo italijanskega polotoka. Na območju Slovenije je imel v drugi polovici 15. stol. dovolj politične in intelektualne moči dvor, ki je izhajal s celjskega območja, dinastija Celjanov, ki pa je svoj žalostni konec doživela pred Beogradom leta 1456, ko je Ulrik II. postal žrtev lastne dedne politike in želje po madžarskem nasledstvu.

Kakor ugotavlja Primož Simoniti, se je pri tedanji strukturi izobraženstva pokazala potreba po juristih, saj je to čas vzpona meščanstva in že razvoja mest z mestnim sodnikom, medtem ko med duhovščino, razen vrhnje plasti cerkvene hierarhije, ni bilo šolanih duhovnikov. Z uveljavitvijo denarnega gospodarstva in mestno upravo se postopoma razvije sloj izobražencev, ki so poleg domačega jezika govorili tudi latinski in nemški jezik.²³ Čez Pomurje so potekali predvsem trgovski stiki z Italijo (pomemben rečni prehod z brodom je bil v Veržēju, ki se že leta 1342 omenja kot trg; tržne pravice so obsegale svobodno trgovanje na Štajerskem, Koroškem in v Avstriji; leta 1455 je bilo na trgu 55 domov, leta 1697 pa 97 domov.²⁴), saj je tu potekala trgovina med Ogrsko in Italijo. Ptuj, ki je imel v 15. stol. status mednarodnega trgovskega mesta, je na sebe vezal trgovsko pot, ki je se je začela v Segedinu na Madžarskem in šla mimo Sobote, kjer je bila mitninska postaja, pridobili so si tudi tržne pravice s tržnimi dnevi.

Po bitki pri Mohaču leta 1526, ko je turška vojska popolnoma porazila ogrsko vojsko, je bilo območje Pomurja za naslednjih sto let pod neposrednim pritiskom vojske polmeseca. Leta 1600 pade še Kaniža, ki je od Lendave oddaljena slabih 40 kilometrov, to je bil znak, da je čez Pomurje potekala glavna pot v dežele Notranje Avstrije. Upravno gledano je levi breg spadal pod Ogrsko, medtem ko je desni breg Mure del Spodnje Avstrije s popolnoma drugačnim zgodovinskim razvojem.

Renesančna arhitektura pomurskega prostora je večinoma povezana z utrdбами in dvorcem, ki se mu bomo v nadaljevanju

²³ Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stol.*, Slovenska matica, Ljubljana 1979, str. 114.

²⁴ Jože Curk, *Urbanistično-gradbene zasnove trgov in mest v Podravju in Pomurju*, v: *Svet med Muro in Dravo*, Obzorja, 1968, str. 291.

podrobneje posvetili. Na skrajnem vzhodu, pod družino Banffy ali Banić, je imel grad v Dolnji Lendavi renesančno utrdbeno obliko z bastijami na straneh, ki so okoliške prebivalce varovale pred turškimi vpadi, grad so kar nekajkrat neuspešno oblegali. Podobno funkcijo je imel tudi grad v Gornji Lendavi (Grad na Goričkem) v lasti protestantske družine Széchy. Renesančno zasnovo ima tudi večkrat prezidani grad v Cmureku, ki leži na

Vischerjeva grafika dvorca iz leta 1681, v: Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2006, grafika 13.

apnenčastem hribu na južnem bregu Mure, zavarovan s strmimi pobočju, do 19. stol. pa ga ščitita dva mogočna stolpa. Glavno obnovo in »italijansko obliko« je doživel leta 1592, ko ga je prezidal italijanski gradbenik Andrej Bertoletti iz Coma. Pod njim je tudi brv čez reko Muro, ki je lepo vidna na bakrorezu Matthäusa Meriana iz leta 1649.²⁵ Le nekaj kilometrov vzhodneje, a na desnem bregu reke Mure, je ob koncu 15. stol. eden najlepših primerkov renesančne arhitekture. Dvorec (v prezidani obliki je ohranjen še danes, a žal so renesančne poteze popolnoma izgubljene) je v vasi Črnci v bližini Apač.

Prvič se omenja kot pristava leta 1124, ko je Bernard Spanheimski daroval šentpavelskemu samostanu pristavo Črnci. V 13.

²⁵ Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2006, str. 4.

stol., v obdobju, ko se Radgona (na območju današnje avstrijske Radgone) leta 1265 omenja kot trg in štiri leta kasneje že kot mesto, se Črnci omenjajo med strelskimi dvorci, nakar se o njem v obdobju srednjega veka več ne spregovori. Cerkevna uprava je spadala pod salzburško nadškofijo in njeno radgonsko pražupnijo. Značilne so bile sklenjene vasi, med katerimi se v 12. in 13. stol. omenjajo Plitvica, Črnci in Apače, kjer se leta 1420 omenja cerkev Marijinega vnebovzetja, ki je bila sedež župnije. Črnci se kot vas omenjajo leta 1265. Vaščani so bili odvisni od struge reke Mure, ki jim je po eni strani nosila rodovitno prst, po drugi strani pa s poplavami prizadejala škodo na prebivališčih. Na drugi strani Mure nastaneta ob radgonski naselbini leta 1466 dva gradova: Rottenturnen in Schachenturnen, ki sta najverjetneje prevzela tudi upravne funkcije.²⁶ Še pred tem je že leta 1182 izpričan grad na strmem kopastem griču na desnem bregu Mure, pod katerim se, kot je za srednji vek značilno, razvije naselje, ki pa je ponovno oživel šele po drugi svetovni vojni, medtem ko se je srednjeveško življenje preselilo čez most, ki je povezoval staro graščino z novim mestom. Tako je na dokaj majhnem območju šest (ob gradu v Cmureku še dva v Radgoni, stari grad iz 12. stol. na strmem pobočju, grad pri Negovi in v Apačah) prebivališč, ki so dajali zavetje plemiškemu stanu, med katerimi pa s svojo vrtno osnovo izstopa prav grad v bližini Apač. Kot smo že omenili, je domet razmišljanja in dojemanja okolja srednjeveškega človeka vezan na deželo. Prav tako ne moremo govoriti o etnični homogenosti. Tako so prebivalci Radgono dojemali kot mesto, Ptuj je imel status mednarodnega trgovskega središča, Maribor je imel privilegij pri trgovini z vinom za območje Koroške in Zgornje Štajerske. Po Muri in Dravi je potekala trgovina na splavih ali šajkah, neredko tudi vse do Beograda. Dvorec je stal tako dovolj blizu trgovskim potem in ravno prav odmaknjen od mestih središč in poti, od koder je v 16. in 17. stol. prihajala predvsem turška nevarnost.

Malo pred letom 1619 je nadvojvoda Ferdinand podelil »sedežu«²⁷ Apače pomirje. Pri tem gre očitno že za renesančni dvorec, kakršnega je na svojem zemljevidu Štajerske 1678 skiciral Vischer. Naslednji znani podatki so iz leta 1635, ko je Izabela pl. Trautman-

²⁶ Jože Curk, *Urbanistično-gradbene zasnove trgov in mest v Podravju in Pomurju*, str. 291.

nsdorf od Negove prodala dvorec grofu Ludviku Schwarzenbergu. 1642 je njegov lastnik Jurij B. Khiessl, nato njegovi dediči, ki so si takrat uredili dvorec v Mariboru. V 18. stol. se zamenja kar nekaj lastnikov: 1738. Jurij Kr. Grof Stürgkh, 1792. Kajetan grof Wildenstein, 1794. Jožefa grofica Khevenhüller, v 19. stol. se tradicija pogoste menjave lastništva nadaljuje: 1802. Vincenc grof Szapary, 1806. Vajkard grof Trautmannsdorf, 1818. Karel grof Stürght, 1825. Egidij baron pl. Taxis, 1827. grofica Kunigunda Rosenberg, 1843. njena hčerka grofica Kunigunda Platz, 1877. grof Henrik des Enfants d'Avernas, 1885. Pfandl in Meinl. Med obema vojnama je bil v posesti dunajskega veletrgovca Julija Meinla.²⁷

Dvorec so kar nekajkrat prezidali in dozidali. Prvotni dvor je v 16. ali zgodnjem 17. stol. zamenjala renesančna graščina, kot je vidna z Vischerjeve grafike iz leta 1681. Iz te je lepo vidna renesančna struktura pravilnih geometričnih oblik, ki jih predpostavljata tako Alberti kot Palladio. Lega dvorca oziroma že prej graščine je neposredno ob tekoči vodi, ki je okolju omogočala vključitev v trgovino po reki Muri, obenem pa z namakalnimi sistemi, speljanimi iz rokava reke Mure, lepo vidnimi tudi iz grafike, zagotavljala rodovitno prst. Reka je dar narave, vir življenja, obala z obrežjem in mejo v daljavi je znanilka smrti.

Na sredini pravokotne graščine, obdane z obzidjem s strelnimi linami in obrambnimi stolpiči ob straneh, ki imajo v slogu renesančnih bastij puščene strelne line vzporedno z obzidjem, je stal dvorec, z glavnim vhodom, orientiranim na južno stran, sobami za goste, ki poleti gledajo na sever, pozimi pa na jug. Dvorišče je »razčlenjeno z vhodnim rizalitom in obstranskima manjšima stolpičema na krilih«.²⁸ Velika pravokotna okna na južni strani so v sobe spuščale tople poletne žarke, medtem ko je dvorišče s teraso obrnjeno na severno stran in nam omogoča pogled na krajino ob reki, ki daje varno zavetje pred tistim »tam zunaj«, divjo in neukročeno naravo, ki jo pooseblja druga stran reke, za katero se začne ogrska in turška nevarnost. Dvorišče končuje manjše poslopje, verjetno namenjeno stajam za konje. Na vzhodni strani je stanovanjska hiša, v kateri so prebivali služabniki dvorca. Prostor se je končal z zidom in vhodno odprtino – na Vischerjevi gra-

²⁷ Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji: Med Prekmurjem in porečjem Dravinje*, Filozofska fakulteta, 1991, str. 15.

²⁸ Nace Šumi, *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Slovenska matica, Ljubljana 1969, str. 155.

fiki se sicer ne vidi –, ki je vodila na vrtno površino, ki so se končale z obrambnim zidom s strelnimi linami. Zunaj se nadaljuje drevje oziroma park, torej prav tako, kot lahko vidimo pri drugih renesančnih dvorcih, ki vodi do rokava reke. Na grafiki so med rokavom in Murino strugo označena drevesa, ki so verjetno nakazovala večje gozdne površine oziroma parkovne površine, namenjene lovu. Obdelovalni pas zemlje je od dvorca ločen z leseno ograjo. To je prostor, kjer se renesančna omika stika z naravo. Osrednji vrtni prostor ima v osrednji osi širšo sprehajalno pot, ki je na isti osi kot vrata v obzidju in vhodna vrata v двореc, na levi in desni strani pa sta še ožji sprehajalni poti.

Na začetku 17. stol., ko je imela stavba funkcijo dvora, je bila podrejena gospoščini pri Negovi, kjer je kot lastnica izpričana družina Trautmannsdorf, ki je v glavnem živela na svojih drugih dvorih, grad pa je prepustila v opravljanje oskrbnikom. Leta 1605 so na dvorcu v Črncih prezidali osrednjo graščinsko stavbo, preurejali so gospodarska poslopja in zidali grajsko kapelo. Pri delih je sodeloval Jurij Carlone, mojster Pietra Valnegra, deželno knežjega dvornega stavbenika v Gradcu, znanega graditelja gradu Eggenberg pri Gradcu. V letih od 1607 do 1615 je bil pri kamnoseških delih v Črncih zaposlen Hans Perger, ki je prišel iz Radgone, kot slikar pa je takrat izpričan Baltazar Merhardt iz Gradca. Verjetno so двореc ob koncu 17. stol. na novo pozidali, ko je dobil arhitekturo, kot jo poznamo iz Vischerjeve grafike.²⁹

V ozadju, onkraj Mure, vidimo od leve proti desni gradove na Zgornjem Štajerskem: Straden, Gleichenberg, Klech, Ober Limbach, ki se konča z ogrsko mejo in Rackaspurgom – Radgono.³⁰ Prav v obdobju obnovitvenih del so leta 1603 na območje Murske Sobote, Radgone in vse do Cmureka vdrle turške sile, ki so iz teh krajev odpeljale skoraj 1000 ujetnikov.³¹ V naslednjih letih je turška nevarnost pojemala, izbruhnili pa so boji med protestantskim knezom Istvanom Bocskayem in Habsburžani, ki so želeli deželo rekatolizirati. Spopadi so se razširili na Spodnjo Štajersko na Mursko polje, do tal so požgali Ljutomer in Veržej ter odgnali okoli 3500 ujetnikov z živino. Sredi leta 1606 Habsburžani in Bocskay

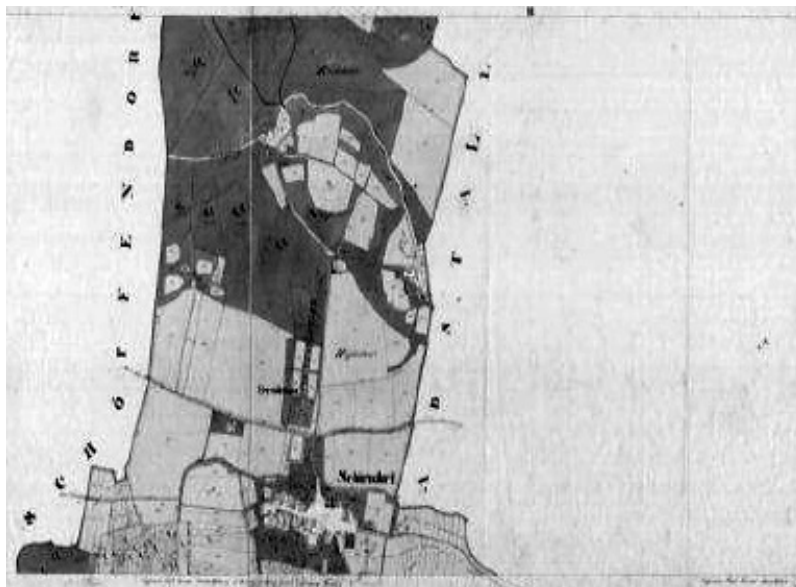
²⁹ Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji ...* str. 16.

³⁰ Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae...* str. 54.

³¹ Vasko Simoniti, *Turški vpadi v Prekmurje v 16. in 17. stoletju ter njihove posledice*, v: Več avtorjev: *Katalog stalne razstave, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota, 1997*, str. 100.

sklenili mir, novembra istega leta pa se je končala še tako imenovana »dolga vojna« med osmansko državo in habsburško rodbino.

Nova turška nevarnost, sicer na levem bregu reke, je pretila v letih: 1626, 1630, 1631, 1637, 1639, 1640, 1641, 1643, 1646, 1648, 1649, ko so izpričani vpadi na ozemlje Prekmurja. V smer Radgone, za katero se je izkazalo, da ne plačuje davka osmanskemu cesarstvu,

Franciszejski kataster iz leta 1824, AS 176

je napad usmerjen leta 1651, na območje Spodnje Štajerske so vpadale številne uporniške vojske prekmurskih plemičev in krucev, ki so se želeli rešiti habsburške krone in združiti pod krono sv. Štefana. Vzhodna meja Štajerske je postala varna šele s prihodom čet deželnega kneza in najemniške vojske pod pokroviteljstvom Habsburžanov. Vpadi krucev se nadaljujejo na začetku 18. stol., ko leta 1704 oplenijo Ljutomer, dve leti pozneje Radgono, leta 1707 Malo Nedeljo, leta 1710 spet okolico Radgone.³² To je bil čas, ko se je na območju porečja Mure razširil pas pustot kot posledice številnih dolgotrajnih vojn, ki so se umirile šele sredi 18. stoletja.

³² Prav tam, str. 106.

Obdobje baroka je čas pospešene gradnje infrastrukture: cest, vodnih poti in objektov. Slogovno in bivalno bogatejše in razkošnejše meščanske, cerkvene in plemiške zgradbe so potrebovale za bivanjske potrebe vse več gozda. V modo prihaja študijska soba, prostori so opremljeni s kaminom, ki plemstvu omogoča bivanje tudi v mrzlih zimskih mesecih.

Cestni komisar Steinberg je pripravil načrt plovne poti po Muri, Dravi, Dravinji in Savinji s plovno potjo po Savi in Ljubljani do Vrhnike – v ta namen v letih 1720 in 1721 izdela ustrezno karto porečij med Muro in Savo.³³

17. stol. je tudi čas topografov. Evropski tiskarji in založniki so začeli sistematično tiskati grafične serije z upodobitvami mest, ki so jih naročili deželni stanovi, mestna oblast ali samo cesarstvo, ki je s tem želelo dobiti podrobnejšo podobo dežele, ki ji vlada – sprva spoznati meje, v 18. stol. pa že z namenom rekrutacije stalne vojske in lažjega pobiranja davkov. V ta čas spada tudi topografija graškega cistercijanca in deželnega kartografa Georga Matthäusa Vischerja, izdelana po naročilu štajerskih deželnih stanov in natisnjena v Gradcu leta 1678. Deželo je prikazal, kot je bilo takrat navada – iz ptičje perspektive, v zemljevid pa je vključil vse pomembnejše graščine, trge in mesta. Vischerjeva grafika Štajerske nam opisano območje prikazuje s simboli za vinsko trto, kjer se vleče pas od Kapele na severu do Velike Nedelje in Ormoža na jugu. Gozdno območje je v okolici Ljutomera, kot nam kažejo tudi posamezne vedute, oziroma na območju, kjer se Ščavnica izliva v Muro. Nedaleč, še na Ščavnici, je stal eden od mnogih mlinov na tem območju. Vendar je treba povedati, da pri geografskih kartah ali zemljevidih ugotovimo, da gozd v prostorskem in tudi gospodarskem smislu najpogosteje ni enakovredno upoštevana naravna in prostorska prvina kartiranega ozemlja, ampak je v karte vrisan le simbolično. Gospodarsko pomembno panogo za območje med Muro in Dravo pa je predstavljala vinska trta, kot kaže tudi bakrorez Gornje Radgone Ferdinanda Runka, kjer na reki Muri vidimo splavarje, ki prevažajo sode vina. O priljubljenosti slednjega in o vlogi, ki

³³ Branko Korošec, *Gozdovi Slovenije skozi čas. Prostorske registrature in mapiranje gozdov do leta 1828: kartografske predstavitve gozda pred uveljavitvijo franciscejskega katastra*, ČZP Kmečki glas, Ljubljana 1993, str. 38.

jo je trta imela v času Vischerja, govori tudi krajša pesnitev, ki je prava oda vinarstvu na območju jeruzalemskih gor:

Reka Mura se
z drugimi rekami
sporeka o najbolj
žlahtnem vinu.
Reke Ren, Mozel, Main in Donava
pa še vse druge reke,
nobena nima vina, kakršno je moje.
Vsak sod, ki ga lahko povleče konj,
goldinarjev tristo velja,
in vsak s poti mu mora v kraj.
Lotmerčan z vencem zmage
prvi je v deželi.

Pod verzi je podpisan bakrorezec Andreas Trost, izjemen erudit in soustvarjalec vseh grafičnih edicij kranjskega polihistora Janeza Vajkarda Valvasorja. Po nekaterih podatkih naj bi izvirал iz Bavarske, po drugih iz Hotinje vasi pri Hočah. Zanesljivo je v letih 1648–1650 obiskoval latinsko gimnazijo v Rušah, v skrivnosti bakroreza pa se je uvajal v Gradcu in na Dunaju, kjer se je spoznal tudi s Georgom M. Vischerjem.³⁴ Na zemljevidu sta označena tudi dva izvira mineralne vode, prvi pod Kapelskim Vrhom in drugi ob izviru Ščavnice pri Negovi.

Natančnejša topografija pomurske krajine obdobja baroka nam izriše značajske poteze, tako zaznamovane na širšem takratnem srednjeevropskem prostoru. Vloga in pozicija kulturne krajine, ki si jo je človek 17. stol. s prihodom eksotizma in trop-skih sadežev popolnoma podredil, se je umeščala med relacijo mesto-dvorec-narava. Prvo je dajalo zavetje, drugi je dajal udobje, tretja je dajala hedone. Lov in predvsem vino sta dobila pomemben prostor tudi v pomurski liriki, reka Mura pa potencial in pozicijo, ki jo je topograf 17. stol. po svojem bogastvu prepričljivo postavljал ob bok Renu in Donavi.

³⁴ Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, str. 12.

VIRI IN LITERATURA

- Leonardo Benevolo, Mesto v zgodovini Evrope, cf, Ljubljana 2004.
- Peter Burke, Evropska renesansa, cf, Ljubljana 2004.
- Jacques Le Goff, Se je Evropa rodila v srednjem veku, cf, Ljubljana 2006.
- Igor Škamperle, Magična renesansa, Študentska organizacija univerze v Ljubljani, Ljubljana 1999.
- Eugenio Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Studia humanitatis, 1993.
- France Bezljaj: Etimološki slovar slovenskega jezika K–O, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 1982.
- Stephen Daniels: Fields of vision: The Common Landscape of America, Princeton University Press 1993.
- Darija Mavrič, Fenomen zgodovinskega vrta v času in prostoru in izven njiju, v: Poetika in simbolika prostora, Poligrafi, št. 38, letnik X, 2005.
- Estelle A. Maré in N. J. Coetzee, Altered Landscapes: A comparison between works by J. H. Pierneef and John Clarke, v: Filozofski vestnik, letnik XXII, št. 2, 2001.
- Erich Hirsch, Landscape: Between Place and Space, v: The Anthropology of Landscape, Oxford University Press, 1995.
- Denis Cosgrove and Stephen Daniels: The Iconography of Landscape, Cambridge University Press.
- Alberto Tenenti, Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi, Studia Humanitatis, Ljubljana 1987.
- Dušan Ogrin, Vrt na umetnost sveta, Pudon, Ewo, Ljubljana 1993.
- Ana Kučan: Krajina kot nacionalni simbol, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.
- Leon Batista Alberti: O arhitekturi, Studia Humanitatis, 2007.
- Leonardo Benevolo, The Architecture of the Renaissance, Routledge 2002.
- Selected writings of Francis Bacon, The modern library, New York.
- Andrea Palladio, The four books of architecture, The MIT Press, Cambridge 1997.
- Peter Štih, Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Korotan, Ljubljana 1996.
- Gregor Kroupa, Descartes in arhitektura, v: Filozofski vestnik, letnik XXVII, št. 3, 2006.
- Georges Duby, Trije redi ali imaginarij fevdalizma, SH, 1985.
- Lev Kreft: Sublimno pri Edmundu Burkeu, v: Filozofski vestnik, letnik XII, št. 2, 1991.
- Robert Jereb: Prostori mesta in identiteta, v: Poetika in simbolika prostora, Poligrafi, št. 38, letnik X, 2005.
- Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem in Slovenski humanisti do srede XVI. stol., Slovenska matica, Ljubljana 1979.
- Jože Curk: Urbanistično-gradbene zasnove trgov in mest v Podravju in Pomurju, v: Svet med Muro in Dravo, Obzorja, 1968, str. 291.

Ferdo Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Slovenska matica, Ljubljana 1991.

Jože Curk: Gornja Radgona in okolica: zbirka vodnikov, Ljubljana 1989.

Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji: Med Prekmurjem in porečjem Dravinje, Filozofska fakulteta, 1991.

Georg Matthäus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2006.

Nace Šumi, Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana 1969, str. 155.

Joseph Franc Kaiser, Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 1999.

Vasko Simoniti, Turški vpadi v Prekmurje v 16. in 17. stoletju ter njihove posledice, v: Več avtorjev: Katalog stalne razstave, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 1997.

Vasko Simoniti, Turki so v deželi že: Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju, Mohorjeva družba, Celje 1990.

Franciscejski kataster iz leta 1824, v: Arhiv Slovenije (AS) 176.

Več avtorjev: Po zgodovinskih parkih in vrtovih Slovenije, Šmarje - Sap, Buča, 2009.

Branko Korošec, Gozdovi Slovenije skozi čas. Prostorske registrature in mapiranje gozdov do leta 1828: kartografske predstavitve gozda pred uveljavitvijo franciscejskega katastra, ČZP Kmečki glas, Ljubljana 1993.

MARKO VUGRINEC

PREKMURSKA REGIONALNA IDENTITETA: BOGASTVO RAZLIK NA MAJHNEM PROSTORU

UVOD

Prekmurska regionalna identiteta velja za eno najbolj izoblikovanih teritorialnih identitet v Sloveniji. Vezana je na današnjo pokrajino Prekmurje, ki jo zaradi zgodovinske ločenosti do drugih delov Slovenije in iz tega izhajajočega posebnega razvoja lahko obravnavamo kot samosvojo. Tako se v kolektivni zavesti, jeziku in kulturi teh prebivalcev v primerjavi z drugimi v Sloveniji kažejo posebnosti, ki skupaj z nekaterimi značilnostmi in elementi kulturne pokrajine dajejo Prekmurju svojevrsten pečat.

Prekmurska identiteta združuje v sebi vrsto elementov. V preteklosti je prišla do izraza predvsem njena vloga pri vzdrževanju in ohranjanju narodne pripadnosti. Ključno za njen razvoj je bilo obdobje protestantizma, ko se je – sicer nekoliko kasneje, vendar podobno kot v osrednjeslovenskih delih – formiral prekmurski knjižni jezik; samo narečje pa še danes predstavlja močno vezivo in skupni temelj regionalni identiteti.

Kulturne posebnosti in bogata dediščina – ena od odlik prekmurske identitete – dobivajo vse večji pomen, saj se jih poskuša vključevati v širšo turistično ponudbo in na ta način tudi popularizirati. Žal pa Prekmurje ostaja v številnih pogledih še vedno neznana, oddaljena in manj razvita pokrajina na slovenskem etničnem robu.

Prispevek poskuša osvetliti nekatere osnovne prvine prekmurske identitete v njenem razvoju ter analizirati pripadajoče elemente, obenem pa izpostaviti velik pomen, ki ga ima za prebivalce Prekmurja in tudi širše. Poleg tega si prizadeva določiti nekatere smernice njenega razvoja pri turistični ponudbi, gospodarskih strukturah in čezmejnem sodelovanju.

POJEM REGIONALNE IDENTITETE

V 80. letih prejšnjega stoletja se je z razvojem t. i. nove veje geografije, imenovane kulturna geografija, začelo intenzivnejše ukvarjanje geografov s predmetom *teritorialnih identitet* (Odehnal, Šerý, 2012, str. 28). Identiteta kot pomemben del človeškega življenja ima veliko pomenov in je sestavljena iz več kompleksnih, med seboj povezanih dejavnikov. Najenostavneje bi jo lahko opredelili kot način, kako posamezniki ali skupina ljudi opredeljujejo sami sebe in čutijo svojo enkratnost v primerjavi z drugimi. Identiteta nam zato pomaga razumeti, kako dojemamo sebe, s tem pa na neki način tudi druge.

Na kolektivni ravni lahko razumemo identiteto kot zavestno vključitev in identifikacijo z določeno skupino ljudi, s sprejetjem njihovih skupnih atributov in podobnosti (Odehnal, Šerý, 2012). Posameznikovo pripadnost določajo predvsem nezavedne kognitivne sheme, pridobljene že ob rojstvu, ki ga povezujejo z bistvenimi značilnostmi skupine: z jezikom, kulturo, etnično in nacionalno pripadnostjo in drugim (Musek, 1997; cv: Plantan, 2011).

Človekov odnos do prostora je del povsem običajnega procesa, saj v njem poteka njegovo vsakdanje življenje in udejstvovanje (Knapp, 2003). Če torej *identiteto* razumemo kot poseben zbir značilnosti jezikovne, kulturne, etnične narave itn., ki opredeljujejo posameznika ali skupino ljudi, je pomemben del njihove identitete tudi istovetenje s prostorom, saj le-ta nosi v sebi določene kvalitete in je bil oblikovan prav z njihove strani. Prostor namreč postane kraj bivanja šele, ko mu ljudje dajo pomen (Odehnal, Šerý, 2012; Chromý, Janu, 2003). Tako s svojimi posebnimi značilnostmi (ekonomskimi, socialnimi, posebnim zgodovinskim razvojem idr.) tvori neke vrste temelj teritorialni identiteti, kar se izraža tudi v čustvenem odnosu ljudi do prostora, v katerem živijo.

Teritorialna identiteta je hierarhično urejena, na primer vse od pripadnosti domači vasi pa do svetovljanstva, ki predstavlja njeno najširšo obliko, čemur se da slediti na več ravneh: na lokalni (identiteta kraja), regionalni (regionalna identiteta) in na višjih ravneh (npr. narodna ali evropska identiteta) (Zupančič, 2001).

Ko je govora o regionalni identiteti, je nujno, da se ta poveže z določeno regijo/območjem. Ta namreč predstavlja entiteto

(in obenem neke vrste unikum) v prostoru in času, zato je zanjo in za njeno oblikovanje še posebno pomembno, da ima določene meje – torej okvir, znotraj katerega se oblikuje in razvija (Odehnal, Šerý, 2012; Šerý, Šimáček, 2012). Po Raagmi (2002; cv: Šerý, Šimáček, 2012, str. 38) je regionalna identiteta socialni, prostorski in zgodovinski fenomen tako stalne kot na drugi strani tudi spreminjajoče se narave. Ta ima namreč to dobro lastnost, da se nenehno oblikuje in razvija.

Da se na nekem območju torej izoblikuje identiteta, je posledica prepleta posebnih geografskih, zgodovinskih, političnih in drugih dejavnikov. Iz tega izhaja, da se zaradi njih oblikujejo skupne značilnosti (homogenost) območja ter bolj ali manj močna kolektivna zavest pripadnosti med prebivalci.

Skupne značilnosti neke pokrajine v največji meri določajo (Klemenčič, 2005, str. 25; Zupančič, 2011):

- *teritorij,*
- *zgodovinski in politični razvoj,*
- *ime pokrajine,*
- *kulturno-jezikovne značilnosti,*
- *naravne in družbene značilnosti,*
- *tradicija in drugo*

ter iz njih izhajajoči *elementi*, po katerih se neka prostorska identiteta materializira in dobi svojo prepoznavnost.

Regionalna identiteta ima velik pomen zlasti pri kulturnem formiranju pokrajine. Tu velja izpostaviti zgodovinski vidik, ki ima pri tem odločilno vlogo, ker vsebuje »podobe« iz preteklosti, nerazdružljivo povezane z dogodki, ki so pomembno zaznamovali njen razvoj (Odehnal, Šerý, 2012).¹ Prav tako je potrebno na tem mestu omeniti uporabnost regionalne identitete kot orodja za vsesplošni razvoj regije. Identiteta ima namreč to dobro lastnost, da je izrazito mobilizirajoča in je zaradi tega sposobna združiti velike količine kolektivne energije nekega območja; to pa lahko usmeri v konkretna dejanja (npr. realizacija različnih regionalno usmerjenih projektov, blagovne znamke, povezovanje lokalnih akterjev itn.) (Zupančič, 2001; Chromý, Janu, 2003; Odehnal, Šerý, 2012).

¹ Kar vključuje tudi patriotizem prebivalstva in čustvene vidike njihove regionalne identitete (Šerý, Šimáček, 2012, str. 38).

Povedano se izraža predvsem na ekonomskem področju oz. v »uspešnosti« ali »neuspešnosti« regije, njenem regionalnem načrtovanju in povezovanju ter ne nazadnje tudi pri turističnem razvoju. To pa toliko bolj velja za obrobna območja (kot je to v našem primeru), oddaljena od večjih razvojnih središč, kjer lahko kakršna koli posebnost, ob upoštevanju omejenosti z drugimi viri, pomembno vpliva na njen regionalni razvoj (Chromý, Janu, 2003; Chromý, Skála, 2010).

KRATKA PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Prekmurje je pokrajina na približno 947 km² in z nekaj več kot 90.000 prebivalci (Zupančič, 2005) na skrajnem severovzhodu države, za katero je značilen bolj ali manj uravnan relief. Leži na etničnem in kulturnem stiku, stisnjena med tri sosednje države: Madžarsko na vzhodu in severu, Avstrijo na zahodu in Hrvaško na jugu. Zanj je pomembna izrazito prehodna lega na obrobju Panonske nižine in v bližini Alp.

Ozemlje današnjega Prekmurja je z ugodno geografsko lego v zmernem pasu, z dokaj rodovitnimi prstmi in s celinskim podnebjem že zelo zgodaj ponujalo dobro osnovo za poselitev. Tako so se tu v zgodovini zvrstila številna ljudstva – Rimljani, Avari, Slovani, Huni in Madžari – in pustila sledi pri razvoju.

Danes je to pokrajina z mnogimi težavami, ki so posledica in odsev nekaterih geografskih, zlasti pa zgodovinskih dejavnikov. Pri tem je v prvi vrsti potrebno izpostaviti periferno lego. Prekmurje je namreč v okviru Madžarske (Ogrske) več stoletij predstavljalo njen izrazito nerazviti in od pomembnejših centrov oddmaknjeni fevdalni jugozahodni rob (Zupančič, 2005). Poleg tega je pokrajino v preteklosti pretresala vrsta vojaških vpadov (npr. Turkov) in uničenj, kar je v različnih zgodovinskih obdobjih le še stopnjevalo njeno obrobno, obenem pa je povzročilo tudi več kolonizacij ozemlja (Fujs, 2008; Zupančič, 2009).

Po letu 1919 in vključitvi v državo SHS (kasnejšo Jugoslavijo) so se razmere v marsičem spremenile. Prišle so večje spremembe, ki pa so bile na več področjih izpeljane zelo slabo. To je bil tudi eden od poglobitvinih razlogov za vse večje valove izseljevanja prebival-

stva, ki pa je imelo že prej, zlasti zaradi nekaterih že omenjenih dejavnikov, nemajhen obseg. Določena je bila tudi meja in tako je v tem času nastala pokrajina z današnjim imenom in obsegom.

POSEBNOSTI RAZVOJA PREKMURSKE REGIONALNE IDENTITETE

V Prekmurju se posebno močno izražata pripadnost in zavest ljudi oz. istovetenje prebivalstva s (svojim) prostorom – njegovimi duhovno-kulturnimi in fizičnimi prvinami. Ob tem je pomembno poudariti moč teh vplivov na celotno populacijo v pokrajini in zunaj nje ter skladno s tem današnjo podobo Prekmurja.²

Močno občutje »prekmurstva«, kot meni filozof Štefan Smej (1990), izvira predvsem iz prekmurskega človeka oziroma njegove »nesrečne« zgodovinske podvrženosti različnim oblastem. S tem je območje današnjega Prekmurja vedno predstavljalo neke vrste »ljudsko republiko« s preprosto, kmečko zavestjo o lastni prvobitnosti. Prekmurci so se namreč po mnenju Klemenčiča (2009) v svoji mirni in odmaknjeni pokrajini počutili varne.

Korenine, ki so skozi stoletja krepile tradicionalno navezanost na ta prostor, lahko iščemo že v času obstoja *Spodnje Panonije* (sredina 9. stoletja), kneževine dveh slovanskih knezov, Pribine in njegovega sina Koclja, s sedežem v današnjem *Zalavarju* na Madžarskem (takratnem *Blatogradu* oz. *Blatenskem kostelu* v neposredni bližini Blatnega jezera). Čeprav je obstajala le malo časa, pa je imela v kulturnem in jezikovnem smislu ogromen pomen. V tem času so se namreč izoblikovali temelji (staro)slovenske identitete, ki so nastali vzporedno s prvimi zametki krščanstva (ciril-metodovsko misijonarsko delovanje) na tem območju. Prekmursko narečje in prekmurska zavest v marsičem – kljub številnim spremembam skozi zgodovino – temeljita na »pridobitvah« tega obdobja (Jesenšek, 2005).³

² Obsežna raziskava iz leta 2002 je pokazala, da je Prekmurje močno prisotno v zavesti slovenskega človeka, saj je takoj za Primorsko druga najbolj prepoznavna slovenska pokrajina (Natek, 2002; cv: Plut, 2010, str. 235). To dejstvo (prepoznavnost!) dokazuje, da je regionalna identiteta Prekmurcev močna in dobro izražena!

³ Kot zanimivost in v dokaz močne zakoreninjenosti Prekmurcev v tej stari tradiciji naj bodo na tem mestu navedeni deli krajšega odlomka iz romana Jožefa Smeja *Psalmi vaškega župnika* (1992, str. 206), ki – ob prvem prihodu slovenskega škofa v pokrajino, ob obisku župnije Bogojina – omenjeno trditve tudi potrjujejo: »V Bogojini so bili postavljeni trije slavoloki /.../ Napis na prvem: Bog te sprejmi, vredni naslednik sv. Cirila in Metoda /.../ Napis na drugem: Tvojega prihoda slovanski Kristusov namestnik, se veseli stara Panonija /.../.

Politične spremembe po 1. svetovni vojni in z njimi nova razmejitev so vnesli v ta prostor tudi pomembne spremembe teritorialne identitete.⁴ Prekmurje se je začelo vse močneje povezovati s preostalo Slovenijo. S prostorskega vidika je dobilo točno določene obrise, ki so se v največji meri naslanjali na naravne danosti. Sicer v naravi slabo vidna nova meja je sledila manjšim rekam in razvodnici med Muro in Rabo, a žal ni upoštevala etnične kompaktnosti širšega prostora (Zupančič, 2009). Podobno velja tudi za Porabje. Prej močna slovenska manjšina znotraj Ogrske, katere identiteta je temeljila predvsem na jezikovno-kulturnih elementih (uporabi lastnega knjižnega jezika; Nečak Lük, 2001) ter specifičnostih zgodovinskega in ekonomskega razvoja (močni ogrski vplivi) (Zupančič, 2005, 2009), se je razbila na dvoje; njen manjši (porabski) del se je bil zaradi tega prisiljen integrirati v tuje okolje, kar je na neki način pomenilo tudi začetek iskanja lastnih pravic in organizacije. Meja na reki Muri je zdaj postala reliktna meja,⁵ ki še danes simbolno razmejuje Prekmurje od drugih slovenskih pokrajin in zato vpliva na kolektivno zavest prebivalcev, njihovo pripadnost pokrajini oz. posebno identiteto.

Z omenjenimi prostorskimi spremembami in z zamenjavo oz. vpeljavo novih imen za nastale pokrajine se je tako spremenil tudi okvir za razvoj regionalnih identitet. Seveda pa je ta – kar je še pomembneje – nakazoval prav tako zamenjavo dotedanjih razmerij. Te bi lahko označili tudi kot *družbene, kulturne, jezikovne* in *gospodarske spremembe*, ki so bile vsekakor zelo pomembne in so imele močan vpliv na regionalne identitete. V prvi vrsti se je postopoma spreminjalo dožemanje (tudi čutenje) na novo razmejenega prostora in njegovih značilnosti, nakar so kmalu začeli vnašati številne druge kulturne prvine (nove plasti na stare plasti identitete) v te »nove« prostore.

Oblikovanje prekmurske identitete je povezano s številnimi dejavniki, ki so vplivali na podobo pokrajine v preteklosti in sedanjosti. Te lahko razvrstimo znotraj več zaokroženih sklopov (Vugrinec, 2013, str. 54–55):

⁴ Strogo gledano lahko šele od takrat v nekem določnejšem smislu govorimo o prekmurski teritorialni identiteti, prav tako pa, na drugi strani, tudi o porabski identiteti. Razlike, ki so nastale z novo razmejitvijo (po letu 1921), so postale najočitnejše predvsem pri nadaljnjem razvoju dveh novonastalih pokrajin in ločenem razvoju porabskega narečja, ki se je od takrat začelo razvijati po svoje.

⁵ Reliktne meje so zgodovinske meje, ki z novo teritorialno razdelitvijo v prostoru izginejo; večkrat pa, spričo (dolge) kontinuitete ostajajo trdno zakoreninjene v zavesti prebivalstva (Odehnal, Šerý, 2012).

1. Posebnosti geografske lege in položaja Prekmurja:

- reliefna odprtost pokrajine,
- naravno-geografsko prehodna lega na robu Panonske nižine in v bližini Alp,
- obmejnost teritorija v preteklosti in sedanjosti,
- etnična in kulturna stičnost prostora,
- periferna lega in odmaknjenost od večjih gospodarskih centrov.

2. Kulturno-zgodovinsko-jezikovne posebnosti:

- kulturna in politična ločenost od osrednjeslovenskih delov v preteklosti,
- drugačen zgodovinski, kulturni, politični in gospodarski razvoj znotraj Ogrske,
- dolgotrajna vpetost v njene strukture (posvetno in cerkveno upravo),
- protestantizem in z njim povezano oblikovanje prekmurskega knjižnega jezika,
- arhaično narečje z narečnim (ljudskim) slovstvom,
- ohranjene prvine v ljudski folklori in bogata tradicija,
- ohranjena kulturna (sakralna in profana) dediščina.

3. Prebivalstvene posebnosti:

- zgodnja (starejša) poselitev območja,
- bližina vojnih žarišč (t. i. vojnih krajin) in številna vojna puščobna v preteklosti (npr. vpadi Avarov in Turkov, vojne med madžarskimi in avstrijskimi fevdalci, verski boji),
- nekajkratna kolonizacija ozemlja v preteklosti,
- organizacija prostora in njegova kultura znotraj madžarske fevdalne države (nastanek fevdalnih posesti in večine naselij v Prekmurju in Porabju),
- redki stiki prebivalcev z drugimi slovenskimi deželami v preteklosti,
- izrazito emigrativni značaj pokrajine (sezonstvo, izseljevanje, zdomstvo),
- neugodna demografska struktura prebivalstva,
- oblikovanje številnih manjšin po 1. svetovni vojni (po dokončni določitvi meje leta 1921).

4. Gospodarske posebnosti:

- gospodarska zaostalost območja,
- tradicionalna navezanost na kmetijstvo (značaj pretežno agrarne pokrajine),
- prometna prehodnost pokrajine (tranzitna lega),
- slabo razvita gospodarska struktura,
- dediščina madžarskega fevdalizma,
- razvoj turizma in ekološkega kmetovanja,
- razvoj živilskopredelovalne in tekstilne industrije v preteklosti,
- razvoj obrti v preteklosti.

5. Naravne značilnosti, skupaj z nekaterimi naravni viri:

- dokaj dobro ohranjeno naravno okolje (pas ob reki Muri, Krajinski park Goričko),
- mozaična kulturna pokrajina,
- rodovitne prsti, primerne za obdelavo,
- ugodne lege za razvoj vinogradništva,
- zdravilne termalno-mineralne vode,
- nahajališča zemeljskega plina in nafte,
- nahajališča kremenovega peska in drugih gradbenih materialov.

Prekmurska identiteta je pridobila na svoji moči predvsem v času protestantizma, ko so nekateri protestantski prekmurski duhovniki s prvimi prevodi nabožnih knjig osnovali prekmurski knjižni jezik,⁶ ki je ostal vse do 1. svetovne vojne temeljni povezovalni element na tem prostoru in s tem trdna osnova identitete. Vloga duhovščine – evangeličanske in katoliške – je bila v vsej prekmurski zgodovini nasploh pomembna, saj je imela, v prvi vrsti s pisanjem nabožnih knjig (sprva pri evangeličanih), kasneje pa tudi s politično akcijo in verskim tiskom (katoličani), velik vpliv na vso pokrajino. Da se je ohranilo narečje, eden od stebrov prekmurske identitete in zavesti, gre zahvala prav njim.

Podobno bi lahko trdili za madžarsko fevdalno državo, ki je s svojimi nosilci (madžarskim plemstvom) v pokrajini vplivala na

⁶ Prva prekmurska tiskana knjiga je bila prevod Luthrovega Malega katekizma (Mali Katechismus Ferenca Temlina, Halle 1715). V 18. stoletju, natančneje leta 1771, pa dobijo Prekmurci s Števanom Kúzmíčem, evangeličanskim pastorm, svoje najpomembnejše delo v narečju, Nouvi zákon ali teštamentom, ki je prevod Nove zaveze Svetega pisma (Jesenšek, 2013).

njeno etnično in versko raznolikost, obenem pa na nekatere kulturne, politične, gospodarske in socialne posebnosti v preteklosti. Posebnost zgodovinskega razvoja Prekmurja je morda v tem, da se je tu zaradi prometne odmaknjenosti (periferne lege), kulturno-politične ločenosti pokrajine in odsotnosti vidnejšega gospodarskega razvoja⁷ (Zupančič, 2005) ohranila vrsta arhaičnih elementov, ki so živi še danes. Po drugi strani so naštetih dejavniki botrovali nekaterim izrazito negativnim pojavom – množičnim migracijam, kot je bilo sezonstvo in izseljevanje v obe Ameriki, v novejšem času pa tudi zdomstvo.⁸

Prekmurska identiteta je imela nekoč predvsem vlogo ohranjanja narodne zavesti. Lahko rečemo, da je ob njenem pomanjkanju to na neki način nadomeščala, kar je dobro vidno že iz analize starejših (zgodovinskih) imen za pokrajino. *Slovenska krajina* oz. po Miklošu Küzmiču *Slovenska okroglina* (Novak, 1934) sta namreč nakazovali določeno orientiranost⁹ pokrajine znotraj Ogrske.

Posebnosti prekmurske identitete so vidneje začele vstopati v zavest prekmurskega in slovenskega človeka s priključitvijo Prekmurja k Sloveniji po 1. svetovni vojni, še pomembneje pa po 2. svetovni vojni z razvojem zdraviliškega turizma in popularizacijo nekaterih najpomembnejših elementov;¹⁰ zato danes prihajajo v ospredje drugi pomeni identitete kot v preteklosti. Kažejo se na številnih področjih – od gospodarstva, turizma, oživljanja tradicije idr., vsem skupna pa je predvsem njihova uporabnost. K temu so veliko pripomogle spremenjene razmere v svetu, saj so se ob vse večjem poenotenju (globalizaciji) na drugi strani okrepile tudi nasprotne silnice ohranjanja avtentičnosti raznih prostorov (glokalizaciji) (Klemenčič, 2003). Identitete so tako spet

⁷ Omenjeno se izkazuje predvsem v močni notranji kohezivnosti (krepitev povezovalnih elementov), zapoznelem razvoju in modernizaciji (območja ostajajo konservativna), naslonitvi na lastno tradicijo z njenim stalnim oživljanjem in ohranjanju samopodobe v smislu tradicionalnega pojmovanja.

⁸ Velja omeniti številne diaspore po nekaterih kottiških sveta s še danes aktivno folklorno dejavnostjo in močno zavestjo pripadnosti, ki na neki način tudi »zunaj« oživlja kulturo in identiteto domačega prostora (Zupančič, 2005).

⁹ Imena imajo veliko simbolno vrednost. Po finskem geografu Paasiju (1986) naj bi se za njimi skrival najširši pomen neke določene pokrajine, ki obenem razkriva njeno bistvo. Slovenska krajina je označevala majhno obmejno območje Ogrske, poseljeno s slovenskim prebivalstvom. Samo poimenovanje je ustrezalo položaju narodne manjšine, ki ni imela svoje politično-teritorialno oblikovane celote (npr. lastne županije). V tem smislu je izpričevalo, poleg etnične (samo)opredelitve prebivalstva, tudi njeno lego (za »krajine« so včasih označevali območja, ležeča na obrobju večjih politično-teritorialnih enot; primer Bele krajine v Sloveniji). Po pridružitvi se je staro poimenovanje postopoma umaknilo, nasledili pa sta ga imeni, ki sta izhajali iz lege dveh novonastalih pokrajin (Prekmurje in Porabje). Prejšnje poimenovanje pa spričo novonastalih razmer ni bilo več primerno (in potrebno!) (Slavič, 1999).

¹⁰ Kar je pomembno okrepilo tudi samo identiteto in omogočilo njeno trženje v okviru regionalnih posebnosti in tradicije.

pridobile na svoji veljavi, čeprav je njihova funkcija danes drugačna. Po eni strani skrbijo za ohranjanje elementov naravne in kulturne dediščine ter dobrin kulturne pokrajine oziroma prostora, na katerega se omejujejo, po drugi pa vzporedno z njihovo skrbjo te poskušajo tudi tržiti.

5 GLAVNI ELEMENTI PREKMURSKE REGIONALNE IDENTITETE

Med elemente, ki določajo identiteto nekega prostora, bi lahko šteli vse, kar ga na neki način zaznamuje in predstavlja zunaj njegovih meja, obenem pa identificira »znotraj«, med samimi prebivalci (govora je o t. i. identifikatorjih pokrajine; Zupančič, 2011). Z njimi so mišljeni elementi v narečju, kulturi, tradiciji, zgodovinskem razvoju in še čem, po katerih se Prekmurje pomembno loči od drugih slovenskih pokrajin.

Najbolj izstopajoči in prepoznavni elementi prekmurske identitete so v prvi vrsti *jezikovni*, ki dajejo pokrajini samosvoj pečat. Nezanemarljiv in pomemben delež pri identiteti imajo tudi *naravne in kulturne prvine* dediščine, ki predstavljajo (na zunaj/v okolju) vidni del pokrajine oziroma njene identitete. Med nje lahko prištevamo tudi *tipično kulturno pokrajino*, ki je na eni strani posledica naravnih danosti in človekovega delovanja, na drugi pa različnih družbenih sistemov v preteklosti oz. njihovega vpliva na oblikovanje pokrajine.¹¹ Ostale elemente predstavljajo *kulturne, etnične in verske* značilnosti oz. posebnosti, bogata *tradicija*, prav tako velik pomen pa imajo tudi *simboli*, ki so – nekateri izmed njih – pomembni elementi kulturne dediščine.

5.1 ELEMENTI JEZIKOVNE DEDIŠČINE

Prekmursko narečje je prav gotovo največja posebnost te pokrajine. Mnogi poznavalci ga označujejo kot enega od najbolj ohranjenih arhaičnih narečij v Sloveniji, zato predstavlja izje-

¹¹ V tem smislu npr. lahko omenimo velik vpliv madžarskega dednega prava v preteklosti na drobljenje kmetijskih površin v Prekmurju ter izvedene melioracije v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, ki so dale pečat današnji podobi prekmurske kulturne krajine.

mno zapuščino in bogastvo tega prostora. Treba je poudariti, da se to narečje v govoru in zapisani besedi uporablja že stoletja, zato je pomemben, če že ne najpomembnejši gradnik prekmurske identitete.

V prekmurskem narečju, enem od najbolj vzhodnih slovenskih dialektov, se je ohranila vrsta posebnosti, ki so drugod po Sloveniji v veliki meri že izginile. Razloge za to je potrebno iskati predvsem v tisočletni ločenosti tega dela ozemlja od drugih delov države in posledično samosvojega razvoja ter v oblikovanju posebnega nadnarečnega knjižnega jezika. Prekmurski dialekt spada v t. i. južnoslovansko jezikovno skupino, ki se je oblikovala v dveh naselitvenih valovih kolonizacije. Skupaj s prleškim, slovenskogoriškim in haloškim spada prekmursko narečje v panonsko skupino govorov. Vsa štiri narečja izhajajo iz istega naselitvenega izvora, z isto jezikovno bazo, ki se je individualizirala šele v posebnih političnih, gospodarskih in kulturnih razmerah posameznih pokrajin (Jurančič, 1966). Ko govorimo o prekmurskem narečju, ne smemo pozabiti, v kakšnem okolju je nastalo in se razvijalo. Prekmurščina je namreč odraz izrazito kmečkega in preprostega okolja. Njeni govorci so bili skozi stoletja preprosti ljudje, ki so »svoj jezik« uporabljali pri vsakodnevnih opravilih (Barbarič, 1966).

Geografsko, kulturno in zgodovinsko je območje Prekmurja ujeto med tri različne narode in kulture, ki so vsak na svoj način, eni bolj, drugi manj, pomembno vplivali na jezikovno podobo tega okolja. Iz tega izhaja tudi vpliv sosedskih jezikovnih okolij (germanskega, ugrofinskega in južnoslovanskega oziroma kajkavskega) na prekmursko narečje, ki je od njih prevzelo precej besed, predvsem pa jih je s številnimi izrazi tudi samo pomembno obogatilo (Horvat, 2008; Novak, 1976).

Znotraj prekmurskega narečja prihaja do delitve na tri različne govore, kar je posledica pretekle administrativne, zlasti pa cerkveno-upravne delitve (Horvat, 2008). Deli se namreč na *goriški*, *ravénski* in *dolinski govor*. Medtem ko goriški in ravenski govor predstavljata hitrejšo, živahnjejšo in bolj odrezavo različico, dolinski predstavlja počasnejšo, mehkejšo in bolj široko različico (Horvat, 2008). Kot kontinuirana vez med prebivalci in njihovim prostorom (Zupančič, 2008), podobno kot jezik na nacionalni

ravni, predstavlja narečje podlago za kulturno ter etnično suverenost tega prostora. Prekmurci so vse do zadnjega časa ohranili govor, kakršnega so oblikovali in govorili njihovi predniki, zato jim predstavlja izjemno dragocenost, po drugi strani pa pomembno bogati širši slovenski jezikovni prostor. Zaradi ohranjanja prekmurščine v preteklosti so z njo, skladno z zakonitostmi razvoja, posredno ohranili tudi svoj slovenski značaj. S tem so se uprli močni madžarski asimilaciji, ki je svoj vrh dosegla konec 19. stoletja. Za to dejanje so bili morda najbolj zaslužni prav številni prekmurški pisci iz vrst duhovnikov, ki so, kot že omenjeno, narečje povzdignili na raven knjižnega jezika.

5.2 ELEMENTI NARAVNE DEDIŠČINE

Zunanji, pokrajinski videz (pejsaž) je ena od temeljnih prvin identitete vsake pokrajine. Ustvarja namreč prvi vtis pokrajine, ki je v največji meri odvisen od naravnih danosti, med katerimi je najpomembnejši relief. Prekmurje s svojo naravno lego ob robu Panonske nižine zato ustvarja videz tipične nižinske pokrajine, saj prihajata do izraza njena poglobitna (ravninski in gričevnati del) naravnogeografska dela.

Prekmurje je znano po ohranjeni naravni dediščini. Ta se je ostala zaradi posebnega zgodovinskega razvoja. Pokrajina je bila namreč do 2. svetovne vojne izrazito agrarna, z ekstenzivnim načinom kmetovanja (Vovk Korže, 2006). Naravne danosti so bile osnova razvoju kmetijstva in z njim povezane kmetijske kulturne pokrajine, vendar je na tem mestu treba dodati, da Prekmurje nima veliko najboljših kmetijskih površin, saj so naravne razmere (ponekod ob reki Muri in na prekmurskem Dólinsem zaradi zamočvirjenosti in visoke podtalnice, na Goričkem pa zaradi slabe peščene in ilovnate prsti) takšne, da ne dovoljujejo intenzivnega obdelovanja (Bedjanič, Gogala, 2002). Se je pa prav omenjeno dejstvo t. i. *ekstenzivne izrabe tal* v sodobnem času izkazalo za veliko prednost. Ohranjena kulturna pokrajina namreč daje veliko možnosti za izrabo – predvsem za t. i. »mehke« oblike turizma (zdravo okolje, biodiverziteta) in ekološko kmetovanje ter tako predstavlja enega od najmočnejših endogenih (notranjih) potencialov pokrajine.

V Prekmurju je torej ostala pomembna *dediščina kulturne krajine*. Ta se namreč kaže v visoko ohranjenem naravnem okolju in številnih sledovih tradicije. Posebno na Goričkem so ti še vedno dokaj dobro izraženi, saj je tam mogoče najti veliko prvin, ki so nastale ob pomoči človeka oziroma njegovega tisočletnega sodelovanja z naravo (Bedjanič, Gogala 2002).

Ohranjena tipična kulturna krajina predstavlja del regionalne identitete in je lahko pomemben identifikator pokrajine (na fotografiji del jugovzhodnega Goriškega).

Foto: Marko Vugrinec, 2013

5.3 ELEMENTI KULTURNE DEDIŠČINE

Prekmurje je pokrajina, kjer je ohranjene veliko *profane* in *sakralne dediščine*. Ta se v največji meri pojavlja znotraj manjših sklenjenih območij, ali pa je raztresena (posamezni objekti) po celotni pokrajini. Med ohranjeno dediščino sodijo tipične *prekmurske panonske hiše*, *cerkve* iz različnih obdobj, *mlini* in *brodovi* na reki Muri, *kapelice*, *gradovi*, nekatera *stara pokopališča*, značilni *vaški zvoniki* na Goričkem, tipični *panonski studenci*, posamezna *znamenja* idr.

Med najpomembnejše gotovo sodijo *prekmurski sakralni spomeniki*. Številni nekaterim od njih pripisujejo izreden pomen. Po mnenju Zelka (1996) so cerkve, posebno starejše, tudi pomembne pričevalke kontinuiranosti poselitve na območju Prekmurja.

Umetnostnozgodovinski spomeniki so dragocenost Prekmurja, ki je ni mogoče prezreti. Vrhunska sakralna arhitektura je občudovana tudi širše. Gre za ene od najlepših slovenskih in evropskih »biserov« te vrste. Skozi nenehno turistično promocijo so postali simboli oz. »zaščitni« znaki Prekmurja (na primer bogojinska cerkev ali selanska rotunda), dodatno pa zvišuje njihovo vrednost lepa umeščenost in skladnost z okolico ter domači gradbeni materiali.

Drugi elementi kulturne dediščine so močno povezani bodisi s posameznimi dejavnostmi, ki so bile včasih v pokrajini in so se oblikovale zaradi njenega kmečkega značaja (na primer mlinarstvo), bodisi so se oblikovali iz drugih vzrokov. Mnogi izmed njih so, podobno kot že omenjeni sakralni spomeniki, močno prepoznavni.

Romanska rotunda v Selu je eden najlepših tovrstnih umetnostnozgodovinskih spomenikov v Evropi. Vir: Oaza zdravja, 2011

5.4 ETNIČNA IN VERSKA RAZNOLIKOST PREBIVALSTVA¹²

V Prekmurju se je zaradi specifičnih dejavnikov (zgodovinskega razvoja, obmejnosti, pripadnosti različnim fevdalnim posestvom in cerkveno-upravne razdeljenosti¹³ pokrajine) ohranila prava paleta etnično-verskih posebnosti. Na kratko bi lahko izpostavili naslednje značilnosti, ki so se ohranile vse do danes in imajo velik vpliv na percepcijo pokrajine: Na širšem prostoru lahko zasledimo izredno *versko pisanost* prebivalstva: *katolike* z večino v dolnjem delu in izrazito mešanost območja gornjega dela Prekmurja s prevlado *evangelikanov* po posameznih vaseh. Prav tako velja na območju Prekmurja omeniti izjemno *etnično raznolikost* prebivalstva, npr. navzočnost *Židov* in *Nemcev* v nekaterih vaseh tik ob današnji slovensko-avstrijski meji vse do 2. svetovne vojne, *pripadnikov avtohtone madžarske skupnosti* tik ob madžarsko-slovenski meji ter najštevilčnejšo *romske skupnosti* v Sloveniji. S spremembami po letu 1919, še bolj pa po 2. svetovni vojni, je veliko teh elementov zaradi pregona njihovih nosilcev na žalost izginilo.

5.5 BOGATA TRADICIJA

Zaradi izrazito kmečkega okolja vse do konca 2. svetovne vojne in zaradi poznega prehoda iz agrarne v industrijsko in post-industrijsko družbo (Klemenčič, 1991) se je v Prekmurju ohranilo veliko šeg, navad, običajev, ljudskega slovstva idr. Po mnenju Novaka (1995) je zaradi vsesplošne zaostalosti pokrajine kultura obstajala predvsem v ustnem ljudskem izročilu. To se je ohranjalo med ljudmi, največkrat znotraj bolj ali manj lokalnih okolij (vaške skupnosti, družine), pri raznih skupnih opravilih, delu na polju itn. Med ljudsko blago lahko štejemo poleg vrste ljudskih pesmi, ki so jih prepevali ob posebnih priložnostih (npr. ob žetvi, cerkvenih praznikih itd.), vraž in pravljic še druge pomembne običaje, npr. ženitovanjske, tiste ob različnih letnih časih, cerkvenih praznikih idr.

¹² Ti sta v veliki meri določali način življenja posameznih skupnosti kot tudi njihovo čutenje.

¹³ Območje Prekmurja je bilo vse do leta 1919 upravno razdeljeno na Zalsko (dolnji del) in Železno (gornji del) županijo. Do leta 1777 je bilo razdeljeno med zagrebško in győrsko škofijo, po tem letu pa je bilo združeno pod okrilje sombetske škofije.

Bogata tradicija ima globoke korenine, kar se dá dobro prepoznati tudi v današnjem globaliziranem svetu, ko se ponovno odkriva vse njeno bogastvo. V tem kontekstu lahko omenimo številne lokalno obarvane prireditve, ki pa so zaradi spremenjenih razmer znale združiti »staro« z »novim«. Raznih festivalov, ki prestopajo meje lokalnega in ki vse leto potekajo v Prekmurju, je že zdaj mnogo. Med njimi lahko naštejemo tiste najbolj prepoznavne: beltinski folklorni festival, noč čarovnic pri Gradu na Goričkem, borova gostüvanja po goriških vaseh, Polanski dnevi v Veliki Polani, vsakoletna bogračijada v Lendavi, Soboški dnevi v Murski Soboti, Košičevi dnevi kulture v Bogojini in okoliških vaseh ter številne druge prireditve, ki slonijo na lokalnih navedah in običajih. Vsi omenjeni festivali in dogodki so izraz močne prekmurske identitete, njihov namen pa je utrjevanje in predstavitve pokrajinskih posebnosti.

5.6 NEKATERI PREKMURSKI SIMBOLI

Simboli na svojevrsten način predstavljajo pokrajino, v našem primeru Prekmurje. Pripisuje se jim poseben pomen, saj s svojo izjemnostjo v prostoru zastopajo, v enaki ali celo večji meri pa določajo celotno pokrajino – njene značilnosti, zgodovino in ljudi oziroma njihov način življenja, ki se je oblikoval v daljšem časovnem obdobju. Tako sčasoma (po daljšem časovnem obdobju) prerastejo običajen namen oziroma svojo prvotno funkcijo in postanejo objekt identifikacije. Ljudje jim pripišejo poseben, notranji pomen, skozi katerega pokrajina pridobi svoj specifični značaj, s katerim se poskuša uveljavljati tudi navzven, prek svojih meja (Kučan, 1998).

Reka *Mura* predstavlja najpomembnejši simbol pokrajine. S svojo velikostjo je poleg ravnine, ki jo je v tisočletjih nasula, njena najprepoznavnejša geografska sestavina. Njen tok je namreč nenehno prestavljal svojo strugo in poplavljal ter tako izoblikoval značilno podobo nižinskega dela Prekmurja, kot jo lahko vidimo še danes (Dešnik, 2002).

Simbol reke Mure se je do neke mere formiral že z literarnim nastopom dveh pomembnih prekmurskih slovenskih pisateljev – Miška Kranjca (1908–1983) in Ferda Godine (1912–1994). Oba iz-

hajata iz njene neposredne bližine, prvi iz Velike Polane, drugi z Dolnje Bistrice (Just, 2002). Posebej Kranjcu Mura predstavlja neizčrpen vir navdiha, s svojimi izrazito lirskimi in impresionističnimi opisi reke, ljudi ter narave ob njej doseže njeno veliko prepoznavnost in zlasti afirmacijo v širšem slovenskem prostoru.

Poleg omenjenega ne gre pozabiti na kulturno-zgodovinsko vlogo reke, ki jo je ves čas imela in jo do neke mere ima še danes. Znano je, da je Mura skozi dolga stoletja predstavljala mejo med avstrijskim in ogrskim delom cesarstva, zato je tudi poosebljala hrepenenja in želje po združitvi prekmurskega ljudstva s preostalimi Slovenci (pesem Jožefa Klekla st. *Kaj je Mūra šepetala*; Just, 1999).

Eden najpomembnejših prekmurskih simbolov – reka Mura
Vir: Wikipedia, 2011

Kot pomemben dejavnik identitete Prekmurja najdemo reko Muro še v mnogih drugih kontekstih. K temu je veliko pripomogel tudi mlajši val prekmurskih literatov, ki so s svojimi subtilnimi opisi reke in življenja ob njej miselno povezavo *Mura-Prekmurje* globoko zakoreninili v širšo slovensko zavest. Morda pa je nekoliko k temu pripomogla tudi tradicionalno močnejša nave-

zanost Prlekije na Slovenske gorice, ki z vinogradništvom tvorijo osnovo regionalne identitete Prlekov, pa jih zato – Prleke – povezujemo bolj v kontekstu z goricami in vinom kot s samo reko.

Dejstvo, da v Pomurju gnezdi polovica vseh parov *štorkelj* v Sloveniji, ima svojo težo. Štorklja, ptica selivka, je s svojo izjemnostjo in prepoznavnostjo v prostoru simbol ne le Prekmurja, marveč celotnega dela panonske Slovenije (Pavšek, 2010). Simbolika štorklje ima tudi globlji pomen, ki izhaja iz življenjske navezanosti te ptice na človeka. Znano je namreč, da štorklje gnezdiijo na objektih, ki jih je zgradil človek. To so predvsem električni drogovi in dimniki na strehah starejših hiš – ti so v preteklosti ponudili dom večini parov. Izjemnega pomena za to vrsto ptic pa so predvsem bližina kmečkega okolja in vlažni habitati, kot so npr. mokrotni travniki, mokrišča, kjer si lahko poiščejo zadostno količino hrane za nov zarod (Pavšek, 2010). Zato ob pogostosti te ptice v teh krajih, njene prepoznavnosti in predvsem povezave s človekom ni nič čudnega, da je obveljala za enega glavnih simbolov te pokrajine.

O pomembnosti štorklje za te kraje priča na primer tudi signalni znak s simbolom te ptice na novem avtocestnem mostu čez Muro, kar na svojevrsten način (ob prečkanju zgodovinske meje) govori o globoki zakoreninjenosti štrka (prekmursko ime za to ptico, op. a.) v zavesti tu živčih ljudi. Med drugim je »krasil« simbol štorklje tudi starejši grb na prometnih tablicah za murskosoboški okraj (Pavšek, 2010).

Prekmurje spada med najbolj ravninske in agrarne pokrajine v Sloveniji (Ratej, 2010). Zato ni presenetljivo, da jo med simboli zastopa tudi *pšenični klas*, ki izpričuje kmečki značaj pokrajine in pridelavo žitaric, še posebej pšenice, ki je v tem delu Slovenije najbolj množično posejana.

Drugi pomemben simbol, bolj na mentalni ravni, pa predstavlja med domačimi literati in glasbeniki toliko opevana in do neke mere mistificirana *prekmurska ravnica*, ki s svojo prostranostjo (spominjajočo na stepo, čeprav ne gre za stepo v pravem pomenu besede, temveč zgolj za neko nedoločeno občutje), sentimentom, melanholijo ter neke vrste skrivnostnostjo dobiva prav poseben pomen, izluščen z miselnim konstruktom, temelječim na fizičnih prvinah prostora, skozi katerega se poskuša dosega-

ti barvitost nekega specifičnega občutja, značilnega samo za to pokrajino. Skratka, pšenični klas in prekmurska ravnica sta dva razpoznavna simbola te pokrajine, ki sta bila sprejeta tudi širše in sta na ta način pomembna gradnika identitete Prekmurja.

6 SKLEP: PREKMURSKA IDENTITETA V PRIHODNOSTI

Prekmurje se je skladno s spremembami demografske, etnične, kulturne, politične, prostorske ter gospodarske strukture po obeh vojnah in s (sicer poznim) prehodom iz agrarne v industrijsko ter postindustrijsko družbo (Klemenčič, 1991; Zupančič, 2005) dokaj hitro vključilo v nove procese. Skladno z njihovim razvojem lahko sledimo tudi razvoju prekmurske identitete, ki v marsičem še vedno temelji na daljni, zgodovinski preteklosti, vendar pa se izkazuje v drugačnih, modernejših oblikah in z drugačno funkcijo. Izpostavimo lahko predvsem njen pomen znotraj turističnega razvoja, gospodarstva, številnih projektov in akcij, čezmejnega sodelovanja (ker je Prekmurje pač obmejna in stična pokrajina), znanstvenega proučevanja, umetnosti (glasbe in literature), folklore idr. Na vseh omenjenih področjih se prekmurska identiteta izkazuje kot samosvoja ter zelo močna in živa, še posebej, ker se izraža pri prebivalstvu, v njihovi pripadnosti in zavesti, in ker so jo domači posamezniki kot dediščino preteklih stoletij začeli širiti tudi navzven, v druge slovenske pokrajine in širše. Lahko rečemo, da se je z vsestranskim odpiranjem pokrajine začela širiti tudi njena identiteta, ki je danes, kot rečeno, že močno prepoznavna. Seveda je na tem mestu treba pripomniti, da je po 2. svetovni vojni ob hitri transformaciji pokrajine kot posledici drugačnih razmer in spremenjenega načina življenja, na žalost veliko elementov (predvsem tipičnega stavbarstva in obrti) tudi propadlo. Ti se na srečo marsikje že obnavljajo in dobivajo ob spremenjenih razmerah novo, sodobnejšo funkcijo, ki poskuša z okolju bolj prijaznimi usmeritvami združiti starozitnosti z novodobnim načinom življenja. V ta okvir zagotovo sodijo številni projekti t. i. trajnostnega razvoja, ki so po vstopu Slovenije v Evropsko unijo po letu 2004 dobili nov razvojni impulz. Obnova podeželja s spremenjeno funkcijo, ki upošteva omenje-

ne elemente oziroma jim daje celo prednost, bi lahko bila čudovita priložnost za Prekmurje; toliko bolj v času zadnje gospodarske krize, ko življenje v mestih postaja predrago in se vse več ljudi seli na podeželje. S pravkar omenjenim procesom rurbanizacije bi pokrajina tudi demografsko oživila, postavlja pa se vprašanje: kakšne vrednote bi to prineslo. Motivi meščanov se namreč razlikujejo od motivov domačinov, socialna razslojenost na podeželju bi se še povečala, prav gotovo pa bi omenjeno dejstvo pomembno vplivalo tudi na spremembo ustaljenih kulturnih vzorcev, pri čemer se odpira vprašanje, kakšen vpliv bi to imelo na nadaljnji razvoj identitete.

Povezava z identiteto se kaže predvsem v močni naslonitvi na lokalne danosti (vire) in že tradicionalne gospodarske dejavnosti, ki pa v spremenjenih razmerah zahtevajo drugačen pristop, kot je bil včasih. Obenem se izraža tudi v nekaterih inovativnih rešitvah in novejših tehnologijah, ki poskušajo izkoristiti dane možnosti oziroma prednosti prostora. V ta sklop bi lahko šli nekatere tradicionalne obrti (npr. lončarstvo), ponovni zagon v preteklosti že močnih gospodarskih dejavnosti (tekstilna industrija) (Zupančič, 2005) ter zagon novih, ki bodisi poskušajo izkoristiti lokalne vire bodisi so posledica spremenjenih (gospodarskih, političnih, prometnih) razmer. Identiteta kot taka lahko pomembno vpliva na razvoj omenjenih struktur, ožvitev nekaterih segmentov gospodarstva ter na njihovo uresničitev v prostoru.

Na splošno rečeno je turistični razvoj pokrajine prinesel večjo prepoznavnost prekmurske identitete in obratno: prekmurska identiteta danes veliko prispeva k razvoju turizma v pokrajini. V Prekmurju danes znotraj turistične dejavnosti poskušajo tržiti domala vse: zgodovino pokrajine, njeno versko in etnično raznolikost, sakralne in druge objekte, naravo ...

Žal pa Prekmurje, navkljub vsemu napredku in spremembam v zadnjem stoletju, ostaja v zavesti in percepciji slovenskega človeka kot obrobno in gospodarsko zaostalo območje. Robni prostori namreč funkcionirajo drugače kot osrednji.¹⁴ Pri tem bi se dalo izkoristiti nove prometne možnosti in tranzitno lego pokra-

¹⁴ Na teh območju je med prebivalstvom vselej prevladovala zavest o perifernosti njihovega poselitvenega prostora. Ta vidik regionalne zavesti prebivalcev (namreč, da živijo na obrobju) se da razbrati tudi v njihovem odnosu do centra, kar je najbrž posledica dveh dejavnikov: 1. zgodovinsko izpričane nezaupljivosti do vsakršne vrste oblasti, 2. sorazmerno velike oddaljenosti od središčnih delov.

jine, ki je z odprtjem mej postala bistveno bolj odprta in zato v več pogledih zanimivejša za potencialne investitorje (Zupančič, 2005). Bližina drugačnih trgov in vloga manjšin kot pobudnikov povezovanja ter razvoja bi morali biti bolj izkoriščeni.

Nekoliko pozitivnejše gledanje na razvoj prekmurske identitete prinaša tudi vključenost v skupni evropski prostor. To dejstvo bi lahko imelo daljnosežne posledice, saj odpira številne nove poglede. Enega od njih bi se dalo označiti v smislu reprodukcije starih identitet, saj se je del območja na nekaterih območjih znova združil v okvire, ki jim je včasih že pripadal. In to – ob obstoječih teritorialnih okvirih – tudi na institucionalni ravni (npr. nastanek trideželnega krajinskega parka Goričko-Raab-Örszég s središčem v Gradu na Goričkem).¹⁵ Zato ob vsem naštetem na neki način čudi, da se Prekmurju nekako ne uspe rešiti iz t. i. gospodarske in razvojne blokade. Morda je razlog v premajhni podjetnosti prebivalstva, ki v marsičem korenini v preteklem razvoju; morda pa Prekmurje zaradi svoje obrobne lege in nepoznavanja še vedno predstavlja neodkrito in dokaj nepoznano območje. Če bi omenjeno uspeli »predimenzionirati« na vsakdanjo rabo in na življenje posameznika v Prekmurju, bi ta pokrajina prav gotovo tudi gospodarsko oživila. Le krepiti bi se morala zavest med ljudmi, da skupno dobro in skrb za dediščino ni odvečen, nepotreben, nedonosen napor, temveč dobrina, pogoj za blagostanje (tako materialno kot tudi duhovno) in vsesplošen razvoj pokrajine.

Tako lahko ob koncu prispevka ugotovimo, da je prekmurska identiteta močno izražena in živa. Upamo lahko, da se bo razvijala v pravo smer in da bodo njeni učinki v tem prostoru še večji. Prekmurju in Prekmurcem lahko zaželimo le boljšo prihodnost in skrbno ravnanje z njenimi viri in pokrajino. Navsezadnje je od njih samih odvisno, kakšno bo življenje v njej.

¹⁵ Prvi obrisi omenjenega parka so stari nekaj desetletij, ko se je začelo povezovanje ožjega kroga intelektualcev in umetnikov na širšem prostoru. Iskanje skupne identitete skozi prizmo preteklosti je postala prioriteta, katere sadovi so dobro vidni že nekaj časa. Danes pomenijo dobro razvito osnovo, na kateri bi lahko gradili tudi gospodarsko povezovanje vključenih prostorov. S tem bi ti pridobili več moči in tudi razvijali identitete.

7 VIRI IN LITERATURA

- BARBARIČ, Š., 1966. Pokrajina in ljudje. V: Zadravec, F. (ur.). Panonski zbornik. Murska Sobota, Pomurska založba, str. 16–19.
- BEDJANIČ, M., GOGALA, A., 2002. Mura in Prekmurje. Razstavni katalog. Ljubljana, Prirodoslovni muzej Slovenije, 88 str.
- CHROMÝ, P., JANU, H., 2003. Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae, 1. URL: http://prfdec.natur.cuni.cz/~ksgrsek/acta/2003/AUC_2003_38_Chromy_Janu_Regional_identity_activation.pdf (citirano 21. 6. 2013), str. 105–117.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J., 2010. Cultural-geographical aspects in the development of borderland peripheries: An analysis of selected elements of territorial identity among residents of the Sušicko region. Sborník ČGS, 115, 2. URL: http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2009/03/gcgs022010_chromy.pdf (citirano 21. 6. 2013), str. 223–246.
- DEŠNIK, S., 2002. Mura – reka vodnih pramenov in zelena divjina med žitnimi polji. V: Just, F. (ur.). Reka Mura. Murska Sobota, Franc-Franc, str. 5–17.
- FUJS, M., 2008. V valovih zgodovine. V: Just, F., Kuzmič, F., Vratuša, A. (ur.). Goričko – na zelenem otoku presahlega morja. Vodnik po znamenitostih občin z območja Krajinskega parka Goričko. Petanjci, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, str. 19–28.
- HORVAT, M., 2008. Narečna slika Prekmurja. Zora, 55, str. 235–256.
- JURANČIČ, J., 1966. O leksiku v panonskih govorih. V: Zadravec, F. (ur.). Panonski zbornik. Murska Sobota, Pomurska založba, str. 31–42.
- JESENŠEK, M., 2005. zgodovinska dinamika prekmurskega jezika. V: Vugrinec, J. (ur.). Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost. Murska Sobota, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, str. 69–80.
- JESENŠEK, M., 2013. Poglavlja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika. Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 390 str.
- JUST, F., 1999. Književnost v prvih popridružitvenih desetletjih. V: Balažic, J., Fujs, M. (ur.). Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij. Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji. Murska Sobota, pokrajinski muzej Murska Sobota, str. 139–154.
- JUST, F., 2002. Murske besede. V: Just, F. (ur.). Reka Mura. Murska Sobota, Franc-Franc, str. 121–133.
- KLEMENČIČ, M. M., 2003. Civilizacijske razvojne stopnje in razvojni problemi obrobni območij v Sloveniji. Dela, 19, str. 153–164.
- KLEMENČIČ, M. M., 2005. Regija in regionalna struktura Slovenije. Dela, 23, str. 5–58.
- KLEMENČIČ, M. M., 2009. Pomurje in regionalna identiteta Prekmurja. V: Kikec, T. (ur.). Geografski pogledi na pokrajino ob Muri. Ljubljana, Zveza geografov Slovenije; Murska Sobota, Društvo geografov Pomurja, str. 8–15.
- KLEMENČIČ, V., 1991. Prekmurje kot nerazvito obmejno območje v Sloveniji. Dela, 8. URL: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-54SI02Y7?quer>

y=%27keywords%3dprekmurje+kot+nerazvito%27&pageSize=25 (citirano 6. 7. 2013), str. 108–124.

KNAPP, W., 2003. A sense of Place: regional identity – a conceptual framework. URL: <http://www.saulproject.net/downloads/A%20Sense%20of%20Place/Rhein%20Ruhr%20symposium/W%20Knapp.pdf> (citirano 20. 6. 2013), str. 1–7.

KUČAN, A., 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 224 str.

NEČAK LÜK, A., 2001. Etnije Prekmurja v preteklosti in danes. V: Holcman, B., Ramšak, F. (ur.). Šiftarjev zbornik. Pravo-narod-kultura. Maribor, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija na Petanjcih, str. 191–203.

NOVAK, V., 1934. Zemljevid Slovenske Krajine. Slovenec, 62, 156 (13. julij 1934), str. 4.

NOVAK, V., 1976. Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana, Zadruga katoliških duhovnikov, 191 str.

NOVAK, V., 1995. Kulturni, narodnostni in verski tokovi ob prelomu stoletja. V: Škulj, E. (ur.). Kleklov simpozij v Rimu. Celje, Slovenska teološka akademija v Rimu, Mohorjeva družba v Celju, str. 21–28.

OAZA ZDRAVJA. 2012. Rotunda v Selu. URL: <http://www.oaza-zdravja.si/podroca/index/68/Rotunda-Selo> (citirano 3. 12. 2012).

ODENHAL, J., ŠERÝ, M., 2012. Regional identity and its reflection in czech human geography. Dela, 38, str. 25–37.

PAASI, A., 1986. The institutionalization of regions: A theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia, 164, str. 105–146.

PAVŠEK, M., 2010. Štorklja. V: Luthar, O. (ur.). Prekmurje za radovedneže in ljubitelje. Ljubljana-Petanjci, Založba ZRC SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 101–105.

PLANTAN, M., 2011. Identiteta slovenskega prostora v popularni glasbi. Diplomsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo. URL: http://geo2.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_201111_mirjana_plantan.pdf (citirano 29. 6. 2013), 107 str.

PLUT, D., 2010. Prekmurje in Bela krajina – geografske vzporednice. V: Leskovic, A. (ur.). Drugi Šiftarjev zbornik. Bosa pojdiva dekle obsorej. Petanjci, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Pravna fakulteta Univerze v Mariboru, GV Založba, str. 231–241.

RATEJ, M., 2010. Prekmurje – žitnica Slovenije. V: Luthar, O. (ur.). Prekmurje za radovedneže in ljubitelje. Ljubljana-Petanjci, Založba ZRC SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 15–16.

SLAVIČ, M., 1999. Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki. Murska Sobota, Pomurska založba, 348 str.

SMEJ, Š., 1990. Prekmurstvo kakor srednjeevropsko. Separatio – revija za kulturo, poskusna številka, str. 8–14.

SMEJ, J., 1992. Psalmi vaškega župnika. Celje, Mohorjeva družba, 267 str.

ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P., 2012. Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their re-

gional identity. Moravian geographical reports, 20, 2. URL: http://geography.upol.cz/soubory/lide/sery/publikace/2012_MGR-20-02_Sery-Simacek.pdf (citirano 21. 6. 2013), str. 36–46.

VOVK KORŽE, A., 2006. Prekmurje. V: Kladnik, D. (ur.). Slovenija III. Ekskurzije ljubljanskega geografskega društva. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, str. 5–18.

VUGRINEC, M., 2013. Geografska analiza prekmurske identitete. Diplomsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 72 str.

WIKIPEDIA. 2011. Reka Mura. URL: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Mura> (citirano 3. 4. 2012).

ZELKO, I., 1996. Zgodovina Prekmurja. Izbor del. Murska Sobota, Pomurska založba, 333 str.

ZUPANČIČ, J., 2001. Družba in prostorski razvoj Slovenije. Projekt – končno poročilo. Ljubljana, Inštitut za geografijo. URL: http://www.arhiv.mop.gov.si/file-admin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/prostor_slo2020/1_6_dokument.pdf (citirano 21. 6. 2013), 94 str.

ZUPANČIČ, J., 2005. Geopolitične in kulturnozgodovinske razsežnosti ozemlja med Muro in Rabo. Prekmursko narečje, regionalna zavest in narodna pripadnost. V: Vugrinec, J. (ur.). Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost. Murska Sobota, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, str. 20–33.

ZUPANČIČ, J., 2008. Recenzija. V: Klopčič, V., Vratuša, A. (ur.). Narodne manjšine 6. Živeti z mejo. Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejeh. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v Murski Soboti. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 340–342.

ZUPANČIČ, J., 2009. Ob etničnem in državnem robu na slovenskem vzhodu. V: Kikec, T. (ur.). Pomurje. Trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri. Murska Sobota. Društvo geografov Pomurja. URL: http://www.drustvo-geografov-pomurja.si/projekti/zborovanje/zbornik/bJernej%20Zupancic_T.pdf (citirano 6. 7. 2013), str. 16–26.

ZUPANČIČ, J., 2011. Identitete Spodnjega Podravja. V: Lampič B., Rebernik D. (ur.). Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja. Ljubljana, Znanstvena založba filozofske fakultete, str. 9–21.

MARJAN MAKOVEC

GASILSKO ZAVAROVALNO DRUŠTVO GORNJI SLAVEČI – OGNJENO DRUŠTVO GORNJI SLAVEČI

Gornji Slaveči so razloženo naselje ob potoku Lukaj na zahodnem Goričkem v občini Kuzma. Po številu prebivalcev so največje naselje občine. Naselje je bilo po 2. svetovni vojni samostojna občina. Prebivalci so podobno kot v drugih naseljih Slovenske okrogline živeli še pretežno v »cimpranih«, lesenih hišah, ometanih z blatom, ali pa v »tučencah«, hišah, grajenih iz ilovice. Večina jih je bila pokrita s slamo, druga skupna značilnost večine domačij je bila črna kuhinja, kar je pomenilo veliko nevarnost za nastanek požara.

Prebivalci so se preživljali s kmetijstvom, denarja za zavarovanje premoženja ni bilo, pa tudi zavarovalnic ne. Kljub skromnemu življenju je bilo med ljudmi veliko solidarnosti in so si tiisto malo, kar so imeli, ob nesreči sovaščana delili.

Požarna nevarnost je bila velika, zato so v gostilni Fartek 3. februarja¹ 1946 ustanovili Gasilsko zavarovalno društvo Gornji Slaveči – Ognjeno društvo Gornji Slaveči, v katero se je na začetku vključilo 120 članov iz vasi Gornji Slaveči, Kuzma, Nuskova, Serdica in Gornja Lendava (današnji Grad).² Osnovna naloga društva je bila pomagati članom, prizadetim v požaru.

Značilnosti društva:

1. Članstvo je prostovoljno in še vedno brez članarine. Edina obveznost člana je udeležba na vsakoletnem občem zboru, ki je po prvem pravilniku še vedno na svečnico – 2. februarja v tekočem

¹ Knjižica: Dolžnosti članov gasilskega zavarovalnega društva v Gornjih Slavečih, § 10, Gornji Slaveči, 3. februar 1946.

² Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006, Zapisniki občinskih zborov.

koledarskem letu. Kdor se zbora trikrat neupravičeno ne udeleži, ga lahko na občnem zboru izključijo iz društva.

2. Prva leta po ustanovitvi se je vodstvo potrjevalo vsaka tri leta, zadnje čase pa ima trajni mandat. Velikokrat se zgodi, da določena funkcija prehaja iz roda v rod, kot da bi bila dedna.

3. Dolžnosti in obveznosti člana so opisani v članski knjižici, kjer so tudi pravila društva.

4. Člani so bili razdeljeni v tri razrede, vsak pa se je delil še na dva (A in B).³ V katerem razredu je bil posamezni član, je bilo odvisno od velikosti premoženja (predvsem velikosti strehe). Danes sta samo dva razreda (1. in 2.).

5. Ob požaru so bile obveznosti v denarju, lesu za ostrešje, prevozu lesa, delu, krmi za živino (seno, slama) in zrnju. Dajatev je odvisna od razreda, v katerem je posamezni član, in letnega časa. Jeseni in v zimskem času je bilo potrebno dati več krme za živino in zrnja kot spomladi in poleti.

6. Vsak član društva je moral imeti »mačka« – kavelj, hakelj (fotografija 1), danes je obvezen gasilni aparat na peno (fotografija 2).

7. Pred vsakim občnim zborom je bil pregled t. i. »rourov« – dimnikov, če je bilo v bližini kaj vnetljivega (papir, slama, krma). Pregled se opravlja v parih še danes, vendar sedaj preverjajo, če je pri hiši gasilni aparat.

Primerjava prvega in sedanjega pravilnika⁴

Pravilnik iz leta 1946	Sedanji pravilnik iz leta 1987
Dolžnosti članov gasilskega zavarovalnega društva v Gornjih Slavečih	Pravilnik Ognjenega društva Gornji Slaveči
§ 1. Občina Gornji Slaveči ima gasilsko zavarovalno društvo, ki se priporoča v božjo obrambo.	Vas Gornji Slaveči ima prostovoljno Ognjeno društvo, ki ima naslednje naloge in pravila.

³ Knjižica: Dolžnosti članov gasilskega zavarovalnega društva v Gornjih Slavečih, § 5, Gornji Slaveči, 3. februar 1946.

⁴ Knjižica: Dolžnosti članov gasilskega zavarovalnega društva v Gornjih Slavečih, Gornji Slaveči, 3. februarja 1946, Pravilnik Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči 2. februar 1987.

§ 2. Naloga društva je pomagati članom tega društva, ki so prizadeti po požaru. § 5.	1. Društvo ima predsednika, tajnika in pet odbornikov, ki izvršujejo in vodijo celotno delo v Ognjenem društvu.
§ 3. Člani društva izvolijo vsaka tri leta svoje voditelje, in sicer: predsednika, tajnika, blagajnika in pet odbornikov, kateri vodijo in točno izvršujejo celotno društveno delo.	2. Vodstvo društva je izvoljeno za nedoločen čas, vendar o tem odločajo člani društva na občnem zboru.
§ 4. Društvo ima vsako leto 2. februarja sestanek na določenem mestu. Na tem sestanku predloži predsednik delo preteklega leta, blagajnik pa predloži račune. Ta dan sprejme društvo nove člane in kdor hoče, lahko ta dan odstopi.	3. Naloga Ognjenega društva je pomagati članom, ki so prizadeti zaradi požara, in to z denarjem, zrnjem, lesom, s slamo, senom ter z delom.
§ 5. To društvo ima tri razrede in vsak razred ima dve vrsti, ki se delita na A in B. I.A) Mora dati temu razredu 280. din v denarju, 28 kg zrnja, polovico pšenice, polovico žita, 16 kg sena, in to od 15. junija do 15. avgusta. Od 15. avgusta naprej pa 32 kg sena, in to do 1. decembra, potem pa vsak mesec 6 kg manj. Za vse ostale razrede se bodo odstotki računali po prvem razredu. Dati mora	4. Društvo ima lahko 3 razrede, v katere so člani razvrščeni. O tem se vsako leto odloča na občnem zboru in se po zapisniku tudi vodi. 5. Pod zavarovalno oziroma društveno skrb spadajo vsi k hiši pripadajoči objekti in tudi oslička s slamo. 6. Društvo ne priznava pomoči za objekte, ki so podrli zaradi vetra, snega, prav tako ne za pridelke, ki so na polju – seno,

še 28 kg slame in 1 dan voznine. I.B) Mora dati 190._v denarju, 20 kg sena, 28 kg, slame, 1 dan voznine. II.A) Mora dati 135 din v denarju, 14 kg zrnja, 16 kg sena, 14 kg slame, ½ (pol) dneva voznine. II.B) Mora dati 100 din v denarju, 10 kg zrnja, 16 kg sena, 14 kg slame, ½ (pol) dneva voznine. III.A) Mora dati 70._din v denarju, 7 kg zrnja, 8 kg sena, 4kg slame, 3 peške delavce. III.B) Mora dati samo v denarju 70 din. Denar se mora izplačati v osmih dneh od dneva nesreče, vse drugo pa po potrebi. § 6. Če po požaru prizadeti član voznine ali delavcev ne bi potreboval, lahko v teku enega leta izterja za en dan voznine 150._din in za enega peškega delavca 25._din. §7. Če članu tega društva pogori samo en del poslopij, mu škodo oceni pet odbornikov. § 8. Vsak član društva mora imeti kavelj (hakelj) za ogenj. Pri hiši ne sme sušiti in tretji lana ali	zrnje ... in tudi za tiste objekte, ki so prazni ali pa brez gospodarja. 7. Društvo ima vsako leto svoj redni občni zbor. Ta dan se lahko pristopi ali izstopi iz društva. V skladu z dnevnim redom mora predsednik predstaviti delo društva v tistem letu. 8. Člani se morajo obvezno udeleževati občnih zborov. Kdor trikrat neopravičeno izostane, se ga lahko da na občnem zboru v obravnavo in ta ga lahko kot nezavednega člana kaznuje z izključitvijo. 9. V primeru požara se po ocenitvi škode skliče izredni sestanek društva, na katerem se društvo odloči o pomoči članu. 10. Škodo, ki jo povzroči požar, ocenijo odborniki oziroma vodstvo društva. Enako velja, če komu pogori samo del poslopja.
--	---

konoplje. Ne sme kaditi ali hoditi z odprto lučjo po nevarnih mestih. § 9. Če kdo slučajno ne bi hotel izpolniti svoje dolžnosti napram prizadetemu članu, se na prvem sestanku izbriše iz društva. V slučaju, da bi bil član tudi kje drugje zavarovan in se to izve, ne dobi v slučaju požara od društva nič in se takoj izbriše. § 10. Gasilsko zavarovalno društvo iz Gornjih Slaveč se ne more razpustiti, razen v slučaju, da je večina članov za to. V Gornjih Slavečih, dne 3. februarja 1946 Predsednik: Kornhausler Josip, Gor. Slaveči Tajnik in blagajnik: Bokan Štefan, Gor. Slaveči Odborniki: Bokan Karel, Gor. Slaveči Štrtak Franc, Gor. Slaveči Krpič Alojz, Gor. Slaveči Mekiš Alojz, Nuskova Čurman Karel, Kuzma	11. Denar za pomoč mora vsak član prinesiti na izredni sestanek, ostalo po potrebi in obvestilu, in to vsak član na lastne stroške. 12. V primeru, da kdo ne izpolni svoje obveznosti do prizadete, se ga izbriše iz društva, in to brez tožbe, isto velja, če je član zavarovan v drugem vaškem Ognjenem društvu in se to naknadno ugotovi. Društvo pa ne brani državnega zavarovanja. 13. Pravilnik ne navaja obvez plačila, kajti to se vodi in vpiše v zapisnik občnega zbora. 14. Vsak član društva mora aktivno skrbeti za preventivo in požarno varnost. Nafta in ostale eksplozivne snovi morajo biti shranjene v posebnih prostorih, da v primeru požara ne bi prišlo do eksplozije.
---	---

Ob ustanovitvi je bilo v društvo vključenih 120 članov, razdeljenih v tri razrede s po dvema skupinama⁵

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	37
	B	17
2.	A	34
	B	12
3.	A	15
	B	5
SKUPAJ	6	120

ČLANSTVO PO VASEH⁶

Gornji Slaveči

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	25
	B	13
2.	A	26
	B	11
3.	A	12
	B	5
SKUPAJ	6	92

Kuzma

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	4
	B	2
2.	A	2
	B	1
3.	A	1
	B	0
SKUPAJ	6	10

⁵ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februarja 2006.

⁶ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006.

Grad

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	2
	B	0
2.	A	0
	B	0
3.	A	0
	B	5
SKUPAJ	6	2

Nuskova

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	6
	B	1
2.	A	5
	B	0
3.	A	2
	B	0
SKUPAJ	6	14

Serdica

RAZRED	SKUPINA	ŠTEVILO ČLANOV
1.	A	0
	B	1
2.	A	1
	B	0
3.	A	0
	B	0
SKUPAJ	6	2

PRVI ČLANI OGNJENEGA DRUŠTVA GORNJI SLAVEČI⁷

Člani I. razred vrsta a					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Benko Franc	Gor. Slaveči	45	3. II. 1946	
2	Huber Franc	Gor. Slaveči	111	3. II. 1946	
3	Benko Franc	Gor. Slaveči	62	3. II. 1946	
4	Benko Alujz	Gor. Slaveči	57	3. II. 1946	
5	Bokan Karolj	Gor. Slaveči	55	3. II. 1946	
6	Bokan Štefan	Gor. Slaveči	56	3. II. 1946	
7	Krenos Viljem	Gor. Slaveči	14	3. II. 1946	
8	Ropoša Franc	Gor. Slaveči	90	3. II. 1946	
9	Ropoša Bela	Gor. Slaveči	15	3. II. 1946	
10	Huber Karolj	Gor. Slaveči	50	3. II. 1946	
11	Krpič Alujz	Gor. Slaveči	9	3. II. 1946	
12	Prem Alujz	Gor. Slaveči	109	3. II. 1946	
13	Benko Štefan	Gor. Slaveči	8	3. II. 1946	
14	Pozvek Matija	Gor. Slaveči	7	3. II. 1946	
15	Huber Alujz	Gor. Slaveči	5	3. II. 1946	
16	Pozvek Franc	Gor. Slaveči	102	3. II. 1946	
17	Rac Franc	Gor. Slaveči	101	3. II. 1946	
18	Štrtak Franc	Gor. Slaveči	28	3. II. 1946	
19	Krenos Josip	Gor. Slaveči	13	3. II. 1946	
20	Kornajzel Josip	Gor. Slaveči	27	3. II. 1946	
21	Škodnik Evgen	Gor. Slaveči	26	3. II. 1946	
22	Čurman Rudolf	Gor. Slaveči	95	3. II. 1946	
23	Bertalanič Josip	Gor. Slaveči	104	3. II. 1946	

⁷ Zapisniki občnih zborov od 3. 2. 1946 do 2. 2. 2013.

24	Ferko Janez in Franc	Gor. Slaveči	46	3. II. 1946	
25	Bertalanič Štefan	Gor. Slaveči	18	3. II. 1946	
26	Hajdinjak Mihalj	Gor. Slaveči	66	3. II. 1946	
27	Celec Štefan	Gor. Slaveči	10	3. II. 1946	
28	Kornajzel Matija	Nuskova	44	3. II. 1946	
29	Kisilak Franc	Nuskova	46	3. II. 1946	
30	Šarkanj Josip	Nuskova	5	3. II. 1946	
31	Knaus Franc	Nuskova	73	3. II. 1946	2. II. 1952
32	Šarkanj Franc	Nuskova	10	3. II. 1946	
33	Knaus Karolj	Nuskova	79	3. II. 1946	2. II. 1955
34	Čurman Karolj	Kuzma	104	3. II. 1946	
35	Kranjec Franc	Kuzma	27	3. II. 1946	
36	Kisilak Aleksander	Kuzma	35	3. II. 1946	
37	Kular Janoš	Kuzma	46	3. II. 1946	
Člani I. razred vrsta b					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Ropoša Agneš	Gor. Slaveči	60	3. II. 1946	
2	Bokan Ernest	Gor. Slaveči	17	3. II. 1946	
3	Kuzmič Franc	Gor. Slaveči	16	3. II. 1946	
4	Šarkanj Janez	Gor. Slaveči	12	3. II. 1946	
5	Huber franc	Gor. Slaveči	73	3. II. 1946	
6	Benko Franc	Gor. Slaveči	54	3. II. 1946	
7	Fartek Karolj	Gor. Slaveči	6	3. II. 1946	
8	Rac Franc	Gor. Slaveči	34	3. II. 1946	

9	Kisilak Aleksander	Gor. Slaveči	67	3. II. 1946	
10	Hajdinjak Štefan	Gor. Slaveči	23	3. II. 1946	
11	Kočar Imre	Gor. Slaveči	35	3. II. 1946	
12	Benko Franc	Nuskova	13	3. II. 1946	
13	Ropoša Juri	Nuskova		3. II. 1946	
14	Rogač Štefan	Serdica	99	3. II. 1946	
15	Žohar Janez	Kuzma	14	3. II. 1946	
16	Fartek Franc	Kuzma	71	3. II. 1946	
17	Kular Janez	Kuzma	43	3. II. 1946	
Člani II. razred vrsta a					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Osko Josip	Gor. Slaveči	113		
2	Osko Franc	Gor. Slaveči	19		
3	Recek Josip	Gor. Slaveči	61		
4	Fartek Viljem	Gor. Slaveči	36	3. II. 1946	
5	Huber Rihard	Gor. Slaveči	59	3. II. 1946	
6	Huber Janoš	Gor. Slaveči	78	3. II. 1946	
7	Štrtak Terezija	Gor. Slaveči	40	3. II. 1946	
8	Huber Franc	Gor. Slaveči	87	3. II. 1946	
9	Fartek Marija	Gor. Slaveči	89	3. II. 1946	
10	Krpič Štefan	Gor. Slaveči	53	3. II. 1946	
11	Krpič Mihalj	Gor. Slaveči	44	3. II. 1946	
12	Benko Alujz	Gor. Slaveči	99	3. II. 1946	
13	Benko Franc	Gor. Slaveči	71	3. II. 1946	
14	Rac Štefan	Gor. Slaveči	98	3. II. 1946	
15	Žohar Janez	Gor. Slaveči	93	3. II. 1946	
16	Fartek Štefan	Gor. Slaveči	94	3. II. 1946	
17	Škodnik Franc	Gor. Slaveči	96	3. II. 1946	

18	Pozman Aleksander	Gor. Slaveči	1	3. II. 1946	
19	Štrtak Franc	Gor. Slaveči	77	3. II. 1946	
20	Škodnik Karolj	Gor. Slaveči	65	3. II. 1946	
21	Kisilak Franc	Gor. Slaveči	47	3. II. 1946	
22	Lenaršič Josip	Gor. Slaveči	97	3. II. 1946	
23	Čurman Mihalj	Gor. Slaveči	24	3. II. 1946	
24	Rogan Andrej	Gor. Slaveči	33	3. II. 1946	
25	Racz Štefan	Gor. Slaveči	22	3. II. 1946	
26	Šadl Anton	Gor. Slaveči	102	3. II. 1946	
27	Ropoša Juri	Nuskova	7	3. II. 1946	
28	Mekiš Alojz	Nuskova	3	3. II. 1946	
29	Škodnik Janez	Nuskova	11	3. II. 1946	
30	Kanus Henrik	Nuskova	66	3. II. 1946	
31	Šinko Viljem	Nuskova	86	3. II. 1946	
32	Rogan Franc	Serdica	2	3. II. 1946	
33	Zrim Franc	Kuzma	34	3. II. 1946	
34	Zrim Štefan	Kuzma	47	3. II. 1946	
Člani II. razred vrsta b					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Špilak Franc	Gor. slaveči	20	3. II. 1946	
2	Majcz Josip	Gor. Slaveči	64	3. II. 1946	
3	Škodnik Janez	Gor. Slaveči	58	3. II. 1946	
4	Huber Franc	Gor. Slaveči	91	3. II. 1946	
5	Škodnik Ludevik	Gor. Slaveči	86	3. II. 1946	
6	Huber Karolj	Gor. Slaveči	72	3. II. 1946	
7	Benko Karolj	Gor. Slaveči	108	3. II. 1946	
8	Racz Avgust	Gor. Slaveči	116	3. II. 1946	

9	Huber Štefan	Gor. Slaveči	74	3. II. 1946	
10	Pozvek Viljem	Gor. Slaveči	39	3. II. 1946	
11	Škodnik Marija	Gor. Slaveči	43	3. II. 1946	
12	Čurman Marija	Kuzma	28	3. II. 1946	
Člani III. razred vrsta a					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Ropoša Alujz	Gor. Slaveči	106	3. II. 1946	
2	Prem Avgust	Gor. Slaveči	49	3. II. 1946	
3	Fartek Karolj	Gor. Slaveči	38	3. II. 1946	
4	Sukič Franc	Gor. Slaveči	110	3. II. 1946	
5	Kovač Alujz	Gor. Slaveči	80	3. II. 1946	
6	Štrtak Avgust	Gor. Slaveči	79	3. II. 1946	
7	Rogan Franc	Gor. Slaveči	83	3. II. 1946	
8	Huber Viljem	Gor. Slaveči	11	3. II. 1946	
9	Huber Franc	Gor. Slaveči	76	3. II. 1946	
10	Štrtak Franc	Gor. Slaveči	60	3. II. 1946	
11	Rogan Franc	Gor. Slaveči	83	3. II. 1946	
12	Krenos Josip	Gor. Slaveči	88	3. II. 1946	
13	Betalanič Anton	Gor. Slaveči	42	3. II. 1946	
14	Felkar Avgust	Nuskova	9	3. II. 1946	
15	Fartek Janez	Kuzma	13	3. II. 1946	
Člani III. razred vrsta b					
Tek. št.	Priimek in ime	Bivališče	h. št.	Leto prist.	Leto izst.
1	Pojbič Juli	Gor. Slaveči	76	3. II. 1946	
2	Štrtak Marija	Gor. Slaveči	70	3. II. 1946	
3	Pörš Marija	Gor. Slaveči	105	3. II. 1946	
4	Slamar Rudolf	Gor. Slaveči	117	3. II. 1946	
5	Hajdinjak Franc	Gor. Slaveči	118	3. II. 1946	

Članstvo je naraščalo vse do leta 1963. Prva leta delovanja je bilo včlanjenih tudi 125 članov. Leta 1964 so v Nuskovi ustanovili lastno društvo⁸ in v to je prešlo 18 članov. Članstvo je iz neznanih razlogov (mogoče zavarovalnice) upadalo in leta 1985 pristalo pri številki 85. Od takrat spet narašča in se giblje okoli števila 100. Vzrok za naraščanje je mogoče drago zavarovanje pri zavarovalnicah.

Delovanje društva urejajo zgoraj prikazana pravila. Vodstvo se je od ustanovitve 3. februarja 1946 pa do 2. februarja 1962 volilo oziroma potrjevalo vsaka tri leta. Od leta 1962 pa ima trajni mandat.⁹ Občni zbor se organizira vedno na svečnico, in to izmenično v gostilni Fartek, pozneje Špilak in Sapač, ter v gostilni Bertalanič, danes Sabo. Zadnja leta je organiziran samo v gostilni Sabo, ker prva več ne obratuje. V izjemnih primerih pa je sklican tudi v gasilskem domu v Gornjih Slavečih.

Člani, ki so vodili in še vodijo delo v ognjenem društvu Gornji Slaveči od ustanovitve 3. februarja 1946.¹⁰

Predsedniki:

1. Josip KONHAUSLER, Gornji Slaveči, od 1946 do 1953
2. Alojz KORNHAUSLER (sin Josipa), Gornji Slaveči, od 1953 do 1996
3. Jožef ŠKALIČ Gornji Slaveči, od 1996

⁸ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006, Zapisniki občnih zborov od 1946 do 2013.

⁹ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006.

¹⁰ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006, Zapisniki občnih zborov.

Tajniki:

1. Štefan BOKAN, Gornji Slaveči, od 1946 do 1985
2. Štefan RAC, Gornji Slaveči, od 1985

Odborniki:

1. Karel BOKAN, Gornji Slaveči
2. Franc ŠTRTAK, Gornji Slaveči
3. Alojz KRPIČ, Gornji Slaveči, od 1946 do 1983
4. Alojz KRPIČ (sin Alojza), Gornji Slaveči, od 1983
5. Karel ČURMAN, Kuzma, od 1946 do
6. Alojz MEKIŠ, Nuskova, od 1946 do 1962
7. Franc BENKO, Nuskova, 1962
8. Friderik MAKOVEC, Gornji Slaveči, od 1972 DO 1983
9. Viljem ROPOŠA, Gornji Slaveči, od 1974 do 1989
10. Karel ŠARKANJ, Gornji Slaveči
11. Drago ŠARKANJ (sin Karla), Gornji Slaveči, od 2004 do 2009
12. Ferdinand UNGER, Kuzma
13. Breda UNGER (hčerka Ferdinanda), Kuzma, od 2000
14. Štefan RECEK, Gornji Slaveči, od 1989
15. Ludvig KRPIČ, Grad, od 1972 do 1984
16. Anton KRPIČ, Grad, od 1984
17. Rudolf BOKAN, Gor. Slaveči, od 2010

Požari, ki so jih utrpeli člani društva:¹¹

1. Franc ŠKODNIK, Gornji Slaveči, leta 1957
2. Andrej ROGAN, Gornji Slaveči, leta 1958
3. Karel BENKO, Gornji Slaveči, leta 1963
4. Jožef KOČAR, Gornji Slaveči, leta 1971
5. Karel BENKO, Gornji Slaveči, leta 1972
6. Rudolf ROGAN, Gornji Slaveči, leta 1977
7. Rafael FLISAR, Gornji Slaveči, leta 1985
8. Rudolf ROGAN, Gornji Slaveči, leta 1986
9. Rudolf ROGAN, Gornji Slaveči, leta 1996

¹¹ Publikacija-zgibanka; Štefan RAC in Jožef ŠKALIČ: 60 let Ognjenega društva Gornji Slaveči, Gornji Slaveči, 2. februar 2006, Zapisniki občinskih zborov.

POVZETKI ZAPISNIKOV¹² IZ KNJIGE ZAPISNIKOV (SL. 3)

1. **Zapisnik leta 1946** (3. februar). Zapisana so imena predsednika, tajnika in petih odbornikov ter pravila – dolžnosti članov.

Knjiga zapisnikov Zapisnik iz leta 1946. Gor. Slavečko Prostovoljno Samostojno Ognjeno Društvo

2. **Zapisnik leta 1947** (2. februar). Sprejet je bil nov član Mihajl BEŽAN, Gor. Slaveči št. 119, v III. razred b. Določene so bile tudi dvojice za ogled čistoče okrog dimnikov.¹²
3. **Zapisnik leta 1948**. Sestanek bil opravljen 14. decembra 1947. leta. Sprejet je bil sklep, da lahko iz društva izstopi kadarkoli vsak, ki želi.
4. **Zapisnik 6. februarja 1949**. Vodstvo društva je dobilo nov triletni mandat. Včlanjena je bila Klara KOVAČ z Gor. Slaveč št. 31, v III. razred a Janeza KULARJA iz Kuzme št. 46 so premestili iz I. razreda a v I. razred b. Sprememba v Gor. Slavečih: Štefanu HUBRU, št. 74, in Viljemu POZVEKU, št. 39, ki sta iz III. a napredovala v II. b., zvišan je bil denarni prispevek za 100 %. Zapisnik 2. februarja 1950. K društvu sta pristopila Anton ŠADL, Gor. Slaveči št. 102, sprejet v II. a, in Anton BERTALANIČ, Nuskova št. 42, v III. a; bile so tudi spremembe: Štefan BERTALA-

¹² Zapisniki občnih zborov od 3. februarja 1946 do 2. februarja 2013,

- NIČ, Gor. Slaveči št. 18, iz I. b v I. a, Marija ŠKODNIK, Gor. Slaveči št. 43, iz III. a v II. b; pri Francu KISILAKU, Gor. Slaveči št. 47, kjer sta stara in nova hiša vzeti za eno.
5. **Zapisnik 2. februarja 1951.** Znižana je bila dajatev v zrnju za 50 %, člani vseh razredov, razen III. b, so dolžni dati roženico (špirovec), slednji je tudi ne dobi. Če ponesrečenec ne potrebuje vse delovne sile, na dan dobi 150 din. Denarni zneski: I. razred a 280 din, I. b 190 din, II. a 135 din, II. b 100 din, III. a 70 din, III. b 70 din. Obveznosti za Franca KRANJCA, Kuzma št. 27, sta prevzela Karel ŽOHAR in Bela HUBER iz Kuzme št. 27 in tako postala člana društva. Iz I. b v I. a so sprejeli: Mihajla HAJDINJAKA, Gor. Slaveči št. 66, Štefana CELECA, Gor. Slaveči št. 10; Franca HUBRA, Gor. Slaveči št. 91, iz II. b v II. a, in Štefana ZRIMA iz Kuzme št. 47 iz II. a v I. b.; na novo je bil sprejet Štefan HUBER, Nuskova št. 63, v I. razred a.
 6. **Zapisnik Občnega zbora 2. februarja 1952.** Dva dni obrtnika je enako trem dnevom navadnega delavca. Dajatev v lesu (roženice) se dajo, kot je določeno, četudi ne zgori v celoti. Če je snopje doma in zgori, se da zrnje v celoti; delavce in prevozni mogoče plačati, ampak je potrebno iti delat, če ponesrečenec to potrebuje. Denarni prispevek III. b razreda se dvigne na 200 din. V društvo je bil sprejet Karel HORVAT, Gor. Slaveči št. 48, v III. razred a. Iz II. a v I. b sta bila vzeta Andrej ROGAN in Henrik KNAUS, Nuskova št. 66.
 7. **Zapisnik občnega zbora 2/II 1953.** Staro vodstvo je dobilo nov triletni mandat. Denarni prispevek v primeru požara se je zvišal za 100 %. V III. a razred sta bila sprejeta Viljem HUBER, Gor. Slaveči št. 11, in Franc HUBER, Gor. Slaveči št. 76. V višji razred so bili vzeti: Gizela HORVAT, Gor. Slaveči št. 48, iz III. a v II. b; Franc ŠTRTAK, Gor. Slaveči št. 70, iz III. b v III. a, Ludvig ŠKODNIK, Gor. Slaveči št. 86, iz II. b v II. a. V **nižji** razred iz I. a v II. a pa so prestavili Karla ŽOHARJA iz Kuzme št. 27.
 8. **Zapisnik občnega zbora 2. II. 1954.** Obveze članstva ostanejo nespremenjene. Pristopil je Viljem ROPOŠA, Gor. Slaveči, sprejet je bil v II. razred a. Karel ŽOHAR iz Kuzme skupaj z Ingo HUBER iz I. a v I. razred a. Jurij LENARČIČ in Alojz ŠINKO iz Gor. Slaveč skupno v II. razred a. Članske knjižice stanejo 20 din. (sl. 4)

9. **Zapisnik občnega zbora 2/II 1955.** Obveze članstva so nespremenjene. Sprejeti so bili: Franc in Alojz LENARČIČ, Gor. Slaveči št. 15 in 16, Franc FARTEK, G. Slaveči št. 115, v I. razred a, v II. a je bil sprejet Juli POJBIČ, Gor. Slaveči 102. Alojz KOVAČ iz Gor. Slaveč št. 27 je prestavljen iz III. a v II. a. Iz društva so izstopili: Franc KNAUS, Karel KNAUS, Henrik KNAUS, vsi iz Nuskove.
10. **Zapisnik izven rednega zbora 11. septembra 1955.** Sprejet je bil sklep o pomoči Francu ŠARKANJU iz Nuskove, kateremu je pogorela oslica. Prizadetemu se da ovsena slama, ker je pšenčno precej uničila toča, in sicer I. a in I. b 14 kg, II. a in b. 7 kg, III. a 4 kg. Sklep: kdor ne da določene količine slame ali ne plača, se ga izključi brez ugovora.
11. **Zapisnik občnega zbora 2. II. 1956.** Omenjen je kraj sestanka: gostilna Bertalanič. Upravni odbor je dobil nov triletni mandat. Poročila oglednikov čistoče so bila pozitivna, razen enega primera v Kuzmi. Sprejeta sta bila dva nova člana: Mihal KOČAR, Gor. Slaveči št. 33, v II. razred a, in Josip LENARŠIČ, Grad št. 144, v I. razred a. Spremembe pri članih: Juri ROPOŠA iz Nuskove št. 69 in Franc ROGAN iz Serdice št. 104, iz II. a v I. b; Anton BERTALANIČ iz Nuskove iz III. b v II. a. Za stalno izbrisana je bila Marija PÖRŠ.
12. **Zapisnik občnega zbora 2. II. 1957.** Sestanek v gostilni Fartek. Zvišan je bil denarni prispevek v primeru požara, in sicer: I. a 1000 din, I. b 600 din, II. a 400 din, II. b 300 din, III. a 200 din, III. b 500 din (nima materialnih obveznosti). Vstopov in izstopov ni bilo. Zavrnjena je bila prošnja za sprejem Karla LANGA, ker je njegova hiša preblizu hiši našega člana. V višje razrede so bili premeščeni: Avgust FELKAR iz Nuskove iz III. a v II. a; Josip KRENOS, Gor. Slaveči št. 81, iz III. a v II. b., Štefan RAC in Josip RECEK in Avgust ŠKODNIK iz II. a v I. b; Viljem MIHALIČ iz II. b v II. a. Avgustu RACU se ne odobri prestop v višji razred, ker ima premalo rušta (ostrešja).
13. **Zapisnik izven rednega občnega zbora 23. VI. 1957.** Sestanek bil pri predsedniku Kornajzele (Kornhausler) zaradi požara pri Francu ŠKODNIKU, Gor. Slaveči št. 46. Dajatev sena so povečali za 50 %. Denarni prispevek za člane I. a in b in II. a po 300 din, II. b 225 din, III. a 150 din in III. b 375 din. Silge

(zrnje) I. a in b in II. a po 4 kg, II. b 3kg, III. a 2 kg; seno I. a in b. in II. a in b po 12 kg, III. a 6 kg; slame I. a in b. in II. a in b. po 7 kg, III. a 4 kg. Les vsak po eno roženico. Zbralo se je 33.375 din. Dolžna sta ostala Jurij LENARŠIČ, 150 din, in Franc ŠPILAK, 225 din, oba iz Gor. Slaveč. Zrnja se zbralo 440 kg, dolžna Jurij LENARŠIČ, 2 kg, in Franc ŠPILAK, 3 kg, sena, skupno 1372 kg, slame 807 kg. Les so dali vsi razen Franca ŠPILAKA.

14. **Zapisnik občnega zbora 2. februarja 1958.** Sestanek v gostilni Bertalanič. Zvišali so dajatve za seno I. a 40 kg, I. b 40 kg, II. a 24 kg, II. b 16 kg, III. a 8 kg. V času od 15. junija do 15. avgusta je dajatev znižana za 50 %. Sprejet je bil Ludvik ŠTRTAK, Gor. Slaveči 126, v II. b. Za stalno je bila izbrisana Terezija HAJDINJAK iz Gor. Slaveč 118, začasno pa Mihal KRPIČ, Gor. Slaveči št. 68, dokler se ne preseli v hišo. Sprejet je bil sklep, da se iz društva izbrišeta Jurij LENARŠIČ in Franc ŠPILAK, če svoje dolžnosti do Franca ŠKODNIK ne poravnata do 9. februarja.
15. **Zapisnik izven rednega občnega zbora 3. marca 1959** v Gasilskem domu. Obravnavali so požar pri Andreju ROGANU, Gor. Slaveči št. 24.
16. **Zapisnik občnega zbora 2. februarja 1959** v gostilni Fartek. Prispevki članstva ob požaru ostanejo nespremenjeni. Na novo sta bila sprejeta Mihalj Mihalj iz Gor. Slaveč št. 68 in ŠPILAK Franc iz Gor. Slaveč št. 114. Jože KOVAČ iz Gor. Slaveč št. 30 se preseli iz III. a v II. b.
17. **Zapisnik občnega zbora 2. februarja 1960** v gostilni Bertalanič. Prispevek članstva v primeru požara ostaja nespremenjen. Rudi ROGAN iz Gor. Slaveč št. 25 je iz III. a prestavljen v I. b razred.
18. **Zapisnik občnega zbora 2. februarja 1961** v gostilni Fartek. Denarni prispevek članstva se zviša za 50 %: I. a 1500, I. b 900; II. a 600, II. b 450; III. a 300 in III. b 750. V višje razrede so bili sprejeti: Vilmoš BENKO, Gor. Slaveči, in Ludvik GRAH, iz Gor. Slaveč št. 125, iz II. a v I. b in Friderika MAKOVEC, iz II. b v II. a.
19. **Zapisnik občnega zbora 2. II. 1962** v gostilni Bertalanič. Prispevek članstva se ne spremeni. Iz društva izstopil Alojz MEKIŠ iz Nuskove. Spremembe po razredih: Avgust RAC, Gor. Slaveči št. 49, iz II. b v II. a; Alojz ROPOŠA, Gor. Slaveči, iz III. a v II. b; Janez ŠKODNIK in Viljem ŠINKO iz Nuskove, iz II. a

- v I. b; Štefan HUBER, Gor. Slaveči 84, se prepíše na Gezo HUBRA, Gor. Slaveči. Vodstvo društva je dobilo nov triletni mandat, edino Alojza MEKIŠ iz Nuskove je zamenjal Franc BENKO, prav tako iz Nuskove.
20. **Zapisnik občnega zbora 2. II. 1963** v gostilni Fartek. Prispevek članov ostaja nespremenjen. Viljem ZRIM iz Gor. Slaveč št. 72 je bil sprejet v II. a s staro in novo hišo skupaj in Štefan LOVENJAK iz Gor. Slaveč št. 39 v III. a. Franc SUKIČ, Gor. Slaveči št. 31, in Karel FARTEK, Gor. Slaveči št. 32, iz III. a v II. a; Franc CELEC, Gor. Slaveči št. 33, iz II. a v I. b. Napravi se prepis Jožefa KRENOSA, Gor. Slaveči št. 81, na Janeza ŠKODNIKA iz Nuskove.
21. **Zapisnik izven rednega zbora 20. 11. 1963** v gasilskem domu. Zbor zaradi požara Karla BENKA, Gor. Slaveči št. 59. Zbor je obravnaval škodo in sprejel sklep, da se v celoti povrne škoda njegovemu razredu, in to v denarju 450 din, zrnje po 6 kg, seno po 16 kg, slame po 7 kg in 1 roženico.
22. **Zapisnik občnega zbora 3. 2. 1964** v gostilni Bertalanič. Zvišal se je prispevek članstva v slučaju požara, in to: **I. a** 2500 din, zrnje 20 kg, seno 80 kg, slama 20 kg, 1 roženica, ½ dneva foringe (prevoza) ali 2 dni dela; **I. b** 2000 din, zrnje 16 kg, seno 40 kg, slama 16 kg, 1 roženica, 2 dni dela; **II. a** 1500 din, zrnje 12 kg, seno 30 kg, slama 12 kg, 1 roženica, 2 dni dela; **II. b** 1000 din, zrnje 8 kg, seno 20 kg, slama 8 kg, 1 roženica, 2 dni dela; neizkoriščen dan dela se obračuna po 500 din za leto 1964, poleti, ko je delo na njivi, se delo koristi samo pri obnovi ostrešja. Sprejet je bil Anton KRPIČ od Grada št. 104, v II. a. Iz društva so izstopili vsi člani iz Nuskove in Serdice, razen Ludviga ROGANA, in člani iz Gor. Slaveč, vodeni pod naslednjimi številkami: 65, 66, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 116. Dogovorjeno je bilo, da člani Marija SLAMAR, Janez LENARŠIČ, Mihalj BEŽAN, Terezija BEŽAN, vsi Gor. Slaveči, ne bodo dajali po svojem razredu sena in slame in ju tudi ne dobijo. Zaradi izstopov je v društvu 94 članov.
23. **Zapisnik občnega zbora 2. 2. 1965** v gostilni Fartek. Denarni prispevek se zviša za 50 %. Neizkoriščen delovni dan se plača 1500 din. Karel ŠKODNIK iz Gor. Slaveč št. 19 preide iz II. a v I. b in Dezider ČURMAN iz Kuzme št. 75 iz II. b v II. a. Društvo šteje 93 članov.

24. **Zapisnik občnega zbora 2. 2. 1966** v gostilni Bertalanič. Prebran je bil zapisnik zadnjega občnega zbora in poročila oglednikov dimnih naprav. Zvišali so denarni prispevek, in sicer: I. a more date istemu razredu 7.500 din in po dve roženici, I. b 6.000 din, II. a 5.000 din, II. b 4.000 din. Nepotrebne delavca dnevnic znaša 2000 din, če pa kdo noče iti delat, pa 4.000 din. Zaradi smrti je bil izbrisan Alojz KRPIČ, Gor. Slaveči št. 68. V višje razrede so bili sprejeti: Avgust PREM iz Gor. Slaveč št. 70 in Viljem POZVEK, Gor. Slaveči št. 36, iz II. a v I. b; Franc ŠTRTAK, Gor. Slaveči št. 60, iz II. b v II. a; iz I. b v I. a pa Igor FARTEK, Gor. Slaveči št. 58, Jože FARTEK, Kuzma št. 71, Franc UNGER, Kuzma št. 104. Iz II. a v I. b pa Bela HUBER, Kuzma, Karel ŽOHAR, Kuzma št. 69. Društvo šteje 93 članov.
25. **Zapisnik občnega zbora 2. 2. 1967** v gostilni Fartek. Prispevek članov se ne spremeni. V višje razrede so bili sprejeti naslednji člani: Franc ŽOHAR, Gor. Slaveči št. 56, in Alojz BENKO, Gor. Slaveči št. 69, iz II. a v I. b; Janez LENARŠIČ iz II. b v II. a. Sprejeli so sklep, da bodo v društvo včlanjevali samo prebivalce iz Gor. Slaveč.
26. **Zapisnik občnega zbora 2. 2. 1968** v gostilni Bertalanič. Iz društva je bil izbrisana Marija KISILAK, Gor. Slaveči 120, obveznosti Karola FARTKA, Gor. Slaveči št. 32, pa prevzame Ana SUKIČ, Gor. Slaveči 31, in v primeru požara poravnana za obe številki. Franc HUBER, Gor. Slaveči št. 103, in Franc OSKO, Gor. Slaveči št. 112, prestopita iz II. b razreda v II. a. V društvu je bilo 92 članov.
27. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1969** v gostilni Špilak (prej Fartek). Franc ŠKODNIK iz Gor. Slaveč št. 120 sprejet v I. b razred; Terezija BEŽAN je prestavljena iz II. b v II. a; Jurij LENARŠIČ se je obvezal, da bo poravnal obveznosti za oba lastnika za dobo enega leta. Izbrisan je bil Mihalj BEŽAN (odselitev). Društvo ne bo priznavalo nobene škode razen požara.
28. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1970** v gostilni Bertalanič. Zvišan je bil denarni prispevek: I. a 10.000 din, I. b 8.000 din; II. a 6.500 din, II. b 5.500 din. Neporabljena delovna sila se obračuna po 3.000 din na dan. V višji razred sta bila sprejeta Anton KRPIČ, Grad, in

Franc RAC, Gor. Slaveči, iz II. a v I. b. Ani SUKIČ iz Gor. Slaveč se vzameta obe številki za eno. Iz II. a v II. b so preselili Jurija LENARŠIČA iz Gor. Slaveč. Dati mora samo denar, roženico in opraviti delovno obveznost. Če ga na prihodnjem zboru ne bo, se ga izbriše iz društva.

29. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1971** v gostilni Špilak. Zvišan je bil denarni prispevek za I. b, in sicer na 10.000 in za II. a na 8.000 din. Iz I. b v I. a sta bila vzeta Josip RECEK, Gor. Slaveči, in Jože FARTEK, Kuzma. Iz II. a. v I. b sta bila vzeta Friderik MAKOVEC, Gor. Slaveči, in Anton ŠADL, Gor. Slaveči. Celotni II. b je bil premeščen v II. a, določena je bila odškodnina za del pogorelega ostrejša Jožetu KOČARJU: I. a in I. b po 600 din, II. a 450 din in II. b 350 din v skupnem znesku 50.000. Na zboru je bilo zbrano in predano 39.800, neizterjanega je ostalo 10.200.
30. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1972** v gostilni Sabo (prej Bertalanič). Zvišan je bil denarni prispevek, in sicer I. razred 15.000 in II. razred 12.000. Dnevna odškodnina za delavca je 4.000; vsi roženice v vrednosti 4.000 din. Alojza in Franca LENARŠIČA so ločili in sta bila razporejena v I. b, Alojz tudi z novo hišo. V upravni odbor sta bila izvoljena Fridrik MAKOVEC iz Gor. Slaveč in Ludvik KRPIČ od Grada. Določili so odškodnino Karlu BENKU za pogorelo üto v skupnem znesku 165.600 din, in sicer I. a po 2.000 din, I. b po 1.800 din in II. a po 1.600 din. Kogar ni bilo na občnem zboru, je odbor denar izterjal na domu in oškodovancu predal na roko.
31. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1973** v gostilni Špilak. Denarni prispevek so zvišali za 50 %, in sicer za I. razred na 22.500 din in II. razred na 18.000 din. Sprejet je bil Ludviki KUZMIČ, Gor. Slaveči št. 102, v I. b razred. Obravnavan je bil Ernest BOKAN zaradi kotla v uti in sklenili so, da opomnijo Alojza KERECA, Gor. Slaveči, naj odstrani kotel ali zgradi primeren dimnik, ker če pride do požara, društvo svojih obveznosti ne bo poravnalo.
32. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1974** v gostilni Sabo. Zvišan in izenačen je bil denarni prispevek za vse razrede na višino 30.000 din na člana.

- Franca in Janeza FERKA so ločili in sprejeli oba v I. b razred. V upravni odbor je bil izvoljen Viljem ROPOŠA iz Gor. Slaveč.
33. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1975** v gostilni Špilak. Na novo je bil sprejet Herman ŠKODNIK, Gor. Slaveči št. 85, v I. b razred. Jože ZRIM iz Kuzme je iz II. a premeščen v I. b, ločili so Janeza in Franca FERKA; Janez v I. b z novo hišo vred, Franc pa naj dobi $\frac{1}{2}$ drugega razreda: $\frac{1}{2}$ roženice, 15.000 din, zrnja 6 kg, sena 15 kg. Kdor se ne udeleži občnega zbora v primeru požara in ne poravna obveznosti na določeni dan, se ga takoj izbriše iz društva, kakor tudi tistega, ki trikrat zaporedoma izostane brez opravičila.
34. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga ognjenega društva 2. 2. 1976** v gostilni Sabo. Dajatve so ostale nespremenjene, izbrisalo se je Franca FERKA iz Gor. Slaveč, ker se je odselil in je hiša ostala prazna.
35. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga ognjenega društva 2. 2. 1977** v gostilni Špilak. Poročilo oglednikov dimnih naprav je ugotovilo pomanjkljivosti pri Mariji FARTEK, Gor. Slaveči št. 55. Zvišane so bile dajatve: denar vsi razredi po 35.000 din; I. a seno 120 kg, I. b 60 kg, II. a 40 kg; zrnja I. a 20 kg; I. b 16 kg, II. a 12 kg. Če zgori v celoti, se da 100 %. Od 1. junija pa do 1. avgusta so dajatve sena 50 %. V društvo je bila sprejeta Hedvika GOMBOC, v II. a, njena obveznost bo v denarju, $\frac{1}{2}$ roženice in delo. Iz društva so izključili Rudolfa ROGANA iz Nuskove št. 67, ker 28. 1. 1977 ni dovolil ogleda dimnih naprav ter oglednikoma Francu CELECU in Emilu BERTALANIČU Emilu izjavil, da ga naj izbrišejo.
36. **Izven redna seja 3. Julija 1977** zaradi pogorele slame Rudolfa ROGANA, Gor. Slaveči. Odborniki Alojz KORNHAUSLER, Štefan BOKAN, Viljem ROPOŠA, Fridrik MAKOVEC, vsi iz Gor. Slaveč, in Andrej KRPIČ od Grada so določili, da je zgorelo okoli 1000 kg slame in se kg plača po 150 din, skupaj 150.000. Člani I. a po 1.800 din, I. b 1.700 din in II. a 1.600 din
37. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga ognjenega društva 2. 2. 1978** v gostilni Sabo. Veliko članov je napredovalo v višji razred, Štefan RAC iz I. b v I. a; iz II. a v I. b v Kuzmi: Jože ZRIM, št. 70, Franc KULAR, št. 37, in Franc ZRIM, št. 38; v Gor. Slavečih pa: Alojz KOVAČ, št. 27, Franc CELEC, št. 33, Viljem

- POZVEK, št.36, Mihal POZMAN, št. 41, Alojz BENKO, št. 69, Štefan KOČAR, št. 70, Alojz KRPIČ, št. 71, Viljem MIHALIČ, št. 99, Ludvig KUZMIČ, št. 102, Viljem ROPOŠA, št. 109, Štefan ŠEBJANIČ, št. 110, Viktor ŠTESL, št. 111, in Jože OSKO, št. 112. Zaradi velikosti ostrešja in novih hiš v so v I. a bili razporejeni iz Gor. Slaveč: Ludvig ŠKODNIK, št. 5, Marija SLAMAR, št. 11, Fridrik MAKOVEC, št. 13, Jože ŠKALIČ, št. 16, Franc ŠKODNIK, št. 120, in Avgust KISILAK.
38. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga ognjenoga društva 2. 2. 1979** v gostilni Evgena Sapača (prej Špilak). Ogledniki dimnih naprav so imeli pripombo pri Mariji FARTEK, kjer se je del ostrešja že porušil, ostalo pa je bilo v zelo slabem stanju. Sprejeli so sklep, da če si ne popravi ostrešja, ne dobi ničesar, če pride do požara. Sprejeta sta bila Evgen SAPAČ, gostilničar iz Gor. Slaveč, in Jožefa LOVENJAK. Ker ni bilo Vilme KISILAK iz Kuzme, da bi podala svoje mnenje, je bila zbrisana iz društva.
39. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1980** v gostilni Sabo. Zvišan je bil denarni prispevek na 50.00 din za vse razrede enako. Sprejeta sta bila Roman FARTEK, Gor. Slaveči 115, in Jožef LOVENJAK, Gor. Slaveči 116, v I. a razred. Josip LENARŠIČ, Grad 144, je podal izjavo, da v primeru požara ne prosi sena in ga tudi ne da, ker ga nima.
40. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1981** v gostilni Fartek (prej Sapač). Denarni prispevek je bil zvišan na 120.000 za I. razred, 80.000 II. razred in 60.000 III. razred. Ponovno so bile predstavljene dolžnosti in pravice članov. Pod zavarovalno pomoč spadajo vsi objekti pri hiši in tudi oslice. Člani ne dobijo pomoči po poškodbah vetra, snega, vode. Pomoči ne priznavajo za objekte, ki so prazni ali brez gospodarja. Vsak član je dolžan na lastne stroške v osmih dneh poravnati svoje dolžnosti do prizadetega. Pri delnem požaru škodo oceni upravni odbor. Kdor ne poravna dolžnosti v predpisanem roku, se ga takoj izbriše, ravno tako tistega, ki je v drugem sorodnem društvu.
41. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1982** v gostilni Sabo. Sprejeta je bila Evangeličanska verska občina Farov v I. razred z obvezo v denarju 120.000

- din, 2 roženici in 3 delavce. Namesto Ludvika ŠTRTAKA je bila sprejeta Martina BORKO, Gor. Slaveči št. 126, v II. razred z dajatvijo 80.000 din, 1 roženico, 16 kg zrnja in 2 dni dela.
42. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1983** v gostilni Fartek. Denarni prispevek je bil zvišan, I. razred na 150.000 din, II. razred na 100.000 din in III. razred na 75.000 din. Zrnje se bo dajalo samo v primeru, če zgori. Iz upravnega odbora je zaradi bolezni izstopil Fride-rik MAKOVEC, Gor Slaveči št. 13, zamenjal ga je Štefan RAC mlajši iz Gor. Slaveč št. 1.
43. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1984** v gostilni Sabo. Denarni prispevek se zviša na 300.000 za I. razred, 200.000 II. razred in 160.000 III. razred. Zaradi pravilnika sta izstopila Drago KEREK, Kuzma št. 69, in Franc KULAR, Kuzma št. 37. V I. razred so bili sprejeti Franc FERKO, Gor. Slaveči št. 3, Franc ŽOHAR in Franc GOMBOC. Iz upravnega odbora je izstopil Ludvig KRPIČ, zamenjal ga je Anton KRPIČ, oba od Grada.
44. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1985** v gostilni Fartek. Denarni prispevek se zviša na 500.000 za I. razred, 400.000 II. razred in 300.000 III. razred. V društvu je 87 članov.
45. **Zapisnik izrednega občnega zbora Ognjenega društva v Gor. Slavečih.** Sklican zaradi požara pri Rafaelu FLISARJU, ki mu je pogorela polovica objekta. Sprejeli so sklep, da se mu da vse, kar pripada njegovemu razredu. Na predlog odbornikov se plača tudi pripadajoči les in si ga prizadeti potem kupi. Delavce lahko koristi samo pri gradnji ostrešja in čiščenju po požaru. Odbor je zbral denar in ga predal lastniku. Za seno se določi dan zbiranja, ko bo ostrešje že gotovo, da ga lahko pospravi.
46. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1986** v gostilni Sabo. Sprejet je bil sklep, da bosta I. in II. razred imela enak denarni prispevek, to je 10.000, ostalo ostane, kot je zapisano v pravilniku. Hedvika GOMBOC in Terezija BEŽAN, ki sta v III. Razredu, po 6.000, člani, ki niso pomagali pri FLISARJU, plačajo dnevnicu 2.500 din. Denar je bil pobran in predan oškodovancu. Zaradi smrti in ker sta hi-

- ši ostali brez gospodarja, sta bila izbrisana Jurij LENARČIČ in Josip OSKO, Gor. Slaveči. V društvo je bil sprejet Karel RAC, Gor. Slaveči 63, a v I. razred. V bodoče bo odbor odločal, koliko delavcev bo potreboval oškodovanec.
47. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenoga društva 2. 2. 1987** v gostilni Fartek. Prispevek v denarju zvišan na 20.000 din, razen pri Terezji BEŽAN na 12.000 din, ostalo nespremenjeno. Sprejet je bil nov član, Franc KRPIČ, Grad št. 75, v I. razred. Izbrisana je bila Hedvika GOMBOC. V društvu je 85 članov. Sprejet je bil posodobljen pravilnik.¹²
 48. **Zapisnik občnega zbora Gor. Slavečkoga Ognjenega društva 2. 2. 1988** v gostilni Sabo. Prispevek v denarju zvišan na 50.000 din, razen pri Terezji BEŽAN na 30.000 din, ostalo nespremenjeno. Sprejet je bil nov član Marjan HAJDINJAK, Gor. Slaveči 113, a v I. razred. Ana HORVAT je dala izjavo, da bo poravnala celotno obveznost, tudi za Alojza HORVATA.
 49. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1989** v gostilni Fartek. Sklep: nafta in ostale eksplozivne stvari morajo biti shranjene tako, da ne pride do eksplozije v primeru požara. Prispevek v denarju zvišan na 200.000 din, razen pri Tereziji BEŽAN na 100.000 din. Prispevki se morajo sproti usklajevati z inflacijo. Sprejeta je bila Ema KOVAČ, Grad 106, v I. razred z 1 roženico. Namesto Viljema ROPOŠE je bil v odbor izvoljen Štefan RECEK, Gor. Slaveči 108. V primeru požara mora iti vsak član delat, ali pa delavca najeti in plačati.
 50. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1990** v gostilni Sabo. Prispevek v denarju zvišan na 500 din, razen pri Terezji BEŽAN na 300 din. Iz društva je izstopil Jože ZRIM, Kuzma 38. Drago LOVENJAK, Gor. Slaveči 39, je šel iz razreda z 1 roženico v razred z 2 roženicama.
 51. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1991** v gostilni Fartek. Prispevek v denarju znaša za vsakega člana 800 din, za Terezijo BEŽAN pa 500 din. Vsota se mora usklajevati z inflacijo. Pristopil je Stranko KEREK, Gor. Slaveči 113, v I. razred z 1 roženico. Matin BARTOL, G. Slaveči 126, Drago KOVAČ, G. Slaveči 30, in Ema KOVAČ, Grad 106, so razvrščeni v I. razred z 2 roženicama. V društvu je 89 članov. Emil BERTALANIČ, G. Slaveči 104, je podal izjavo, da prevze-

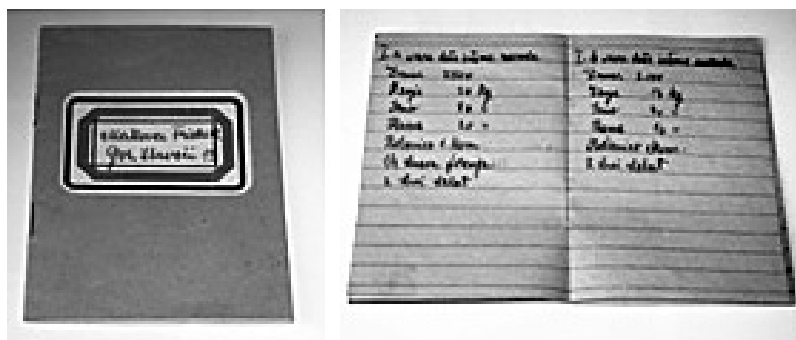
- ma skrbništvo nad domačijo pokojnega Karla BENKA, G. Slaveči 118, in prevzema vse obveznosti po pokojnem.
52. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1992** v gostilni Sabo. Člani so dolži prispevati 3.000 tolarjev, Terezija BEŽAN pa 2000. V društvo so pristopili: Anton RECEK, G. Slaveči 114 a, Jožef ŠKALIČ mlajši, G. Slaveči 16 a, Gasilski dom Gornji Slaveči 18. Odgovornost zanj prevzemajo Ognjeno društvo G. Slaveči in ostali vaščani.
53. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1993** v gostilni Fartek. Denarni prispevek je nespremenjen, ga je pa potrebno usklajevati z inflacijo. V I. razred z 1 roženico sta bila sprejeta Albert ŽOHAR, Gor. Slaveči 117, in Karel HUBER, Gor. Slaveči 83. Člani, ki hodijo na preventivne preglede po hišah, naj le-te opravljajo trezni! Če pod eno številko spadata nova in stara hiša z gospodarskim poslopjem, ni dvojnega zavarovanja.
54. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1994** v gostilni Sabo. Vsi dimniki morajo biti ometani in očiščeni ne glede na to, koliko se uporabljajo. Sprejet je bil predlog, da se celotna obveznost poravna v denarni obliki, v naravi se dobi le seno. Pristopil je Franc ŠADL, Grad 123, v I. razred z eno roženico, izstopil pa Jože HUBER, Gor. Slaveči 83. Občni zbor bo še naprej na svečnico. Priložena je tudi izjava Alojzka HORVATA, Gor. Slaveči 27, da prevzema vso odgovornost in vse obveze Anice BENČAK.
55. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1995** v gostilni Fartek. Sklep o celotni denarni poravnavi škode velja še naprej. V društvo sta bila sprejeta Anton MEKIŠ, Gor. Slaveči, in Miran KOVAČEC. Oba v I. razred z 1 roženico.
56. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1996** v gostilni Sabo. Člani preventivnega pregleda so imeli nekaj pripomb pri Rafaelu FLISARJU. Komisija v sestavi: Štefan RAC, Štefan RECEK in Karel ŠARKANJ je zadevo preverila in nepravilnosti so bile odpravljene. V društvo je pristopil Slavko ŠTRTAK, Gor. Slaveči 127 a, v I. razred z 1 roženico. Izvoljen je bil nov predsednik društva, gospod Jožef ŠKALIČ.
57. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1997** v gostilni Fartek. Sprejet je bil sklep, da se morata go-

- spodarski in stanovanjski del, če se držita skupaj, ločiti s požarnim zidom. Prisotna sta bila dva člana Uprave za notranje zadeve, ki sta pojasnila, kako je prišlo do požara pri Rudolfu ROGANU. Predlog, da bi pravilnik spremenili, ni bil sprejet.
58. **Zapisnik Občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1998** v gostilni Sabo. Sprejet je bil predlog, da se v primeru požara vse poravna v denarju. V primeru požara se denar prinese na izredni občni zbor, pri zamudnikih denar poberejo odborniki.
59. **Zapisnik Občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 1999** v gostilni Fartek. Vse dajatve ostanejo nespremenjene. Uporablja se pravilnik, sprejet leta 1987. Iz osebnih razlogov je izstopil Franc HAJDINJAK iz Gor. Slaveč. Člani iz Kuzme si morajo izvoliti novega člana v upravni odbor. Priloženi sta dve izjavi o prevzemu dolžnosti: Šarika HORVAT iz Serdice prevzema skrbništvo in obveznosti po pokojnem Viljemu MIHALIČU in Franc RAC iz Gor. Slaveč vse obveznosti za objekt Roze FARTEK.
60. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2000** v gostilni Sabo. Prispevek je ostal nespremenjen. Člаница upravnega odbora iz Kuzme je postala gospa Breda UNGER, ki je nasledila svojega očeta.
61. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega Društva Gor. Slaveči 2. 2. 2001** v gostilni Fartek. Prispevek članov ostaja nespremenjen. Izstopil je Karel KUZMIČ, Gor. Slaveči 102, iz osebnih razlogov.
62. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega Društva Gor. Slaveči 2. 2. 2002** v gostilni Sabo. Prispevek članov ostaja nespremenjen. Izstopil je Karel BOKAN, Gor. Slaveči 96, iz osebnih razlogov, pristopila pa Anton HÜL, Gor. Slaveči 101, in Friderik FILIP, oba v II. razred.
63. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2003** v gostilni Fartek. Pri Rafaelu FLISARJU ni bilo vse tako, kot mora biti, dobil je opomin in pomanjkljivost tudi odpravil in tako naprej ostal član društva. Jožef ŠKALIČ je sprejel obveznosti za mlin, ki je sedaj tudi med »člani« v II. razredu brez obveznosti dajanja sena in slame.
64. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega Društva Gor. Slaveči 2. 2. 2004** v gostilni Sabo. Predlogi, da bi menjali datum občne-

- ga zbora, ni bil sprejet. Sprejeta sta bila Igor DOBRINA, Gor. Slaveči 112 a, in Darko DOBRINA, Gor. Slaveči 14, oba v II. razred. V upravnem odboru pokojnega očeta Karla ŠARKANJA nadomesti sin Drago.
65. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega Društva Gor. Slaveči 2. 2. 2005** v gostilni Fartek. Prispevki članov ostanejo nespremenjeni. Ni bilo izstopov in ne pristopov.
66. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2006** v gostilni Sabo. Članov društva je 101. Pristopil je Geza HUBER, Gor. Slaveči 123 a. Člani društva so se zahvalili predsedniku Jožefu ŠKALIČU in tajniku Štefanu RACU za pripravljen bilten ob 60-letnici delovanja.
67. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2007** v gostilni Fartek. Članski prispevek je nespremenjen. Izstopili so: Drago LOVENJAK, Gor. Slaveči 39, Franc RAC za objekt Roze FARTEK in Vlado KORNHAUSLER, Gor. Slaveči 123. Zadnja dva objekta sta bila prodana. Pristopil je Martin BUKOVEC, Gor. Slaveči 33. Izbrisana bila objekta Terezije BEŽAN in Karla BENKA. Obravnavana je bila tudi kmetija Eleka BENKA, za katero sta prevzela obveznosti Stanko KEREK in družina ŠADL, oba iz Gor. Slaveč.
68. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2008** v gostilni Sabo. Prispevek še vedno nespremenjen. Pristopil Franc ČURMAN mlajši, Gor. Slaveči 10 a, razporejen v II. razred. Zaradi nenaseljenosti so izbrisani: Ema KOVAČ, Grad 106, Andrej ROGAN, Gor. Slaveči, in Avgust RAC, Gor. Slaveči.
69. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2009** v gostilni Sabo. Pregledniki niso imeli pripomb. Prispevek je nespremenjen. Pristopil je Janez KOVAČ, Grad 106. Zaradi prodaje hiše je bil izbrisan Alojz LENARČIČ, Gor. Slaveči 15. Sprejet je sklep, da je občni zbor vedno na svečnico v gostilni Sabo.
70. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2010** v gostilni Sabo. Vsak član mora obvezno imeti gasilni aparat na peno. Pristopil je Milan KRPIČ, Gor. Slaveči 43 b. V upravnem odboru je pokojnega Draga ŠARKANJA zamenjal Rudolf BOKAN.
71. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2011** v gostilni Sabo. Pregledniki dimnikov so ugotovili, da

nekateri še nimajo gasilnih aparatov. Bili so opozorjeni, da si jih čim prej nabavijo. Nakup je možen tudi pri Slavku KOSU, članu Gasilskega društva Gornji Slaveči. Prikazan je bil tudi način pravilne uporabe gasilnega aparata. Pristopil je Drago ŠADL, Gor. Slaveči, v II. razred. Ponovno je bilo potrjeno, da so sestanki v gostilni Sabo.

72. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2012** v gostilni Sabo. Pregledniki ugotavljajo, da nekateri še vedno nimajo gasilnih aparatov, na kar so bili ponovno opozorjeni. Marija ŠKODNIK je iz I. razreda prestopila v II.
73. **Zapisnik občnega zbora Ognjenega društva Gor. Slaveči 2. 2. 2013** v gostilni Sabo. Pregledniki niso imeli pripomb, kar pomeni, da imajo vsi gasilne aparate. Obveznosti ostanejo nespremenjene. Pristopila sta: Marina HUBER, Gor. Slaveči 83, in Marjan MAKOVEC, Panonska ulica 50 Beltinci, za podedovane objekte na Gor. Slavečih 13. Tako društvo ponovno šteje 100 članov.

Članska izkaznica Zapisane dolžnosti člana

Podobnih društev je na zahodnem Goričkem več. Samo na območju sedanje občine Kuzma delujejo še prostovoljna ognjena društva v Kuzmi, Doliču in Matjaševcih, slednje je na podlagi virov (Naslovna stran pravil Ognjenega društva: DUZSNOSZ-TI KOTRIG OGYEGASZILNOGA DRUSTVA »MATJASOVCI I OKRAJINE« PREKMURSKA TISKARNA V MURSKI SOBOTI 1924)¹³ in pričevanj najstarejše.

¹³ Jožef Škalič: Pregled družbene, šolske, kulturne in cerkvene zgodovine na območju današnje občine Kuzma v prvi polovici 20. stoletja, Univerza v Mariboru, pedagoška fakulteta oddelek za sociologijo, Maribor, avgust 2005 (diplomska naloga).

Seznam podobnih društev v drugih občinah, ki so posredovale podatke:

Občina Rogašovci:¹⁴

1. Ognjeno društvo Nuskova, od leta 1964
2. Ognjeno društvo Sv. Jurij
3. Ognjeno društvo Večeslavci

Občina Grad:¹⁵

1. Društvo požarne samopomoči Dolnji Slaveči 50, 9264 Grad; predsednik Evgen SKLEDAR. Člani so iz Dolnjih Slavečev, Motovilcev, Krplivnika, Sv. Jurija, Rogašovcev.
2. Prostovoljno požarno društvo Radovci 26, 9264 Grad; predsednik Jožef FICKO.

Občina Gornji Petrovci:¹⁶

1. Društvo vaške samopomoči ob požaru Gornji Petrovci (za vasi Gornji Petrovci, Peskovci), predsednik Milan ČASAR.¹³ Prvič ustanovljeno 1974 – predsednik Štefan KERČMAR. Društvo je zamrlo in bilo ponovno ustanovljeno po dveh požarih leta 1988, predsednik je spet postal Štefan KERČMAR, znova prenehalo delovati, obnovljeno februarja 2013 in zopet predsednik Štefan KERČMAR do svoje smrti.¹⁷
2. Vaško društvo samopomoči ob požaru vasi Križevci v Prekmurju, predsednik Erika ČASAR.¹⁸

Naloga ognjenih društev je predvsem organizacija solidarnostne pomoči med člani v denarni in materialni obliki ob prizadetosti zaradi požara. V zadnjih letih prevladuje predvsem denarna oblika pomoči, saj je v društvu veliko članov, ki se s kmetijstvom ne ukvarjajo in potem ne morejo prispevati zrnja, sena, slame ... Poleg tega pa z vsakoletnimi pregledi okolice dimnikov na področju požarne varnosti delujejo tudi preventivno.

Fotografije¹⁹

¹⁴ Vir: Občinska uprava občine Rogašovci.

¹⁵ Vir: Občinska uprava občine Grad.

¹⁶ Vir: Občinska uprava občine Gornji Petrovci.

¹⁷ Ustni vir: Aleksander RUŽIČ, Gornji Petrovci 20 b.

¹⁸ Vir: Občinska uprava občine Gornji Petrovci.

¹⁹ Avtor fotografij je avtor prispevka Marjan Makovec.

MATEJA ŽIŽEK

VSEBINA SLOVENSKIH PISEM AVGUSTU PAVLU

O AVGUSTU PAVLU

Avgust Pavel se je rodil 28. avgusta 1886 na Cankovi. Njegov oče je bil kmet in krojač, mati je bila doma iz Strukovcev. Imela sta enajst otrok. Postavili so si hišo v Strukovcih, potem pa so se preselili v Potrno pri Radgoni. Tam so živeli do očetove smrti leta 1924.¹

V Potrno so se preselili, ko je bil Pavel že zdoma. Njegov oče je bil evangeličan, mama pa rimskokatoliške veroizpovedi. V družini je prevladoval vzgojni vpliv matere, tako je Avgust z 18. letom prestopil v katoliško vero, dva brata sta postala salezijanca in dve sestri članici slovenskobistriških šolskih sester. Sedem otrok si je pridobilo učiteljsko izobrazbo.²

Nižjo gimnazijo je obiskoval v Monoštru, višjo je končal v Sombotelu, in to z odliko. Kot višješolec je bral slovenske knjige, časnike in časopise, tako se je odločil za študij hungaristike in latinščine. Poleg obeh predmetov je študiral še slovansko jezikoslovje iz posebne ljubezni do vsega domačega.³

Ko je Pavel dokončal študij na univerzi, je bila že natisnjena njegova knjiga o glasoslovju Cankove (1909), madžarske pesmi mu je objavil soboški tednik *Muraszombat és vidéke* (1906–1908), slovenske pa *Marijin list* in *Kalendar srca Jezušovega*. Svoje prve pesmi je napisal v prekmurskem narečju pod psevdonimom Sinek Martinek. Leta 1911 je opravil pedagoški izpit z odličnim

¹ Marija Kozar, *Življenje in delo Avgusta Pavla (s posebnim ozirom na njegovo muzeološko delo)*, zbornik Avgust Pavel, Maribor 2003 (dalje: Marija Kozar, *Življenje in delo Avgusta Pavla*), str. 18.

² Vanek Šiftar, *Ob stoletnici dr. Avgusta Pavla 1886–1986*, Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 1/1998, Maribor 1988 (dalje: Vanek Šiftar, *Ob stoletnici dr. Avgusta Pavla*), str. 13, 14.

³ Vilko Novak, *Avgust Pavel (1886–1946)*, Slavistična revija, Časopis za literarno zgodovino in jezik, let. IX, Ljubljana 1956 (dalje: Novak, *Avgust Pavel (1886–1946)*), str. 197.

uspehom in dobil profesorsko diplomu. V diplomskem delu je pisal o madžarskih tujkah v prekmurščini in ob diplomi mu je Madžarska akademija znanosti natisnila nagrajeno *Glasoslovje slovenskega cankovskega narečja*. Prvo službo je dobil na gimnaziji v Novem Vrbasu v Bački. 13. decembra 1913 je doktoriral na peštanski univerzi.⁴

Avgust Pavel

⁴ Marija Kozar, *Življenje in delo Avgusta Pavla*, str. 19; Vilko Novak, *Avgust Pavel (1886–1946)*, str. 198; András Bertalan Székely, *Od Rabe do Mure*, Monošter 1994 (dalje: Székely, *Od Rabe do Mure*), str. 23.

V ospredju delovanja znanstvenika Avgusta Pavla je bila slovanska filologija. Slavistiko je razumel kot znanstveni pojem, te discipline pa ni raziskoval le kot jezikoslovja, literarne zgodovine in etnografije, ampak tudi kot kulturne stike. Največji pomen Pavla kot jezikoslovca je v tem, da je prvi začel odgovorno, sistematično in poglobljeno raziskovati prekmursko narečje in da je bil zadnje desetletje svojega življenja sploh edini posredovalec slovenskega jezika in književnosti na Madžarskem. Med najpomembnejše razprave sodita poleg *Glasoslovja slovenskega narečja Cankove* še *Jezik novejšega prekmurskega slovstva* ter slovnica, ki pa je ostala v rokopisu. Raziskovalec, pesnik, prevajalec, ravnatelj knjižnice in muzeja ter človek družbenega življenja se v Pavlovem delu velikokrat prepletajo in jih je težko ločiti.⁵

Pavel se je zelo razumel s profesorjem, slavistom Oskarjem Asbóthom, s katerim sta postala dobra prijatelja in sodelavca. Pri njem se je odlično naučil srbohrvaščino, ruščino in poljščino. Zanimivo je, da se je profesor Asbóth tako zelo zanimal za slovenski jezik, da se ga je toliko naučil, da si je lahko s Pavlom dopisoval v slovenščini. Ohranjenih je nekaj čez 45 pisem Pavlu, večina jih ima povsem znanstvenoraziskovalni in informativni značaj.⁶

Pavla je leta 1914 peštanska filozofska fakulteta izvolila za profesorja na katedri za srbohrvaščino, toda ministru se je zdel premlad, zato ga ni nastavil. Po vojni je bil zaradi javnega dela in Adyjevega⁷ kulta v šoli med republikansko vlado ter zaradi pozivov v Slovenijo v zaporni preiskavi in premeščen v Sombotel, tam je ostal vse do smrti. 16. novembra 1920 ga je dekan filozofske fakultete v Ljubljani Ivan Prijatelj povabil, naj pride kot zasebni docent za severna slovenska narečja s posebnim ozirom na prekmurščino in južnoslovansko-madžarske kulturne stike. Toda moral bi sprejeti mesto suplenta na realki. Pavel zaradi družine takih pogojev ni mogel sprejeti in tudi drugih vabil v Slovenijo ne. Obtožen je bil tudi zaradi tega, ker je bil kot demokratično misleč človek pod prejšnjo Karolyjevo vlado imenovan za ravnatelja gimnazije v Dombóvarju, poleg tega pa naj bi sodeloval še v vodstvu sindikatov in uredništvu krajevnega lista. Za-

⁵ Székely, *Od Rabe do Mure*, str. 21; Marko Jesenšek, *O jezikoslovnem delu Avgusta Pavla*, Avgust Pavel, Maribor 2000, str. 35.

⁶ Franc Šebjanič, *Slovenska pisma madžarskega slavista oskarja Asbótha*, Murska Sobota 1964, str. 7, 8.

⁷ Endre Ady, največji pesnik madžarske moderne. Kot publicist je napadal kler in konzervatizem veleposestniške družbe in slepi nacionalizem. Govoril je o novih svetovnih gibanjih in idejah ter se izrekal za nujne demokratične spremembe.

radi preziranja madžarske stroke se je Pavel zelo težko posvečal znanstvenemu delu.⁸

Avgust Pavel se je v vojnem času poročil z Ireno Benkö. Med vojno je postal težek invalid, tako je lahko nekaj let hodil le z berglami. Med madžarsko demokratično revolucijo so ga vključili v vodstvo prosvetnega sindikata, uredništvo lokalnega lista in vodstvo gimnazije. Vojna tudi njegovi družini ni prizanašala, padel je brat, ob koncu pomladi leta 1919 sta mu umrla prvorojenca – dvojčka. V tedanjih razmerah se je umaknil iz javnega delovanja.⁹

V Sombotelu mu je šola kmalu postala pretesna, ker se ni mogel resnično posvetiti znanstvenemu delu. Preučevanja domačega narečja ni mogel nadaljevati, ker je bila meja zaprta, v Sombotelu tudi ni imel potrebnih knjig. Leta 1924 je Pavel prevzel muzejsko knjižnico, jo preuredil in priskrbel številne nove knjige. Cele noči je porabil, da je zanj sestavil katalog v dveh zajetnih knjigah. Imel je poseben oddelek za prekmurske knjige, kar jih je mogel dobiti. Nato je leta 1928 prevzel še vodstvo muzeja. Poleg tega je še naprej poučeval na dekliški, pozneje fantovski gimnaziji. Ob pedagoškem delu je po preureditvi in izdelavi kataloga 1. januarja 1926 odprl knjižnico Železnožupanijskih muzejev. Aprila 1928 je postal skrbnik etnološke zbirke, septembra pa namestnik muzejskega ravnatelja. Med leti 1928 in 1946 je zbiral predmete v več kot sto naseljih takratne Železne županije. Večinoma gre za keramiko, modele za lecte in modrotiske, zbiral pa je tudi predmete, povezane s prehrano, stavbarstvom, ljudsko umetnostjo, poljedelstvom, živinorejo, lovom na ptice in otroškimi igrami. Pod Pavlovim vodstvom je zbirka fotografij postala bogatejša za več kot tisoč posnetkov. Sam je posnel blizu dvesto fotografij, ki so obsegale stavbarstvo, poljedelstvo, domačo obrt, promet, noše, predelovanje lanu, prehrano, čebelarstvo, otroške igre, pogreb. Etnološki arhiv hrani rokopise Pavlovih razprav ter njegovih etnoloških in jezikoslovnih terenskih zapisov na približno 2000 listkih. Želel je povečati zbirko in spodbujati raziskovanje, zato je leta 1933 ustanovil Društvo prijateljev Železnožupanijskih muzejev. V svoji razpravi *O odprtih ognjiščih v kuhinjah rabskih Slovencev* je pisal v madžarščini s porabskimi izrazi za notranjščino hiš,

⁸ Vilko Novak, Avgust Pavel (1886–1946), str. 197, 198; Vilko Novak, Spomini na dr. Avgusta Pavla I., *Vestnik*, let. 52., št. 33, 17. VIII. 2000, str. 11.

⁹ Vanek Šiftar, Ob stoletnici dr. Avgusta Pavla, str. 15.

orodje in posodje. V razpravi *O lovu na brinovke* pri Porabcih opisuje pripravo na lov in njegov potek tudi v porabskem narečju.¹⁰

Pavel je po prijateljih dosegel le, da so ga na univerzi v Szege-du imenovali za zasebnega docenta za južnoslovanske jezike in slovstva. Toda tam je predaval le enkrat o Kralju Matjažu v južnoslovanskem ljudskem izročilu, ker je bila daljava le prevelika, odškodnina malenkostna in – izbruhnila je vojna.¹¹

Pavel se je lotil še enega ponesrečenega dejanja – pisanja prekmurske slovnice. Vilko Novak mu je dokazoval škodljivost in neuspešnost tega dela, kar se je potem na koncu le potrdilo s popolno zavrnitvijo, ker je Pavel naslonil delo docela na slovenski knjižni jezik in ker so Madžari in njihovi eksponenti vedno bolj dokazovali in sprejeli trditev, da živijo v Prekmurju madžarsko čuteči Vendi, ki želijo čim prej postati pravi Madžari – in torej ne potrebujejo nekega knjižnega jezika. Narečje so dovoljevali v šoli le kot pomožno sredstvo, dokler se ne bi otroci naučili madžarščine.¹²

Ustanovil in urejal je revijo *Vasi szemle*, pozneje preimenovano v *Dunántúli szemle* (Revija Železne županije, Prekdonavska revija). V njej je pisal o pomembnejših slovenskih znanstvenih delih ter o člankih, ki so se kakorkoli dotikali Madžarske. Pisal je tudi o ocenah madžarskih del v zvezi s Slovenijo – pod naslovom *Hungarica in Slovenia*. V dogovoru z drugimi znanstveniki v županiji in pozneje v sosednjih županijah (Zalska, Šopronjska) je ustanovil revijo, ki je obravnavala zgodovinska, jezikoslovna in narodoslovna vprašanja. Novak se spominja, da je bil Pavel vesel, da se v Sloveniji piše o njem in njegovih spisih. Toda vselej je opozarjal Novaka: »Pazite, kaj napišete, ker tu prežijo moji nasprotniki na vsako besedo, ki bi se mogla obrniti proti meni, češ da simpatiziram z Jugoslavijo.«¹³

Leta 1932 je Pavel izdal svojo prvo pesniško zbirko *Vak völgy ölen igy zsolozsmázok* – Tako pojem psalme v naročju slepe doline. O njej je veliko pisal Vilko Novak v naših časopisih. 1936 je objavil svojo drugo zbirko pesmi *Zažgani gozd*.

Pomembno je tudi Pavlovo prevajalsko delo. Leta 1937 je izšla prva slovenska knjiga v madžarščini – to je bil Pavlov pre-

¹⁰ Marija Kozar, Življenje in delo Avgusta Pavla, str. 19–21; Vilko Novak, *Spomini na dr. Avgusta Pavla I.*, Vestnik, let. 52, št. 32, 10. VIII. 2000, str. 11; Franček Mukič in Marija Kozar, *Slovensko Porabje*, Celje 1982, str. 96.

¹¹ Vilko Novak, *Spomini na dr. Avgusta Pavla III.*, Vestnik, let. 52, št. 34, 24. VIII. 2000, str. 11.

¹² Prav tam.

¹³ Vilko Novak, *Spomini na dr. Avgusta Pavla*, Vestnik, let. 52, št. 36, 7. IX. 2000, str. 11.

vod Cankarjevega *Hlapca Jerneja*, potem *Potepuha Marka*, *Kralja Matjaža* in romana *Na klancu* v pomembni založbi Nyugat. Vsa dela so bila odlično prevedena. Njegovo prevajalsko delo ima poleg bogate strokovno-znanstvene (etnografske, jezikoslovne) in umetniške dejavnosti na področju kulturnoposredniškega poslanstva med obema narodoma tem večjo veljavo zato, ker je vzkliko iz prepričanja, da pomeni spletnje duhovnih vezi skozi leposlovna dela bogatenje kulturnih odnosov dveh sosednjih narodov, njuno globlje spoznavanje, razumevanje in medsebojno spoštovanje. Prevajalsko delo je imelo korenine v Pavlovi navezanosti na rodni kraj in domačo besedo ter na ljudsko izročilo.¹⁴

Spomladi leta 1945 je Pavel nastopil kot glavni tolmač pred rusko vojsko. Vodil je ruski tečaj in bil avtor nove, razširjene izdaje ruske slovnice iz prve svetovne vojne.¹⁵

VSEBINA PISEM

V 159 pismih osemindvajsetih dopisovalcev Avgusta Pavla se prepletajo raznovrstne teme. Tako najdemo v njih poleg strokovnih vprašanj in mnenj tudi čisto zasebne zadeve. Večina pisem, to je 86, je Novakovih, v njih je govora predvsem o literarnih temah, prevajanju iz madžarščine v slovenščino in obratno ter druge teme, tudi čisto zasebne. Ostalih 73 pisem pa je od raznih dopisovalcev, ki Pavlu pišejo razne prošnje, vprašanja, mnenja in drugo.

Z metodo sintetičnega povzemanja mnogih vsebin, razdeljenih na posamična znanstvena in druga področja dejavnosti dopisovalcev in predvsem Avgusta Pavla, bodo prej predstavljene enote obdelane korespondence zaživele v razumljivejši obliki.

SLAVISTIKA OBČE

Novaku in Ramovšu se je zdelo dotedanje Pavlovo lingvistično delo zelo dobro, zato sta ga prosila, naj še kaj napiše. Novak je

¹⁴ Vilko Novak, *Spomini na dr. Avgusta Pavla V.*, čet. 52, št. 36, 7. IX. 2000, str. 11; Jože Filo, *Pavlovi prevodi iz slovenske literature*, Avgust Pavel, Maribor 2000, str. 97–99.

¹⁵ Vilko Novak, *Spomini na dr. Avgusta Pavla*, Vestnik, let. 52, št. 39, 28. IX. 2000, str. 11.

pisal Pavlu, da bo pripravil nekaj o slovenski moderni literaturi, kar naj bi nato Pavel objavil na Madžarskem.

Novak je pri dr. Ramovšu izdelal diplomsko nalogo z naslovom Glavne značilnosti prekmurskega dialekta.

Izšel je zbornik Glasoslovje, ki je imel Pavlov uvod. Murko je o Pavlovem glasoslovju objavil članek v *Ljubljanskem zvonu*.

HUNGARISTIKA

Novak je bil mnenja, da je bila tedaj madžarska literatura v Sloveniji popolnoma neznana, zato si je dopisoval s Pavlom, kaj ukreniti ob tem. Tako je prosil Pavla, da bi napisal pregled madžarske literature od začetka 20. stol. do konca 1. svetovne vojne. Naši časopisi začenjajo v tem času dobivati zamenjave z madžarskimi. Pavel je v imenu uredništva *Dom in svet* prosil za zameno pri madžarskih časopisih *Nyugat* in *Pásztortűz*.

Novak je prosil Pavla za *Magyar írás*. Zanimalo ga je, če bi Pavel v *Vasi Szemle* objavil članek o slovensko-madžarskih zvezah. Prosil ga je tudi za *Vigilio* in *Élet*.

Izvod *Jernej szolgalegé* je želela Jugoslovanska knjigarna. Prosili so tudi za monografijo s slikami o slikarju Aba-Vilmósu Nováku.

Novak je napisal razpravo za *Etnographio* in prosil Pavla, da jo pregleda. Stele je želel, da Novak napiše kaj o pisateljici Ani Kádar, zato je prosil Pavla za pomoč.

Stele se je zahvalil Pavlu za študijo o cerkvi v Jáku in za poslane zvezke *Dúnantúli Szemle*.

PREVODOSLOVJE, MODERNO SLOVENSKO LEPOSLOVJE

Novak in Pavel sta se trudila, da bi sosednja naroda spoznala najboljša dela svojih sosedov, redno sta si izmenjevala informacije o tekočih izidih knjig. Prevajala sta, Novak iz madžarščine v slovenščino – tudi Pavlove pesmi! –, Pavel obratno. Za *Novine* je Novak prevajal Ivanocyjeve *Vázlatok a régmúlt*.

Novak je Pavlu posredoval obljubljeni seznam dotedanjih prevodov Cankarjevih del. Pavel je Novaku svetoval prevajanje

nekaj madžarskih del v slovenščino, težava pa je bila, da jih tukajšnji uredniki niso poznali.

Novak je prosil Pavla, naj zaprosi Zilahyja za dovoljenje za prevajanje njegovega romana in en izvod le-tega. Nato je z založbo Jugoslovanska knjiga govoril o Zilahyju. Tam je izvedel, da romana *Ujetniki* ne morejo objaviti, ker so v programu že imeli roman *Urban*, ki je bil vsebinsko prav tako iz vojne dobe. Rade volje pa bi Jugoslovanska knjiga objavila kako drugo dobro madžarsko delo. Založba Kalangya je bila pripravljena takoj založiti madžarski prevod Cankarja, če bi Slovenci hkrati izdali kaj iz madžarske literature.

Prosil je tudi za kak dober spis, da bi ga prevedel v slovenščino. Novak je prosil za Steleta Surányija in še eno ali dve knjigi, ki bi bili primerni za prevod. Prosil je Pavla, naj bi posredoval za Surányijevo dovoljenje. Tudi za vse druge novele je želel dovoljenje za prevajanje.

Novak je Pavla prosil, naj izbere eno zelo dobro madžarsko nacionalno ali religiozno pesem, da bi jo lahko prevedel.

Pavlu so vsi odsvetovali prevajanje Cankarjevega romana *Na klancu*. Bolj so mu priporočali prevajanje Preglja, potem Finžgarja. Novak mu je svetoval še Tavčarjevo *Cvetje v jeseni*. Glede prevodov je Novak svetoval Pavlu, da bi bilo najbolje, da se skupaj odločita, kaj prevajati. Obljubil je, da mu bo priskrbel Štrekljevo zbirko in Cankarjeve knjige, saj je tedaj izšel XI. zvezek Cankarjevih zbranih spisov s *Hlapcem Jernejem*.

Finžgar je za prevajanje želel dobiti vsaj pet primerkov prevoda in nekaj malega denarja. Cankarjevi dediči so za prevajalsko dovoljenje zahtevali precejšnjo vsoto denarja. Prevod Prerokovanje je Finžgar dovolil brez honorarja, zahteval je le 2 izvoda knjige, ko bo ta izšla. Na temelju pogodbe s Cankarjevimi dediči je odbor Nove založbe dovolil Pavlu prevod brez honorarja.

Stele je prosil za prevod nagrobnega napisa znamenitega madžarskega književnika Móra Jókaija. Prosil je tudi za prevod tega, kar piše *Prijatelj* o Levstiku. Za *Hlapca Jerneja* je priporočal Pavlu ilustratorja, vendar se je bal, da brez honorarja ne bo šlo.

LITERARNA ZGODOVINA

Predvsem Novak in Pavel sta si veliko dopisovala o starejši literaturi.

Novak je bil mnenja, da bi bilo zelo dobro, če bi Pavel objavil gradivo o Miklošu Küzmiču, ki je bilo v sombotelskih knjižnicah.

Obvestil je Pavla, da se je našla knjiga *Starišinstvo i zvačinstvo* iz leta 1807. Prav tako se je našel *Red Zvelicsanstva* iz leta 1747.

ZGODOVINA

Novak se je zanimal, ali bi kak Pavlov kolega vedel kaj o potresu v Panoniji okoli leta 450 po Kr.

Za zgodovinarja Maučeca je Novak prosil literaturo o protestantizmu v Prekmurju in za g. Milača literaturo o nemških nemešnjakih, o njihovem izvoru. Prosil je tudi podatke o zgodovinarjih Mikoli, Mélichu in Ošlayu. O tretji Géfinovi knjigi je Novak napisal oceno v ČZN.

Zgodovinarju Csánkyju je Stele poslal *Monumenta I* in knjigo o arhitekturi.

Žontar je proučeval jugoslovansko pravno, gospodarsko in socialno zgodovino. V Madžarskih arhivih je bilo veliko gradiva za naše kraje, zato je prosil Pavla, če bi mu lahko priskrbel kakšno bibliografijo strokovnih knjig iz pravne, gospodarske in socialne zgodovine Madžarske.

V pismih sta omenjena tudi zgodovinarja Géfin in Payr¹⁶.

UMETNOSTNA ZGODOVINA

Beltinska grofica Mária Zichy je zelo podpirala madžarske umetnike in je dala pobudo za izmenjavo madžarskih in jugoslovanskih umetnikov.

Novak je spraševal Pavla, če je poročal o slikarju Jakcu.

¹⁶ Géfin in Payr sta bila madžarska zgodovinarja, specialisti za starejšo cerkveno zgodovino in zgodovino reformacije.

Jerič mu je sporočil, da je od Bogyayija dobil slike stare turniške cerkve. Slike so bile jasne in točne, tako se da je iz njih lahko marsikaj razbral. Kovačič je Pavlu poslal pismo, ki ga je poslal Jeriču, v katerem ga prosi, naj posreduje na ljutomerski občini, da bi odstopili zgodovinskemu društvu sliko Simon Pernat gre nad kruce, ki je bila v mestni posvetovalnici. V imenu zgodovinskega društva se je obrnil na Pavla v zvezi s pregledom umetnostno-zgodovinske literature, ki se nanaša na Goričko, zlasti na gotske cerkve v Gornji Lendavi, Boreči in Gornjih Petrovcih. Prosili so Pavla, da bi jim priskrbel vse umetnostnozgodovinske publikacije o Goričkem, ki so do tedaj izšle v madžarskem jeziku.

Stele je urejal umetnostnozgodovinsko znanstveno revijo *Monumenta artis Slovenicae*. Sporočal je Pavlu, da je v Mengšu pri Kamniku odkril freske iz srede XV. stoletja, to je bil pomemben napredek za njegovo študijo o (srednjeveškem!) slikarstvu v Sloveniji, in da so bile fotografije, ki jih je naredil v cerkvi v Velémérju, zelo uporabne.

ETNOLOGIJA

Novak je sporočil Pavlu, da je bila njegova razprava v *Etnologu* natisnjena. Obljubil mu je, da dobi vsaj dva izvoda.

Etnološki seminar bo izdal almanah o Levstiku, kjer bo bibliografija vseh omemb njegovega dela. Novak je prosil Pavla za prevod iz madžarščine o tem, kar pravi Prijatelj o Levstiku.

Po smrti dr. Vurnika je bilo pri *Etnologu* vse narobe, saj niso našli ustrezne osebe, ki bi znala vse voditi, kot je to opravljal dr. Vurnik. Novak obljublja Pavlu, da bo posredoval v zvezi s pošiljanjem časopisa.

Glede Pavlovega članka o jedilih mu Novak sporoča, da ga ČZN rad sprejme.

Na radiu so na božič predvajali Novakovo predavanje o prekmurskih božičnih običajih. Prihodnjič bo govoril o rabskih Slovencih.

Novak je večkrat spodbujal Pavla, da bi mislil na lingvistično in etnografsko gradivo za prekmurski zvezek ČZN.

Novak je obljubil Pavlu, da bo zbral vse, kar je mogoče o ljudski pripovedki Kralj Matjaž. Pošilja mu poročila za *Etnologa* s

prošnjo, da jih prevede. Pavla prosi za kako dobro sliko stare hiše iz okolice Senika.

Vurnik je imel nalogo za *Etnologa* popisati slovenske skrinje. Pavla je prosil za pomoč pri popisu prekmurskih in porabskih. Zelo so ga zanimala poslikave, ki jih je Pavel omenjal v svoji razpravi *Odprta ognjišča*.

Županič je sporočil Pavlu, da bo kmalu izšel *Etnolog*, v katerem bo Pavlova razprava *Odprta ognjišča v hišah rabskih Slovencev*.

PUBLICISTIKA

Avgust Pavel je prejemal različne slovenske časopise, v nekaterih od njih je objavljал tudi svoje članke. Tako je objavljал svoje članke v Časopisu za slovenski jezik. Njegovo delo je bilo vseč tudi Ramovšu, ki ga je spodbujal k pisanju. Za *Časopis za zgodovino in narodopisje* je napisal kratek referat o prispevkih k domači zgodovini v Géfinovi knjigi. Pavel je pisal tudi za *Slovenca*, v katerem je Novak naznanjal njegove razprave. Članke o madžarski literaturi je Pavel objavljал v *Domu in svetu* in *Modri ptici*. Ti dve reviji sta njegove članke zelo rada sprejeli. Za *Dom in svet* je Novak pripravljал prevode Pavlovih pesmi.

Glede pošiljanja *Ljubljanskega zvona* se je Novak pri uredništvu dogovoril, da ga bodo pošiljali Pavlu na dom.

Pavel je bil naročen tudi na Čas. Novak mu je poslal nekaj novic, ki jih je napisal v velikonočni prilogi *Novin*.

Novak je prosil Pavla, da bi posredoval pri uredništvih časopisov za zamenjavo s slovenskimi časopisi, tako je Ženski svet želel zamenjavo s kakim dobrim madžarskim ženskim mesečnikom, Čas zamenjavo z *Magyar Kúerturo*, Časopis za zgodovino je želel v zameno za *Zolija Sab*, *Vigilio* v zameno za *Dom in svet*.

Pavlu je sporočil, da namerava narediti popis vsega, kar je kdaj pisalo o Madžarih v *Sl. Vigilii* in *Tam*.

Zagrebski dnevnik *Obzor* je objavil kritiko o Pavlovem delu, ki mu jo je Novak poslal.

Namesto ustavljenega *Doma in sveta* je začel izhajati bolj aktualen politično-socialni in leposlovni list *Dejanje*.

INFORMACIJE, MNENJA, VPRAŠANJA, PROŠNJE, ČESTITKE, ZAHVALE IN DRUGO O AVGUSTU PAVLU

Velika večina Pavlovih korespondentov mu je pisala različne informacije in prošnje. Obveščali so ga tudi o dogodkih iz pokrajine ob Muri in zasebnih zadevah.

Tako je Novak obveščal Pavla, da bi ga rad obiskal, ko bi mu najbolj ustrezalo. Spraševal ga je o načrtih, če namerava pripraviti kaj v prekmurskem narečju. Sporočal mu je cene Cankarjevih knjig. Novak bi objavil prevode Pavlovih pesmi. Spraševal ga je za mnenje o članku o slovenski literaturi, ki ga je želel napisal za Madžare. Za prevajanje je Novak prosil madžarsko novelo iz novejših dobe.

Spraševal je Pavla, če pozna delo *Kraljica Estera*, ki ga je v slovenščino prevedel urednik *Novin* ter soboški kaplan Kolenc. Zanimalo ga je, če je Pavel redno dobival slovenske časopise. Večkrat mu je pošiljal kakšne članke iz slovenskih časopisov in spraševal, ali jih je dobil.

Sporočal mu je, da so na začetku leta 1931 ob Rabi zaplenili vse *Kalendare* in *Marijine liste*. V zvezi s tem je prosil, naj bi se Pavel pozanimal o zaplenjanju slovenskih listov na Madžarskem.

Informiral ga je o knjigah, ki mu jih je poslal. Poslal mu je sliko in članek o pokojnem dr. Vurniku. Obveščal ga je, da je Stele spet postal urednik *Doma in sveta*.

Sporočal mu je, da pripravlja razstavo prekmurskega tiska. Pavlu priporoča, naj napiše kak pregled o kulturnih revijah, stanju sociologije in podobno. Pavla prosi, naj ga obvešča o svojih objavah in jih po možnosti pošilja.

Zanimal se je za Pavlovo zdravje, izdajo pesmi in če se mu je posrečilo dobiti biografije, za katere je prosil. Sporočal mu je, da je najavil objavo njegovih pesmi v Slovincu in upal, da bo kaj naročnikov, hkrati ga je zanimalo, kako napreduje s slovnico. Obveščal ga je, da je diplomiral ter da ima zdaj čas za prevajanje. Prosil ga je, naj bi posredoval pri madžarskih založbah, da bi poslale v recenzijo dobra dela. To bi bila Novakova stalna rubrika v *Domu in svetu*. Zanimalo ga je, če je Pavel prebral njegove prevode iz madžarske lirike.

Pavlu je sporočal, kje je, da je vedel, kam naj mu piše za načrtovanje njunih srečanj. Sporočal mu je, da je trenutno rešen voja-

ščine in da bo v Ljubljani oddal prošnjo za službo. Obvestil ga je, da je dobil službo na zasebni uršulinski gimnaziji v Mariboru.

Pavla je prosil za njegovo razpravo. Zelo si je želel v miru predelati vse Pavlove razprave. Zanimalo ga je, če bi bilo mogoče na Madžarskem objaviti razpravo o slovenski novejši literaturi. Novak je pripravljaj pregled vsega, kar je bilo kdaj napisanega o Madžarih v naših časopisih, in spraševal Pavla, ali bi se to dalo objaviti v kakem njihovem časopisu. Novak je pisal, da bo izdal *Prekmurske pisatelje* z uvodom in izbranimi teksti. Pavla je prosil, naj mu priskrbi fotografijo naslovne strani *Abecedarium Szlowenszko* in prepis vsaj ene strani.

Sproti je obveščal Pavla, kako je potekala prodaja njegovih knjig ter mu pošiljal denar, ki ga je dobil od prodaje knjig.

Obvestil je Pavla, da je izšla *Slovenska sodobna lirika*. Vprašal ga je, ali naj mu kupi zvezek *Prekmurske narodne pravljice* in ali je mogoče dobiti kakšno dobro kratko madžarsko literarno zgodovino.

Prosil ga je, naj ob prihodu prinese knjige. Zanimalo ga je, če je morda kje našel original pesmi Luize Pesjakove. Spraševal je, če je morda dobil karto z vprašanjem o ženitovanjski knjigi in če je morda že kaj našel.

Zanimalo ga je, ali mu je Pavel hranil *Vasi Szemle*. Prosil je, naj pri Géfinu poišče, kdo je bil leta 1813 iz naših krajev tam v semenišču. Spraševal je, ali je možno, da bi kdo izpisal iz Leksikona imena slovenskih krajev okoli Monoštra ter število njihovih prebivalcev. Prosil ga je za pomoč pri pripravi članka o današnji Madžarski. Spraševal ga je o katoliških založniških knjigah, katoliških revijah, kulturnih ustanovah in drugem, o čemer bi se mu zdelo primerno, da bi Novak poročal. Prosil je za fotografijo Blatnega jezera ali katere druge madžarske znamenitosti.

Naročal mu je, naj misli na kak prispevek za glasilo prekmurskega muzejskega društva. Svetoval mu je, da bi napisal kaj o narodnih pesmih.

Pavlu je sporočil, da mu je umrla žena. Žal mu je bilo, da sta bila tako daleč narazen, saj mu je bilo v teh trenutkih še dražje Pavlovo prijateljstvo. Sporočal je Pavlu, da bosta z Zelkom izdala knjižico *Küzmič-Ivanocy*, s kolegom Novakom pa je pripravljaj Čitanko za kmetijske šole. Obveščal ga je, da bo jeseni izšla

Novakova knjižica *Slovenski psevdonimi*, pripravljala pa je zvezek *Prekmurske knjižnice*. Želel si je hiter izid, zato je prosil Pavla za njegov članek.

Obveščal ga je, da je Kontler v *Novicah* naredil celo afero o Pavlovem prevodu in ga kritiziral. Novak je pisal Pavlu, da mu je pošteno »zasolil« odgovor.

Prosil je, da naj mu za Števanovce, Andovce in Gornji Senik izpiše, koliko ljudi je takrat znalo madžarsko. Prosil je za naslov knjige o freskah v Prekmurju. Prosil je tudi za pomoč pri iskanju članka *Szlovén irodalom*.

Obveščal ga je tudi o političnih dogodkih. Tako mu je pisal, da je najavljen Korošček obisk Madžarske. S tem bi se ustvarila trikotnik Italija-Madžarska-Jugoslavija ter prijateljska pogodba med Madžarsko in Jugoslavijo.

Novak je nameraval organizirati prekmurski zvezek ČZN-ja, zato je prosil Pavla, naj kaj napiše, ali pa vsaj prispeva kaj grobe-ga gradiva za objavo. Novak je na radiu predaval o Slovencih v tujih kulturah.

Novak je za Pavla pri profesorju Kidriču dobil njegovo izdajo Zoisove korespondence. Novak je čestital Pavlu ob članstvu v Penu. Sporočil mu je, da mu bo poslal, kar so o njem pisali v *Jutru* in *Slovincu*.

Pavla je opominjal, da naj bi, ko bodo v Budimpešti govorili o čitankah, poskušal doseči, da bi bil tisk v gajici in naslov *Sloven-ska čitanka* ali kaj podobnega, in ne Vendska. Novak mu je pisal, da ga bo zelo veselilo, če bo navzoč pri njegovi doktorski promociji. Tako je Novak prosil za pomoč pri sklepnem delu disertacije. Novak je z Maučecem izdal brošuro o Porabju.

Pavla je več ljudi prosilo za pomoč pri iskanju službe. Tako je Novak prosil za pomoč pri iskanju službe za kolega. Učiteljica Leopoldina Podobnik ga je prosila za pomoč. Tudi Ivan Šiftar ga je prosil za pomoč pri iskanju službe.

Balažicu je bilo žal, da v Sombotelu ni mogel priti v stik s Pavlom. Upal je, da je Pavel dobil *Kalendar srca Jezušovega* in njegovo povest *Na križpotji življenja*. Zanimalo ga je Pavlovo mnenje o povesti.

Derkač mu je opisoval svojo dolgo pot domov od Pavla ob koncu druge svetovne vojne in stanje po njej na Cankovi.

Flegar je vabil Pavla na novomašno slovestnost. Spraševal ga je, če je besedilo na podobici pravilno zapisano.

Hribovšek je sporočal Pavlu, da ima precej veliko knjižnico, v kateri pa pogrša ogrske Slovence. Prosil ga je, naj pogleda, če bi se kje dalo dobiti kakšen molitvenik ali kaj drugega v staroslovenskem jeziku. Jerič se je zahvaljeval za knjige Tihomirja Totha in prosil Pavla še za druge. Obenem se je zahvaljeval za Pavlovo vabilo, naj ga obišče v Sombotelu.

Jour mu je sporočal, da komaj čaka, da mine vojaški rok in se vrne domov.

Sestra Leopoldina Koštric je pisala, da so že nekaj mesecev v turniški šoli, za kar so bile Pavlu hvaležne in so se ga spominjale pri molitvi. Hodile so iz razreda v razred ter otrokom prevajale navodila, ki so jim jih učiteljice dajale v madžarščini. Pavla so prosile, če bi jim lahko priskrbel kakšne slovenske knjige, predvsem čitanke in zbirko računskih nalog.

Kovačič je pisal Pavlu, da mu dovoljuje uporabo spisa o kru-
cih. V zameno je prosil en izvod Pavlovega spisa.

Kuhar mu je sporočal, da je pripravljen sodelovati na razstavi. Želel je izvedeti več podrobnosti o njeni organizaciji.

Puntar je prosil za pomoč pri iskanju Türrove korespondence.

Ramovšu je bilo žal, da ga Pavel ni mogel najti, ker je poleti veliko potoval in ga ni bilo doma.

Rudolf je prosil za biografijo ali temeljito študijo o Petöfiju, zanimala ga je biografija Adyja. Prosil je, da bi mu Pavel posredoval kakšno znanstvo s kakim zoologom. Sporočal mu je, da se je njegovo razumevanje madžarščine zelo popravilo.

Stele je spraševal Pavla, kdo bi mu lahko pomagal, da bi prišel v stik s komisijo za ohranitev spomenikov. Voščil je Pavlu ob petdesetem rojstnem dnevu.

Za profesorja Grivca je prosil čim več ilustriranega gradiva o Knezu Koclju. Sporočal mu je, da je bil imenovan za profesorja umetnostne zgodovine na ljubljanski univerzi. Čestital je Pavlu za zadnji prevod Cankarjevega dela.

Šebjanič je bil zelo zadovoljen s svojim potovanjem po Madžarski in njihovo gostoljubnostjo. Prosil je Pavla, da bi mu poslal *Dunántúli Szemle* in tudi nadaljnje številke v zameno za kako drugo slovensko revijo ali proti plačilu.

Škafar je svetoval Pavlu, naj bi napisal kaj o udeležbi Slovencev na kongresu na Madžarskem. Sporočal mu je, da je prejel razpravo in se zahvalil za lepo presenečenje. Glede Pavlove revije je menil, da je res posebna.

Škalec je pisal Pavlu, da ga je iskal na domu, vendar je bil Pavel ravno takrat v Jugoslaviji. Pavel mu je obljubil, da bo zbral nekaj za njegovo prirodozlovnno zbirko, zato ga je spraševal, če je kaj pripravil zanj, da bi prišel iskat.

Šlebinger mu je sporočal ocene o cenah kajkavskih knjig. Pavel naj bi ga obvestil, če se mu zdi ponudba sprejemljiva.

Štrakec je spodbujal Pavla, naj piše v madžarske časopise, ki so lepo urejeni. Obenem mu je poslal fotografijo velikega zvona iz cerkve svetega Petra pri Mariboru, ki je padel na tla.

Törnar mu je pisal, da mu je poslal dve knjigi, ki ju je kupil za Jeriča. Poslal mu je še eno v svojem imenu in prosil Pavla, naj mu jih izroči. Pavlu je poslal nazaj njegovo delo in mu priporočal, naj najde nekoga, ki bolj pozna te zadeve.

Vratuša je pisal Pavlu, naj mu odkrito pove, če ima kaj proti njemu, ne pa da ga je obrekoval za njegovim hrbtom.

Županič je spraševal Pavla, kako naj mu pošljejo honorar za njegov razpravo v *Etnologu*. Tudi Novak mu je večkrat pisal zaradi honorarja za Pavlove članke.

Iz tega prikaza je razvidna vsebina pisem Avgustu Pavlu, ki so se ohranila v Pavlovi zapuščini in jih je od njegove hčerke Judite odkupil Pomurski muzej iz Murske Sobote. Kot je razvidno, je velika večina korespondentov Pavlu pošiljala različne informacije in prošnje. Obveščali so ga tudi o različnih dogodkih iz pokrajine ob Muri in zasebnih zadevah.

PETER ŠRAJ

BELTINSKA GROFICA MARIA ZICHY PRI PAPEŽU

Grofica Maria Iphigenia Zichy (1883–1977) je vneto zapisovala pomembne družinske dogodke in jih sama imenovala Spomini.

Grofica Marie Zichy z diademom, iz leta 1916.
Vir fotografije: Nikolaj Szepessy

Nekatere zapise Spominov mi je zaradi opisovanja zemljiških gospodarjev beltinskega gospostva in osebnega poznanstva nečak grofice Marie Zichy, grof Agost Szechenyi (1921–2005), podaril. Agost je bil v poletnih mesecih vnet in reden gost na beltinskem gradu.

V nekaterih mojih zapisih o družini Zichy je bralec morda prezrl podatek, da je bil beltinski grof Agost Zichy (1852–1925) dvojček Franza (1852–1883). Franz Zichy – ali, kot so mu pravili domači, stric Feri – je po končanih teoloških šolah nastopil službo pri papežu Leonu XIII., ki je papeževal od leta 1878 do leta 1903.

Ferijev (Franz Zichy) sošolec in študijski prijatelj je bil kasnejši papež Pij XI. (rojstno ime Achille Ratti), ki je živel od 1857. do 1939. leta. Papež je bil od 1922. do 1939. leta. Njegova zasluga je, da je leta 1929 Vatikan

postal samostojna neodvisna papeška država. V zasebnem življenju je bil zelo aktiven ljubitelj planinstva. Tako vsestranskega, bogatega, predvsem pa dolgega življenja ni dočakal njegov sošolec Feri. Samo dobrih 30 kratkih življenjskih let mu je bilo usojenih. Zaradi svojih sposobnosti bi lahko Franz Zichy postal predistinirani madžarski primas. Umrli je 18. aprila 1883. leta.

Omenil sem že, da je imela beltinska grofica Maria Zichy izredno literarno žilico, predvsem za opisovanje pomembnih družinskih dogodkov.

Spomini na strica Ferija:

»Bilo je leta 1929, ko se je madžarska delegacija odpeljala v Rim po novoimenovanega nadškofa Sereďya, da ga bo spremljala na njegovo novo duhovniško pot iz Rima na Madžarsko. V tej delegaciji je bil tudi Aladar Zichy.

Ko je njegova svetost, papež Pij XI. (1922–1939) zaslišal priimek Zichy, je navzoče vprašal, kdo neki od bližnjih sorodnikov njegovega nekdanjega dobrega znanca in študijskega prijatelja Ferija je še pri življenju. Odgovor članov delegacije je bil: tri nečakinje. Navzoče so bile Clara Keglevich, Asta Szechenyi in Maria Iph. Zichy.

Od nas treh sem se samo jaz peljala decembra istega leta v Rim. Po dogovorjenem posredovanju sem sprejela vabilo za osebno avdienco 20. decembra 1929 pri njegovi svetosti, ki mi prav gotovo ostaja eden pomembnih spominov v življenju. Papež Pij XI. (Achille Ratti) je bil silno milostljiv do mene in je govoril ves ganjen o svojem dobrem prijatelju, s katerim je vedno sedel v isti klopi in kjer sta si izmenjavala skripta. Papež je govoril z zelo izbranimi besedami o našem stricu (Feriju, op. p.) in poudarjal, kakšna velika izguba je bila njegova smrt za našo domovino, kjer bi lahko imel še pomembno prihodnost. S tem je sveti oče namignil, da bi lahko bil stric Feri predistinirani primas na Madžarskem. Za spomin na strica Ferija sem svetemu očetu k nogam položila križ, nakar mi je papež predal rožni venec iz karniola. Ob slovesu sem za sebe in moje bližnje dobila papežev blagoslov.

Poleg omenjenih spominov iz sedanjosti pa segajo moji spomini na starejše dogodke: stric Feri je bil imenovan za papeževga camerarius za časa Pija IX. Službo je nastopil pri papežu Leu XIII., ki je papeževal od 1878. do 1903. leta. Sveti oče je strica

Ferija tako vzljubil, da se je papež ob Ferijevi smrti (1883) v znak žalovanja za tri dni umaknil iz javnosti.

V jubilejnem letu 1900 so prišli mnogi člani družine Zichy v Rim na zasebni sprejem k papežu Leonu XIII. (Zanimivo, da je bil datum 20. december.) Na tem sprejemu smo bile vse tri hčerke-sestre Maria, Teodora in Asta ter oče Agost (vdovec). V tem obdobju je bil »ceremonijal« na sprejemu mnogo strožji. V dvorani, kjer nas je sprejel papež, si moral trikrat poklekniti. Papež je sedel na nekoliko dvignjenem sedežu.

Moja najmlajša sestra Asta, komaj v 9. letu, je bila vsa oblečena v belo.

Smrt strica Ferija je bila nenadna. Njegov brat, stric Fedor, ga je še obiskal v Rimu, kjer sta se na železniški postaji poslovila. Po dolgotrajni vožnji je stric Fedor prispel v Budimpešto, tam pa ga je že čakalo sporočilo o Ferijevi smrti. Slepó črevo je bilo za tisti čas še neraziskano področje, podlegel je vnetju slepega črevesa.

Za mojega očeta je bil ta smrtni primer izredno težak udarec. Če bi stric Feri še preživel tri mesece, bi lahko on krstil mojo sestrično Claro in mene. To nam je preprečila njegova prerana smrt, medve sva prišli kasneje na svet.

(Navedba iz Spominov M. Zichy)

ANTUN NOVAK

120 LET GASILSKE ZVEZE V POMURJU (1893–2013)

Zgodovina gasilskih zvez v Pomurju sega v leto 1893, ko je bilo ustanovljeno prvo združenje prostovoljnih gasilskih društev (PGD) na Murskem polju. Od takrat v Ljutomeru neprekinjeno deluje gasilska zveza. Tudi v Prekmurju je leta 1893 zaživela pobuda za ustanovitev gasilske zveze Prekmurja, in to na občnem zboru Prostovoljnega gasilskega društva Strukovci 11. januarja, vendar se ni uresničila, ker madžarski gasilski predpisi tega niso dovoljevali.

ZVEZA MUROPOLJSKIH PROSTOVOLJNIH GASILSKIH DRUŠTEV LJUTOMER – 1893

Gasilstvo v Pomurju, ki danes šteje 15.158 članov v 242 prostovoljnih gasilskih društvih, ima pestro zgodovino in je bilo v 142 letih pomemben dejavnik pri življenju ljudi in razvoju pokrajine. Razgledani veljaki Ljutomera in Lendave so že v drugi polovici 19. stoletja (leta 1871¹ oziroma 1873²) ustanovili prostovoljni gasilski društvi, ki se uvrščata med najstarejša v Sloveniji.³ Takoj po tem so ustanovili društva na Murskem polju, v Apaški dolini, na Ravenskem, Dolinskem in Goričkem: v Žibercih (1878), Veržehu (1880), Beltincih (1881), Murski Soboti, Apačah, Gornji Radgoni, Orehovcih in

¹ Ratiznojnik, Anton; Prostovoljno gasilsko društvo Ljutomer 1871–2011. 140 let humanitarne dejavnosti, PGD Ljutomer, 2011.

² Varga, Šandor; Kronika lendavskega gasilstva 1873–1983, PGD Lendava, 1983.

³ Najstarejše gasilsko društvo v Sloveniji je ustanovljeno v Metliki leta 1869, potem 1870. v Ljubljani, na Ptuj in v Laškem, 1871. v Mariboru, Celju in Krškem, 1872. v Ljubljani Vič, Radečah, Rogatcu in Slovenski Bistrici, 1873. v Slovenskih Konjicah in Tekstilni tovarni Prebold.

Žepovcih (1882), Hrastju - Moti in pri Sv. Juriju ob Ščavnici (1886), na Kobilju (1889), v Strukovcih in Puževcih (1890), Martjancih in Križevcih pri Ljutomeru (1891), na Cankovi, Cvenu, v Dobrovniku, Ključarovcih, Motvarjevcih, Puconcih in Predanovcih (1892), Iljaševcih, Kokoričih, Lukavcih, Rankovcih, Stročji vasi in na Moti (1893⁴). Do konca 19. stoletja je bilo ustanovljenih še 13 društev.

Takšen razvoj PGD je narekoval potrebo po povezovanju, zlasti ker ni bilo slovenske strokovne literature, poveljevanja v slovenščini, usposabljanja in skupnega delovanja, saj je bila na levi strani Mure madžarska, na desni pa nemška gasilska zakonodaja. Gasilski zagnanci, predvsem zavedni Slovenci, kot so bili Ivan Kukovec⁵ iz Ljutomera, Josip Rajh s Cvena in Josip Karba, so leta 1893 ustanovili prvo zvezo prostovoljnih gasilskih društev, ki se je imenovala **Zveza muropoljskih prostovoljnih gasilskih društev Ljutomer**. Za prvega predsednika, takrat načelnika, je bil izvoljen Josip Rajh s Cvena, za tajnika pa Josip Karba. To je bila druga⁶ zveza PGD v Sloveniji, kar ob dejstvu, da je PGD Ljutomer ustanovljeno med prvimi osmimi v Sloveniji, veliko pove o gasilskih koreninah v Ljutomeru⁷ oziroma v Pomurju.

Pojav zveze je bil izjemnega pomena tudi za razpoloženje Slovencev na tem območju, saj so gasilske prireditve povezane s krepitvijo narodne zavesti.⁸ Med prvimi dejavnostmi zveze je bila vaja na Zgornjem Krapju leta 1893, seveda pa zveza ni bila deležna nobene denarne pomoči in je morala za delovanje, tudi za zdravniško pomoč, ki jo je uvedla za člane prostovoljnih gasilskih društev, skrbeti sama. Glavni vir je bila članarina, in to krona za vsakih 5 članov v društvu. Zanimivo je, da je bil na občni zbor zveze, ki je bil vedno v drugem društvu, na 5 članov izvoljen eden delegat.

⁴ Gomboc, Franc; Gasilstvo v Prekmurju 1873–2003, FG Murska Sobota, 2009.

⁵ Zasluga za nastanek in razvoj prostovoljnih gasilskih društev na Murskem polju in tudi za ustanovitev Zveze muropoljskih gasilskih društev gre Ivanu Kukovcu (umrl leta 1908), okrajnemu načelniku v Ljutomeru in ravnatelju Okrajne posojilnice Ljutomer. Na seji 20. marca 1892 je posojilnica sprejela sklep: »Prvo gasilsko društvo, ki se bo ustanovilo v Ljutomerskem okraju, še isto leto dobi od okrajne posojilnice Ljutomer 400 kron podpore, vsako nadaljnjo ustanovljeno gasilsko društvo v istem letu pa 300 kron za nakup gasilnega orodja in opreme«. Poleg tega je posojilnica namenila vsakemu pripravljalnemu odboru za ustanovitev društva še 50 kron za ustanovitvene stroške. Pomembna zasluga Kukovca je sklep okrajnega sveta Ljutomer, da so se iz okrajne blagajne izplačevali vsi prevozi na požarišča.

⁶ Prva zveza, Deželna zveza gasilskih društev na Kranjskem, je ustanovljena 6. maja 1888, leta 1910 se je preimenovala v Slovensko deželno zvezo prostovoljnih gasilskih društev na Kranjskem. Tretja zveza je ustanovljena leta 1899 v Žalcu – Zveza slovenskih požarnih bramb za Spodnjo Štajersko.

⁷ Ljutomer se kot trg omenja v deželnem knjižnem urbarju v letih 1265–1267.

⁸ Prireditve ob razvitju in blagoslovu prvega praporja Prostovoljnega gasilskega društva Cven 4. maja 1893 v Ljutomeru je bila odraz slovenske zavesti.

Zveza muropoljskih gasilskih društev v Ljutomeru je dobila vabilo na vseslovanski gasilski kongres,⁹ ki je bil ob 50-letnici gasilstva v Pragi od 14. do 16. avgusta 1903. Žal se ni odzvala, kar je glede na takratno finančno podporo gasilstva razumljivo, je pa poslala čestitko in pozdrave.

ZVEZA PROSTOVOLJNIH GASILSKIH DRUŠTEV ZA POLITIČNI OKRAJ LJUTOMER – 1908

Minili sta že 10-letnici PGD, ki jima je pri ustanavljanju botrovala muropoljska zveza.¹⁰ Tudi v družbenem okolju se je marsikaj spremenilo in rodila se je želja, da naziv ob 15-letnici spremenijo v **Zvezo prostovoljnih gasilskih društev za politični okraj Ljutomer**. Na občnem zboru leta 1908 je bil Josip Rajh razglašen za častnega člana zveze, v Ljutomeru pa je bila proslava. V zvezo so vključili 14 prostovoljnih gasilskih društev.¹¹ Takratni cesar je gasilcem ob jubileju čestital s prispevkom 100 kron, da bi gasilce nagradili za požrtvovalnost ob požarih.

Dejavnost zveze je predstavljena v kroniki Dvajsetletnica gasilstva na Murskem polju, 1892–1912, avtorjev Josipa Karbe in Vlade Pušenjaka.

V dnevih pred prvo svetovno vojno, med njo in prva leta po njej je imela ljutomerska gasilska zveza, tako kot gasilci nasploh, zaradi majhnega števila članov precej težav.

⁹ Korenine Zveze slovanskega gasilstva segajo v leto 1903, ko je v Pragi prirejen prvi shod slovanskega gasilstva z ustanovitvijo zveze. Od 30. junija do 2. julija 1923 je bil v Pragi vseslovanski kongres prostovoljnega gasilstva. V zvezo so bile vključene gasilske zveze Poljske, Hrvaške, Bolgarije, Jugoslovanska gasilska zveza v Ljubljani in članice Češkoslovaške zveze (GZ Češke, GZ Moravske, GZ Šlezije, GZ Slovaške, GZ Podkarpatske Rusije). Ni dvoma, da so bili na dogodku člani Jugoslovanske gasilske zveze v Ljubljani, morda tudi kdo iz Pomurja – kot leto prej na kongresu Gasilske zveze Češkoslovaške, ko so se dogovorili o razvoju slovanskega gasilstva in množično podelili gasilska odlikovanja med članicami Zveze.

¹⁰ Desetletnica Prostovoljnega gasilskega društva Cezanjci, 30. aprila 1905, s prevzemom nove ročne brizgalne in odprtem novega orodišča.

¹¹ Prostovoljna gasilska društva Ljutomer, Veržej, Gornja Radgona, Orehovci, Hrastje Mota, Križevci pri Ljutomeru, Cven, Ključarovci, Lukavci, Stročja Vas, Iljaševci, Kokoriči, Noršinci pri Ljutomeru, Banovci, Grlava, Stara Nova vas in mogoče še katero do takrat ustanovljeno v Apaški dolini, saj včlanjenje v zvezo ni bilo obvezujoče, ker je bilo obremenjeno s stroški.

GASILSKE ŽUPE – 1919, 1933

1. julija 1919 je Fran Barle (20. 11. 1864–23. 5. 1928) ustanovil Jugoslovansko gasilsko zvezo (JGZ) v Ljubljani.¹² Po sprejetih pravilih JGZ je prvič v gasilski zgodovini omogočeno delovanje gasilskih žup – združenj prostovoljnih gasilskih društev po okrajih in občinah. Takoj so jih ustanovili 17,¹³ kar je med drugim zasluga novoizvoljenega odbora zveze.¹⁴

V Prekmurju, ki je bilo pod politično upravo civilnega komisarja s sedežem v Murski Soboti, so do ustanovitve gasilskih žup delovala 3 gasilna okrožja: za zahodni del sodnega okraja Murska Sobota, za vzhodni del sodnega okraja Murska Sobota in za celotni sodni okraj Lendava. Meja zahodnega in vzhodnega gasilnega okrožja okraja Murska Sobota je bila železniška proga Murska Sobota–Hodoš.¹⁵

Ljutomersko zvezo kot edino v času Avstro-Ogrske na območju Pomurja so preimenovali v *Gasilsko župo Ljutomer*. Prizadevanja Jugoslovanske gasilske zveze v Ljubljani so obrodila sadove, ustanovljena so bila številna društva v Prlekiji in Apaški dolini. Zato so na seji JGZ v Ljubljani 3. aprila 1921 predlagali tudi ustanovitev Gasilske župe Gornja Radgona,¹⁶ vendar se je to zgodilo šele leta 1923.

V Prekmurju do takrat ni bilo nobene zveze ali župe. Prva gasilska župa je bila ustanovljena leta 1922 v Beltincih, leta 1924 Strukovcih, leta 1925 Martjancih¹⁷ in Križevcih v Prekmurju,¹⁸ vse pa so prene-

¹² Fran Barle je »oče slovenskega gasilstva«, tega pa, žal, splošna in gasilska slovenska zgodovina ni ovrednotila. Zasluge Barleta so: da je bilo že leta 1899 v Prostovoljnem gasilskem društvu Ljubljana mesto slovensko poveljevanje in da je od tega leta (občni zbor 7. maja) naziv društva Ljubljansko prostovoljno gasilno in reševalno društvo; da je po občnem zboru leta 1904 v Postojni JGZ včlanjena v Slovansko gasilsko zvezo v Pragi; da je leta 1908 Zveza obsegala Kranjsko, Spodnjo Štajersko in Primorsko; da je leta 1910 Deželna zveza prostovoljnih gasilskih društev na Kranjskem spremenila naziv v Slovensko deželno zvezo PGD na Kranjskem. Od leta 1912 je bil urednik *Gasila*. Po končani prvi svetovni vojni je že 15. decembra 1918 sklical posvetovanje o združitvi vsega slovenskega gasilstva, vseh takratnih zvez, ki so imele sedeže na ozemlju Slovenije, ko je bil izvoljen začasni odbor z Barletom na čelu, ki je moral pripraviti pravila in sklicati ustanovitveni zbor JGZ. Obnovil je stike med slovanskimi gasilci in sodeloval na kongresih ter gasilskih prireditvah vse do smrti leta 1928. Trudil se je za prevlado slovenskega gibanja v gasilstvu, bil je tudi na prvem vseslovenskem kongresu v Pragi leta 1903.

¹³ Gasilske župe Brežice, Ig, Kamnik, Kostanjevica, Kranj, Litija, Ljubljana, Ljutomer, Logatec, Mozirje, Ormož, Postojna, Radovljica, Ribnica, Škofja Loka, Trbovlje in Žalec.

¹⁴ Predsednik Fran Barle, Ljubljana; 1. podpredsednik dr. Rihard Bergman, Žalec, 2. podpredsednik Josip Turk, Ljubljana; tajnik Janko Hojan, Ljubljana; odborniki Ivan Koleša in Franc Jurman, Ljubljana, Ivan Kramar, Trbovlje, Ignacije Merhar, Dolenja vas, Franc Pristovšek, Žalec, Ivan Rakuša, Straža, in Julij Spalšek, Radovljica.

¹⁵ Zanimiv podatek o stanju gasilske službe okraja Murska Sobota po prvi svetovni vojni pove, da je imelo leta 1921 od 125 občin le 8 več kot dve ročni brizgalni, in to soboška kot edina 4 brizgalne, po 2 brizgalni pa občine Središče, Sebeborci, Prosečka vas, Poznanovci, Gornji Slaveči, Černelavci in Borejci.

¹⁶ Viri navajajo, da so leta 1930 v Prlekiji delovale tri gasilske župe: Gasilska župa Ljutomer s 6 gasilskimi društvi, predsednik Lovro Kuhařić; Gasilska župa Ljutomer-Stara Nova vas z 18 gasilskimi društvi, predsednik Jakob Štuhec; Gasilska župa Gornja Radgona z 9 društvi, česar pa avtor ni raziskoval zaradi nedostopnosti do arhiva.

¹⁷ Zapisnik ustanovitvene seje gasilske župe v Martjancih 28. VI. 1925.

¹⁸ Leta 1930 je vključeno v beltinsko župo 27 PGD, predsednik Lev Capuder; križevsko v Prekmurju 19, predsednik Josip Džuban; v martjansko 15, predsednik župe Geza Vezer; v strukovsko 24 PGD, predsednik Štefan Šohar.

hale delovati leta 1933.¹⁹ 15. julija istega leta je sprejet Zakon o organizaciji gasilstva Kraljevine Jugoslavije,²⁰ ki je določil organiziranost, naloge in pristojnosti gasilskih žup. *Skladno z zakonom sta leta 1933 poleg ljutomerske ustanovljeni še župi Murska Sobota²¹ in Lendava.* Zakon je uredil gasilske zveze (zajednice) po banovinah in tako je v Sloveniji delovala Gasilska zajednica Dravske Banovine.²² Takšna organiziranost združenj gasilskih društev v Pomurju oziroma v takratnih Prlekiji in Prekmurju je bila do leta 1941.

Delovanje gasilskih žup v Pomurju med dvema svetovnima vojnama je nedvomno prispevalo k splošnemu razvoju gasilstva. Omenimo le sodelovanje na kongresih Slovanske gasilske zveze in Zvez slovanskih dežel ob 50-letnici PGD Ljubljana mesto 18. julija 1920, ko je sodelovalo 30 društev iz Hrvaške, 40-letnici PGD Rogaška Slatina 18. junija 1922, na kateri so prav tako množično sodelovala društva iz Hrvaške (Zagreb, Krapina, Koprivnica, Karlovac ...), zlet Jugoslovanske gasilske zveze v Ljubljani leta 1927 ob 40-letnici Prostovoljnega gasilskega društva Središče ob Dravi, kjer je bilo 700 gasilcev iz Štajerske, Prekmurja in drugih delov Slovenije ter iz Medžimurja in širše Hrvaške.²³ Zveza sodeluje z evropskimi gasilci in svetovnimi organizacijami – CTIF,²⁴ saj je bil na kongresu Slovanske gasilske zveze v Ljubljani (13.–14. avgust 1930) predsednik Francoske gasilske zveze in tajnik CTIF-a Georges Guesnet. Za sodelovanje gasilcev s slovanske-

¹⁹ Zapisnik izredne in zaključne skupščine gas. župe martjanske, 29. oktobra 1933.

²⁰ Službene novine Kraljevine Jugoslavije, Beograd, št. 167/1933.

²¹ Zapisnik ustanovitvene skupščine gasilske župe sreza Murska Sobota, 26. novembra 1933.

²² V času Jugoslovanske gasilske zveze v Ljubljani od 1919. do 1933. je v Sloveniji delovalo 44 žup, v obdobju Gasilske zajednice Dravske banovine (od jeseni 1933 do prve polovice 1941) pa 26 žup.

²³ Jugoslovanska gasilska zveza v Ljubljani je leta 1920 dala pobudo za ustanovitev Gasilske zveze Kraljevine Jugoslavije, kar pa se ni zgodilo zaradi zavlačevanja hrvaške gasilske zveze. Potem je leta bila leta 1922 na kongresu Gasilske zveze Češkoslovaške v Pragi, ko so se med drugim dogovorili o razvoju slovanskega gasilstva, leta 1923 na kongresu Zveze slovanskih gasilcev, prav tako v Pragi, leta 1924 v Varšavi, leta 1926 na 50-letnici hrvaške gasilske zveze (Hrvatsko-slovanske vatrogasne zajednice) v Zagrebu, na 55-letnici PGD Zemun v Srbiji ter leta 1928 z 20-člansko delegacijo na kongresu Zveze slovanskih gasilcev v Pragi. Na Občnem zboru JGZ v Celju leta 1929 so sprejeli sklep, da bo prihodnji kongres slovanskega gasilstva v Ljubljani. Zveza ga je gostila leta 1930 ob 60-letnici PGD Ljubljana mesto. 8. decembra 1929 je skupaj z hrvaško gasilsko zvezo ustanovila Gasilsko zvezo Kraljevine Jugoslavije (Vatrogasni savez Kraljevine Jugoslavije), v upravo so bili izvoljeni: Jernej Venguš, podpredsednik, Ljudevit Musek, blagajnik, odborniki Franc Pristovšek, Geza Vezer (predsednik Gasilske župe Martjanci), Konrad Gologranc in Ivan Rakuša. Po šestojanuarski diktaturi leta 1929 so si veljaki slovanskega gasilstva, tudi voditelji gasilskih žup v Pomurju, prizadevali za slovensko, strokovno in nestrankarsko in nepolitično gasilstvo. Ob 20-letnici slovanske gasilske zveze (JGZ v Ljubljani 1919 in GZDB 1933) leta 1939 (13.–14. avgust) slovensko gasilstvo spet gosti gasilski kongres, vendar ne slovanskega, temveč jugoslovanskega, in to Gasilske zveze Kraljevine Jugoslavije (ob tej priložnosti so podelili pomembna odlikovanja – zlati križec za zaslug; iz Pomurja so ga dobili Josip Benko, Murska Sobota, Ferdo Celec, Rakičan, Josip Džuban, Križevci v Prekmurju, in Franc Snoj, Gornja Radgona, vsi udeleženci kongresa pa spominsko medaljo. Na tekmovalju med kongresom je 5. mesto zasedel Maks Fekonja, PGD Radomerje).

²⁴ Comité Technique International de prevention et d'extinction du Feu – CTIF. Mednarodna gasilska organizacija, ustanovljena leta 1900 v Parizu, vanjo je Gasilska zveza Slovenije včlanjena kot polnopravna članica leta 1992, čeprav je bilo slovensko gasilstvo že včlanjeno v CTIF, in sicer leta 1929 (prvič) ter po drugi svetovni vojni v okviru državnih zvez. Pred tem je bil gasilski okraj Murska Sobota vključen v Gasilsko zvezo Železne županije, okraj Lendava pa v Gasilsko zvezo Zalske županije in s tem v CTIF do leta 1918 kot del madžarske gasilske zveze.

ga območja so takrat množično podeljevali najvišja odlikovanja med članicami Zveze.²⁵

OKRAJNE, OBČINSKE, MESTNE IN GASILSKE ZVEZE V POMURJU – 1948, 1955, 2003

Zgodovina gasilske dejavnosti oziroma požarne varnosti med drugo svetovno vojno je bila »dvojna«, kar pa še ni temeljito raziskano. Ob mobilizaciji članov gasilske organizacije sta nemška vojaška oblast v Prlekiji in madžarska v Prekmurju vpeljali svoje zakone in jim podredili gasilstvo. Hkrati pa so v ljudskem gibanju proti okupatorju ostajali domoljubni privrženci, ki so ohranjali gasilsko dediščino in prek aktivistov osvobodilne fronte (OF) spodbujali delovanje požarne varnosti.²⁶ Takoj po končani drugi svetovni vojni se gasilstvo samodejno organizira, posebej PGD, zbira opremo, odstranjuje nevarnosti, ki so ostale od vojne, pomaga žrtvam. V prvih letih po vojni seveda kakšne gasilske zveze ni bilo. Obstajala pa je skrb za gasilstvo v državnih organih, ki so imenovali ljudi in pomožna telesa za izvajanje gasilske dejavnosti. Tako je bil že pri odboru OF gasilski referent, ki je pozneje pristopil v upravo za notranje zadeve in že 25. junija 1945 izdal navodila za ustanavljanje gasilskih enot. Obenem so ustanavljali okrajna gasilska poveljstva.²⁷ Ministrstvo za notranje zadeve Federativne ljudske republike Jugoslavije je februarja 1946 izdalo obvezna navodila o gasilstvu in izvajanju požarne varnosti.²⁸ Čeprav ni bilo zveze, se je čutilo združeno delovanje vseh pri požarni varnosti.

Takšna organiziranost zvez deluje do leta 1948, ko je 19. maja sprejet Zakon o prostovoljnih gasilskih društvih.²⁹ Po njem so ustanovljene okrajne gasilske zveze: *20. aprila 1948 Okrajna gasilska zveza Ljutomer, 11. decembra 1948 Okrajna gasilska zveza Murska*

²⁵ Več slovenskih gasilcev je prejelo najvišja hrvaška gasilska odlikovanja začasni član Hrvatsko-slavonske vatrogasne zajednice, in sicer Ignacije Merhar, Josip Turk, Konrad Goligranc, Geza Vezer, odlikovanje za zasluge pa Franc Pristovšek, Konrad Goligranc, Ivan Rakuša in drugi. Hrvaški gasilci so prejeli najvišja slovenska gasilska odlikovanja, prav tako začasni član JGZ Marijan pl. Heržić ter tudi drugi predstavniki slovenskih gasilskih zvez in gasilci Evrope.

²⁶ Korenine prizadevanj o potrebi izvajanja požarne varnosti in ohranjanja gasilstva segajo v leto 1942, ko je Vrhovni štab NOV v Foči izdal t. i. Fočanske predpise, ki so med drugim določali skrb in naloge v zvezi s požarno varnostjo in gasilstvom kot eno od nalog ljudskih osvobodilnih odborov.

²⁷ Zapisnik okrajne gasilske konference v Murski Soboti, 5. avgust 1946.

²⁸ Obvezno navodilo o izvajanju gasilske službe in požarne varnosti MNZ FLRJ, št. 1213, 9. februar 1946.

²⁹ Uradni list LRS št. 23 z dne 25. maja 1948.

Sobota, 30. marca 1950 Okrajna gasilska zveza Gornja Radgona in 31. marca 1950 Okrajna gasilska zveza Lendava. S tem se Pomurje oziroma Ljutomer uvršča med prva mesta v Sloveniji z gasilsko zvezo, in to prej, kot je bil sprejet Zakon o prostovoljnih gasilskih društvih Ljudske republike Slovenije.

Okrajne gasilske zveze v Pomurju so delovale skladno z reorganizacijami, že 6. aprila 1952 je prenehala delovati Okrajna gasilska zveza Gornja Radgona in se je priključila Okrajni gasilski zvezi Ljutomer, 9. aprila se je Okrajna gasilska zveza Lendava priključila Okrajni gasilski zvezi Murska Sobota, 14. avgusta 1955 pa je za vedno šla v zgodovino Okrajna gasilska zveza Ljutomer³⁰ s priključitvijo Okrajni gasilski zvezi Murska Sobota, ki v letih 1955–1962 deluje kot edina Okrajna gasilska zveza v Pomurju. V tem obdobju poleg Okrajne gasilske zveze Murska Sobota v Pomurju deluje še 10 občinskih gasilskih zvez³¹: ObGZ Beltinci, ustanovljena 14. 8. 1955, ObGZ Cankova, ustanovljena 31. 7. 1955, ObGZ Gornja Radgona, ustanovljena 8. 8. 1955, ObGZ Grad, ustanovljena 31. 7. 1955, ObGZ Lendava, ustanovljena 7. 8. 1955, ObGZ Ljutomer, ustanovljena 14. 8. 1955, ObGZ Martjanci, ustanovljena 31. 7. 1955, ObGZ Murska Sobota, ustanovljena 14. 8. 1955, ObGZ Petrovci-Šalovci ustanovljena, 31. 7. 1955, in ObGz Sv. Jurij/Videm ob Ščavnici, ustanovljena 10. 8. 1955. Ena okrajna in deset občinskih gasilskih zvez v Pomurju delujejo do druge polovice leta 1962.³² Hkrati v Sloveniji delujejo le 4 okraji – Ljubljana, Maribor, Celje, Koper, vendar se ne ve, kako dejavni so bili pri gasilskih dejavnostih.

Od leta 1963 oziroma zadnje četrtine leta 1962 deluje v Sloveniji 58 občinskih gasilskih zvez, med njimi so iz Pomurja ObGZ Gornja Radgona, ObGZ Lendava, ObGZ Ljutomer in ObGZ Murska Sobota, ki so gonilna sila pomurskega gasilstva do konca leta 1993. Tega leta pa vse do leta 2009 so skladno z Zakonom o lokalni samoupravi³³ in Zakonu o gasilstvu³⁴ ustanovljene nove občine in 21

³⁰ Ljudska skupščina Ljudske Republike Slovenije 17. junija 1955 sprejme Zakon o organizaciji oblasti in uprave, po katerem se zmanjša število občin in okrajev; število občin s 386 na 130 in število okrajev z 31 na 11. Skladno z novo upravno razdelitvijo se organizira tudi slovensko gasilstvo.

³¹ V 50. letih 20. stoletja se na slovenskem zemljevidu prvič omenja Pomurje, območje leve in desne strani Mure – Prlekija in Prekmurje – kot statistična regija, ki je v Republiki Sloveniji leta 2007 kategorizirana kot regija z regionalnim središčem Mursko Soboto in subregionalnimi središči Gornja Radgona, Ljutomer in Lendava, s 16 lokalnimi in 15 makrolokalnimi središči.

³² Vprašanje je, kaj je s slovensko in s tem pomursko gasilsko dediščino, kar se tiče arhiva, dela in premoženja nekdanjih okrajnih in občinskih gasilskih zvez in žup.

³³ Uradni list RS št. 72/93.

³⁴ Uradni list RS št. 71/93.

gasilskih zvez: GZ Beltinci, GZ Cankova, GZ Črenšovci, GZ Gornja Radgona, GZ Gornji Petrovci, GZ Grad, GZ Hodoš, GZ Križevci, GZ Kuzma, GZ Lendava, GZ Ljutomer, GZ Mestne občine Murska Sobota, GZ Moravske Toplice, GZ Velika Polana, GZ Puconci, GZ Radenci, GZ Rogašovci, GZ Sv. Jurij ob Ščavnici, GZ Šalovci, GZ Tišina in GZ Turnišče.³⁵ Povezovanje pri delu je zaupano Pomurskemu regijskemu svetu in poveljstvu, ki ima kot posvetovalno telo zametke v 70. letih prejšnjega stoletja, v novejši zgodovini pa aktivno deluje od leta 1993; predsednik sveta je Milan Antolin, regijski poveljnik pa Dušan Utroša.

³⁵ Kako spoštujemo lastno zgodovino, pove dejstvo, da je avtor prispevka Antun Novak pisno prosil vse obstoječe gasilske zveze v Pomurju za podatek o datumu ustanovitve zveze. Nobena se ni odzvala prošnji in zaradi tega ni podatkov, kdaj je katera ustanovljena.

VIRI IN LITERATURA

- Božič, dr. Branko; Gasilstvo na Slovenskem do leta 1941, GZS, Ljubljana, 1981.
- Božič, dr. Branko; Razvoj gasilstva na Slovenskem, GZS, Ljubljana, 1968.
- Božič, dr. Branko; Gasilstvo na Slovenskem do leta 1963, GZS, Ljubljana, 1998.
- Gasilec, revija GZS, letnik 1936.
- Gomboc, Franc; Gasilstvo v Prekmurju 1983–2003, GF, Murska Sobota, 2009.
- Haurum Gunnar in drugi; 100 Jahre CTIF 1900–2000, Hallener Druckerei MAYR, Hallein, Österreich.
- Kapun, Franc; Kronika Obč. GZ Ljutomer in njenih 42 PGD, rokopis, 2001.
- Klemenčič, Josip; Gasilski koledar za leto 1937, GZDB, Ljubljana, 1937.
- Novak, Antun; Osam desetletja VZ u Međimurju, 1925–2005, PDM, Čakovec, 2006.
- Novak, Antun; Gasilstvo v Prekmurju in Međimurju v času Avstro-Ogrske, Zbornik mednarodnega posveta Pomurje 1914–1920, Čakovec, januar 2011.
- Potrdilo OLO Murska Sobota o imenovanju pripravljalnega odbora za ustanovitev OGZ M. Sobota št. 6428/2–48, z dne 24. 11. 1948.
- Pravila GŽ Železno, leto 1889.
- ... 50 let GZ Lendava, 1955–2005, GZ Lendava, 2005.
- Ratiznojnik, Anton; PGD Ljutomer 1871–2011 – 140 let humanitarne dejavnosti, PGD Ljutomer, 2011.
- Varga, Šandor; Kronika lendavskega gasilstva 1873–1983, PGD Lendava, 1983.
- Zakon o PGD, Uradni list LRS št. 23 z dne 25. maja 1948.
- Zakon o gasilstvu, Uradni list RS št. 71/93.
- Zakon o lokalni samoupravi RS, Uradni list RS št. 72/93.
- Zakon o organizaciji gasilstva Kraljevine Jugoslavije, Beograd, Službene novine KJ, št. 167/1933.
- Zapisnik seje okrajne gasilske konference Murska Sobota, 5. 8. 1956.
- Zapisnik ustanovitvene seje GŽ Martjanci, 25. 6. 1925.
- Zapisnik izredne skupščine GŽ Martjanci, 29. 10. 1933.
- Zapisnik ustanovitvene skupščine GŽ M. Sobota, 26. 11. 1933.
- Zapisnik občnega zbora PGD Strukovci, 11. januar 1893.

JELKA PŠAJD

NOVA PRIDOBITEV

Novembra 2013 smo od zasebnega zbiralca Antona Vodana iz Očeslavcev pridobili v naš muzej 10 zvezkov/pesmaric, ki primarno pričajo o pisni dediščini Slovenskih goric.¹ Predmete je potrebno skrbno očistiti in inventarizirati, nujna pa je nadaljnja celovita raziskava, vezana na ljudsko slovstvo, ki bo dala natančnejše in zanesljivejše podatke o ljudskem slovstvu v Pomurju (ter zahodnem in osrednjem delu Slovenskih goric) v povezavi s širšim družbenimi in socialnimi razmerami.

Zvezki so pisani ročno, vendar čitljivo, s tintnim svinčnikom črne in vijolične barve ter vijolično in sivo barvico. Zapisi² ljudskih pesmi in zdravilnih receptov so iz obdobja 1840–1950 in so jih zapisovali različni avtorji in avtorice (štirje neznani avtorji in spol, štiri avtorice, dva avtorja). Večinoma gre za prepise ljudskih pesmi oziroma osebnih pesmaric in proze, avtorstvo ostale vsebine ni znano. Pozneje je na zunanost ali notranost platnic zadnji lastnik na nekatere zvezke napisal tudi avtorja zvezka in kdo ga je hranil. Jezik je narečni (prleščina), opazimo npr. narečni zapis ü-ja, sedanjiški končni *-m* se spremeni v *-n*, moška oblika glagola (3. os. edn.) *priša*, *odiša* ...

1. zvezek brez platnic, 46 strani, črnilo, siva barvica, 19 × 12 cm

Natančen izvor zvezka je neznan, najbrž iz Slovenskih goric.³ Vanj je pisal Andreas Rolla med leti 1917–1920. Vsebina je voja-

¹ Hkrati smo pridobili 1.810 kosov steklenih negativov, vendar to ni predmet tokratnega prispevka.

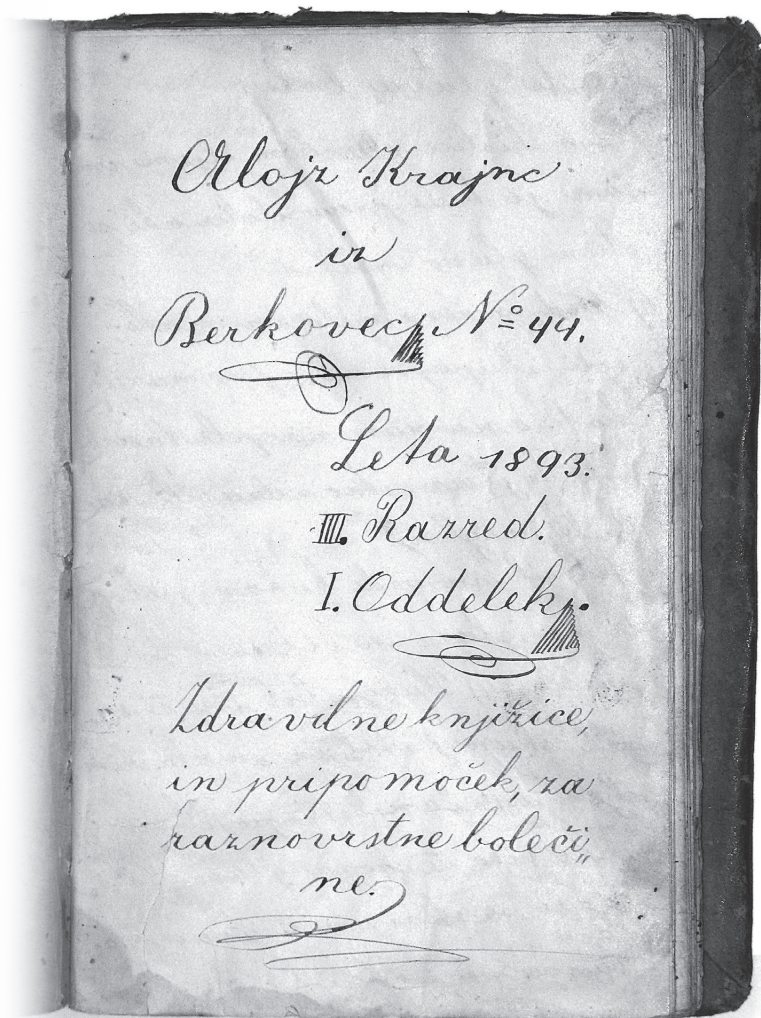
² V tukajšnjem prispevku nismo ugotavljali avtorstva vsebine (pesmi, proza).

³ Predvidevamo, da je zvezek iz Slovenskih goric, ker so ostali rokopisni zvezki od tam – iz različnih krajev v Slovenskih goricah.

ška; vojaške pesmi, proza z ljubezensko, ponekod spolno in humorno vsebino, povezano z vojaštvom. Vmes so zapisana tudi nemška, slovenska in ruska abeceda.

2. zvezek s trdimi platnicami, 112 strani, črnilo, siva barvica, 17,4 × 11,7 cm

Zvezek je izvirno iz Berkovcev, je domače izdelave, med trde

Notranja stran Zdravilne knjižice Alojza Krajnc iz leta 1893.

platnice je z vrstico zvezanih 27 pol, z eno zunanjo od lista *IV. risanke po stigmografski metodi*.

Vanj je pisal Alojz Krajnc leta 1898, kar je zapisano na začetku in koncu zvezka. Vsebina je ljudska medicina z naslovom *Zdravilne knjižice in pripomoček za raznovrstne bolečine*. Na zadnjem popisanem listu je z barvico zapisano: *Vhod in predgovor od raznih strani izražena želja, da bi izčrpno obravnavala pridelovanje zelenjave, me je nagnila, da sem spisal to knjigo. Razen dolgoletnih svojihkušenj in vztrajnega opazovanja mi je bila v pomoč obširna literatura o vrtnar ...* (op.: tu se besedilo konča). V nadaljevanju je kazalo z vsebino knjižice: razna zdravila za bolezni glave, oči, ušes, nosu, ust, zob, pljuč, kašelj, opekline, rane ..., opis zdravilne moči sadnih drevesnih vrst (jablane, oreha, hruške, fige, češnje, vinske trte, hrasta), grmovnic, zelišč in rož (kislica, melisa, majaron, rožmarin, vinska rutica, hren, redkev, teloh ...).

3. zvezek s trdimi platnicami, 108 strani, črnilo, 19 × 13 cm

Zvezek je starejši in večji od platnic hranilne knjižice, ki so sekundarnega izvora. Zvezek je v slabem stanju (zadnji list je strgan v desnem zgornjem kotu, na prvih desetih straneh je pisava zelo slabo vidna).

Vanj je zapisovala Agnes Divjagg, kasneje je zapisana s slovensko različico Neža Divjak, med leti 1860–1866. Zvezek je pesmarica s posvetno in cerkveno vsebino, najdena pri Kapeli leta 1978.

4. zvezek s trdimi platnicami, 66 strani, črnilo, 16,7 × 10,9 cm

Na naslovnici zvezka je zapisano *Pesmarica Julije Friedau*; pesmi z vojaško, svatovsko, mrtvaško vsebino. Na zadnji notranji platnici je vpisan *Franc Horvath iz Radgesburg, Stajermark*. Sklepati smemo, da je zvezek iz okolice Gornje Radgone, domnevno zapisan med obema vojnama.

5. zvezek s trdimi platnicami, 170 strani, vijolična barvica, 16,7 × 11 cm

Zvezek ima na naslovni platnici nalepljeno nalepko *Mitgliedsbuch ...*, v notranjem delu prve platnice pa nalepko *Dr. Brunon Weixl, zdravnik, Sv. Trojica v Sloven. goricah*. Zvezek je dobro ohranjen. Vanj je zapisovala Veronika Pučko iz Čagone v Slovenskih goricah v letih 1916–1917 (to je zapisano v notranjosti) s posvetno in cerkveno vsebino.

6. zvezek z mehkimi platnicami, 50 strani, vijolična barvica, $16,8 \times 10,7$ cm

Zvezek je domače izdelave, zunanja mehka platnica je naslovnica *Slovenske pisanke št. 8, učenca 5. razredne ljudske šole v Sv. Antonu v Slov. gor. šol. leta 1918/1919*. V njem so zapisane priložnostne pesmi ob godu in novem letu. Glede na ovitek predvidevamo, da so bile zapisane ok. leta 1919 (ali po tem letu). Zraven so dodani listi, ročno doma izdelani s štirimi stranmi, starejšega izvora – iz leta 1840. V njem sta novoletna koledniška pesem in kolednica ob štefanovem.

7. zvezek s trdimi platnicami, 152 strani, modra in črna tinta, 30×15 cm

Zvezek je obrazec oziroma knjiga za trgovske potrebe, v kateri je žig bukvarne in knjigoveznice Huber iz Ljubljane. V glavnem gre za posvetne pesmi na 121 straneh. Na zadnji strani so pripisana poljedelska dela⁴, ki jih je lastnik zvezka opravil v določenem časovnem obdobju in pripisana (lastnica zvezka ali viničarka?) Ljudmila Kozar. Glede na to, da na prvi strani zvezka nečitljivo piše *Računska knjiga ... pri Sv. Juriju ob Ščavnici*, predvidevamo, da so pesmi izvirno od tam, domnevno med leti 1930–1950.

8. zvezek z mehkimi platnicami, 128 strani, vijolična in črna tinta, siva barvica, $20,3 \times 14,3$ cm

Šolski zvezek brez prve platnice s posvetnimi in cerkvenimi pesmimi. Po prepisanih pesmih in zvezku predvidevamo, da je vsebina nastala po drugi svetovni vojni. Pesmarica izhaja izvirno iz Slovenskih goric (od Negove ali Sv. Trojice – to je zapisano sekundarno na prvi strani zvezka), neznanega avtorja.

9. zvezek s trdimi platnicami, 470 strani, črnilo, 16×11 cm

Posvetne in cerkvene pesmi so z lepo pisavo napisane na 377 straneh neznanega avtorja, domnevno zapisano med obema vojnama (?). Neznan je tudi izvirni kraj pesmarice, domnevno iz Slovenskih goric.

10. zvezek s trdimi platnicami, 182 strani, vijolična tinta, $17,3 \times 11$ cm

Pesmarica s posvetno (vinske napitnice, stanovske ...) in cer-

⁴ Predvidevam, da gre za težaka, ki je delal pri kmetu.

kveno vsebino (pesmi ob svečnici, Marijine pesmi ...) neznanega avtorja, domnevno zapisano med obema vojnoma (?). Neznani je tudi izvorni kraj pesmarice, domnevno iz Slovenskih goric.

Do nadaljnjih resnih in celovitejših raziskav se postavlja vprašanje, koliko je vsebina avtorska, koliko so zapisovalci prepisovali in koliko je v zapisih lastnega ustvarjalnega naboja. Seveda bi bilo zanimivo vedeti, kdo so bili zapisovalci, s kakšnim namenom so pisali in prepisovali v lepo urejene zvezke in jih hranili ter kdo vse je zvezke prebiral in uporabljal? Zanimivo bi bilo vedeti o poti predmeta, preden je prišel v muzej.

V naš muzej smo prek zasebnega zbiralca pridobili v trajno hrambo rokopise, dragocene za proučevanje okolja Slovenskih goric. Neprecenljiva dediščinska vrednost rokopisja ni v estetiki (morda tudi), ampak v tem, da gre za redko ohranjene izdelke »navadnega« prebivalstva; neprecenljive so ženske avtorice, ki pričajo o bralni in pisni kulturi pokrajine med Dravo in Muro v času od druge polovice 19. stoletja do prve polovice 20. stoletja. V razmislek o tedanjem času in vzporednemu dogajanju med štiridesetimi in šestdesetimi leti 19. stoletja v Slovenskih goricah⁵ navajam nekaj pomembnejših dogodkov, ki so zaznamovali literarni, umetniški, založniški in strokovni del širše slovenske javnosti in postali pomemben deležnik nacionalne identitete: leta 1843 začnejo izhajati Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice, leta 1844 izide Kremplova prva v slovenščini napisana in natisnjena zgodovinska knjiga Dogodivščine štajerske zemlje, z letnico 1847 izidejo Prešernove Poezije in leta 1851 ustanovijo Mohorjevo družbo za izdajanje slovenskih knjig.

VIRI IN LITERATURA

- Franc Senekovič, Janezkove pravljice. Pravljice za otroke, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2011.
- Marija Stanonik, Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.
- Slovenska kronika XIX. Stoletja, 1800–1860, Nova revija, Ljubljana 2001.

⁵ Letnici 1840 in 1860 sta najstarejši pri na novo pridobljenih rokopisih, ki jih hranimo v našem muzeju.

MONIKA ČUŠ

MUZEJ REJE LJUTOMERSKEGA KASAČA IN PRIREJANJA KASAŠKIH DIRK

OD IDEJE DO MUZEJA

Dolgoletna tradicija kasaških dirk, ki na ljutomerskem območju potekajo že 139 let, je pustila bogato zgodovinsko in kulturno dediščino, ki je Kasaški klub Ljutomer spodbudila k odprtju Muzeja ljutomerskega kasača. Postavljen je v sklop Kasaškega kluba Ljutomer, njegovih hlevov in dirkališča, kamor tudi sodi, saj njegova zasnova ponuja pogled v zgodovino reje kasača in kasaškega športa od začetkov do danes. S projektom muzeja so želeli Ljutomer in ljutomerskega kasača umestiti na zemljevid evropske športne kulturne dediščine. Zasnovan je bil tako, da je povezal arhivistiko, informatiko, muzeologijo in etnologijo. Razstavljene predmete v zbirki dopolnjuje dokumentacijski center z urejenim in popisanim ter delno skeniranim spisovnim gradivom, fotografijami, časopisnimi članki, diplomami, filmi in drugim. Materialna dediščina predstavlja zbrane plakete, značke, darila, pokale in druge muzejske predmete, gradivo je podarilo več kot 43 darovalcev, deloma pa je iz arhiva Kasaškega kluba Ljutomer. Delo še ni končano, tradicija kasaštva se nadaljuje, tako da bodo gradivo dopolnjevali.¹

POSTAVITEV MUZEJA

Muzej ljutomerski kasač je postavljen v pritličju in prvem nadstropju obnovljenih prostorov. Oblikovna postavitve kaže na gibanje telesa kasača (skrčene noge, razgibano telo), v prostoru pa so tudi

¹ Marija Hernja Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača in prirejanja kasaških dirk, Ljutomer 2012, str. 8–9 (dalje: Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača).

interaktivne in multimedijske možnosti predstavitve številne podarjene dokumentacije, ki ostaja nedosegljiva za obiskovalce. Sve-tla lesena oprema ne utesnjuje prostora, temveč ga optično pove-ča in maksimalno izkoristi možnosti za predstavitev artefaktov.²

ZAČETKI LJUTOMERSKIH KASAŠKIH DIRK

Ljutomer z okolico je že v času avstro-ogrske monarhije veljal za pomembno območje reje konj. Konji, ki so jih takrat redili kmetje na Murskem polju, so bili namenjeni delu na kmetijah, prevozništvu in vojski. Predvsem pa so si rejci prizadevali vzrediti konje, ki bodo hitri in vzdržljivi.³ Z namenom preizkusiti svoje konje v hitrosti so se pomerili na prvih ljutomerskih dirkah 12. septembra 1874 na 2000 sežnjev (3792 metrov) dolgi podeželski cesti, ki je potekala od križa na Lokavskem polju do Globetkinega mostu v Ljutomeru. Omenjene dirke veljajo tudi za prve uradne konjske dirke na slovenskem prostoru.⁴ Poleg dirk so leta 1878 začeli pri-

² Prav tam, str. 10.

³ AKKL, Dopisi 1935, AŠ 1, AKKL/a 8, Proslava 60-letnice Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 28. 6. 1935, str. 1.

⁴ Angelos Baš, Ljutomerske konjske dirke: etnološka razprava, Maribor 1976, str. 20 (dalje: Baš, Ljutomerske konjske dirke).

rejati tudi tako imenovana »premiranja« ali razstave konj. Organizator na prvi ljutomerski razstavi je bilo štajersko konjerejsko društvo, ki je najboljšim konjem podelilo tudi nagrade.⁵

SPREHOD PO ZBIRKI

V avli muzeja se vrti uro in pol trajajoč film, ki je kompilacija dokumentarnih filmov in novejših posnetkov. Film smiselno sledi delu in negi konja od njegove zgodnje mladosti, vsakodnevnim opravilom, treningu, dirkam ter delu Kasaškega kluba Ljutomer. Muzej je zasnovan tako, da ob vstopu obiskovalca takoj seznanijo z evolucijskim razvojem konja vse do kasača. Na stenah so razstavljena društvena priznanja in diplome posameznih rejcev-darovalcev ter kratka zgodovina mesta Ljutomer. Obiskovalec si ogleda tudi tekmovalna dresa iz 60. let in novejšega obdobja.⁶ Največja razstavna predmeta v muzeju sta sani iz leta 1910 in dvokolesni »kik« z velikimi kolesi iz leta 1898.

KMEČKA SOBA

V zgornjem delu muzeja je postavljena kmečka soba gospodarja-konjerejca z diplomami, priznanji in pohvalami, ki jih je dobil predvsem za rejo konjev. Po fotografijah je bila izdelana obleka za kmečkega gospodarja z začetka 20. stoletja. Zraven je postavljena stara omarica, v kateri so ob osebnih dokumentih in svetem pismu hranili še knjige o konjereji, kasaške koledarje, sporede dirk ter vstopnice. Sobo dopolnjuje »božji kot« z razpelom in nabožno sliko.⁷

PODKOVAČ

S konji je tesno povezan tudi podkovač, specialist, ki skrbi za kopita, jih neguje, obrezuje ter podkuje konje. Poklic je bil več stoletij združen s kovaštvom. Podkovač je podkve in žeblice izdeloval tudi sam, da jih je lažje prilagodil obliki konjevega kopita. Podko-

⁵ Iz Ljutomera, Dopisi, Slovenski gospodar, 26. september 1878, let. 12, št. 39, str. 316.

⁶ Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača, str. 11.

⁷ Prav tam, str. 21.

vači so se združevali v cehe, poklica se je vajenec izučil pri kovaškem mojstru, po treh letih šolanja je opravil pomočniški izpit, kasneje pa je lahko po dodatnem izobraževanju opravil tudi mojstrski izpit in tako odprl svojo obrt ter postal podkovski mojster.⁸

PREDSTAVITEV KONJA

Na stenah je predstavljen konj, ki so ga v preteklosti uporabljali v vojaške namene. S tem mu je bil dan poseben pomen in položaj med domačimi delovnimi živalmi. V sestavi vojske je bila zelo pomembna jahalna enota ali »kavalerija«. Z razvojem vojaške tehnologije je konj v vojski izgubil svoj pomen. Bil je zelo pomembna delovna žival na njivah, v prevozništvu, prav tako pa se je s konji začela tudi pošta. A so industrializacija in novi izumi, kot so železnica in avtomobil, proti koncu 19. stoletja začeli izpodrivati konja. V današnjem času ga več ne uporabljamo za delo, temveč je dobil novo vlogo v športu, turizmu, pri rekreaciji in terapiji. Kasač je polnokrvna pasma konj, za katero je značilna posebna vrsta gibanja – kas, pri katerem konj hkrati dviguje diagonalna para nog, desno prvo in levo zadnjo.⁹

ZADRUGE

Športna značilnost ljutomerske konjereje in sposobnost ljutomerskega kasača sta rezultat načrtne reje, ki so jo izvajali v dveh zadruгах, in sicer Prvi avstrijski zadruга za rejo kasačev v Ljutomeru (1907–1943) in Prvi avstrijski zadruга za rejo žrebet (1909–1961). Skrbeli sta za rejo kasačev v Ljutomeru.¹⁰

USTANOVITEV DRUŠTVA

Nedolgo za dunajskim dirkalnim društvom, ustanovljeno je bilo leta 1873, so 26. maja 1875 ustanovili Društvo za dirkanje s kobilami v kasu v Ljutomeru/Suttentrab-Renn-Verein in Luttenberg. Društvo je v svoji zgodovini večkrat zamenjalo ime, vendar nikoli svojega namena. Tako se je leta 1919 imenovalo Dirkalno

⁸ Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača, str. 22.

⁹ Prav tam, str. 22–25.

¹⁰ Baš, Ljutomerske konjske dirke, str. 47–48.

društvo v Ljutomeru in nato do leta 1941 Kolo vozača i jahača. Po drugi svetovni vojni se je društvo preimenovalo v Klub za konjski šport Ljutomer, po letu 1959 v Konjeniški klub Ljutomer in leta 1997 dobilo stalno ime Kasaški klub Ljutomer. Glavni namen društva je že od začetkov prirejanje kasaških dirk. Na plakatih v muzeju so predstavljeni tudi vsi predsedniki.¹¹

DIRKALIŠČA

V muzeju obiskovalec spozna tudi razvoj dirkališč na Ljutomer-skem območju. Sprva so tekmovalci za trening uporabljali podeželske ceste. Prva steza za dirko je bila na okrajni radgonski cesti Križevci–Ljutomer. Nato je društvo uredilo dirkališče na cven-skih pašnikih, ki so ga nekajkrat preselili in preuredili, zaradi oddaljenosti cvenskega dirkališča od železnice in glavnih cest, pa so leta 1954 preselili dirkališče na novozgrajeni hipodrom Ljutomer, kjer dirke potekajo še danes.¹²

Dvojezični plakat za prve dirke v Ljutomeru iz leta 1874

¹¹ Masten, *Muzej reje ljutomerskega kasača*, str. 35–38, 53–54.

¹² Slavič, J., O konjskih dirkalšiših v Ljutomeru, Dirkač – Obvestila kluba za konjski šport v Ljutomeru, 25. april 1974, let. 5, št. 1, str. 6-7.

Poseben prostor je namenjen rejskim in tekmovalnim družinam. Petindvajset jih je predstavljenih z dokumentacijskimi paneli, drugi imajo predstavljene originalne predmete ali pa so njihovi podatki v digitalni obliki. V vitrinah najdemo pokale in plakete Kasaškega kluba Ljutomer ter darovalcev.

JONIN KOTIČEK

Za najmanjše je bil posnet petnajstminutni film z naslovom Jona pripoveduje. Otroci sledijo pripovedi kasaške žrebičke Jone, ki odrašča na kmetiji v okolici Ljutomera in želi postati športnica kot njene prednice iz vrst ljutomerskih kasačev. Predstavljeni so tudi kratka zgodovina mesta Ljutomer, vloga konjereje nekoč in danes ter dirke.¹³

VIRI

Arhiv Kasaški klub Ljutomer (AKKL).

Dirkač – Obvestila kluba za konjski šport v Ljutomeru, 1974.

Slovenski gospodar, 1878.

LITERATURA

Angelos Baš, Ljutomerske konjske dirke: etnološka razprava, Založba Obzorja, Maribor 1976.

Marija Hernja Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača in prirejanja kasaških dirk, Kasaški klub Ljutomer, Ljutomer 2012.

¹³ Masten, Muzej reje ljutomerskega kasača, str. 11.

SUMMARY

Prlekija – Ljutomer with its surroundings – was already in the time of the Austro-Hungarian Monarchy an important area in horse breeding, and then the horses were intended in the first place for working on farms, transportation and for the army. With the intention to put the horses to a test of their swiftness the first horse race in Ljutomer took place on 12th September 1874 on a 3792-meter long country road. The mentioned race is also the first official horse race in the Slovenian area. A long tradition of the trotting races in the Ljutomer area has encouraged the Trotting Club Ljutomer to open the Ljutomer Trotter Museum. The museum is set in the complex of the Trotting Club Ljutomer, its stables and its racing track – where it belongs, because its scheme offers an insight into the historic memory of trotter breeding and that of the trotting races from its beginnings to date. Exhibits that are shown in the collection are supplemented by the documentation center with an orderly inventory and partly scanned material, photographs, newspaper articles, diplomas, movies, etc. The museum exhibits as well as the documentation center material were donated to the club by over 43 donors, part of the material comes from the archive of the Trotting Club Ljutomer. In the museum you find a presentation of the horse and of the equestrian association, of the shoer, you learn about the activeness of the association through history and you can take look at the Cups, plaquettes and diplomas. There is also a documentary for children »Jona tells«, where they can learn even more about the trotting race sports.

MARJAN TOŠ

KAKO JE BITI JUD V MARIBORU IN LENDAVI

Projekt o dunajski judovski identiteti skozi objektiv Petra Rigauda na dokumentarni razstavi v mariborski Sinagogi (24. 1.–26. 2. 2013) in Domu kulture Lendava (1. 3.–31. 3. 2013)

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor je v sodelovanju z avstrijskim Kulturnim forumom iz Ljubljane pripravil zanimivo razstavo s pomenljivim naslovom *Biti Jud*. Gre za široko zastavljeni projekt o dunajski judovski identiteti iz zornega kota znanega fotografa **Petra Rigauda**. Avtorsko zasnovana razstava poskuša odgovoriti na vprašanja: Kdo je Jud? Kako se utemeljuje individualna judovska identiteta? Kdo se je vedno počutil kot Jud? Kdo je svoje judovstvo odkril kasneje in kako? Prav ta vprašanja so tudi vodilo avtorja razstave, ki je ustvaril niz portretov dunajskih Judov in Judinj, ki se sprašujejo o svoji judovski identiteti.

Stališča portretirancev poleg portretov podajajo tudi kratke samoizpovedi in tako predstavljajo širok spekter družbenih, verskih in nazornih vidikov identitete skozi vse generacije. Vsakega portretiranca so prosili, da imenuje koga drugega, ki je bil potem portretiran, in da svojo odločitev utemelji. Nastali so opisi Judov o drugih Judih in Judov o samih sebi – v obliki fotografij in z izbranimi besedami. »V jidišu obstaja stavek »Težko je biti Jud!« in ta stavek se izgovarja z nasmeškom. Z nasmeškom, ker ne obstaja nič lažjega: si in ostaneš Jud, ne glede na to, kar za to ali proti temu storiš – če svoje judovstvo kažeš navzven, če iz tega narediš poklic, ali če ga pred seboj in pred drugimi zatajiš. V nekem drugem smislu pa je dejansko nadvse težko biti Jud, in to je razlog za melanholijo nasmeška, ki spremlja navedeni stavek«, je v katalogu razstave zapisal eden od portretirancev **Villem Fluser**.

In kaj naj bi za Jude pomenila »judovska identiteta«? Razstava ponuja več odgovorov. Za ilustracijo omenimo le dva. V prvem

Lea Niyazov poudarja, da pomeni »judovska identiteta oporo, vero, varnost, družino in da ve, od kod prihaja in kam spada. V moji družini vsakodnevno prakticiramo judovsko vero in tradicijo. Judovska identiteta je zame in za mojo družino (otroke, vnuke) nadvse pomemben del našega življenja. Zelo sem vesela, da mi je uspelo judovsko kulturo prenesti na svoje otroke in vnuke. In da ti to tudi živijo«. Ali pa razmišljanje **Dwore Stein**, ki je med drugim poudarila, »da po mojem mnenju judovska identiteta nima nobene zveze z vero, a vsekakor z zgodovino in izvorom. Biti Judinja zato zame tudi pomeni, da sem pozorna in se pravočasno uprem. Poleg judovske identitete so mi zelo pomembne vse druge moje identitete, kot so biti ženska, sindikalistka, Evropejka ...«

Razstava je bila v mariborski Sinagogi na ogled do konca februarja, nato pa so jo preselili še v Lendavo, kjer je bila ves marec na ogled v predverju tamkajšnjega Doma kulture. Nastala je v produkciji Judovskega muzeja z Dunaja, njena kustodinja pa je **Gabriele Kohlbauer-Fritz**. Koncept je zasnoval avtor fotografij Peter Rigaud sam, vsebinsko postavitvev in zamisel pa sta izvedla **Danielle Spera** in **Peter Menasse**. Za postavitvev v mariborski Sinagogi v okviru projekta Šoa – *Spominjajmo se* 2012/2013 sta poskrbeli **Marjetka Bedrač** in **Maja Seršen**, spremljevalno zloženko v slovenskem in angleškem jeziku pa je lično oblikovala **Anja Premk**.

V okviru tradicionalno dobrega sodelovanja med Centrom judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor ter Zavodom za kulturo in promocijo iz Lendave, ki upravlja s tamkajšnjo sinagogo, je bila razstava prirejena za predverje Doma kulture v Lendavi. Na otvoritvi je bilo izpostavljenih več odprtih vprašanj in dilem o judovski identiteti, in to v kontekstu skoraj pozabljenе judovske preteklosti tega nekoč tako multikulturnega mesta na geografskem prepihu. Poudarjeno je bilo, da kljub pozabi mesto ne pozablja na judovsko identiteto, ki ga še vedno spremlja in na svojevrsten način tudi bogati. K temu veliko pripomore skrb za hranjeno judovsko dediščino, ki je najbolj prepoznavna po ohranjeni sinagogi iz druge polovice 19. stoletja in po judovskem pokopališču v Dolgi vasi. V lendavski sinagogi so preuredili stalno postavitvev o zgodovini in holokavstu dolnelendavskih Židov od naselitve do leta 1945, ki bi lahko predstav-

ljala zametek vseslovenskega muzeja holokavsta. Na otvoritvi so povedali, da občina Lendava to pobudo mariborskega Centra judovske kulturne dediščine podpira. Prav tako naj bi mesto Lendava že v kratkem dobilo Židovsko ulico, s čemer bi bila judovska identiteta še bolj vrnjena v javni spomin mlajših generacij. Občinski svet v Lendavi je sklep o poimenovanju ene od novih ulic v mestu z imenom Židovska ulica že sprejel. Otvoritev razstave je bila tako neke vrste aktualna delavnica o judovskih identitetah v Prekmurju nasploh.

FRANC KUZMIČ

KNJIGA O RADGONSKEM KOTU

Andrea Haberl Zemljič: Pustiti jezik v vasi : ohranjanje in opuščanje slovenskega jezika v Radgonskem kotu. Prevedla Mirka Nečak. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2012.

Pričujoče delo je dejansko predelana doktorska disertacija, ki ima v izvirniku naslov: Die fünf Dörfer auf der ungarischen Seite – historische, gesellschaftspolitische und wirtschaftliche Bedingungen des Sprachwechsels in der Gemeinde Radkersburg Umgebung 1848–1997.

Namen omenjenega dela je bil raziskati in prikazati stanje slovenskega jezika štajerskih Slovencev v Radgonskem kotu. Pojavili sta se namreč, kot ugotavlja Zemljičeva, dve stališči. Prvo, da štajerskih Slovencev ni, ker da to je zgolj izum akademskih krogov, in drugo stališče, ki tej manjšini očita nezanimanje za njene pravice ter da je bila tiha in skrita. Pri vsem tem pa je zelo pomemben kot eden od indikatorjev seveda jezik.

Delo je razdeljeno na uvod in nato na štiri enote. Na koncu je še pregled virov in uporabljene literature.

Prva enota zajema drugo polovico 19. stoletja, kjer je prikazan gospodarski položaj na raziskovalnem območju. Sem sodi podoba nemško govorečega središča Radgone/Radkersburga, prvič omenjenega leta 1299, urbanega središča, ki ga polkrožno obdaja pet vasi. Nadalje se dotakne verskega življenja, prebivalci so skoraj stoddototno katoličani. Periferna lega vasi je vplivala tudi na družbeno življenje. Ustanovljena so bila razna cerkvena in gasilska društva, pa tudi katoliško slovensko izobraževalno društvo, ki je imelo, se razume, težave.

V naslednjem sklopu je prikazana velika prelomnica – prva republika. Radgono je zasedel general Maister, kar je povzročilo

tudi posledice. Zanimivi so bili odnosi med državo SHS in Avstrijo ter politična drža v obdobju med vojnama. Pri uporabi jezika se je zapletlo tudi v cerkvi. Takšno stanje so poskušali še zlasti zlorabljati nemški nacionalisti.

Ko opisuje vaško življenje, prikaže najprej kulturo vsakdanjika, delo in prehrabene navade, medije, stanovanjske razmere, šolstvo, kjer je zanimivo razmerje med slovensko govorečimi in nemško govorečimi otroki. Potem spregovori o publicistiki (tedniku Murska straža) in okvirnih družbenih razmerah dvojezičnosti po prvi svetovni vojni.

Predzadnji sklop sporoča o stanovski državi in nacionalsocializmu. Predstavljena sta gibanje Heimwehr in vzpon nacionalsocializma. Sledi prikaz avstrijskega gospodarstva v obdobju 1938–1945, tudi kmetijstva, ki je značilno za to območje. Na koncu je prikaz izгона apaških Nemcev, katerih del se je naselil v okolici Radgone, kar je odločilno vplivalo in prispevalo k nestrpnosti in sovraštvu do Slovencev.

Zadnji sklop ima naslov Druga republika. Gre za opis stanja po drugi svetovni vojni vse tja do druge polovice devetdesetih let. Zahteva, da bi Radgona s petimi vasmi po drugi svetovni vojni pripadala Jugoslaviji, ni bila uresničena.

Avtorica knjigo končuje s podnaslovom Sedanost. Ugotavlja, da otroci opuščajo slovenščino. Z vdorom nemščine v intimno družinsko sfero je slovenščina izgubila tudi dosedanje funkcijo hišnega jezika.

Sklepna ugotovitev A. Haberl Zemljič je: »Trditev, da štajerskih Slovencev ni, je nesmiselna, hkrati pa je od njih nesmiselno zahtevati, naj se vendarle postavijo na lastne noge in se jasno opredelijo za zavedne Slovence. Sprejeti bo treba nekaj novega.«

Pričujoče delo je potemtakem brez dvoma osnova za razumevanje položaja Slovencev v avstrijski zvezni deželi Štajerski.

FRANC KUZMIČ

AVGUST PAVEL: PREKMURSKA SLOVENSKA
SLOVNICA / VEND NYELVTAN.

Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha 2013. 474 str.

Slovnica prekmurskega jezika, ki jo je pripravil dr. Avgust Pavel, ima v rokopisu (tipkopisu) naslov Vend nyelvtan, podnaslov hazai szlovén in letnico 1942 ter pozneje dodano označbo, da vsebuje 178 listov.

Da se je Pavel lotil pisanja slovnice prekmurskega jezika, ne preseneča, saj je že leta 1909 objavil svoje delo Glasoslovje slovenskega narečja na Cankovi (*A vashidekúti szlovén nyelvjárás hangtana*). Leta 1916 je objavil študijo Jezik najnovejšega prekmurskega slovstva (*A legújabb vend irodalom nyelve*), v kateri pravi, da z jezikom in estetsko kakovostjo ni zadovoljen. Spraševal se je, če ob avstrijsko slovenskem (tj. osrednjeslovenskem) knjižnem jeziku obstaja še potreba po prekmurskem knjižnem jeziku. Pavlov odgovor je pritrdilen, kajti prekmurski idiom ima številne glasoslovne značilnosti, ki se od avstrijsko slovenskih razlikujejo. Po njegovem mnenju je med prekmurskim in avstrijsko slovenskim knjižnim jezikom razlika kot med srbskim in hrvaškim knjižnim jezikom. Pavel prav tako ni podpiral prehoda na gajico, ker je po njegovem novi črkopis ogrožal samosvoj glasoslovni značaj prekmurskega jezika.

Pavel se je, kakor piše sam, po glasoslovju lotil zbiranja gradiva za obsežno prekmursko slovnico, točneje primerjalno slovnico za strokovnjake, v kateri je hotel obdelati vse različice prekmurskih narečij. Slovnico je tudi pripravil, a delo zaradi »nastalih težkih razmer ni izšlo« in po skoraj tridesetih letih je iz nje naredil izvleček, ki ga je po naročilu prilagodil šolskim in praktičnim potrebam.

Pavel se je po vsej verjetnosti s svojo zgradbo slovnice opiral na Breznikovo slovnico iz leta 1934.

Slovnica iz več razlogov ni izšla. Za učence in dijake bi bila pretežka, tudi za učitelje, ki niso bili ravno podkovani v jeziku, nastopile pa so še organizacijske in politične okoliščine.

Pavlovo slovnico je iz madžarskega jezika prevedla v slovenski knjižni jezik znana in dobra poznavalka obeh jezikov Marija Bajzek Lukač. Na levi strani tokrat izdane slovnice je objavljen Pavlov madžarski tipkopolis, na desni pa ustrezni slovenski prevod. To je zelo dobro in potrebno, kajti vedno se lahko pojavi kakšno dodatno vprašanje, tudi dvomljivo, bodisi zaradi prevoda ali česa drugega. Izvirnik v takšnem primeru služi za dodatno pojasnilo.

Na koncu so v dodatku objavljene razprave in zapisi, kar morada na prvi pogled ne bi bilo potrebno, a je po temeljitem premisleku to zelo potrebno, kar bo gotovo dokazano v prihodnje, posebnostim, ki jim je to manj znano. Marija Bajzek Lukač prikaže v prispevku *Od rokopisa do prevoda in objave Pavlove slovnice* svoj pogled, težave in radosti, s katerimi se je morala srečati ob prevajanju tako zahtevnega znanstvenega dela. Pavlova hčerka Judit Pavel spomni in predstavi svoje vedenje o tej slovnici v prispevku *Zgodovina sto let starega rokopisa*, saj je morala zaradi najrazličnejših okoliščin tako dolgo samevati. Marc L. Greenberg je pred desetletji kot raziskovalec slovanskih jezikov obiskal tudi Pokrajinsko in študijsko knjižnico v Murski Soboti, se navdušil ob priložnostni predstavitvi prekmurskega jezika in književnosti in ko mu je takrat tam službujoči domoznanec Franc Kuzmič pokazal fotokopijo Pavlove slovnice prekmurskega jezika, je bil nenavadno presenečen tudi zato, ker je bila napisana v madžarskem jeziku. Čez kakšno leto se je Greenberg znova oglasil in zatrnil, da se je medtem naučil madžarščine in bi želel fotokopijo tega dela. Z veseljem mu je bila želja izpolnjena. Pozneje je slovnico sam prevedel še v angleški jezik in nato med drugimi široko razgledanimi jezikoslovci slovenisti (med njimi je najagilnejši dr. M. Jesenšek) sodeloval pri izdaji te slovnice v angleškem in slovenskem knjižnem jeziku. Njegov prispevek ima naslov *Prekmurščina med slovanskimi jeziki*. Martina Orožen je med prvimi jezikoslovci (če ne prva) v Sloveniji zagovarjala tezo o prekmur-

skem knjižnem jeziku in ne zgolj o narečju. V pričujočem dodatku je njen prispevek *Prekmurski knjižni jezik*. Marko Jesenšek, zelo dober poznavalec prekmurskega jezika, je v svojem prispevku *Pomen Pavlove slovnice za razvoj prekmurskega knjižnega jezika* prikazal pomen te Pavlove slovnice.

Slovnica je, kakor je že zapisano, pisana v dveh jezikih. Slovnicična pravila so pisana v madžarščini, medtem ko je ilustrativno gradivo v prekmurščini. Primeri so velikokrat navedeni v različnih prekmurskih govorih, kar daje slovnici še posebno dodatno odliko. Tudi strokovna terminologija je dvojezična (madžarsko-prekmurska).

Slovnica je izšla v Mednarodni knjižni zbirki Zora pri Mednarodni založbi Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Mariboru. Uredil jo je prof. dr. Marko Jesenšek.

Tako je sedaj ob slovarju stare prekmurske knjižne slovenščine, ki ga je pripravil dr. Vilko Novak, izšla tudi omenjena slovnica. Mozaik tako dobiva vse bolj celovito prepoznavno podobo!

FRANC KUZMIČ

ZGODBE VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA

Szpisao Kossics József, plebános na gorejnyem Sziniki. Natiszk od Bertalanffy Imrea v-Szomvotherli vu leti 1848. 123 str. (*Faksimile 2013*)

Jožef Košič (1788–1867) je bil duhovnik in obenem prvi med prekmurskimi pisci, ki so pisali samostojna dela. Prvi je pisal posvetna dela vzgojno-poučnega in zgodovinskega značaja. Rekli bi, da je bil med prvimi, ki je imel znanstvene ambicije.

Zgodbe vogerskoga kralstva je najbrž zadnje Košičevo delo. Zanimala ga je tudi zgodovina. Pri pisanju tega dela je uporabljal Krempljeve Dogodivščine štajerske zemlje (1845), čeprav tega sam nikjer ne navaja, kakor tudi ne virov in literature. Verjetno je imel za podlago pri pisanju razne učbenike ali madžarske zgodovinske knjige.

Poglavja v knjigi je naslovil z imeni vladarjev, le prva tri poglavja s Hunovje, Avarcom in Od Vogrov.

Vilko Novak sicer pripominja, da bi bilo bolje, če bi napisal zgodovino svojih prekmurskih rojakov. To je sicer poskušal v Starinah železnih ino salaskih Slovenov, ki je ostalo v rokopisu vse do leta 1914.

Misli o slovenskem vplivu na Madžare je povzel dobesedno po Kremplju. Zanimivo pa je, da molči o Koclju.

S Prekmurjem je povezano poglavje pri Beli IV., da je bila Gornja Lendava odvezeta »Hospitarskim Redovnikom« in proti Nemcem zelo utrjena. (38). Omenja turške vpade. (79); pri verskih bojih piše, da je Bethen po dolnjem Prekmurju ropal in požigal in

da se od takrat Bogojina, Kobilje, Turnišče in Tešanovci ne morejo več opomoči. (92).

Pri Leopoldu in Karlu III. seznanja o artikularnih krajih za protestante v Prekmurju in da so grofje Szapáryji in Nadasdyji odvzeli evangeličanom cerkve, pastori pa so morali zapustiti Prekmurje (108–109).

Za tiste, ki dela pobližje ne poznajo, bi bilo dobro, če bi bila knjigi dodana vsaj kratka spremna beseda.

Faksimile je izdal Kud Jožef Košič Bogojina, pripravljalni odbor Košičevih dnevov kulture.

FRANC KUZMIČ

FAKSIMILE MOLITVENIKA KNIGA MOLITVENA

Dr. Franc Ivanocy je v tišinski kroniki Podatki k zgodovini tišinske župnije zapisal: »5. septembra 1909 so v Sombotelu odkrili spomenik Jánosu Szilyju, prvemu sombotelskemu škofu (...). On je bil prvi, ki je dal slovenske knjige mojemu ljudstvu, in sicer na svoje stroške.«

Kniga molitvena je izšla leta 1783 kot peta knjiga zapovrstjo, ki jo je pripravil Mikloš Küzmič (1737–1804). V tem molitveniku je Küzmič prav tako objavil pesmi, ki jih je sprva namenil izdati v samostojni knjigi, zato tudi Čaplovič govori o tej knjigi kot o »ein Gesang- und Gebetbuch«.

Vsem župnikom Slovenske okrogline je bilo namreč v kanični vizitaciji iz leta 1756 zapovedano, da s prižnice po pridigi glasno odmolijo očenaš, zdravamarijo ter dejanje vere, upanja in ljubezni. Tega se je zavedal tudi Mikloš Küzmič, za deva razumel in jo vzel še globlje, zato je škofu Janosu Szilyju 1. novembra 1777 pisal: »Presvetli gospod škof, meni zelo naklonjeni zavetnik (...). Bil sem navzoč, ko je neki redovnik končal pridigo in začel moliti najprej pred zbranim občestvom; sredi molitve pa se je naenkrat ustavil in ni znal izgovoriti niti mu.«

Škof je za izdajo te knjige plačal 50 florenov, za kar se mu je Küzmič zahvalil v pismu 8. maja 1783.

V pismu z dne 7. 12. 1793 prosi škofa za ponatis in škof mu je odgovoril, da ga bo pomagal oskrbeti. Ta je potem izšel leta 1796. Knjiga je doživela 27 izdaj oz. ponatisov, toliko jih najbrž ni nobena slovenska knjiga.

Faksimile bo gotovo koristil jezikoslovcem in literarnim zgodovinarjem, tudi teologom, ki bodo preučevali delo in jezik Mikloša Küzmiča, kakor tudi čas in razmere, v katerih je živel in deloval.

Faksimile Knige molitvene je oskrbel in izdal Bojan Zadavec. Spremno besedo je napisal dr. Jožef Smej, kar pripomore k prvi osnovni osvetlitvi pomena tega dela, »'zares brevirja' ljudstva med Rabo in Muro«, kot sklene svojo spremno besedo Smej.

FRANC KUZMIČ

MALA BIBLIA Z-KEJPAMI

Mala biblia z-kejpami / ali / zgodba zvelicsanya za málo decsiczó / za I – II razréd normálszke sôle / pisana po Gerely Józsefi / sztolnoga-glávnoga városa verevucsiteli z-dopüscejnyom vi-sesnye czerkvene oblászti / z-27 z-eszá pritisznyenimi kejpami / od prof. g. Morelli. Drügi natiszk. / Szombathely, 1898. Czena 25 kr.

Z veseljem sprejemamo vse več faksimiliranih izdaj starih prekmurskih tiskov, za katere je zanimanje, a so redkost. Mednje sodi tudi Mala biblia z-kejpami.

Knjiga je iz časa najhujše madžarizacije, saj je bil dotedanji učbenik Máli katekizmus za katholicsánszke soule (1888, 1891, 1892 in 1894), ki ga je pripravil Miklos Luttár, namenjen načrtu pomadžarjevanja.

Peter Kolar (1855–1907) je na Ivanocyjevo prošnjo prevedel Malo Biblijo, knjižico, ki jo je spisal duhovnik Jozsef Gerely (1871–1915). Prevedena je bila tudi v nemščino in slovaščino. Peter Kolar je bil takrat kaplan v Turnišču in Ivanocy ga je zelo cenil kot zelo dobrega Slovenca in tudi pisno podkovanega.

Prvič je v prekmurščini Mála biblia z-kejpami izšla leta 1897.

Procedura do druge izdaje je bila dolga, kar je razvidno iz ohranjene arhivske korespondence.

Drugo izdajo je Kolar nekoliko spremenil in izpopolnil, kakor jo je spremenil sam pisec Gerely in nato še odobrili škofje, ker se »popolnoma ujema s prejšnjimi, če izvzamemo nekatere malenkosti, in ker ni v njej ničesar, kar bi nasprotovalo katoliški dogmi«, je zapisal estergomski škof Jozsef Baltizár leta 1898.

Omenjeni faksimile je oskrbel in izdal Bojan Zadavec, spremno besedo napisal dr. Jožef Smej, ki je med drugim zapisal: »Primerno in pravično je torej, da pričujoči faksimile pride v slovensko javnost.«

MARJAN TOŠ

OTO LUTHAR – MARTIN POGAČAR: DEŽELA SENC (SPOMIN NA IZGON IN IZGINOTJE JUDOVSKÉ SKUPNOSTI V PREKMURJU)

Založba ZRC SAZU Ljubljana, 76 str., Ljubljana 2012.

Publikacija z izjemno sporočilno vrednostjo in vsemi lastnostmi dobrega učnega pripomočka za poučevanje in spominjanje o holokavstu je nastala v okviru projekta *Neglected Holocaust: Remembering the Deportation of the Jews in Slovenia*, ki ga je omogočilo financiranje Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research ter Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport Republike Slovenije. Eden poglobitvenih ciljev avtorjev publikacije, ki je nastajala tudi v sodelovanju s Pedagoškim inštitutom Slovenije, je bil odgovoriti na vprašanje, zakaj se je zgodil eden najbolj žalostnih prizorov človeške zgodovine. Izhodišče za pisanje in razmišljanje so bile množične deportacije prekmurskih Judov aprila 1944. leta. Zadnje dejanje množičnih deportacij, ki so pomenile konec nekoč cvetoče in vplivne judovske skupnosti v pokrajini na levem bregu Mure, se je zgodilo novembra istega leta. To je bil vojni čas, v katerem so morali pokrajino, mesta in vasi zapustiti ljudje, ki so bili preganjani samo zato, ker so bili drugačni. Domača ognjišča so morali zapustiti tako rekoč čez noč, pozabiti na vse, kar so ustvarili, se prepustiti viharju krutega preganjanja in smrti. Ta tudi prekmurskim Judom ni prizanašala, večina jih je končala v nemških koncentracijskih taboriščih, največ v zloglasni tovarni smrti Auschwitz. Iz pokrajine med Muro in Rabo so tako izginili mnogi člani judovskih družin Sonnefeld, Hiršl, Ebenšpanger, Berger, Arvay, Schwartz, Stern, Spitzer, Schöntag, Rosenberger, Preis, Pollak ... Na silo in z vso krutostjo so izgnali otroke, celo dojenčke, ženske in moške, mlade in stare, zdra-

ve in bolne, vse ... Kot poudarjata v uvodu avtorja besedila Oto Luthar in Martin Pogačar, »je to njihova zgodba ali, točneje, to je skromen poskus pripovedi o tem, zakaj so morali oditi in zakaj so za njihovo bogato kulturo ostali samo nagrobniki, nejasne družinske zgodbe in na pol pozabljena imena ..., zaradi česar se človeku, ki se poglobi v zgodovino te pokrajine, včasih zazdi, da je potonil v Deželi senc«. Povsem na mestu je tudi njuno vprašanje, zakaj se je o tej tragediji do nedavnega tako malo vedelo, zakaj je bil spomin nanjo tako zabrisan in – končno – »zakaj od nekaterih hiš, delavnic, molilnic ni ostalo niti toliko, da bi za njimi zrasle vsaj sence ...«

V prvem delu knjige (lahko bi jo poimenovali tudi berilo za učenje o holokavstu) avtorja nanizata splošna dejstva in resnice o uničevanju Judov med nacistično vladavino v Nemčiji in v okupirani Evropi vse do konca druge svetovne vojne leta 1945. Menita, da je načrt za uničenje Judov eno najbolj žalostnih poglavij človeške zgodovine, ob tem pa razložita pojma *holokavst* (zažgan) in *šoa* (katastrofa). Mladi bralci se dokaj preprosto seznanijo z načrti za uničevanje Judov povsod po Evropi in hkrati spoznajo vzroke za preganjanje judovskega prebivalstva. Ilustrativno je predstavljen Adolf Eichman, ki je bil brez dvoma eden ključnih organizatorjev holokavsta in eden najodgovornejših Hitlerjevih sodelavcev za organizacijo in izvajanje »dokončne rešitve judovskega vprašanja« (nem. Endlösung der Judenfrage). Zdaj že vemo, da je bilo po rezultatih raziskav, ki se opirajo skoraj izključno na dokumente SS, v okviru tega načrta pobitih skoraj 6 milijonov Judov. Grozljiva številka, za katero pa še vedno mnogo ljudi kljub nespodbitnim dokazom trdi, da je izmišljena in da »taborišč, v katerih so pobijali ljudi, sploh ni bilo; da so taboriščniki umirali zgolj zaradi bolezni in pomanjkanja, ki je spremljalo vojno«. Dvomov o obstoju uničevalnih taborišč ni, bila so in mnoga so veljala za prave »tovarne smrti« (Auschwitz-Birkenau). Za lažje razumevanje tega genocida, ki mu v človeški zgodovini ni primerjave, sta avtorja predstavila izvore sovraštva do Judov vse od srednjega veka. Dotaknila sta se tudi antisemitizma, ki je postal od konca 19. stoletja rasni antisemitizem in korenini v antropoloških rasnih idejah iz obdobja razsvetljenstva. Nazorno predstavita tudi nacizem in nacistično ideologijo ter preganjanje

Judov v nacistični Nemčiji vse od prihoda nacistov na oblast leta 1933, predvsem pa od leta 1938, ko so se začeli radikalni ukrepi proti Judom. Opisano je delovanje koncentracijskih in uničevalnih taborišč in objavljen zemljevid teh taborišč v Evropi.

V drugem delu knjige je predstavljeno dogajanje med leti 1941–1945 na območju današnje Slovenije. Najprej je strnjeno opisana navzočnost judovskega prebivalstva v slovenskih deželah, predvsem na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, pri čemer je bila še zlasti pomembna vloga mariborske srednjeveške judovske skupnosti, ki si je v starem mestnem jedru zgradila sinagogo. Ta je bila nekaj časa celo sedež vrhovnega rabinata za Štajersko, Koroško in Kranjsko in je tudi sicer predstavljala duhovno, versko in kulturno središče judovske skupnosti. Po izgonu Judov iz mesta in dežele (1496–1497) so bili Judje vse do konca 18. stoletja izrinjeni na obrobje slovenskih dežel. V tem času se začnejo v večjem številu naseljevati v Prekmurju, kjer doseže njihova številčnost vrhunec proti koncu 19. stoletja. Najpomembnejši središči prekmurskega judovstva sta bili Lendava in Murska Sobota. Judje so se naselili tudi v večjih vaseh, med katerimi je bila pomembna postojanka v Beltincih. Bili so nosilci gospodarske pobude, razvijali so obrt, trgovino (v Murski Soboti so bili začetniki veletrgovine), ustanavljali so prve tovarne, tiskarne in denarne ustanove. O dejavnosti in življenju judovske skupnosti tik pred aprilskim napadom sil osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 izvedemo največ iz pogovora z **Eriko Fürst**. Je ena redkih še živčih prekmurskih (slovenskih) Judinj, ki je verodostojna priča dogajanja v taborišču Auschwitz. Spominja se otroštva in zgodnje mladosti, ko je srečno živela s sestro, očetom in mamo v Murski Soboti. A je srečo prekinila vojna, najprej nemška in nato madžarska okupacija, konec aprila 1944 pa jo je dokončno zapečatala deportacija v taborišče Auschwitz. Prekmurski Judje so bili odpeljani v taborišča smrti v okviru programa uničenja vseh madžarskih Judov, potem ko so v državi prevzeli oblast nacisti. V štirih valovih (drugi na začetku maja, tretji oktobra in četrti novembra 1944) je bila odpeljana in nato uničena tako rekoč celotna prekmurska Judovska skupnost. Erika o vsem tem razvija osebno zgodbo, ki jo je v zadnjih letih nekajkrat že povedala mladim (gimnazijcem v Murski Soboti in dijakom Prve gimnazije v Ma-

riboru) in avtentično izpostavila strahotno trpljenje v taboriščih smrti. Njena pripoved je dragocen dokument časa, ki se ga je treba venomer spominjati in nikoli pozabiti. Čeprav so bili Nemci januarja 1945 že precej zbegani, jih to ni odvrnilo od priprav na tako imenovani Todesmarsch – pohod smrti. Erika se je v zadnjem trenutku odločila, da se mu bo izognila, da ne bo zapustila sestre in matere. Skočila je v sneg in se skrivala, dokler drugi taboriščniki niso odšli. Na obeh straneh so jih spremljali tudi oboroženi vojaki s psi: »Tam sem počakala in nato odšla v tisto barako, kjer je bila mama, se skrila pod njeno ležišče. Nemci so se vračali in z ležišč dobesedno vlekli ujetnice in jih streljali.« Uspešno ji je preživeti in dočakati svobodo. »Sestra in mama nista bili pokretni ... sama sem hodila s taboriščniki po skladiščih in iskala, če so Nemci pustili kakšno hrano ... po vodo smo hodili v bazen, kjer so se Nemci poleti kopali ... v enem od skladišč sem našla moko, jo dala v ruto in iz te moke sem potem kuhala žgance. V drugem skladišču sem našla konzervo zelja. Bila je tako velika, da je nisem mogla dvigniti in zato sem jo kotalila do naše barake ...«, pripoveduje Erika in se spominja, kako začudeno so jih gledali Rusi, ko so osvobodili taborišče. Pravi, da so bili »presenečeni, ko so nas zagledali, saj naj bi jih bila sama kost in koža«. Po vseh peripetijah po osvoboditvi taborišča ji je bilo v Budimpešti ponujeno, da odide v ZDA. A s sestro o tem nista hoteli niti slišati, saj sta si zapomnili očetove zadnje besede: »Vidimo se doma«. Bili sta namreč prepričani, da jih oče čaka doma ... Z oslabelel mamini sta se vrnila v Prekmurje, najprej z vlakom v vagonu krompirja do Sombotela, nato peš do Prosenjakovcev in od tam z vozom v Mursko Soboto, kjer sta našli napol porušeno hišo. Oče je za vedno ostal v taborišču. Začelo se je novo življenje, polno trpljenja in pomanjkanja. Začeli so se ukrepi povojnih oblasti, med njimi je pritisnila tudi nacionalizacija premoženja. Redki preživeli Judje so bili vse bolj odrinjeni na rob javnega in socialnega spomina. Spomin na tragedijo in trpljenje prekmurskih Judov je vedno bolj bledelel. Porušena je bila sinagoga v Murski Soboti, nacionalizirana lendavska sinagoga, oropano judovsko pokopališče v Beltincih. Šele v zadnjem desetletju in pol se zgodovinski spomin končno krepi, resnica prihaja na dan in počasi bomo doumeli, da se holokavst ni zgodil nekje daleč od nas. Dežela senc

nas o tem prepriča in trdno verjamemo, da bodo po drobni knjižici z veseljem posegali učitelji in profesorji zgodovine ter vsi tisti, ki imajo nalogo, da se tega temnega poglavja vse bolj spominjajo, tudi mladi. Še več: da ga po dolгих letih končno spoznajo in odkrivajo resnico o preganjanju tistih, ki so trpeli samo zato, ker so bili drugačne vere.

Publikacijo bogatijo izbrane fotografije (naslovnico krasi fotografija Erike Fürst s sestro in teto) in nekaj dokumentarnega gradiva, tudi gradivo iz grafičnih romanov Jason Lutes, *Berlin, City of Stones* in *Berlin, City of Smoke*; Arta Spiegelmana, *Maus*, Zgodba o preživetju, oblikovala jo je Tanja Radež, jezikovno pregledali Helena Dobrovoljc in Mateja Curk, recenzenta sta bila Eva Klemenčič in Goran Hutinec, glavni urednik pa Aleš Pogačnik. V 300 izvodih jo je natisnila tiskarna Collegium Graphicum iz Ljubljane.

MARJAN TOŠ

OTO LUTHAR: PO ROBOVIH SPOMINA

**Antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti,
ZRC SAZU, Ljubljana 2012, 147 str.**

Po srednjeveških izgonih Judov iz slovenskih dežel (leta 1496 iz Štajerske in Koroške, leta 1515 pa še iz Kranjske) zasledimo na zdajšnjem slovenskem ozemlju vnovično močnejšo navzočnost Judov v drugi polovici 18. stoletja v Prekmurju. V tej deželi, ki je bila zgodovinsko povezana z Ogrsko, so bili Judje v posebnem položaju, njihovo naseljevanje pa so vse do sredine 19. stoletja podpirali nekateri fevdalni gospodje. Tretjina jih je žive-la v Murski Soboti, tretjina v Lendavi in tretjina po vaseh, kjer so bili trgovci, mesarji in krčmarji. Leta 1889 je bilo na območju Prekmurja že 1107 Judov. V obeh večjih mestih (in tudi v Beltincih, ki so bili njihova pomembnejša naselbina) so zgradili sinagoge in na veliko sodelovali pri gospodarskem razvoju. Pospeševali so razvoj mnogih panog ter s kapitalom omogočili gradnjo in razvoj industrijskih obratov v Murski Soboti in še bolj v Lendavi. Na teh zgodovinskih izhodiščih gradi razmišljanja o uničenju prekmurske judovske skupnosti v tragediji holokavsta eden najboljših slovenskih poznavalcev judovske zgodovine in antisemitizma **dr. Oto Luthar**, ki je najnovejše ugotovitve strnil v novi knjigi z naslovom *Po robovih spomina*. V bistvu gre za tehtno razpravo, ki je nastala v okviru mednarodnega projekta *Zamolčani holokavst: spomin na deportacijo prekmurskih Judov*. Sprva je bila zamišljena kot dodatek knjižici *Dežela senc, spomin na uničenje judovske skupnosti Prekmurja*, namenjeni osnovnošolcem in srednješolcem, a je nato prerasla v izčrpen prikaz ene najbolj groznih in žalostnih epizod sodobne svetovne in slovenske zgodovine.

Najnovejša Lutharjeva knjiga, ki je prijetna obogatitev slovenskega zgodovinopisja, je razdeljena na dva dela. V prvem avtor naniza poglobitve priprave in izvedbo »največjega organiziranega zločina v zgodovini civilizacije«. V tem delu predstavi prizorišča tega zločina na slovenskih tleh in poskuša osvetliti okoliščine, ki so med drugo svetovno vojno privedle do holokavsta in genocida nad slovanskimi narodi. Če smo natančnejši, je Luthar v tem delu želel pojasniti, »zakaj in kako sta iz obrobnihih ekstremističnih fašističnih in nacističnih idej vzniknila kar dva totalitarna imperija in kako sta človeštvo pripeljala do največje katastrofe v zgodovini«. Čeprav ne gre za daljšo analizo razmer, je avtorju uspelo na dovolj razumljiv način argumentirano izpostaviti ključna dejstva in bistvene podatke. V drugem delu knjige predstavlja dogajanje na slovenskih tleh s posebnim poudarkom na Prekmurju. Seveda ne naključno, pač pa zaradi nespornih zgodovinskih dejstev, ker je bilo Prekmurje pred aprilskih napadom sil osi na kraljevino Jugoslavijo središče predvojnega judovstva na Slovenskem. V tej rahlo odmaknjeni slovenski pokrajini sta bili dve močni judovski središči, eno v Murski Soboti in eno v Lendavi. Avtor se ni spuščal v pretirano ponavljanje že znanih ugotovitev (ki se jim sicer ni mogel povsem izogniti), pač pa je bolj pregledno predstavil nekatere prelomne dogodke tega »težko predstavljivega poglavja druge svetovne vojne« skozi konkretne usode pregnanih ljudi in skozi zgodbe tistih, ki se niso uspeli nikoli vrniti. Ta del knjige je tudi najbolj pretresljiv in prinaša nekoliko drugačno videnje »reševanja judovskega vprašanja«. Zdi se, da je Luthar še enkrat prepričljivo dokazal, da holokavst ni nekaj abstraktnega in za slovenski prostor oddaljenega, pač pa tudi del slovenske zgodovine. »Četudi omejen, za koga morda celo zanemarljiv, je pogrom nad judovskim narodom v Evropi potekal tudi na slovenskih tleh«. Tega dolgo nismo dojemali in kar preveč sramežljivo potiskali na obrobje zgodovine druge svetovne vojne na našem ozemlju. Holokavst se je torej zgodil tudi na naših tleh, tako rekoč našim sosedom, našim ljudem, saj so Judje v Prekmurju pred množičnimi deportacijami v taborišča smrti aprila 1944 sobivali z večinskim prebivalstvom pokrajine ob Muri. Luthar pravilno ocenjuje, da so »iz mestnih sosesk, krajev in vasi čez noč izginili prijatelji, znanci, sosedje ... naših

starih staršev; Prekmurje, ki še vedno velja za najslabše razvito in najpogosteje spregledano slovensko pokrajino, pa je na ta način za vedno izgubilo ljudi, ki so omogočili začetek njegove modernizacije«. V tem se skriva tudi veliko odgovorov na nikoli odgovorjeno vprašanje, kaj bi bilo s Prekmurjem, če Judje med holokavstom ne bi bili uničeni?

Navzven morda preveč drobno knjižico, ki pa je v resnici vsebinsko zaokrožila ravno to, kar je treba najosnovnejšega vedeti o tem temnem poglavju slovenske zgodovine, Luthar sklene z imenitnim kratkim poglavjem Namesto epiloga. V njem se dotakne tudi zdajšnjega odnosa Slovencev in slovenske države do ohranjanja zgodovinskega spomina na prekmurske in druge slovenske Jude. Kritično izpostavlja časopisne članke in zapise, ki tematizirajo judovsko preteklost, pospremljeno s trditvami, da »holokavsta ni bilo«, da so »Judje najbolj izkoriščevalski narod, ki hoče imeti vse druge za hlapce«, da Nemci niso »napadli Židov«, temveč »židi« Nemce, in delovanje direktorja enega od zdajšnjih zavodov, ki se ukvarja s holokavstom in antisemitizmom (mišljena je Sinagoga Maribor) razumejo ko »gonjenje holokavsta do one-moglosti«. Luthar vnovič izpostavi znani slovenski antisemitizem »brez Judov« in poudari, da je posledica tovrstnega odnosa tudi nadvse »skromna spominska pokrajina«. Poleg judovskega pokopališča v Dolgi vasi, lendavske sinagoge, ostankov pokopališča v Murski Soboti, na katerega spominja borna peščica nagrobnikov, na usodo prekmurskih in štajerskih Judov spominja jo samo *Tlakovci spomina* v Mariboru in spomenik pred mursko-soboško železniško postajo. Prebivalci Murske Sobote ga poznajo pod dvoumnim imenom *Pozabljeni kovček ...*

Knjigo zaokroža dodatek v obliki kratkega leksikona antisemitizma, nacizma in holokavsta. Objavljenih je tudi nekaj izbranih fotografij Erike Fürst, Marka Zaplatila in Julijane Zrim, dodana pa bogata bibliografija. Oblikovala jo je Tanja Rodež, natisnila tiskarna Collegium Graphicum. Publikacija je nastala v okviru projekta Neglected Holocaust: Remembering the Deportation of the Jews in Slovenia, financiranje sta omogočila Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research ter Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo, šolstvo in šport RS.

FRANC KUZMIČ

BIBLIOGRAFIJA FILOZOFA FRANCETA VEBRA

France Veber, slovenski filozof, je bil rojen leta 1890 v Gornji Radgoni, umrl je leta 1975 v Ljubljani. Po osnovni šoli v Gornji Radgoni je obiskoval gimnazijo in nato tri leta študiral bogoslovje v Mariboru. V Gradcu je študiral (1912–1917) filozofijo pri znanem filozofu in psihologu A. von Meinongu, kjer je študij končal z disertacijo. Študiral je tudi klasično filologijo. Na novoustanovljeni Filozofski fakulteti v Ljubljani je bil prvi profesor za filozofijo. Njegovo delo je imelo med obema vojnama močan vpliv vse do leta 1945, ko so ga prisilno upokojili, izključili z Univerze in iz članstva v SAZU ter mu prepovedali objavlanje. Prejel je več nagrad, med drugim mu je graška univerza leta 1970 podelila zlati doktorat. Skupščina SAZU ga je leta 1996 rehabilitirala in mu vrnila častne pravice. Pri njem je študiralo več vidnih slovenskih filozofov in psihologov.

a/ SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

Die Natur des Gegenstandes Sollen und dessen Beziehungen zum Wert ... Graz 1917. – Disertacija (pri Meinongu).

Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg, 1921. XI+/I/+384 str. – (Imenski in stvarni register / Franjo Čibej, str 377–384).

Uvod v filozofijo. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1921. 352 str. – (Pota in cilji ; 3. in 4. zv.). – (Imenski in stvarni register / sodelovali Niko Berus, Franjo Čibej, Klement Jug in Stanko Sila, str. 336–346. Navedena literatura / sodeloval Franjo Žgeč, str. 347–349).

Por.: A. Ušeničnik: Čas, 17 (1923) 66–72; isti: Bogoslovni vestnik, 1 (1920/21) 323–328; isti: Bogoslovni vestnik, 2 (1922) 306–308; F. Derganc: Popotnik, 42 (1921) 110–117; F. Kovačič: Čas, 16 (1922) 49–59; (?): Tabor, 2 (1921) 1, 3; S. Dolar: Slov. narod, 54 (1921) 106, 1; isti: Jutro, 2 (1921) 115, 4; isti: Njiva, 1 (1921/22) 406–409; isti: Dom in svet, 34 (1921) 121–124; isti: Popotnik, 42 (1921) 145–147; 43 (1922) 184–185; A. Šerko: Ljubljanski zvon, 42 (1922) 242–246; isti: Ljubljanski zvon, 41 (1921) 376–380, 440–444.

Etika : prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti. Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1923. /II/+625+/II/ str. – Publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani, Filozofska sekcija ; št. 1 /Pravilno št. 2!/. (Quae scriptor libro complexus sit, str. /I–II/.) – (Imenski register / Klement Jug & Boris Rupnik, str. 594. Stvarni register / Klement Jug & Boris Rupnik, str. 595–617).

Por.: A. Šerko: Ljubljanski zvon, 44 (1924) 184–185, 251–252; A. Ušeničnik: Čas, 19 (1924/25) 248–256; (?) Učiteljski tovariš, 64 (1923) 49,1; (?) Popotnik, 45 (1924) 40–41; (?) Orjuna, 2 (1924) 3, 5.

Problemi sodobne filozofije. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1923. 341 str. – (Splošna knjižnica ; 9.) (Imenski in stvarni register / Franjo Čibej, str. 323–337). (Vezana in broširana izdaja).

Por.: M. Hribar: Kritika, 1 (1925/26) 74–76; (?) Jutranje novosti, 1 (1923) št. 256, I. priloga; 273, I. priloga; (?) Orjuna, 1 (1923) 56, 5.

Znanost in vera : vedoslovna študija. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1923. /IV/+254 str. – (Pota in cilji ; 15.–16. zv.) /Stvarni in imenski register / Zorko Jelinčič, str. 245–249. Vsebina /Zorko Jelinčič, str. 250–253. Popravki / Zorko Jelinčič, str. 254. (Delo je izpopolnjena izdaja štirih razprav v Njivi 1921.)

Por.: L. Benko: Jutranje novosti, 1 (1923) št. 245, I. priloga; št. 251, I. priloga; B. Borko: Tabor, 4 (1923) 197, 2–3, 198, 2–3; A. Šerko: Ljubljanski zvon, 43 (1923) 582–585; (?) Slovenec, 49 (1921) 36, 1–2 – Njiva, 1921, str. 1–2; A. Ušeničnik: Čas, 18 (1923/24) 63–67.

Analitična psihologija : prvi poizkus sistematične geometrije duha. Ljubljana: Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1924. 169+/I/ str. – (Publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. Filozofska sekcija ; 1/I)

Por.: A. Ušeničnik: Čas, 17 (1923/24) 147–149.

Očrt psihologije. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1924. IV+223 str. : ilustr. – (Vebrov tekst do str. 177; dalje Osmi del knjige: Anatomija in fiziologija živčevja / Alfred Šerko, str. 178–209 : ilustr. Zgodovina psihologije / Alma Sodnik, str. 210–217. Stvarni psihološki register / Alma Sodnik, str. 218–223).

Estetika : psihološki in normativni temelji estetske pame- ti. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925. XVI+343 str. – (Splošna knjižnica ; š. 9.) (Publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. Filozofska sekcija ; št. 3.

Por.: A. Ušeničnik: *Čas*, 20 (1925/26) 319–321; isti: *Dom in svet*, 34 (1926) 221–223; A. Sodnik: *Ljubljanski zvon*, 40 (1926) 124–130, 198–211; (?): *Slov. narod*, 58 (1925) 276, str. 2.

Idejni temelji slovanskega agrarizma : pragmatična socialna študija. Ljubljana: Kmetijska tiskovna zadruga, 1927. XIX+/3/+335 str. (Stvarni register / Anton Sekolec, str. /V/–XIX.)

Por.: S. Dolar: *Ljubljanski zvon*, 48 (1928) 246–249, 313–315; I. Grahor: *Mladina*, 3 (1926/27) 230–233; H. Tuma: *Pod lipo*, 4 (1928) 153–155, 168–169, 180–181; A. Ušeničnik: *Čas*, 22 (1927/28) 127–129.

Filozofija : načelni nauk o človeku in njegovem mestu v stvarstvu. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1930. /II/+216 +/I/ str. – (Znanstvena knjižnica ; 10. zvezek). (Register / Alma Sodnik, str. 208–216).

Por.: E. Bojc: *Rast*, 3 (1930/31) 14–15; isti: *Čas*, 24 (1929/30) 280–289; F. Terseglav: *Slovenec*, 58 (1930) 74, 8; S. Dolar: *Odmevi*, 1 (1929/30) knj. 3, 134–136; M. Robič: *Naša doba*, 1 (1930) 451–459, 503–508, 531–533, 570–573, 622–625, 662–666; isti: *Ljubljanski zvon*, 51 (1931) 4, 298–302; A. Šerko: *Ljubljanski zvon*, 50 (1930) 247–249; A. Ušeničnik: *Čas*, 24 (1929/30) 276–279; isti: *Bogoslovni vestnik*, 10 (1930) 338–339; V. Bartol: *Modra ptica*, 1 (1930) 141–147, 153–180; (?): *Ilustracija*, 2 (1930) 347; (?): *Novi list*, 2 (1930) 16, 15; (?): *Jutro*, 11 (1930) 73, 6; B. Borko: *Naša doba*, 1 (1930) 76–77; A. Trstenjak: *Dom in svet*, 43 (1930) 157–162; S. Gogala: *Čas*, 25 (1930/31) 427–432; isti: *Križ*, 3 (1930) 41–43; M. Robič: *Ljubljanski zvon*, 50 (1930) 298–302.

Sv. Avguštin : osnove filozofske misli sv. Avguština : poskus kulturno zgodovinske apologije novega življenjskega idealizma in svetovnega optimizma. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1931. 176 str. – (Zbirka Kosmos.) (Trda vezava, tudi v platno.)

Por.: F. Vodnik: *Slovenec*, 59 (1931) 37, str. 13; E. Bojc: *Čas*, 25 (1930/31) 291–302; E. Spektorski: *Ljubljanski zvon*, 51 (1931) 305–309A. Ušeničnik: *Čas*, 25 (1930/31) 302–308; B. F.: *Jugoslovan*, 1 (1931) 56, 9; (?): *Mladika*, 12 (1931) 193; (?): *Društvenik*, 1 (1931) 2, 15; A. Trstenjak: *Dom in svet*, 44 (1931) 273–276.

Knjiga o Bogu. Celje: Mohorjeva družba, 1934. XII+450+/IV/ str. – (Znanstvena knjižnica ; 6. knjiga). (Broširana in v platno vezana izdaja. Naklada 1100 izvodov.)

Por.: A. Šerko: *Sodobnost*, 3 (1935) 433–437, 342–348, 480–486, 561–568; S. Gogala: *Franjevački Vijesnik*, 41 (1934) 353–361; isti: *Mladika*, 15 (1934) 235–236; A. Ušeničnik: *Čas*, 28 (1933/34) 311–315; B. Borko: *Jutro*, 15 (1934) 112, 3–4; A. Trstenjak: *Dom in svet*, 48 (1935) 204–215; isti: *Slovenec*, 42 (1934) 83, 7; F. Derganc: *Slovenija*, 2 (1934) 15, 3–4; I–J: *Vzajemnost*, 23 (1934) 121–123; (?): *Književni glasnik*, 1 (1934) 13–14.

Nacionalizem in krščanstvo : kulturna pisma Slovincem. Ljubljana: Ivo Peršuh, 1938. VIII+239 str. – (Stvarno kazalo, str. 233–238.)

Por.: R. Čuješ: *Straža v viharju*, 5 (1938/39) 14, str. 62; S. Gogala: *Čas*, 33 (1938/39) 209–211; M. Košir: *Ljubljanski zvon*, 59 (1939) 140–149, 258–269, 462–469; J. Rakovec: *Dom in svet*, 51 (1939) 292–294; A. Zalokar: *Misel in delo*, 5 (1939) 136–137; M. Košir: *Ljubljanski zvon*, 59 (1939) 140–149, 258–269, 462–469; M. Hrovat: *Sodobnost*, 7 (1939) 203–208; A. Trstenjak: *Dejanje*, 2 (1939) 172–174; J. Janžekovič: *Bogoslovni vestnik*, 19 (1939) 90–94.

Vprašanje stvarnosti : dejstva in analize. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1939. 496+/I/ str. – (Dela Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološko-historični razred. Filozofska sekcija ; št. 1). (Imensko kazalo, Stvarno kazalo / Emil Hrovat, str. 489–496).

J. Birsa: *Jutro*, 21 (1940) 62, str. 3; isti: *Ljubljanski zvon*, 60 (1940) 300–303; J. Rakovec: *Dom in svet*, 52 (1940) 308–310; H. Lešanc: *Dom in svet*, 52 (1940) 398–401, 467–475, 510–516; isti: *Ljubljanski zvon*, 60 (1940) 300–303; (?): *Slovenec*, 68 (1940) 35, str. 8; A. Trstenjak: *Čas*, 34 (1939/40) 231–234.

Zadružna misel : izbor člankov in razprav. Uredil in uvod napisal Zorko Simčič. Buenos Aires: Cooperativa de credito S.L.O.G.A LTDA (Kreditna zadruga Sloga), 1997. 143 str. – (France Veber / Zorko Simčič, str. 7–22).

- Estetika.** Ljubljana: Slovenska matica, 1985. 573 str. (Slovenska filozofska misel ; 2). (Spremno besedo napisal Frane Jerman, str. 556–573. Stvarni register / Stanko Gogala, str. 554–555. – Ponatis.
- Filozofija : načelni nauk o človeku in njegovem mestu v stvarstvu.** Ljubljana: Študentska založba, 2000. 216 str. – Ponatis.
- Die Natur des Sollens ... Graz: Artikel VII - Kulturverein für Steiermark / Bad Radkersburg : Pavelhaus/Pavlova hiša, 2004. 181 str.
- Znanost in vera : vedoslovna študija.** Ljubljana: Slovenska matica, 2009. 217 str. – (Prvi ponatis.)
- Filosofia.** Assisi: Cittadella, 2011. 632 str.
- There is a God.** Trans. by George M. Trunk. Chicago: Private edition, 1942. /V/+339+/V/ str. – (Prevod dela *Knjiga o Bogu.*)
- Vorlesungen über die Philosophie der Persönlichkeit.** /Prev. Miriam Ilc/. *Vom Gegenstand zum Sein. (München)* 1972, 167–319. – (Prevod dela *Filozofija*, 1930.)
- Die Frage der Wirklichkeit : Tatsachen und Analysen.** Ljubljana: Akademie der Wissenschaften und Künste in Ljubljana, 1939. 48 str. – (Prevod dela *Vprašanje stvarnosti : dejstva in analize.*)

b/ RAZPRAVE IN ČLANKI

1919

Bistvo lepote. *Ljubljanski zvon, (Ljubljana)* 39 (1919) 8, 464–470; 9, 531–535.

1920

Bergsonova teorija smešnega. *Ljubljanski zvon*, 40 (1920) 3, 150–158; 4, 218–227; 5, 290–295; 6, 330–334; 8, 468–475; 11, 679–685; 12, 740–744.

Bežek – slovenski psiholog. *Pedagoški letopis za leto 1920*, 18, 1920, 40–79.

Markič, Mihael: Izpopolnjena in izenostavljena silogistika, sledeča metodi kompleksnih števil. V Ljubljani, 1920. *Ljubljanski zvon*, 40 (1920) 4, 249–251; 5, 316–319; 7, 438–443; 8, 503–508; 9, 567–570.

O fenomenologiji jezika. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (*Ljubljana*) 2 (1920) 1–46, 137–187.

1921

Anton Mahnič : doneski k zgodovinsko kritični reviziji filozofije pri Slovencih. *Njiva*, 1 (1921/22) 15/16 (23. X. 1921) 370–376; 17/18 (25. XII. 1921) 423–436.

Gustave Le Bon: Psihologija gomila, Beograd 1921. *Ljubljanski zvon*, 41 (1921) 6, 380–383.

K Ušeničnikovemu »Uvodu v filozofijo«. *Njiva*, 1 (1921/22) (25. XII. 1921) 461–462.

Marijan Tkačević: Pokušaj odredjenja filozofije s osobitim obzirom na religiozni momenat u filozofiji. Zagreb 1920. *Ljubljanski zvon*, 41 (1921) 5, 311–316.

Materializem. *Naši zapiski*, 13, 1921, 1, 4–8; 2, 30–33; 3, 53–55; 4, 75–80; 5, 100–106; 6/7, 131–137; 9/12, 185–189.

O razmerju med besednim in stvarnim doživljajem. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (Ljubljana) 3 (1921/22) 3/4, 134–149.

Vladimir Dvorniković: Wilhelm Wundt i njegovo značenje. Zagreb 1920. *Ljubljanski zvon*, 41 (1921) 2, 122–124.

Znanost in vera. *Njiva*, 1 (1921/22) 1/2 (1. II. 1921) 14–22; 5/6 (27. III. 1921) 128–136; 8 (9. V. 1921) 198–210; 12 (7. VII. 1921) 305–314.

1922

O umetniškem ustvarjanju : donesek analitiki umetniškega ustvarjanja : umetniško ustvarjanje in znanstvena psihologija. *Ljubljanski zvon*, 42 (1922) 6, 321–332.

Ozvald, K.: Logika : uvod v znanstveno mišljenje. Ljubljana 1920. *Ljubljanski zvon*, 42 (1922) 2, 119–122, 184–188.

Ob Einsteinovi teoriji. *Njiva*, 2 (1922) 21–28

Prostor za čas: psycholicka a noetická studie. Česká mysl (Praha) 18 (1922) 4, 193–202; 5, 257–275.

1923

Elementarne enačbe človeške pozornosti : prispevek k analitiki elementarnega mišljenja. – *Razprave. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani*, 1 (1923) 35–90.

Etika in problem svobodne volje. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 111 (10. VI.), II. priloga.

- Eudaimonizem in utilizem. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 168 (18. VIII.), II. priloga; 174 (26. VIII), II. priloga.
- Filozofija in problem svetovnega dualizma. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 222 (21. X.), II. priloga; 227 (28. X.), I. priloga.
- Kaj je duša? *Jutranje novosti*, 1 (1923), št. 139, II. priloga.
- Kaj je filozofija? *Jutranje novosti*, 1 (1923) 105 (3. VI.), II. priloga.
- Moderni energizem. *Jutranje novosti*, 1 (1923), št. 127, II. priloga.
- O pragmatizmu. *Jutranje novosti*, 1 (1923), št. 127, II. priloga.
- O Šerkovi kritiki mojega pojmovanja človeškega spoznanja. *Ljubljanski zvon (Ljubljana)* 43 (1923) 12, 716–718
- Pripombe k ideji vseslovanskega filozofskega kongresa. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 127 (1. VII.), II. priloga; 133 (8. VII.), II. priloga.
- Problem etične sankcije. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 163 (12. VIII.), II. priloga; 165 (14. VIII.), I. priloga.
- Problem samoopazovanja. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 186 (9. IX.), II. priloga; 192 (16. IX.), II. priloga.
- Problem spoznavanja in zmote. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 123 (24. VI.), II. priloga; 126 (28. VI.), III. priloga.
- Problem umske in nagonke pameti. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 139 (15. VII.), I. priloga; 145 (22. VII.), I. priloga; 151 (29. VII.), II. priloga; 157 (5. VIII.), II. priloga.
- Problem zavesti in nezavesti. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 198 (23. IX.), II. priloga; 204 (30. IX.), II. priloga.
- Proti Ostwaldovemu zakonu dissipacije. *Jutranje novosti*, 1 (1923) št. 105, II. priloga.
- Spinonizem. *Jutranje novosti*, 1 (1923) št. 145, II. priloga (O Spinozi in Holbachu).
- Spiritualistični monizem ali psihofizični paralelizem. *Jutranje novosti*, 1 (1923), št. 151, II. priloga.
- Subjektivnost in objektivnost, imanentnost in transcendentnost. *Jutranje novosti*, 1 (1923) 210 (7. X.), II. priloga; 216 (14. X.), II. priloga.
- Veber in Weber. *Jutranje novosti*, 1 (1923), št. 105, II. priloga.

1924

- Dr. Jugova miselnost. *Planinski vestnik*, 24 (1924), št. 10/11, 231–236.

Immanuel Kant : k današnji dvestoletnici njegovega rojstva. *Jutro (Ljubljana)* 5 (1924) 96 (22. IV.), 5; 97 (23. IV.), 5; 98 (24. IV.), 5.

Sokrat : (moderna slika iz davne preteklosti). *Mladina*, 1 (1924/25) 30–39, 62–71, 114–122; 2 (1925/26) 16–24, 62–74, 104–109, 134–138, 185–188; 3 (1926/27) 15–19, 57–63, 131–135, 155–158, 182–187.

1925

Bernik, Ivan. *Slovenski biografski leksikon I. Ljubljana: SAZU, 1925, 34–35.*

/Opombe/ Dr. Klement Jug: O človeški vesti. *Gruda (Ljubljana)* 2 (1925), št. 2–št. 8.

1926

Dr. Klement Jug: Človek in znanstvenik : osebna-kulturna študija. *Dr. Klement Jug (Gorica)* 1926, 47–79.

1928

Jug Klement. *Slovenski biografski leksikon, Ljubljana: SAZU, 3. snopič (1928), 413.*

Mož in žena. *Slovenec (Ljubljana)* 56 (1928) 80 (5. IV.), 5–6.

Problem predstavnne produkcije. *Razprave. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Ljubljana* 4 (1928) 139–253. (Izšlo tudi kot separat.)

Emocionalna struktura osebnosti. *Ljubljanski zvon* 48 (Ljubljana) 1928, 7, 387–400.

1929

K Jugovi razpravi o »evidenci in spoznavanju«. *Odmevi*, 2 (1929/30), knjiga 3 (Pomlad 1930), 144–145.

Nekaj misli o kulturi in civilizaciji. *Odmevi*, 1, (1929/30) knjiga 1 (Jesen 1929), 78–85.

Nekaj o razmerju lepote do resnice in dobrote. *Odmevi*, 1 (1929/30) knjiga 2 (Zima 1930), 104–109.

1930

Trije pogovori. /Zapisal s. š. = Silvester Škerl./ *Slovenec (Ljubljana)* 58 (1930) 91 (19. IV.), 11.

1932

Baruch de Spinoza : ob tristoletnici rojstva. *Dom in svet*, 45 (1932) 9/10, 403–412.

Glas in telo. *Slovenec (Ljubljana)* 60 (1932) 8 (12. I.), 7; 9 (13. I.), 8; 27, str. 3–4; 28, str. 7.

Misli o imetju in lastnini. *Zadrugar*, 8 (1932) št. 8, 233–237; št. 9, 264–268; št. 10, 298–302; št. 11, 359–364.

Načrt novega dokaza za istinitost božjo. *Dom in svet*, 45 (1932) 5/6, 182–201.

O ljubezni in pravici : razmejitvena socialna študija. *Beseda o sodobnih vprašanjih*, 1 (1932), št. 1, 5–13.

1933

Človek in družba. *Zadružni koledar 1933 (Koledar Nabavljalne zadruga uslužbencev državnih železnic)*. (Ljubljana), str. 101–106.

Dednost in osebnost. *Dom in svet*, 46 (1933) št. 3, 146–159.

Družina in zadruga. *Zadrugar*, 9 (1933), št. 4, 102–105.

Internacionalizem in zadružništvo. *Zadrugar*, 9 (1933) št. 9, 257–261.

O narodnem in zadružnem gibanju. *Zadrugar*, 9 (1933), št. 5, 129–131.

O stanovskem in zadružnem načelu življenja. *Zadrugar*, 9 (1933) št. 6, 161–164.

Odlomki iz filozofske kulturne zgodovine. *Odmevi*, 2 (1931–1933) /1933/, knjiga 3, št. 7/9, 73–86.

Potrošnja in zadružništvo. *Zadrugar*, 9 (1933), št. 11, 321–324.

Proizvodnja in zadružništvo. *Zadrugar*, 9 (1933), št. 10, 289–292.

Starogrška filozofija in Slovenci. *Ljubljanski zvon*, 53 (1933) 403–411; 527–537.

Trgovina in zadružništvo. *Zadrugar*, 9 (1933), št. 7, 193–196.

Zakaj sem napisal Knjigo o Bogu. *Celje, Mohorjeva družba*, 1933 /4/ str. – reklamni tisk.

1934

Iniciativa in zadružno gibanje. *Zadrugar*, 10 (1934), št. 6, 169–172.

Knjiga o Bogu. *Književni glasnik (Družba sv. Mohorja)* 1 (1934) 13–14.

Misli o cerkveni občestvenosti. *Ti si skala (Ljubljana) 1934, str. 3–12.*
Morala in združno gibanje. *Zadrugar, 10 (1934), št. 4, 97–100.*
O državni in združni misli. *Zadrugar, 10 (1934), št. 1, 1–4.*
O plemenskem in stanovskem združništvu. *Zadrugar, 10 (1934), št. 2, 33–35.*
Pot k Bogu : iz razgovora z univ. profesorjem dr. Vebrom ob izidu njegove »Knjige o Bogu« / - bič (zapisal Lojze Golobič). *Slovenec (Ljubljana) 62 (1934) 75 (31. III.), 13.*
/Priatelj Petruška ... uvod/. - Peterlin, Radivoj-Petruška: *Popotne pesmi.* (Ljubljana, 1934/, str. (III–X).
S filozofskega kongresa v Pragi. *Slovenec (Ljubljana) 62 (1934) 211 (18. IX.), 2.*
Socialni pomen združne misli : k mednarodnemu združnemu dnevu. *Slovenec (Ljubljana) 62 (1934), št. 152 (8. VII.), 3.*
Svoji k svojim. *Zadrugar, 10 (1934) št. 10, 296–298.*
Združništvo in zgodovinski razvoj gospodarske misli. *Zadrugar, 10 (1934), št. 12, 353–357.*

1935

Bronislav Petronijevič. *Misel in delo, 1 (1935) 183–188.*
Etika združnega gospodarstva. *Slovenski svet, 1 (1935/36), št. 1, 15–22; št. 2, 42–46; št. 3/4, 71–76; št. 7/10, 193–202.*
Gospodarstvo in življenje : (načelne osnove združnega gibanja). *Straža v viharju, 1 (1934/35), št. 17 (1. V. 1935), str. 85–86; št. 18 (15. V.), str. 93–94; št. 19 (1. VI.), str. 101–102. (Iz predavanja v Akademski zvezi, 14. 2. 1935).*
Masaryk – filozof. *Misel in delo, 1 (1935), št. 9, 183–188.*
Materializem in idealizem. *Straža v viharju, 1 (1934/35), št. 13 (1. III. 1935), str. 54–55. (Iz predavanja v Akademski zvezi 14. 2. 1935.)*
O Šerkovi ovržbi mojega istinitostnega dokaza za praitinitosti Boga. *Straža v viharju, 2 (1935/36), št. 1 (1. X. 1935), str. 7–8. (Odgovor na Šerkov članek v Sodobnost, 1935, str. 433–437.)*
Združništvo in gospodarski humanizem. *Zadrugar, 11 (1935), št. 10, 290–292; št. 11, 321–323; št. 12, 353–355.*
Združništvo in gospodarski red življenja. *Zadrugar, 11 (1935), št. 3 (20. III), str. 65–67.*

1936

Zadružništvo in sestav človeške družbe. *Mariborski koledar* 1935, str. 107–117.

Dušeslovne osnove naše dobe. *Dom in svet*, 49 (1936), št. 9/10, str. 457–474.

Dušeslovne osnove nacionalne misli. *Mariborski koledar* 1936, str. 35–48.

Dušeslovni značaj naše dobe. *Slovenec (Ljubljana)* 64 (1936), št. 294, str. 5.

Filozofija in krščanstvo. *Dom in svet*, 49 (1936), št. 1/2, str. 41–58.

Filozofija in krščanstvo. II. *Evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani*, 1936, str. 311–315.

Filozofija zadružnega gospodarstva. *Radio Ljubljana*, 8, 1936, št. 7 (9. II.), str. 51

Gospodarska in zadružna misel. *Zadruhar*, 12 (1936), št. 9, 257–260; št. 10, 292–295; št. 11, 332–335

Zadružna misel in politika. *Zadruhar*, 12 (1936), št. 3, 65–68.

Zadružništvo in jugoslovanstvo. *Zadruhar*, 12 (1936), št. 1, 4–7.

Življenjske osnove zadružne misli. *Zadružni koledar* 1936 (*Koledar Nabavljalne zadruge uslužbencev državnih železnic*). (Ljubljana), str. 77–82.

Aleš Ušeničnik in moderna filozofska problematika. *Čas*, 32 (1937/38), št. 9/10, 286–301. (*Tudi separat, Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna*, 1938, str. 286–301.)

Der philosophische Hauptkern des Christentums. - *Acta Secundi Congressus Thomistici Internationalis invitante Academia R. S. Thomae Aquinatis (Taurini – Romae)*, 1937 (=Acta Pont. Academiae R. S. Thomae Aq. et Religionis Catholicae. Nova Series ; 3), str. 468–481.

1937

Descartes – filozof. *Jutro (Ljubljana)* 18 (1937) 113 (16. V.), 10.

+ Hieronim Šavli. *Gorenjec (Kranj)* 21 (1937) 46 (13. XI.), 2.

Masaryk in zadružna misel. *Zadruhar*, 13 (1937), št. 12, 353–356.

Naša doba – doba etike. *Misel in delo*, 3 (1937), št. 2/3, 65–73.

Zadružništvo – gospodarski humanizem. *Zadruhar*, 13 (1937), št. 9, 259–264.

1938

Idealizem in svetovni nazor. *Slovenska knjiga*, 1 (1938), št. 2, 17–20; št. 3/4, 39–45.

Psihološki problem malega naroda : (iz razgovora z g. univ. prof. dr. Fr. Vebrom). *Radio Ljubljana*, 10, 1938, št. 50 (4. –10. XII.), str. 1–2.

Zadružna misel in »pogled na znotraj«. *Zadruhar*, 14 (1938), št. 2, 33–36.

Zadružna misel in svoboda človeka. *Zadruhar*, 14 (1938), št. 8, 225–230; št. 9, 257–260; št. 10, 289–292.

Zadružna misel in svetovni nazor. *Zadružni koledar* 1938, 55–63.

1940

Vprašanje »Vitalno statističnega zavoda« v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest*, 7 (1940), št. 2 (junij), 102–107.

1943

Nova disertacija iz filozofije. Dr. phil. Pandžić P. Kruno: Problem istine u filozofiji Martina Heideggera. (Doktorska disertacija.) Ljubljana 1942. XXXI, str. 84. *Slovenec* (Ljubljana), 19. I. 1943.

1966

Dejanski in namišljeni svet : osnutek za poglavje knjige s področja psihologije »Prvi koraki v notranji svet«. *Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu za leto 1966*, str. 70–72

1967

Spremna beseda. *Ludvik Bartelj: Zadnji temelj realnega izkustva sveta je Bog*. (Ljubljana) 1967, str. /V–VIII/.

1970

Spremna beseda. *Ludvik Bartelj: Človek-svet-Bog*. Ljubljana, 1970, str. 3–13.

1972

Meine Beziehungen zu Meinong. *Vom Gegenstand zum Sein*. München, 1972, 155–166.

Die Frage der Wirklichkeit. *Vom Gegenstand zum Sein*. München, 1972, 320–367.

1985

Social significance of the cooperative thought. *Rudolf Čuješ: Slovenia : land of cooperators* (Willowdale, Ontario), 1985, str. 46–51.

1987

Empfindungsgrundlagen der Gegenstandstheorie. *Conceptus. Zeitschrift für Philosophie* (Wien) 21 (1987), št. 53/54, str. 75–87.

Gefühl und Wert. *Conceptus. Zeitschrift für Philosophie* (Wien) 21 (1987), št. 53/54, str. 89–101.

1989

Človeška doživljanja. *Delo* (Ljubljana) 31 (1989) 79 (5. IV.), 4. (Odlomek iz neobjavljenega rokopisa, naslovljenega Pot, 1966.)

1990

Gospodarstvo in življenje : načelne osnove združnega gibanja. *Novi razgovori in razgledi* (*Antigonish, Canada*) 2 (1990), št. 1/2, str. 18–21.

1997

Kritika Kantove in novokantovske etike. *Etika in morala v sodobni družbi. Zbornik*. (Ljubljana) 1997, str. 111–114. – (Odlomek iz dela *Etika*, 1923, str. 24–32).

2005

Moji odnosi z Meinongom. *Nova revija* (Ljubljana) 24 (2005), št. 282/283 (okt.–nov. 2005), 146–153.

Občutki in filozofski pogled na svet. *Analiza*, 9 (maj 2005), št. 1–2, 3–28.

2006

Über das Problem der Vorstellungsproduktion : aus dem Nachlass, Nummer 054134-054247. Prev. Franz Žekar. *Philotheos*, 6 (2006), 82–101.

c/ O FRANCETU VEBRU

Alt, V.: De la connaissance de Dieu dans la philosophie de François Veber (La Theorie des Objets). *Etudes Franciscaines (Paris)*, 3 (1952) 21–50, 159–180.

Anžin, Jurij: Vebrovi Idejni temelji slovanskega agrarizma in njihova recepcija. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo, 2003.

Bartelj, Ludvik: Dela dr. Franceta Vebra, prikazi in ocene njegovih del ter razprave o njegovi filozofiji: (bibliografija). Ljubljana: samozaložba, 1972. 11 str.

Bartelj, Ludvik: Letzter Grund der realen erfahrungsmössigen Welt ist Gott : Zusammenfassung. Ljubljana: samozaložba, 1972.

Bartelj, Ludvik: Osemdesetletnica dr. Franceta Vebra. In honorem dr. Francisci Veber octogenarii. *Bogoslovni vestnik (Ljubljana)* 30 (1970), št. 3–4, 255–261.

Bartelj, Ludvik: Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber. In honorem Francisci Weber, octogenarii. München: Verlag Dr. Rudolf Trofenik. *Bogoslovni vestnik (Ljubljana)* 33 (1972), št. 4, 357–358.

Bojc, Etbin: Osemdesetletnica dr. Franceta Vebra. *Nova pot*, 22 (1970), št. 7–9, str. 305–312.

Borko, Božidar: Publicistika in naša filozofija. *Naša doba*, 1 (1930) 154–155.

Borko, Božidar: Slovenjegoriški filozofi, pedagogi in kulturni organizatorji. France Veber. *Panonski zbornik. Murska Sobota: Pomurska založba*, 1966, 335–337.

Brumen, Vinko: Filozof France Veber. *Meddobje (Buenos Aires)* 9 (1965), št. 1/3, 18–27.

Čas, Bojan: France Veber about historiography and history. Prispevek na konferenci. *The phenomenological tradition in Slovenia ... 2000*, 8–9.

Čas, Bojan: France Veber o zgodovini. *Melikov zbornik : Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2001, 107–114.

Čas, Bojan: Vebrova sociološka misel. *Kamniški sociološki zbornik. Kamnik: Šolski center Rudolf Maister*, 1999, 61–73.

Čuješ, Rudolf P.: Cooperatives in the philosophy of France Veber (1890–1975). *Separat. /S. l.: s. n./* 1981, 127–143.

Čuk, Silvester: France Veber: naša kultura. *Ave Maria*, 92 (2000) št. 5, 114–115.

Debeljak, Tine: Umrl je prof. Franc Veber. *Svobodna Slovenija*, 34 (1975), št. 23, 2.

Dolgov, Nerač: Vebrov »Uvod v filozofijo« in njegova recepcija. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo, 2004.

Erzar, Tomaž: Filozofija. France Veber. *Slovenska kultura v XX. stol. Ljubljana: Mladinska knjiga*, 2002, str. 54.

Erzar, Tomaž: Filozofija. France Veber. *Delo (Ljubljana)* 42 (2000) 72 (27. III.), 5.

Evropski kontekst slovenske filozofije : France Veber (1890–1975) = European context of Slovene philosophy : Franciscus Weber (1890–1975) = Europäischer Kontext der slowenischen Philosophie : Franz Weber (1890–1975). Ljubljana: Slovensko filozofsko društvo, 2005.

Forbici, Goran: Vebrova Knjiga o Bogu in njena recepcija. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo, 2002.

Gogala, Stanko: O nekaterih kritikah dr. Vebrove »Filozofije«. *Čas*, 25 (1930/31) 134–151. (*Obramba knjige pred kritiko dr. Bartola (Modra ptica, 1930), Simona Dolarja (Odmevi, 1930) in dr. Robiča (Naša doba, 1930)*).

Gombocz, Wolfgang: Franz Weber (1890–1975). Ein Vorwort zu zwei Veröffentlichungen aus seinem Nachlass. *Conceptus (Wien)*, 53/54 (1987) 67–74.

Gosar, Lojze: France Veber o vprašanju malega naroda. *Communio Kristjanova obzorja*, št. 26 (1991) 295–307.

Haberl - Zemljič, Andrea: France Veber in njegove težave z intencionalnostjo. *Znanstvena revija*, 1 (1989), št. 1, 59–70.

Hribar, Tine: Veber in Ušeničnik : njuno razmerje med obema

- vojnama. *Cerkev, kultura in politika 1890–1941. Simpozij 1992. Ljubljana: Slovenska matica, 1993, 133–142.*
- Hrovat, Emil: Vrednote in življenje. *Čas, 29 (1934/35), 243–246.*
- Hrovat, Emil: Vrednostni sestav in sodobno življenje. *Čas, 29 (1934/35) 295–301.*
- Janžekovič, Janez: Dr. Vebrova pot do »Knjige o Bogu«.
Bogoslovni vestnik, 14 (1934) 233–255.
- Janžekovič, Janez: Domoljubni spisi, Vebrova filozofija. Izbrani spisi, vol. II. Celje: Mohorjeva družba, 1977.
- Janžekovič, Janez: Kako je s slovenskim modroslovjem. *Nova pot, 19 (1969) 439–466.*
- Janžekovič, Janez: Kako je s slovenskim modroslovjem. *Nova pot, 22 (1970) 453–457.*
- Janžekovič, Janez: Razvoj Vebrovega nauka o spoznanju.
Bogoslovni vestnik, 21 (1941) 1–39.
- Janžekovič, Janez: Razvoj Vebrovega nazora o podstatih.
Bogoslovni vestnik, 15 (1935) 115–144.
- Janžekovič, Janez: Šerkova kritika Vebrovih dokazov za bivanje Božje. *Čas, 32 (1937/38) 48–53, 84–94.*
- Janžekovič, Janez: Vebrova filozofija in tvorni vzrok. *Bogoslovni vestnik, 16 (1936) 196–209, 267–287.*
- Jerman, Frane: Slovenska modroslovna pamet. Ljubljana: Prešernova družba, 1987, 124–137.
- Jerman, Frane: Veber, France. Enciklopedija Slovenije. 14. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, 160–161
- Juhant, Janez: France Veber (1890–1975). *Mohorjev koledar 1990, 128–129.*
- Juhant, Janez: France Veber (1890–1975) – Iskalec, filozof in kristjan. *Idejni spopad II: Katoličani in revolucija. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010, 145–160.*
- Juhant, Janez: Veber's Ethik in dem »System der Wissenschaft. *Anthropos (Ljubljana) 2005, št. 1–4, 81–94.*
- Kerže, Ivo: France Veber : Filozofija ... *Tretji dan (Ljubljana) 30 (2001) št. 6/7, 160.*

- Komel, Dean: France Veber : (1890–1975). *Handbook of phenomenological aesthetics*, 2010, 339–341.
- Kontler - Venturini, Jasna: Veliki filozof France Veber se je vrnil iz povojnega »izgona«. *Delo* (Ljubljana) 32 (1990) (224) 225 (15. IX.), 7.
- Koren, Sara: France Veber in razvoj njegove filozofije. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo, 2001.
- Košir, Mirko: Filozofija Franceta Vebra ali slovenske filozofije pot k Bogu. *Književnost*, 1 (1933) 408–418.
- Krajnc - Vrečko, Fanika: France Veber, Filozofija. *Pastoralni pogovori*, 31, št. 4 (2002) 112.
- Kuret, Niko: Eksperimenti g. univ. prof. dr. Vebra po radiu. *Radio Ljubljana*, 3 (1931), št 48, 413–414.
- Kuret, Niko: Pomembno znanstveno delo N. K. *Radio Ljubljana*, 4 (1932), št. 3, 25.
- Marini, Emanuele: Pravna teorija in naravno pravo v Vebrovi Etiki. *Revus*, št. 15, 2001, 109–112, 121–122.
- M. P.: Kaj ve profesor Veber o materializmu? *Književnost*, 3 (1935) 226–227. (O izjavi F. Vebra na Ptuj 23. 4. 1935.)
- Marini, Emanuele: Uomo, dovere, etica nella filosofia di France Veber (1890–1975) : tesi in filosofia del diritto. Disertacija. Milano, 2009. 454 str.
- Markič, Olga: France Veber and Vladimir Bartol. *Anthropos* (Ljubljana) 37 (2005), št. 1–4, 63–67.
- Markič, Olga: France Veber in Vladimir Bartol. Povzetek. *Evropski kontekst slovenske filozofije : France Veber (1890–1975)*, Ljubljana, str. 12–13.
- Ogrin, Matija: Kosov pogled na literarno aksiologijo in pojmovanje vrednot pri Francetu Vebru. *Primerjalna književnost* (Ljubljana) 24, poseb. št. (dec. 2001), 217–226.
- Ošlaj, Borut: Vebrov nauk o človeku v luči Schelerjeve antropologije. *Anthropos* (Ljubljana) 32 (2000), št. 3–4, 27–36.
- Pihlar, Tanja: France Veber. *Anthropos* (Ljubljana) 42 (2010) št. 3/4, 37–42.

- Pihlar, Tanja: Vebrova pot k transcendenci. *Znanost in vera. Ljubljana: Slovenska matica*, 2009, 192–215.
- Pirjevec, Dušan: Estetska misel Franceta Vebra. Ljubljana: Slovenska matica, 1989.
- Pirjevec, Dušan: Franz Webers aesthetisches Denken. *Vom Gegenstand zum Sein. München*, 1972, 85–105.
- Podpečan - Polanc, Gizela: A picture of Professor France Veber in Slovene literature. *The phenomenological tradition in Slovenia. Austria and neighbourhood ...* 2000, 39.
- Potrč, Matjaž: Brentano and Veber. *Brentano Studien*, 8, (1998/1999) 193–209.
- Potrč, Matjaž: France Veber (1890–1975). *The School of Alexius Meinong. Aldershot; Burlington (USA): Ashgate (Western Philosophy Series)* 2001, 209–224.
- Potrč, Matjaž: Veber's internalism and externalism. *Acta Analytica*, 1989, št. 4, 51–64.
- Potrč, Matjaž: Veber's sensations as incomplete objects. *Vielfach und Konvergenz der Philosophie. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky*, 1999, 274–277.
- Potrč, Matjaž / Strahovnik, Vojko: France Veber : da dove provengono i doveri come aggetti? *Filosofia*, 2011, 7–20.
- Puhar, Alenka: France Veber. *Delo (Ljubljana)* 31 (1989) 79 (5. IV.), 4.
- Robič, Maks: Nova filozofija prof. Vebra in njen značaj. *Naša doba*, 1 (1930) 173–179.
- Samec, Drago: France Veber, človek in znanstvenik, plodoviti mislec tudi za današnjo rabo. *Kamniški sociološki zbornik. Kamnik: Šolski center Rudolf Maister*, 1999, 75–92
- Simonič, Nina: Vebrova znanost in vera in njena recepcija. *Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo*, 2002.
- Sodnik, Alma: Dva filozofa. *Naša doba*, 1 (1930) 224–225.
- Sodnik, Alma: Franz Weber System der Aesthetik. *Archiv für systematische Philosophie und Soziologie. Berlin*, 1930. Band 34, str. 229–266.
- Sodnik, Alma: Zgodovinski razvoj estetskih problemov.

- V Ljubljani 1928. Publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. 350 str.
- Stock, Wolfgang G.: Bibliografija Franceta Vebera. *Dialogi* (Maribor) 24 (1988) 12, 78–86; 25 (1989), št. 1/2, 97–110; št. 3/4, 104–114.
- Strahovnik, Vojko: France Veber and his ethics of conscience. *Object, person, and reality : an introduction to France Veber*. Ljubljana: JSKD, 2012, 131–146.
- Strahovnik, Vojko: O Vebrovem pojmovanju dveh tipov socialnosti : cerkveno občestvo kot vrhovna oblika človeške socialnosti. *Tretji dan* (Ljubljana) 2001, 11, 85–93.
- Strahovnik, Vojko: Veber's Ethics. *Anthropos* (Ljubljana) 37 (2005) št. 1–4, 105–116.
- Škerl, Silvester: System des Aesthetik. *Slovenec*, 59 (1931), št. 47, str. 6.
- Trofenik, Rudolf: Einiges über die moderne Philosophie bei den Slowenen. *Sonderdruck. Studia slovenica monacensia. In honorem Antonii Slodnjak septuagenarii. Dr. Dr. Rudlof Trofenik, München, 1969, str. 130–142.*
- Trofenik, Rudolf: Franz Weber - Begründer der modernen Philosophie bei den Slowenen. *Vom Gegenstand zum Sein. München, 1972, 139–152.*
- Trstenjak, Anton: Dr. France Veber (1890–1975). *Glasilo* (Gornja Radgona), št. 2, 1995, 4–8.
- Trstenjak, Anton: Ein neuer Weg zur Seinsphilosophie. (*Sonderabdruck aus Divus Thomas Freiburg-Schweiz, Jahrg. 1939, Heft 3, str. 327–359.*)
- Trstenjak, Anton: Filozofski spisi I. Spisi o filozofiji Franceta Vebera, o fenomenologiji in eksistencializmu. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, 1996. 205 str. (Izbrana dela Antona Trstenjaka, 3.)
- Trstenjak, Anton: Franz Webers philosophisches Gedankengut im Umriss. *Vom Gegenstand zum Sein. München, 1972, 15–68.*
- Trstenjak, Anton: Ob smrti filozofa Franceta Vebera. *Znamenje*, 5 (1975) 3, 194–200.
- Trstenjak, Anton: Veber France. *Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982, 374–378.*

- Trstenjak, Anton: Von der Gegenstandstheorie zum Existentialismus von A. Trstenjak. Hrsg. Jürgen V. Kempfski Hembsen. Kohlhammer b. 1. Str. 244–278. 80. Sonderabdruck: »Archiv für Philosophie«, 7/314.
- Ule, Andrej: Drugi mednarodni kolokvij »France Veber«. *Anthropos (Ljubljana)* 20 (1989) št. 3/4, 450–454.
- Ule, Andrej: Spodbude za razvoj analitične filozofije : Drugi mednarodni kolokvij France Veber v obeh Radgonah. *Naši razgledi (Ljubljana)* 38 (1989) 1 (13. I.), 29.
- Urbančič, Ivan: Philosophische Grundanschauungen bei Franz Weber. *Von Gegenstand zum Sein. München, 1972, 106–138.*
- Urbančič, Ivan: Zasnutek filozofije pri Francetu Vebru. (Preliminarije za študij o Vebrovi filozofiji in njenem pomenu na Slovenskem.) *Problemi*, 7 (1971) 102, str. 23–44.
- Ušeničnik, Aleš: Fr. Veber: Elementarne enačbe človeške pozornosti. *Razprave. Izdaja znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. I. knj. 1923, str 35–90.*
- Ušeničnik, Aleš: Fr. Veber: Elementarne enačbe človeške pozornosti. *Čas*, 17 (1923/24) 234–235.
- Ušeničnik, Aleš: Kritika Mahničeve filozofije. *Čas*, 16 (1922) 212–220.
- Ušeničnik, Aleš: Moderen filozof France Veber. *Izbrani spisi III. Ljubljana 1940, 300–311.*
- Ušeničnik, Aleš: Znanost in vera. *Čas*, 15 (1921) 351–365. (*Polemika z Vebrovimi nazori v Njivi.*)
- Verbinc, Franc: Filozofski tokovi na Slovenskem. Slovenska filozofska bibliografija 1800–1945. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo, 1970.
- Wolf, Karl: France Veber und Graz. *Vom Gegenstand zum Sein. München, 1972, 65–68.*
- Zečević, Seraphinus: Dr. phil. Francisci Veber, Theoria de persona. Internum drama philosophi sloveni. Editions franciscaines, 2080. Ouest, rue Dorchester, Montreal 1954, str. XVI+187.
- Zemljič, Andrea: France Veber i njegove teškoče s intencionalošću. *Filozofska istraživanja*, 9 (1990) 4, 1169–1180.

Žalec, Bojan: A(transcendentalnost) estetike na Slovenskem : primer Vebra in Kanteta. *Analiza*, 7, 2003, št. 3, 120–129.

Žalec, Bojan: Filozofija Franceta Vebra : kontekst, pomen in vrednost. *Anthropos*, 37 (2011), št. 3–4, 105–127.

Žalec, Bojan: Na splošno o Janžekovičevih spisih o Vebrovi filozofiji in o vrednotah le-te. *Filozof Janez Janžekovič. Ljubljana: Družina/Teološka fakulteta*, 2002, 177–191.

Žalec, Bojan: Pozdravni nagovor : evropski kontekst slovenske filozofije : France Veber (1890–1975). *Anthropos (Ljubljana)* 37 (2005), št. 1–4, 9–12.

Žalec, Bojan: Spisi o Vebru. Ljubljana: Študentska založba, 2002. (Zbirka Claritas.)

Žalec, Bojan: Ušeničnik in Veber. *Aleš Ušeničnik : čas in ideje : 1868–1952. Ljubljana: SAZU in FF*, 2004, 283–292.

Žalec, Bojan: Veber on Knowledge and Factuality. *Acta Analytica*, 33, 2004, 241–263.

Žalec, Bojan: Veber's Philosophy within the Context the European Thought. *Anthropos (Ljubljana)* 37 (2005) št. 1–4, 69–80.

Žlebnik, Leon: Klemučev pogled na Vebrovo knjigo. *Dom in svet*, 52 (1940), 92–100, 165–171.

Žmavc, Ivan: Mysl a čin. uvahy k filozofickym spisum prof. dr. Fr. Vebera. *Česka mysl*, 24 (1928), 139–143.

Veber France. Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani I (1938–1942, XXI, str. 177–179. (Biobibliografski podatki.)

(?): Slovenska filozofija v inozemski literaturi. *Slovenec*, 68 (1940), št. 18, str. 8.

-Z-: Prof. dr. France Veber. (Ob štiridesetletnici.) *Jutro*, 11 (1930), št. 218, str. 6.

Fotografija na naslovnici:

*Vodstvo ženskega društva
v Murski Soboti okoli leta 1930.
Vir: Hari, 2000.*

